

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KATAR'DA TÜRK DİASPORA
DİPLOMASİSİ VE MÜTEKABİLİYET
İLKESİNİN KONUMLANDIRILMASI**

Fazlıcan ALTUNTAŞ

2501211509

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Hasan DURAN

İSTANBUL – 2024

ÖZ

KATAR'DA TÜRK DİASPORA DİPLOMASİSİ VE MÜTEKABİLİYET İLKESİNİN KONUMLANDIRILMASI

Fazlıcan ALTUNTAŞ

Çalışma kapsamında tarihsel olarak diplomasi ile diaspora kavramının gelişimine değinilmiş ve diaspora diplomasisi kavramı açıklanmıştır. Türk diaspora diplomasisi, bu tezde üretilen yeni diaspora diplomasisi modeli ve politika araçları aracılığıyla ele alınarak Katar vaka çalışmasıyla analiz edilmiştir. Katar'daki Türk diasporasının varlığı, neoklasik realist teoriye uygun olarak uluslararası ilişkilerde bir nispi güç kabul edilen diaspora analiziyle ortaya konmuş ve diaspora diplomasisi politika araçları ile açıklanmaya çalışılmıştır. Değerlendirme için mütekabiliyet kavramı, uluslararası ilişkilerdeki tanımı çerçevesinde incelenmiştir. Mütekabiliyet ilkesi gereğince uluslararası hukuka göre iki devlet arasında diasporik ilişkileri besleyebilecek karşılıklı uyum sürecinin sürdürülebilir bir diaspora diplomasisine dönüşüp dönüşemeyeceği irdelenmiştir. Bu kapsamda diasporayı etkileyen politikalar arasında ekonomik, kültürel, askeri, eğitim, göç kapsamı ve potansiyel diasporik kuruluşların varlığı arasında karşılıklı analiz yapılmıştır. Analiz neticesinde ele alınan siyasi pratikler, Türk ve Katarlı vatandaşlar nezdinde ikili ilişkilerdeki konumlamalardaki benzerlik ve farklılıklar aracılığıyla gözlemlenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgularla mütekabiliyet ilkesinin diaspora diplomasisine konumlandırılmasına zemin hazırlanmış ve bu ilke vasıtasıyla Türk diasporasının işlevselliği ortaya konularak çok yönlü sürdürülebilir uluslararası diaspora diplomasisi anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Diplomasi, Diaspora Diplomasisi, Karşılıklılık, Mütekabiliyet, Türk Diasporası, Katar

ABSTRACT

TURKISH DIASPORA DIPLOMACY IN QATAR AND THE POSITIONING OF THE RECIPROCITY PRINCIPLE

Fazlıcan ALTUNTAŞ

Within the scope of the study, the historical development of the concept of diplomacy and diaspora are discussed and the concept of diaspora diplomacy is explained. Turkish diaspora diplomacy is analyzed through the case study of Qatar by using the new diaspora diplomacy model and policy instruments produced in this thesis. The existence of the Turkish diaspora in Qatar has been revealed through the analysis of diaspora, which is considered a relative power in international relations in accordance with the neoclassical realist theory, and diaspora diplomacy is tried to be explained with policy tools. For the evaluation, the concept of reciprocity is analyzed within the framework of its definition in international relations. Under the principle of reciprocity, it is examined whether the mutual harmonization process that can nurture diasporic relations between two states according to international law can turn into sustainable diaspora diplomacy. In this context, a reciprocal analysis is made between the economic, cultural, military, education, migration scope, and the existence of potential diasporic organizations among the policies affecting the diaspora. As a result of the analysis, the political practices addressed in the analysis are tried to be revealed by observing the similarities and differences in the positioning of Turkish and Qatari citizens in bilateral relations. With the findings obtained, the ground is prepared for the positioning of the principle of reciprocity in diaspora diplomacy and the functionality of the Turkish diaspora through this principle has been revealed and a multi-faceted understanding of sustainable international diaspora diplomacy has been developed.

Keywords: Diaspora, Diplomacy, Diaspora Diplomacy, Reciprocity, The Principle of Reciprocity, Turkish Diaspora, Qatar

ÖNSÖZ

Türkiye'nin geçmişten günümüze var olan kozmopolit yapısı içerisinde; çok kültürlülük, yüksek tarihi birikim, ahlaki ve etik değerler bakımından büyük bir dini yaşam alanı, güçlü bir askeri sistemi, dış politikada sürdürülebilir diplomasiyi kurabilecek seviyesi ve bölgesel potansiyeli bulunmaktadır. Bu bakımdan mevcut çalışmayı, uluslararası ilişkilerde vatandaşlık kavramlarının gitgide bulanıklaşmasıyla beraber Türk milletinin dış politik ilişkilerinde sadece söylemde kalmayan bir ulus aşırı vatandaş ağının nasıl oluşabileceği ve bu ağın uluslararası sisteme nasıl uyumlu bir örnek teşkil edebileceği kaygısıyla ortaya çıkarmak istedim.

Maziye dönerken gururlanılırken, geleceğini inşa noktasında söylemden ibaret ifadelerle kimlikleri konumlanan Türk vatandaşlarının, günümüzde ulus aşırı sınırlara vardığı görülmekte ve diasporik bilinçlerinin millet-devlet kimliği bütünlüğü içerisinde inşa edilmesinde büyük zorluklar cereyan etmektedir. Bazen fazlasıyla muhalif, bazen çok bağlayıcı ideolojilere sahip olan vatandaşların uluslararası sistemde bu kadar etki kapasitesi oluşturabilecek kimlik bilinci varken sistemik olarak neden daha aktif rol oynayan bir diasporamız olamadığı sorusu, bu çalışmanın en büyük suallerinden bir tanesi olmuştur. Bu bakış altında bir bilim insanı adayı olarak kaleme aldığım çalışmanın yeni bir kavram olan diaspora diplomasisini zenginleştirmesini hedefledim. Türk diaspora çalışmalarına bir katkı sunabileceği öngörüsüyle hazırladığım bu çerçeveyi Türkiye'nin diaspora çalışmalarına armağan ediyorum.

Tezi oluştururken geçirdiğim zaman diliminde başta aileme, sevdiğim dostlarıma ve nişanlıma müteşekkirim. İlaveten Dubai'de 2021 yılında çalıştığım 7 aylık süreç ve geçmişten bu yana yaptığım okumalar, çalışmanın oluşumunda büyük bir ilham kaynağı oldu. Ayrıca danışman hocam Doç. Dr. Hasan Duran'ın özverili katkıları ve bana ayırdığı görüşme saatleri için kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Fazlıcan ALTUNTAŞ

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ ANLAYIŞININ EVRİMİ ve DİASPORA DİPLOMASİSİ

1.1. Diplomasiyi Anlamak	20
1.2. Geleneksel Diplomasinin Şekillenmesi	25
1.2.1. Antik Yunan ve Roma'da Diplomasi Uygulamaları	27
1.3. Modern Diplomasiye Geçiş.....	29
1.3.1. Küresel Diplomasi ve Güncel Diplomasi.....	35
1.4. Diasporayı Anlamak	39
1.4.1. Diaspora Diplomasisinin Modellenmesi	44
1.4.2. Türk Diaspora Politikalarına Yönelim	58

İKİNCİ BÖLÜM

KATAR'DA TÜRK DİASPORA DİPLOMASİSİ

2.1. Katar'da Türk Diaspora Diplomasisi Politika Araçları	68
2.1.1. Benzer Dış Politik Yönelimler	69
2.1.2. Göç ve Nüfus Politikaları	77
2.1.3. Kimlik Politikaları	83
2.1.4. Lobicilik	89
2.1.5. Türk Kuruluşları	91
2.1.6. Eğitim Politikaları	92
2.1.7. Askeri Politikalar	99
2.1.8. Kültürel Politikalar	104
2.1.9. Ekonomi Politikaları	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DİASPORA DİPLOMASİSİNİN KATAR'DA MÜTEKABİLİYET İLKESİNE GÖRE KONUMLANDIRILMASI

3.1. Mütakabiliyet İlkesi ve Diaspora Diplomasisi	123
3.2. Katar'da Türk Diaspora Diplomasisi Politika Araçlarının Mütakabil Uygulamaları	124

SONUÇ	138
KAYNAKÇA	148

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1.1: Diaspora Diplomasisi Politika Araçları.....	68
Tablo 2.1.2.1: Katar'daki Türk Nüfusu Tablosu	78
Tablo 2.1.2.2: Katarlı ve Katarlı Olmayanların Katar'da İşgücü Katılım Oranı	79
Tablo 2.1.2.3: Katarlı ve Katarlı Olmayanların Katar'da İşgücü Katılım Sayısı	80
Tablo 3.2.1: Dünya Ekonomik Forumu Türkiye'nin En Büyük Riskleri	126

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.4.1.1: Diaspora Diplomasisi Üçgeni (The Diaspora Diplomacy Triangle).... 55

Şekil 2.1.9.2: Kalkınma Yolu Projesi Tahmini Haritası 120



GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 2.1.9.1: Dünya Sıvı Doğal Gaz (LNG) İhracatı Sıralaması	114
---	-----



KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK PARTİ	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AKTOB	: Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği
ASALA	: Armenian Secret Army For The Liberation of Armenia
ASELSAN	: Askeri Elektronik Sanayi
BM	: Birleşmiş Milletler
BMC	: British Motor Company
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DIMDEX	: Doha International Maritime Defence Exhibiton & Conference
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
FIFA	: Fédération internationale de football association
IDEA	: International Diaspora Engagement Alliance
ILO	: International Labour Organization
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
İKSDV	: İstanbul Kültürlerarası Sanat Diyalogları Vakfı
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
LLC	: Limited Liability Company
LNG	: Liquefied Natural Gas
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MÜSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
ORSAM	: Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi

ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PHCC	: Prime Health Care Corporation
QFC	: Qatar Financial Center
QFZ	: Qatar Freezone
QGPC	: Qatar General Petroleum Corporation
QIA	: Qatar Investment Authority
QNB	: Qatar National Bank
QSTP	: Qatar Science and Technology Park
QTA	: Qatar Tourism Agency
RG	: Resmi Gazete
RTÜK	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TASAM	: Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi
TAI	: Türk Havacılık ve Uzay Sanayi
TDK	: Türk Dil Kurumu
THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜMAŞ	: Türk Mühendislik Müşavirlik ve Müteahhitlik Anonim Şirketi
TÜROB	: Türkiye Otelciler Birliği
IEA	: International Energy Agency
WEF	: World Economic Forum
YEE	: Yunus Emre Enstitüsü
YLSY	: Yurt Dışına Lisansüstü Öğrenim Görmek Üzere Gönderilecek Adayları Seçme ve Yerleştirme
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTB	: Yurtdışı Türkler, Akraba ve Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

Diplomasi tarihten bu yana sıklıkla gündeme gelmesine rağmen diaspora diplomasisi literatürde yeni bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.¹ Diplomatik süreçler, devletler veya bir bölgedeki hâkim topluluklar üzerindeki diyaloglardan ortaya çıkarak gelişmiş ve daha sonrasında uluslararası ilişkilerde çeşitli iletişim biçimlerine dönüşmüştür. Söz konusu iletişim biçimlerini oluşturan devletler, modern dönemde uluslararası ilişkilerin ana aktörleri olarak kabul edilmiş ve diplomasinin temel belirleyicileri olmuştur. Ana aktörlerin yanında küreselleşen diplomasiyle birlikte çeşitli aktörler de devlet ilişkilerinin içerisine dahil edilmiş; diaspora gibi devlet haricindeki birimler, ulus aşırı veya ulus altı bir unsur olarak diplomatik incelemelere konu olmaya başlamıştır. Son yıllarda uluslararası ilişkiler ve uluslararası hukuktaki yeni gelişmelerde diplomasi ve diaspora anlatısını bağdaştırmak konusunda bir duyarlılık gelişmektedir. Nitekim küreselleşen dünyada birçok diaspora grubu bulunmakta ve her diasporanın oluşum zeminleri değişkenlik göstermektedir. Bazı diasporalar, devletlerin nispi unsurları olarak daha etkin bir politika ajandasının içindeyken bazıları ise daha zayıf bir siyasi gündem oluşturmaktadır.

Her diaspora kendi devletiyle özgül bir kimlik bağı hissedebilmekte ve geri dönüş miti tahayyülünde bulunabilmektedir. Ele alınan Türk diasporası; güçlü kimliksel bağları, devletine olan duyarlılıkları, tarihi, dini mitleri ve gelişmiş siyasallaşma davranışları sayesinde ulus aşırı konumdayken dahi Türkiye nezdinde belirli bir öneme sahip olabilmektedir. Bundan dolayı Türkiye, kendine özgü yapısıyla dış politikada Türk vatandaşları için diaspora diplomasisini uygularken çeşitli bölgelerde diasporalarıyla ilgilenmekte ve belirli stratejiler izlemektedir. Bu stratejilerin başında Türkiye'nin dış politikada Türk diasporası üzerinde kamu diplomasisi araçları vasıtasıyla tek taraflı nüfuz edinmeye çalışması ve diasporayı nispi bir güç görerek dış politikada araçsal

¹ **Diaspora Diplomasisi:** Diasporaların uluslararası ilişkilerde bir aktör olarak devletler arası ilişkilere katkı sağladığı diplomasi biçimi olarak meydana gelen yeni bir kavramdır. Kavramsallaştırılmasında en büyük rollerden biri; *temsiliyet*, *iletişim* ve *arabuluculuk* diplomatik yöntemleriyle uluslararası aktör olarak diasporaların var olabileceği şeklinde savıyla öne çıkan önemli isimlerden Ho ve McConnell'a aittir.

(bkz: Elaine L.E. Ho* ve Fiona McConnell, "Conceptualising '**diaspora diplomacy**': Territory and populations betwixt the domestic and foreign", (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1177/0309132517740217>, Kasım 2017.) Bu tez kapsamında diaspora diplomasisi Ho ve McConnell'dan da ilham alınarak iki devlet arasında *orta aktör* olarak algılanmış ve yeniden kavramsallaştırılarak diplomatik ilişkilere dahil edilerek incelemesi yapılmıştır.

hale getirmesi gelmektedir. Diaspora diplomasisi; kültürel diplomasi, *yeni diplomasi*² ve kamu diplomasisi gibi farklı diplomasi metotlarıyla beslenerek yürütülmeye çalışılmaktadır.

Farklı diplomatik metotlarla beslenmesine rağmen diaspora diplomasisinde diasporanın tek taraflı şekillendirilmesi sonucu Türkiye'nin dış politika paradigmasının söylem içeriği konusunda uyumsuzluk yaşayan bir diasporik bilinci³ meydana gelmiştir. Tek taraflı söylem, devlet tarafından üretilmekte ve mevcut Türk diasporasına kimlik belirleyiciliği yapmaktadır. Bu mercek altında diasporanın diplomasiye dahil olabilmek etkinliği problemli bir hale gelebilmektedir. Türkiye'nin ürettiği politik söylemle konumlanan Türk diasporası kimliği üzerindeki diasporik bilince ait noksanlık ve algılayış problemleri, diasporanın kimlik inşasında oluşan rolünün siyasal pratiğe dökülmesi hususunda diaspora-devlet arasındaki karşılıklı iletişimlerde tutarsız bir diasporik bilinç üretmektedir. Bu bilinç, Türk diasporasının ulus aşırı konumlarındaki kimliğini zedeleyebilmekte, ulus aşırı Türk vatandaşının kendi devletine karşı kinli olmasına sebebiyet verebilmekte veya fazlasıyla devletine hayran kalarak yoğun ideolojik düşüncelere bağımlı olabilmesine yol açabilmektedir. Haliyle Türk diasporasının konumu Türkiye devletinin dış politikadaki rolüyle bağdaştırılırken muğlak bir hale gelmektedir.

Tarihsel olarak bu muğlaklığı besleyen gelişmeler, Türkiye tarihinde politik söylemlerde karşılık bulmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve Türkiye'nin kuruluşuna kadar devam eden yayılmacı şekilleriyle pan-Türkist veya pan-İslamist olarak ifade edilen kitleleri harekete geçirme politikaları, yayılmacı ve jeopolitik eğilimlerle bütünleşerek uluslararası nüfuz oluşturabilmek adına denenen çeşitli girişimlerden sadece bazılarıdır. Günümüzde ise bu eğilimler yerini daha çeşitli bir dış politika ağına ve daha karmaşık bir vatandaş etkileşimine bırakmıştır.

² **Yeni Diplomasi:** Uluslararası ilişkilerde devletler dışında da aktörlerin olduğunu ifade eden, vatandaş, uluslararası kuruluşlar, şirketler ve sivil örgütlerle birlikte daha çok katılımcıyla diplomasiinin şekillendiğini ifade eden anlayıştır.

³ **Diasporik Bilinç:** Yabancılaşma, dağılma, ata topraklarına duyulan özlem, anavatan ve ev sahibi ülke ile çifte özdeşleşme, kimlik bunalımı, anavatanla ilgili mitlerin, efsanelerin ve kültürel geleneklerin hatırlanması ile ilgili düşüncelerin bütünüdür.

(bkz: Prakash Chandra Pradhan, "Rethinking Indian Diaspora: Conceptualizing Diasporic Consciousness", Banaras Hindu University, India, Penprints Publications, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.47365/litinfinite.3.2.2021.1-10>, Eylül 2021.)

1960'larda ilk kez Avrupa'ya giden Türklerin varlığıyla birlikte Türk diasporasından söz edilmeye başlandığı dönemde diaspora çalışmalarının yetersiz olmasının da etkisiyle mevcut karmaşık vatandaş etkileşimini şekillendirmek noktasında yeni bir çığır açılmıştır. Türk dış politikasında 1990'lı yıllarda çoğulcu bir uluslararası anlayış oluşturulmaya başlanmış, 2000'li yıllardan itibaren ise AK Parti hükümeti dönemi boyunca izlenen aktif dış politika yaklaşımıyla ulusal ve uluslararası politik söylem sayesinde Türk diasporası hareket ettirilmeye çalışılmıştır.

“Doğu Türkistan'daki kardeşlerimiz, Müslüman kardeşlerimiz, Avrupa'daki Türk kardeşlerimiz, dostlarımız, kardeş ülke” gibi kimi zaman ulus aşırı vatandaşlarımızın kimi zaman da dini, milli, etnik ve ırk bağlılıkları varsayılarak oluşturulan Türk diasporası söylemi, gündeme her getirildiğinde sıklıkla hükümet temsilcilerinin ve devlet liderlerinin kullanımlarında yaygınlaştırılmaktadır. Böylelikle diaspora söylemleri, uluslararası ilişkilerde stratejik yakınlıkları tesis ettiği gerekçesiyle politik ilişkilerde devletin bir güç unsuru olarak kabul edilmekte ve uluslararası siyasette nüfuz üretebilmek adına kullanılmaktadır.

Diasporanın bu şekilde kullanılma biçimi, uluslararası ilişkilerdeki neoklasik realist teoriye uygun olarak üretilen bir konumlandırma şeklidir. Diasporanın konumlandırıldığı neoklasik realist teori çerçevesini algılayabilmek ancak realist teorilerin gelişimini ele almakla mümkündür. Uluslararası ilişkilerde klasik olarak kullanılan Morgenthau'nun realizmi, devletleri ana aktör olarak kabul etmekte ve devletlerin hayatta kalmak için oluşturduğu anarşik güç savaşına dikkat çekmektedir.⁴ Soğuk Savaş süreciyle birlikte parlayan Kenneth Waltz'ın Yapısal Realizmi veya Neorealizmi ise uluslararası sistemi bağımsız değişken olarak inceleyip iki kutuplu dünya düzeninin uluslararası dengeyi sağladığını iddia etmektedir. Waltz, güç kavramı yerine güvenlik kavramını tercih etmiş, denge ve sistemik değişkenlerle uluslararası ilişkileri tanımlama anlayışına gitmiştir.⁵ Klasikleşen bu realist teorilerde uluslararası ilişkileri etkileyen devlet davranışlarındaki nispi güçlerin sistemi etkileyebilme kapasitesi ise ayrı ayrı her devlet düzeyinde çok fazla uluslararası ilişkilerin gidişatını etkileyecek ölçekte ele alınmamıştır. Bu modeller, küresel ölçekteki büyük olayları indirgeyici veya sistemik

⁴ Hans J. Morgenthau, “Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace”, Ed. by. Alfred A. Knopf, New York, 1978, s. 4-15.

⁵ Kenneth N. Waltz, “The Origins of War in Neorealist Theory”, **Journal of Interdisciplinary History**, C:18, No:4, The MIT Press, 2008, s.1-15.

bir biçimde ele almaktadır. Sonuç olarak uluslararası ilişkiler analizleri klasik modellerde, çoğunlukla hegemonik güçlerin uluslararası sistemi etkileyen yönleri ve devlet ilişkilerinde ortaya çıkan sistemsel güç ilişkisiyle oluşturulmuş yapısal incelemelerle görüntülenmektedir.

Öte yandan küreselleşen diplomasiyle birlikte uluslararası sistem üzerinde yapısal olarak hegemonik olan güçlerin uluslararası sistemi etkileyebilmesi, hegemonik olmayan güçlerin arasındaki değişimlerin uluslararası sisteme olan etkisini yadsımamalıdır. Bu güçlerden bazıları devletlerin ulus altı veya ulus aşırı etkiye sahip nispi güç birimleri olabilmektedir.

Aslında uluslararası ilişkiler teorileri ulusların dış politikalarıyla ilgilenirken sistemin sadece belirli yönlerini açıklamaktadır. Tamamıyla açıklayıcı bir perspektif sunma iddiasında değildir ve ihmalkâr olabilir. Sistemsel teoriler ise sistemin içindeki değişimleri değil, sistemler arasındaki değişimleri açıklar. Buna rağmen uluslararası ilişkilerde belirli bir sistem hep tekrar etmeyebilir.⁶ Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde kullanılan klasik teorilerin ihmalkâr yönlerini açığa çıkarmak ve özel olarak ilgilenilmesi gereken nispi alanları genişleterek uluslararası sistemsel yapılarla alakalı parçalar ile bağdaşık ve tesirli yönlerini irdeleyebilmek, uluslararası sistemin karmaşık yapısını çok yönlü bir biçimde algılamaya olanak tanımaktadır.

Bugün uluslararası diplomaside güçler dengesi varken yarın güçler birliği veya güçler dengesizliği de olabilir. Devletlerin kuruluşlarıyla sistemik yapılarının değişebileceği gerçeği, imparatorlukların yıkılmasıyla ve yeni ulus devlet sistemlerinin oluşmasıyla siyasi tarihte fazlasıyla tescillenmiştir. Bazen küçük bir devlet yapacağı büyük bir eylemle asimetrik olarak devasa etkiler üretebilmektedir. Söz gelimi darbeler, birkaç bin askerle yapıldığında düşen hükümetlerle oluşturulan yeni rejimler sonucunda devasa bir parçadan türemiş organizmalar olmasa da uluslararası sistemik değişimlere etki edecek girişimlerde bulunabilmektedir. Bunun sebebi uluslararası ilişkilerdeki kaynak dağılımının ve sermaye olarak kabul edilen katma değerli etki unsurlarının her devletteki nispi alanlarda karmaşık şekilde bulunmasından ileri gelmektedir. Öte yandan kaynakların haricinde büyük şirketlerin ekonomik güçleri, terör örgütlerinin varlığı gibi uluslararası sistemde alt veya üst birimde bulunan organizasyonlar,

⁶ Kenneth Waltz, **Uluslararası Politika Teorisi**, Çev. Osman Serhat Binatlı, Phoenix Yayınevi, 2021, s.91.

bölgesel veya çevresel sistemik etki alanı bırakabilmektedir. Nispi güçlerin domino etkisi yaratabildiği, ulus aşırı ve ulus altı birimlerin uluslararası sistemde önemli kabul edilen değişkenlere etki ettiği alanlarda küreselleşen diplomasi anlatısını neoklasik realist teori ile okumak, diaspora gibi farklı güç algılarının ihmal edilen yönlerini bu noktada açığa çıkartma imkanı tesis ettiği gibi diplomatik ilişkilerde ihmal edilen zeminlerin kavramsallaşacağı çizgiye çerçeve tutan teorik bir bakışı da takdim etmektedir.

Klasik ana aktörler haricinde ulus altı ve ulus aşırı ilişkileri diplomaside görebilmek adına neoklasik realist teorinin anlaşılması ve diaspora diplomasisine kattığı yönlerin irdelenmesi önem arz etmektedir. Neoklasik Realizm, klasik realist düşüncedeki bazı fikirleri güncelleyip iç ve dış değişkenleri birleştirerek oluşturulmuştur. Teori ilk kez Gideon Rose tarafından 1998'deki eserinde dile getirilmiş ve metne dökülmüştür. Söz konusu teori, bir ülkenin dış politikasının kapsamını uluslararası sistemdeki yeri ve nispi güç yetenekleri bakımından açıklamaktadır. Rose, güç yeteneklerinin dış politikada dolaylı ve karmaşık olduğunu sistemik baskıların ise nispi değişkenler aracılığıyla değiştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Uluslararası sistemde güçlü olan devletler elinden geleni yapabilirken, zayıf olanlar ise yapamadıklarından ötürü acı çekerler. Teoriye göre uluslararası ilişkilerde dış politika tercihleri siyasi liderler tarafından yapılır.⁷

Neoklasik realist teoriyi benimserken ulus altı veya ulus aşırı birimlerin diplomasi-deki aktifliğinin aynı anda tercih edilmesi çok yönlü diplomasi anlatısında uygulanan politika araçlarının zenginliğinden ve karşılaştırmalı incelemesinden ileri gelmektedir. Tezi oluştururken dış politikada araçsallaştırılan yönüyle diasporanın işlevsel olabileceği yönlerin ifşasına gayret gösterilmiştir. Katar'daki Türk varlığının incelenmesi ve Katar'ın algılayışıyla şekillenen genel karşılaştırmalı analiz birlikte yapılmaya çalışılmıştır. İki farklı bakışın birbiriyle aynı konu üzerinde inceleniyor olması pek çok değişkeni bir arada bulundurmaya gerekli kılmaktadır. Bu dikotomi, iki bakışın bütünlüyci bir anlatı sağlayabilmesi için seçilmiştir. İlerleyen çalışmalarda karşılaştırmalı analizlerdeki çift yönlü bakışın bulunabilmesi amacıyla mevcut tezin örnek teşkil etmesi hedeflenmiştir. Robert Cox'un *"teori daima bazıları veya bir amaç içindir"* sözüne uygun

⁷ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics**, C:51, No:1, 1 Ekim 1998, s. 146.

bir perspektifle kullanılan teori, teze ışık tutan bir alet çantası olarak kullanılmıştır.⁸ Nitekim yolda yürürken teori bir ışık olsa karanlığı aydınlatıp yol göstermeye yarayabileceği gibi karanlıktan sizi ezmeye gelen aracın farları da olabilir.

Kısaca neoklasik realist teori çerçevesinde bu çalışmada; Türkiye'nin dış politikasında kurduğu ilişkiler, çeşitli diplomasi biçimlerinden beslenerek ve farklı yönleriyle diaspora diplomasisi kavramı üzerinden Katar vaka çalışmasıyla incelenmektedir. İçerikte, Katar'da Türk diasporasının bulunduğu *mesken devlete*⁹ karşı kendi devletinin ürettiği diplomasiye olan bakışındaki rolünü bilinçli bir şekilde kabul etmesini sağlayacak gelişmeleri incelemek ve diasporayı aktif rolüyle araçsallaştırabilmek için Türk diasporasının bulunduğu *mesken toplumun*¹⁰ çıkarlarını da gözeterek diasporik bilincini daha gelişmiş bir noktaya taşımasına yönelik siyasal süreçlerin diaspora diplomasisi kavramı aracılığıyla nasıl üretildiği ve gelişimsel yönlerinin bölgedeki Türk varlığı ile nasıl icra edilebildiğine yönelik incelemeler ele alınmaktadır.

Diaspora diplomasisi kavramı bu noktada, özgün olarak nispi bir güç unsuru biçiminde Türk diasporasının Katar'daki bölgesel nüfuzu üzerinde araçsallaşan dış politika konumlandırılmasına göre incelenmektedir. Diaspora diplomasisi kavramının bakir bir alan sunmasından dolayı Katar'daki dış politik eğilimlerin analizi yapılırken *Diaspora Diplomasisi Üçgeni*¹¹ ve diaspora diplomasisi için oluşturulan politikalar bu tezde inşa edilmiştir. Söz konusu şekil ve tablo modellemesi vasıtasıyla ileri sürülen önerilerle diaspora diplomasisinin gelişimsel sürecine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Oluşturulan çerçeve sayesinde hem Türk diasporasının diplomatik analizi genel olarak yapılabilecek hem de alana ilişkin eksiler ve artılar tespit edilerek somut öneriler geliştirilebilecektir.

⁸ Robert Cox, "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", **Neorealism and Its Critics**, Ed. Robert Keohane, New York, Columbia University Press, 1986, s.207.

⁹ **Mesken Devlet:** Mesken devlet, diaspora biriminin bulunduğu yeni devletin adı olarak kullanılmaktadır. Diasporalar mesken devlet için ulus altı bir birimdir. *Host state* kavramının çevirisi olarak kullanılmaktadır.

¹⁰ **Mesken Toplum:** Mesken toplum, diaspora biriminin yaşadığı mesken devlette karşılaştığı ev sahibi toplum olarak kullanılmaktadır.

¹¹ **Diaspora Diplomasisi Üçgeni:** Diasporaların uluslararası ilişkilerde bir orta aktör olarak var olduğu ve iki devlet arasındaki ilişkilere uyarlanırken diasporanın ana aktörler arasındaki iletişimi devletler arası ilişkiye taşıyarak diplomasideki eğilimini belirleyen üçgen modelidir. (Bkz: Model için s.55.)

Bununla birlikte uluslararası ilişkilerdeki aktör yapısına uygun olarak diasporaların, sürdürülebilir politikalara katılımı ve oluşturdıkları diasporik bilinçle dış politikadaki rolünü *orta aktör*¹² olarak tayin eden zeminlerin varlığıyla ilgilenilmektedir. Orta aktör rolü, uluslararası ilişkilerdeki devletlerin ana aktör olarak diplomatik ilişkilere girmesinden esinlenerek bir alt rol şeklinde tanımlanarak iki devlet tarafından araçsallaştırılabileceği ölçekte diasporanın konumlandığı alanı belirlemektedir. Diasporanın orta aktör rolünün, devlet dışı aktör kavramlarından farklı olarak değerlendirilmesinin sebebi; ulusal, ulus altı veya ulus aşırı olarak konumlanan vatandaş kimliğine sahip diasporanın devlet kavramı altında kümelenebilecek bir millet topluluğu oluşundan ve devletten bağımsız olmamasından ileri gelmektedir. Nispi bir güç unsuru olmasına rağmen diplomasiye girebilecek kişi niteliğini yeni kazanan bir topluluk olduğu için orta aktör, diasporanın diplomasisi yerine diaspora diplomasisi inşasını zaruri kılmaktadır. Diasporaların orta aktör rolü; ulus altı ve ulus aşırı yapısıyla hem Türk devletinin ulusal çıkarlarına yönelik müspet bir adım olacak hem de mesken devlete yönelik karşılıklı uluslararası çıkarları inşa edecek diplomatik alanı geliştirip genişletebilecek bir bakışı tayin edecektir. Genişleyen diplomatik alanlar sayesinde Türk diasporasının, bulunduğu mesken devlette diaspora olarak ikinci sınıf muamele görülme oranı azalacak ve Türk diasporasının yadırganmamasını sağlayacak politikalar daha isabetli bir biçimde konumlandırılacaktır.

Uluslararası diaspora stratejileri açısından ise uluslararası çıkarları gözetebilecek diaspora diplomasisi örneği ile dünyadaki diaspora örneklerinin nüfuzları hakkında uygun bir diplomasi metodu oluşturabilecek altyapının teorikleştirilmesi ve uluslararası diplomasi kavramlarına modern bir diplomasi türevi olarak üretilen diaspora diplomasiinin modellenmesiyle katkı sağlanması hedeflenmektedir. Diasporaların hukuki ve diplomatik zeminlerinin ilerleyişiyle birlikte bu tarz kavramsallaştırmalar önem kazanmaktadır. **Tezin ana hipotezinde; uluslararası ilişkilerde neoklasik realist teoriye göre diasporanın nispi bir güç unsuru olduğu ve devletler arası ikili ilişkilerde diaspora, diaspora diplomasisi üçgeninde tatbik aşamasını geçtiğinde orta aktör rolüne sahip olmakta ve mütekabiliyet ilkesine göre konumlandığında**

¹² **Orta Aktör:** Uluslararası ilişkilerde ana aktörler Realizm yaklaşımına göre devletlerdir. Zamanla bu düşünce değişime uğramış sosyal aktörler de devreye girmiştir. Orta Aktörden ana aktörler arasında köprü rolü oynayan ve yeri geldiğinde ana aktör olan, yeri geldiğinde ara aktör olan ve ana aktörler arası mekik dokuyan bir dinamikten söz edilmektedir.

sürdürülebilir bir diaspora diplomasisi oluşturulacağı varsayılmaktadır. Bu hipotezi oluşturan temel çerçeveyi belirlerken diaspora diplomasisi, diasporaların kendi öncül alanlarını incelemenin sistematüğını inşa etmektedir. Diaspora gibi nispi güç unsurlarının analizlerinde ulus altı birimlerin ulusal süreçlere dahil edilerek diplomasiinin bir parçası olabilmesi için toplum ve devlet ilişkisi nezdindeki aktifliğinin önemi nispi halden ana gündeme taşınabilme imkanı kazanmaktadır. Bu sayede nispeten ikincil bir uluslararası ilişkiler konusunun söz konusu gündemde ne ölçüde önemli veya önemsiz olduğu daha net görünebilmektedir.

Diaspora diplomasisinin uluslararası ilişkilerdeki teorik çerçevesi belirlendikten sonra diasporanın incelenme alanlarına değinmek gerekmektedir. Diaspora diplomasisi kavramı kullanılıncaya kadar diasporalar, uluslararası siyaset üzerinden önemli ölçüde diaspora çalışmaları(*diaspora studies*) ve / veya diaspora siyasetleri (*diaspora policies*) üzerinden incelenmektedir. Yapılan çalışmalarda diasporanın etkiel boyutları ayrı ayrı ele alınıp tartışılmakta ve gideceğı ulus altı(*subnational*)¹³ veya ulus aşırı(*transnational*)¹⁴ boyutlarıyla değerdendirmeler yapılmaktadır.¹⁵ Yapılan değerdendirmeler, genellikle diasporaların çok eski bir tarihi olması ve sürekli her toplulukta değışkenlik içerderek ele alınmasıyla ilişkilidir.

Diaspora, ikili ilişkiler çerçevesinde incelenmek istendiğinde bazen kamu diplomasisi araçlarını şekillendiren bir yan araç olarak ele alınmaktadır.¹⁶ Bunun sebebi diasporaların dış politika analizinde *köken devletin*¹⁷ hâkim bir unsuru olup araçsal olarak nispi bir güç haline getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Diasporaların mesken devletlerde bulunuyor olması, diasporanın köken devletinin dış politikadaki hâkim söylemini oldukça etkilemektedir. Diaspora topluluklarının *mesken devletlerdeki* kamusal ve

¹³ **Ulus altı:** Tezde bir ulus içindeki genel ulusal düzeyin altında olan anlamında kullanılmıştır. Ulusun alt birimleri, ulusa temelde egemen olmayan alt yapıları kastedilmiştir.

¹⁴ **Ulus aşırı:** Bir ulusun ulusla alakalı bağlarını sınır dışında ulus dışında sürdüren varlığı olarak tanımlanmıştır. Diasporalar hem ulus altı hem ulus aşırı rol oynayabilirler. Köken devlet için ulus aşırı, diasporayı karşılayan mesken devlet için ulus altı olarak ifade edilmiştir.

¹⁵ James Clifford, "Diasporas", **Cultural Anthropology**, 1994, C:9, No:3, Further Inflections: Toward Ethnographies of the Future, Wiley on behalf of the American Anthropological Association, (Çevrimiçi) *Diasporas on JSTOR*, 1994, s.302.

¹⁶ Kishan S. Rana, "Diaspora Diplomacy and Public Diplomacy", **Relational, Networked and Collaborative Approaches to Public Diplomacy**, Routledge, 2013, s.9.

¹⁷ **Köken Devlet:** Diaspora çalışmalarda diasporaya sahip devlet için kullanılan *root state* anlamına gelen karşılık için kullanılmıştır. Örneğın Yahudi diasporasının köken devleti İsrail'dir. Türk diasporasının köken devleti Türkiye'dir. Diasporalar köken devlet için ulus aşırı bir birimdir. Bu kavramın kullanımında devleti olmayan diasporalar, tanıma dahil edilmemiştir.

özel alanlarındaki rolleri, diaspora olarak yaşadığı *mesken toplumun* içerisinde *köken devleti* için bir dış politik kimlik rolü inşa etmekte ve köken devletin vatandaşlarının ortak refleksleri gösterebileceği kanaatini uyandırabilmektedir. Bu kanaat, genellikle diasporayı göğüsleyen mesken devlet ve mesken toplumlar üzerinde uyanmaktadır. Dolayısıyla kontrollü bir diaspora siyaseti oluşturulurken diasporanın ait olduğu köken devletçe izlenen politikalarda; diasporanın yeni toplumla entegrasyon sürecinde köken devletin dış politikadaki stratejisiyle çelişen bir durumun oluşmamasına dikkat edilmektedir. Bu noktada yumuşak bir güç uygulaması olan kamu diplomasisi, diasporanın diplomasideki konumunu güçlendirerek diasporayı nispi bir güç varlığına dönüştürmektedir.

Öte yandan diasporik söylemin devlet tarafından belirlenmesinde birçok etmen bulunmaktadır. Öncelikle diasporanın aşırı ölçekte ulus aşırılışması veya ulus altılışması, diplomasideki görece öneminin yadsınmasına neden olabilmektedir. **Diasporalar; köken devlet için ulus aşırı, mesken devlet için ulus altı toplumsal bir birimdir.** Diasporanın gelişimi için diaspora kimliğinin devletler nezdinde ve sosyal etkileşimlerde uzun vadeli sürdürülebilir ilişkiler ağı kurulmasını sağlayacak toplumsal ve diplomatik algılanmalara müspet etki etmesi gerekmektedir. Diasporanın mesken devletteki ulus altı birimiyle oluşan ikinci sınıf vatandaş konumlandırılmalarının ulus birimi olarak birinci sınıf vatandaşlarıyla uyum içinde entegrasyonu, ancak bu algılayışları tutarlı yönlendirmekle gerçekleştirilebilmektedir. Söz konusu algılayışlar, diasporanın bulunduğu mesken devletin hâkim toplumu için de ulus altı olan diasporalara karşı müspet bir bakış üretir ve mesken devletin hükümetlerine iç siyasette ve dış siyasette yeni siyasi meşruiyet alanları meydana getirir. Çünkü modern anlamda hükümetler diktatör de olsa demokratik de olsa siyasi meşruiyet alanlarının belirli bir kısmını hükmettikleri toplumlardan alırlar. Dolayısıyla ortaya çıkacak yeni siyasi meşruiyet alanları, diasporaların daha sonraki müspet politikalara dahil olabilmelerini sağlamaktadır. Söz konusu noktada mesken devlet, diasporayı nispi bir güç olarak kullanmayı arzu ettiğinden dolayı küreselleşen dünyada ikili devlet diplomasisine ilave-ten diaspora diplomasisi gibi modern diplomasi uygulamaları daha da zenginleşebilmektedir.

Uluslararası sistemin yapısal görüntüsünün değişmesiyle beraber ulusal kimlik, ulus aşırı kimlik, ulus altı kimlik, kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, kamusal alanın değişimi gibi kavramların varlığı, diaspora diplomasisinin besleneceği bir modelin

oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Küreselleşen dünyada uluslararası kimliklerin tartışmaya neden olması, ulusal kimliklerin çözülmeye uğraması, vatandaşlık kavramının görece niteliğinin zamanla değişmesi, sermayenin gittiği alanlara kayan toplulukların oluşması, ulus devletlerin vatandaşları içerisinde toplumsal çözümler yaşanması, tiebout teorisi¹⁸, göçmenlerin ve sığınmacıların artışı gibi gelişmeler, diplomasi sahasını oldukça genişletmektedir. Bu açıdan diasporalar da hali hazırdaki konumları itibarıyla bir devletin gücü olarak diplomaside nispi bir yere sahip olabilmektedir.

Öte yandan her diaspora köken devleti için ayrı bir önem arz etmektedir. Nispi bir güç unsuruna ne ölçüde önem verileceği her devletin kendi tasarrufundadır. Bazı devletler ekonomi unsurunu ön plana alarak hareket ederken bazıları da askeri unsur ön plana alabilir. Dolayısıyla Türk diaspora diplomasisi diğer diasporalardan farklı olarak kendi devlet ve diaspora ilişkisi içerisinde diplomasiye dahil edilebildiği ölçekte incelenmelidir. Diplomatik çerçeveden diasporalar için ortak zeminler bulunsa da buradaki ayırıcı rol, diasporanın kimliği ve bilincine olan özgül yapıya ilişkindir.

Diaspora diplomasisinin yeni bir kavram olması hasebiyle bu kavramı yumuşak güç¹⁹ (*soft power*) araçlarından biri haline gelen kamu diplomasisi altında değerlendiren yaklaşımlar vardır.²⁰ Birimin ulus altı veya ulus aşırı konumundan ötürü hassasiyet gerektirmesi yumuşak güç diplomasisinin alanına dahil edilebilmeyi kolaylaştırabilmektedir. Bunun için diasporalar, bir devletin kamu gücü sayesinde oluşturduğu araçlarla kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Bu konuda diasporalar, genellikle söylemin parçası edilgen bir rolde araçsallaştırılmakta ve aktif olarak diplomasinin parçası haline direkt getirilmemektedir. Diasporik pasif varlıkları önem kazanmakta, etki nüfuzlarının nispi boyutu ise varlıklarının araçsallaştığı boyut kadar görülememektedir.

¹⁸ **Tiebout:** Eliyle oy vererek kendi faydalarını artıracak yerel hizmeti alamayan seçmenler, kendi faydalarını artıracak en uygun yerel yönetim birimlerine ayağıyla oy vererek göç ederler. Böylece seçmenler göç ettikleri yerel yönetim bölgelerinde yerel vergiler ödeyerek faydalarını artıracak hizmetleri alırlar.

(bkz: Charles Tiebout, "A Pure Theory of Local Expenditures", **Journal of Political Economy**, 1956, s. 416-420.)

¹⁹ **Yumuşak Güç:** Üzerinde etki kurma yöntemiyle bir kişi ya da topluluk üzerinde söz sahibi olma, dediğini yaptırma yeteneğidir. İlk kez Joseph Nye tarafından kullanılmıştır. (bkz: Joseph Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, New York: Public Affairs Books, 2004.)

²⁰ Martyna Tomiczek, "Diaspora Diplomacy About a New Dimension of Diplomacy The Example of a New Emigration Non Governmental Organisation", **Journal of Education Culture and Society**, (Çevrimiçi) DOI: 10.15503/jecs20112-105-123, 2011, s. 105-106.

Ayrıca kamu diplomasisinde diaspora diplomasisinden farklı olarak diaspora dışında başka bir devletin tüm vatandaşları, diplomasi alanının altında incelenmekte ve diaspora diplomasisinden daha farklı noktalara dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla diaspora diplomasisi kamu diplomasisi adı altında incelendiğinde diasporik bilincin ve diasporaların diplomasiye olan görece aktif etkisi yadsınmakta ve diasporik kimliğin söz konusu etkinliği yerine devlet kimliği ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte diasporaların görece devlete olan etkisi göz önünde bulundurulduğunda, diaspora politikalarının önem kazandığı bir uluslararası sistemde diaspora diplomasisinin kamu diplomasisi altında incelenmesi devletlerin tercih ettikleri bir durumdur. Nitekim bir diplomaside aktörler olmadan diplomasiden söz edilemez. Uluslararası ilişkilerde teorik çerçevelerde çeşitli aktörler bulunmakta olduğu gibi uluslararası hukukta da çeşitli kişiler bulunmaktadır. Bu aktörlerin ana rolü, diaspora gibi ulus altı ve ulus aşırı alanlara dahil olan birimlerin ne derece diplomasi konusu olabileceğini gündeme getirmektedir. Bu noktada diasporalar araçsallaştırılarak diplomasiye dahil edilse de diasporanın ulusal veya uluslararası bir mesele haline gelebilecek konularda söz sahibi olabilmesi için diasporik eylem aralıkları, kendi ulus aşırı-ulus altı yapıları değerlendirilerek analiz edilmeli ve bu tarz sistemsal alt birimlerin aktifliği, uluslararası ilişkiler analizlerindeki diplomatik okumalara yön verebilecek nitelikte bir kavramsallaştırma ile ön plana çıkartılmalıdır.

Bunun yanında uluslararası ilişkileri okurken uluslararası ilişkilere yön veren aktörlerin değişiminden söz edilmesine rağmen diplomasinin mevcut değişime entegre olmaması, hala değişmeyen aktörlerle uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler çizgisinde pratiğe dökülerek bilimsel incelemeler yapılması, diplomasinin küreselleştiği açıklamasıyla mukayese edildiğinde küresel diplomasinin bilimsel yollarla anlaşılmasında tutarsız bir bakış üretmektedir. Uluslararası ilişkilerdeki klasik teorik çerçeve, eski aktörlerle organize ediliyorsa, nispi unsurlar da geliştikçe kendi çerçevesinde genişletilebilmelidir. Bu sayede diplomasi küreselleşirken ulus aşırı ve ulus altı gibi kavramlarla ortaya çıkan diplomasi alanlarının hukuki ve ilişkisel boyutları da bu değişimden payına düşeni almakta ve söz konusu muğlaklıkları görünür kılabilir. Diasporanın bu bakımdan uluslararası tartışmalara katkı sunması hasebiyle yankı uyandırabilen bir görüntüsü olmasına rağmen modern diplomasiden bahsederken diaspora gibi ulus aşırı birimlere dair de bir aktör rolü tanımı yapılabilmesi ve yeni diplomasi kavramları kendi özgül dinamiğine göre inşa edilmelidir. Sonuç olarak devletler ana

aktör olarak diplomatik ilişkiye girse de alt veya üst birimlerden diplomasi alanı üretebileceği çeşitli nispi alanlar ortaya çıkmaktadır. Bunların her birini “devlet dışı aktör” diye nitelendirmek veya genelleyen yapısal teorilerle bakmak ancak tartışmalara katkıda bulunsan bile özgün diplomasiyi ortaya çıkaramayan bir bakış üretmektedir.

Diasporalar sosyal bir aktör olarak uluslararası ilişkilerde varlığını korurken yüksek derecede politikalarla oluşturulan stratejilerle önem kazanabilmekte, hatta ulus aşırı yapılarının aşırı nüfuzu sonucu Yahudi diasporası örneğinde olduğu gibi devlet dahi kurabilmektedir. Bunun aksine kamu diplomasisi yaparak yeni bir devlet kurma eğiliminden söz edilmemektedir. Kamu diplomasisi bir devletin yumuşak güç nüfuzunu artırması için yapılır. Bu nedenle diaspora diplomasisinin kendine özgü dinamikleri keşfedilmeli ve ona uygun bir yöntem üreterek ele alınmalıdır. Kamu diplomasisinden beslense de diaspora diplomasisi bir kamu diplomasisi türü değildir.

Diasporalar, diplomasiyi şekillendirmek noktasında iki devlet arasında köprü rolü oynayabilmektedir. Sürdürülebilir dış politika dinamiği üretebilmek için itici bir güç konumunda olabilmekte ve sürdürülebilir diplomatik ağ üretimi için devlet ilişkilerinde önemli bir katkı sağlayabilmektedir. Çünkü diaspora, dış politikanın temel belirleyicisi olan diplomatlardan ziyade mesken devlette yaşayan bir insan topluluğunu temsil etmektedir. Bu noktada diplomasiyi kırılabilir yapısı gereği, diasporanın diplomasi aktörü olabilmesi için bir çeşit katalizör veya köprü rolü üstlenmesi gerekmektedir. Söz konusu sürdürülebilir dış politika kimlik rolünden dolayı küresel değişimler dahilinde de kırılabilir olmaya müsait bir diplomasiyi parçası olmadan diplomatik alana dahil edilebilme süreci, diaspora diplomasiyi teorileşmesine ve sürdürülebilir toplumsallığıyla oluşan özgü dinamiğine vurgu yapacaktır. Bu sayede diaspora, mesken devlette toplumsal meşruiyet kazandırıcılığı biçiminde oynadığı siyasal ve diplomatik rolle diplomatik kırılabilirlikleri asgariye indirebilecektir. Çünkü insan iletişimlerinin diplomasiye yönelik yönelimi, devlet davranışlarına da etki edebilecektir. Söz konusu hedefi dürttüleyen motivasyon; ulus aşırı veya ulus altı birimlerin tehdit içeren bileşenlere dönüşmesinden çok, devletler arası ilişkileri karşılıklı bağımlılıktan stratejik yakınlaşmalara itebileceği ve toplumlar arası diyalogların küreselleşen vatandaşlık kavramlarına daha uygun zeminler hazırlayarak sürdürülebilir yeni bir diplomasi biçimine büyük katkı sunabileceği öngörüsünden ileri gelmektedir.

Bu şekilde giriş bölümünde rolü ve teorik çerçevesi genel hatlarıyla belirlenen diaspora diplomasisinin güncel boyutlarını anlayabilmek için diaspora ve diplomasi kavramlarının tarihsel boyutlarına bakılacaktır. Modern diplomatik araçların sürekli değişimine istinaden diplomasi tarihsel anlatısı diaspora diplomasisinin çıkış alanlarını belirginleştirebilmektedir. Diaspora diplomasisinin modern anlamdaki yorumunu yapabilmek için geleneksel kaynaklardan günümüze kadar oluşan diplomasi anlayışlarına genel çerçevede değinilecektir. Tarihsel yöntem, diplomasi biçimlerinin zaman içerisinde nasıl şekillendiğini ortaya koyarken uluslararası ilişkilerin zeminindeki aktörler arası denklik biçimlerinin ele alınması, diplomatik aktörlerin değişimini algılamayı kolaylaştırmaktadır. Modern döneme gelindiğinde ise diaspora diplomasisi, literatürde kavramın teorileştirilmesine katkıda bulunan önemli isimler tarafından açıklanacak ve diaspora diplomasi üçgeni aracılığıyla modellemesi yapılarak Türk diaspora diplomasisinin Katar’da nasıl uygulanma alanı bulduğuna cevap aranacaktır. Tarihsel yöntemde diaspora diplomasisi, küresel diplomasi anlatısının bir türevi olarak ifade edilmiştir. Diasporik bilinç ise, neoklasik realist teori gereği iki devlet arasındaki ilişkilerin ürettiği söylemlerden ve Türklerin bölgedeki aktüelliğinden ortaya konularak bölgesel diaspora kimliği algısıyla oluşturulmuştur.

Öte yandan Türk diasporası denildiğinde akla ilk gelen Avrupa’daki Türkler örneğidir. Katar’ın vaka çalışması olarak seçilme nedeni; bölgede bulunan Türklerin az sayıda olması, Türk diasporasının yetişmiş ve diplomasiye katkı sağlayabilecek ölçekte olacağının düşünülmesi, Türk diasporik bilincinin yeni oluşumundan ötürü güncel diplomasi anlatısını besleyebilecek bir örnek teşkil etmesi ve diaspora diplomasisi kavramsallaştırılmasının yeni olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tespit edilecek verilerin daha tutarlı ve görünür bir sonuç inşa edebileceği düşünülmektedir. Bir açıdan da Türk diasporası denilince kavramın genişliğinden ve diaspora nüfusunun çokluğundan dolayı genellikle sadece Avrupa’da bulunan Türklerin anlaşıldığı algısının kırılması gerekliliği, diasporanın sayıyla alakalı olarak bir tanıma sahip olmadığı savı bu dar çerçevedeki diaspora diplomasisi çalışmasıyla sunulacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal karmaşayı asgariye indirebilmek adına literatür taramasıyla geleneksel diplomasiden günümüze kadar diplomasi tanımları genel hatlarıyla belirtilmiştir. Ardından diplomasi tarihsel gelişimi incelenmiş, sonrasında diaspora kavramının tarihsel ve teorik gelişim süreçleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde Katar, ülkedeki Türk varlığı üzerinden birçok politika aracı ile incelenmiştir. Katar'daki Türk varlığı, ulus aşırı Türk vatandaşlarının diasporik etkinliklerini görmeyi sağlamak adına birçok açıdan değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Diasporaların aktif diplomasiye dahil edilerek orta aktör olabilme sürecinin gelişimsel yanları ve devlet ilişkileri nezdindeki konumlandırılmasıyla ilgilenilmiştir.

Tezin üçüncü ve son bölümünde mütekabiliyet ilkesinin uluslararası ilişkilerdeki uygulamasına genel olarak değinilmiştir. Mütekabiliyet ilkesinin değeri, uluslararası ilişkilerdeki karşılıklı denklige verilen genel önemle ilişkilidir. Çizilen *diaspora diplomasisi üçgeni* modelinin tam olarak uluslararası ilişkilerdeki diplomasi pratiğine uygulanabilmesi açısından mütekabiliyet ilkesinin vazgeçilmez bir değeri vardır. Mesken toplumla uyumlu hale getirilme çabasında olan diaspora birimi, mütekabiliyet çerçevesinde bulunduğu mesken ülke toplumunun vatandaşlarına uygulanan politikalarda karşılıklı bir uyum süreci yaşamakta ve söz konusu toplum ile kendi toplumuna karşı sürdürülebilir bir diasporik bilinç üretmektedir. Öte yandan uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta mütekabiliyet ilkesi, genellikle vatandaşlık ilkesi üzerinden veya uluslararası anlaşmalar üzerinden bir karşılıklılık anlayışı üretmektedir. Bu ilkenin tezdeki karşılığında ortaya konulacak diaspora diplomasisi, vatandaşlar arası uyumu sağlayabilecek sürdürülebilir bir yaklaşımın görünür yapısı bakımından önemlidir.

Karşılıklı uyum içinde olmadan tek taraflı ulusal çıkar söylemiyle can bulan diaspora, mesken devlet veya köken devlet tarafından ulusal ve uluslararası güvenlik tehdidi olarak algılanabilmektedir. Mütekabiliyet, diasporanın toplumdaki uyumsuzluğunun tespiti açısından somut bir mercek sağlamaktadır. Karşılıklı uyumun neticesinde ulusal çıkar söyleminden çok uluslararası çıkarları tespit edebilen aktif bir diplomasi görünür hale gelebilmektedir. Bu gelişme, diaspora diplomasisine uzun vadede büyük katkı sağlayabilmekte ve iki ayrı vatandaş grubuna hitap edebilen toplumlararası olumlu bir bilinci inşa etmektedir. Söz konusu bilinç, karşılıklı bağımlılık ikilemlerinde sürdürülebilir diaspora diplomasisinin yönünü tayin etmektedir. Mütekabiliyet ilkesi, ikinci bölümdeki diaspora diplomasisi politikalarının Katarlı vatandaşlar için karşılıklı denklige tesis edebilecek bir yaklaşımla karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Çünkü mütekabil şeffaflık ve netlik dış politikada Türkiye'ye, diplomatik ilişki kurulan karşı devlete, o devletteki Türk diasporasına, hatta o bölgenin vatandaşına olumlu bir bilinç bahşedeceği gibi karşılıklı, istikrarlı ve sürdürülebilir uluslararası diaspora diplomasisini etkin kılacaktır.

Araştırmanın konusu ve içeriği: Diplomasi kavramını aktörler nezdinde küresel anlamdaki değişimlere göre tarihsel ve modern anlamda yeniden yorumlayıp aktarılmasıyla başlamaktadır. Ardından diaspora diplomasisi kavramının küresel diplomasi- nin bir türevi olarak teorileştirilmesi ve Türk diaspora diplomasisinin gelişim süreci Ka- tar'daki varlığıyla incelenerek analiz edilmektedir. Bunun yanında uluslararası ilişki- lerdeki mütekabiliyet ilkesine uygun olarak karşılaştırmalı analiz imkanı sunan Türkiye ve Katar vatandaşları arasındaki konumlandırımlardaki karşılaştırmalı uyum sürecin- den ve politik önerilerden bahsedilmektedir.

Araştırmanın kapsamı: Türkiye ve Katar arasında Türk diaspora diplomasisini şekillendiren kamu diplomasisi uygulamalarından, Resmi Gazete'den, uluslararası anlaşmalardan, dış ilişkilerin yürütüldüğü kurumlardan; konsolosluklar ve elçilikler- den, ticari müşavirlik verilerinden, çeşitli kamu diplomasisi yapan Türk kuruluşların- dan, Katar devlet kurumlarından, uluslararası ilişkilerdeki toplumlararası dinamikleri etkileyebilecek haberlerden, yıllık raporlar ve strateji programlarından ikincil veri²¹ top- lanmıştır. Bu birimlerden veriler elde edilirken mütekabiliyet ilkesine uygun olup olma- dığı anlaşılması için üçüncü bölümde Katar ve Türkiye arasında karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır.

Araştırmanın Temel Soruları:

- 1) Diaspora diplomasisi kavramı, diplomasi ve diaspora çalışmalarına, uluslararası ilişkilere ve uluslararası hukuka uygun olarak nasıl teorileştirilir?
- 2) Türk diaspora diplomasisinin Katar'daki gelişimi ve uygulanan politikaları nasıl oluş- turulmuştur?
- 3) Katar'daki Türk diaspora diplomasisi neden önemlidir ve mütekabiliyet ilkesine göre neden incelenmelidir?

Araştırmanın Amacı: Amaç, Diaspora diplomasisi kavramını modern anlamda ele alarak kavramın literatürdeki gelişimine katkı sunmak ve kavramın yerini uluslara-

²¹ **İkincil Veri Analizi Yöntemi:** İnternette bulunan kaynaklar, devlet kurumlarında yayımla- nan resmi veriler, Katar'daki resmi ve Türkiye'deki resmi politika olarak açıklanan internet kaynakları kullanılmıştır. (bkz: QuestionPro, "İkincil Araştırma Tanım, Yöntemler ve Örnek- ler", (Çevrimiçi) [https://www.questionpro.com/blog/tr/ikincil-arastirma-tanim-yontemler-ve or- nekler/](https://www.questionpro.com/blog/tr/ikincil-arastirma-tanim-yontemler-ve-or-nekler/), Erişim: 2024.)

rası ilişkiler ve uluslararası hukuka uygun olarak diaspora ve diplomasi çalışmalarından ayırarak diaspora diplomasisi adı altında teorileştirilmesine önayak olabilmektedir. Bunun yanında bir diğer amaç ise uluslararası ilişkilerde mütekabiliyet ilkesine göre diaspora diplomasisi anlayışını geliştirerek Türkiye'nin ulusal çıkarlarından çok karşılıklı uluslararası çıkarları belirlemek konusunda daha aktif bir devlet haline gelmesindeki uluslararası diplomasi biçimlerinin önünü açmak, sürdürülebilir diaspora diplomasisi yollarını belirleyebilmek, Türk diasporasını daha işlevsel hale getirecek politikaları inceleyip diaspora politikalarına yönelik geliştirilebilir öngörüler inşa etmek, diaspora diplomasisi çatısı altında toplanabilecek analitik alanı tespit edebilmek ve güncel siyasette Katar'daki Türk varlığına, Türklerin bölgesel aktiflik düzeyine Türk diasporası diplomasisi yöntemiyle ışık tutmaya çalışmaktır.

Araştırmanın Önemi: Diaspora diplomasisini ilk kez iki devlet ilişkisi içinde inceleyerek teorileştirebilmek, Katar ile Türkiye arasında yeni kurulan diplomatik ilişkileri diaspora diplomasisi çatısı altında incelemek isteyen araştırmacılara kaynak sağlayabilmek, değişen ve gelişen diplomasi anlayışının görece iki taraftan ibaret olmadığını ortaya koyan yeni diplomasi biçimlerinin gelişiminde şekillenen sosyal ve ulus aşırı aktörlere ilave bir çalışma sunmak, söylem analizlerini yaparak Türkiye'nin dış politikadaki söylemi üzerinden diasporik varlığını yorumlayarak geliştirilebilir politikalarının önünü açmak konusunda tutarlı bulgular gösterebilmek ve diaspora diplomasisine farklı bir perspektif sunmaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Değerlendirme Biçimi: Tezde nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Diplomasi ve diaspora kavramı tarihsel anlamda çok eskiye dayanan kavramlar olduğundan bazı devletler üzerinden incelenmiş ve kavramların tarihsel değişimleri analiz edilerek uluslararası ilişkilerdeki aktör denkliklerini açıklayabilmek için tarihsel araştırma yönteminden ve kümülatif incelemelerden faydalanılmıştır. Bu yöntemler ara yöntem olarak kullanılmış, diplomasi aktör pratikleri, geleneksellik ve modernlik çizgisindeki gelişimsel yönleriyle aktararak değerlendirilmiştir. Bu sayede diplomasi kavramını literatür anlamında ve uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin diplomatik gelişmelere karşı değişim süreçlerini anlamlandırma noktasında, tezin hakim konusuna yaklaşılabileceği ve çalışmanın çerçevesinin oluşturulma sürecine sunduğu katkısı öngörülerek kullanılmıştır. Tarihsel araştırma yöntemini uygularken diplomasi kavramında konuyla alakalı kitaplar, makaleler, raporlar, tezler ve dergiler üzerinde araştırmalar yapılarak literatür taraması yapılmıştır.

Diaspora Diplomasisi Modeli

Diaspora diplomasisi kavramı ilk kez kapsamlı olarak Ho ve McConell tarafından uluslararası ilişkilerde ana aktör olabilme potansiyeli bakımından ele alınmıştır. Çalışmada diaspora diplomasisi; uluslararası ilişkilerde diasporanın ana aktör olarak ele alınması şeklinde algılanmamış, her devlette farklı bir diplomasi uygulamasına evrileceği anlayışı üzerinden *diaspora diplomasisi üçgeni* modeli tasarlanarak, diasporaların *tehdit* ve *tatbik* kavramları arasında gidip gelen yapısı arasında konumlandırılıp uluslararası ilişkilerde *orta aktör* olarak kavramsallaştırılmıştır.

İkinci bölümün başında, diaspora politikalarını diaspora diplomasisi adı altında toplayabilmek için *diaspora diplomasisi politika araçları*²² diaspora diplomasisini etkileyen bağımsız bir değişken olarak ele alınmış ve diaspora diplomasisinden etkilenen bağımlı değişkenlerin olduğu bir tablo oluşturulmuştur. Bu tablo, Katar'daki ulus aşırı Türk varlığının yapısını şekillendiren gelişmelerle ilgilidir. Tabloda diaspora diplomasisinin içerisinde sadece diasporayı ilgilendirdiği ölçüde iki devlet arasındaki sivil toplum kuruluşları, göç, nüfus, kimlik, lobicilik, ekonomik, askeri, eğitim ve kültürel politikalar ile benzer dış politika eğilimleri genel hatlarıyla incelenmiştir.

Bölgesel Türk varlığının şeffaf hale gelmesi, Katar'da bulunan Türklerin yönelimine dair de somut açıklamalar yapma imkanı kazandırmaktadır. Tezde sadece tablo ve üçgen modelindeki belirtilen unsurlar açısından inceleme yapılmıştır. İnceleme, dış politika analizinden yola çıkılarak nispi güç ilişkilerini etkileyen yönleriyle diasporanın iki devletin ilişkisini etkileyen boyutlarına mercek tutularak ortaya konmuştur. Bu sınırlandırıcı modelleme yöntemi nitel çalışmanın içerisinde *nomotetik*²³ bir açıklama yapma ihtiyacından ileri gelmektedir. İndirgemeci olma ihtimali göz önünde bulundurulmasına rağmen çizilen rotanın aktif diaspora diplomasisi anlatısını besleyeceği düşünülmektedir. Tezin kapsayıcılığı göz önünde bulundurulduğunda sınırlayıcı çerçevesi tablodaki modelleme üzerinden ilerleyecektir. Diasporanın ve diplomasinin kav-

²² **Diaspora Diplomasisi Politika Araçları:** Diaspora diplomasisini kurulan modele göre etkileyen temel bağımsız değişkendir. Bu araçlar sayesinde oluşturulan bağımlı değişkenler diaspora diplomasisi politika araçlarını oluşturacak, diaspora diplomasisi politika araçları da diaspora diplomasisini belirleyecektir. (bkz: s.68.)

²³ **Nomotetik Açıklama:** Nomotetik açıklamadan kastedilen, yasa koyucu ve genel durumları belirleyerek en önemli nedenleri ortaya çıkarmaya çalışan yaklaşım biçimidir.

ramsal olarak geniş anlamlar barındırmasından dolayı kavramları karmaşık hale getirmeden diplomasi ve diaspora arasındaki nedensellik ilişkisi güçlü bir şekilde kurulmalıdır.

Öte yandan uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkilerde diplomatik olarak ele alınmasını mümkün kılabilmesi açısından **“Türk Diasporası” kavramı, Türkiye’nin ulus aşırı vatandaşlarının ortak kimlik bilincine az veya çok sahip topluluğu olarak kullanılmıştır.**

Son bölümde mütekabiliyet ilkesinin ilerleyen süreçlerde hem çalışmanın timsal araştırmalarda uluslararası hukuk konusunda beslenebilmesi açısından hem de tezin dış geçerlilik²⁴ düzeyini sağlamak bakımından kullanılması uygun görülmüştür. Tezde dış geçerlilik için kullanılan diaspora diplomasisi üçgeni ve mütekabiliyet ilkesidir. Diaspora diplomasisi üçgeni diasporik varlığın sürdürülebilir yapısını devletler arası ilişkilerde belirleyebilirken, mütekabiliyet ilkesi, uluslararası ilişkilerdeki iki devletin birbirinin diasporik olabilecek topluluklarına uyguladığı politikaların karşılıklı olarak bir uyum içerisinde olup olmadığını belirlemek açısından kullanılmaktadır. Uluslararası ilişkilerde karmaşık karşılıklı bağımlılık olgusu toplumlar arasındaki kanallar aracılığıyla yalnızca devletlerin değil birçok aktörün pek çok konuya değindiğine işaret etmektedir.²⁵ Bu noktada değinilen konuların karmaşası içerisinde uyumlu bir diaspora diplomasisi modeli sunabilmek adına çalışmanın dış geçerliliğini sağlayabilmek için mütekabiliyet ilkesine uyumlu politika biçimlerine bakılarak Katar devleti uygulamaları ile Türkiye Devleti’nin diaspora diplomasisi üzerindeki pratiklerinin benzeştiği ve ayrıştığı çeşitli yönler mukayese edilmiştir. Bu sayede oluşan tutarlılık düzeyinin, zaman ve yerden bağımsız olarak başka devletler arası diaspora politikaları için de uyarlanabilir çalışma oluşumuna mütekabiliyet ilkesiyle zemin hazırlayabileceği düşünülmüştür.

²⁴ **Dış geçerlilik:** Yapılan araştırmanın başka çalışmalara uygulanabilmesini sağlayıp geçerli olabileceğini ortaya koyan araştırma kuralıdır. Diaspora diplomasisinin bütün devletlere uygulanabilmesini sağlayabilmek için mütekabiliyet ilkesiyle incelenmesi, diaspora diplomasisi üçgeni modellemesi ve diaspora diplomasisi politika araçlarını belirleyen tablo çizimi yapılmıştır.

²⁵ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, “Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)”, **Foreign Policy**, (Çevrimiçi) doi:<https://doi.org/10.2307/1149673>, 2000, s.115.

İç geçerliliği²⁶ sağlayabilmek ve diaspora diplomasisi uygulamalarının Türk diasporası üzerindeki karşılığını tespit etmek için Türk dış politikasına etki eden kurumların yıllık raporlarındaki açıklamalar incelenmiştir. Neoklasik realist teoriye uygun olarak Türkiye-Katar ilişkilerinde devlet liderleri ve kurumları nezdinde söylem analizi²⁷ yapılmış ve sürdürülebilirlik düzeyleri incelenmiştir. İç geçerlilik için **bağımsız değişkenler; diaspora diplomasisi üçgeni modeli, diaspora diplomasisi politika araçları, Katar'da Türk diasporasına olan uygulamalar ile oluşan bölgesel Türk diasporası bilincidir.** Söz konusu korelasyon ile oluşan diaspora diplomasisi, birimlerin verileriyle ayrı ayrı kıyaslandığında daha tutarlı hale getirilecek ve iç geçerlilik sağlanacaktır. Başka bir bağımsız değişkenin dahil olmasına mümkün mertebe izin verilmemiş ve farklı bağımsız değişkenlerin savları etkilememesine özen gösterilmiştir.

Son olarak araştırmanın değerlendirilmesi yapılırken zamana yayılan bir tasarım değil kesitsel bir tasarım²⁸ kullanılmıştır. Araştırma verileri belirli bir zamanda bir defa toplanarak oluşturulmuştur. Bir yüksek lisans tezi olması ve kısıtlı zamanın bulunması hasebiyle kesitsel tasarım tercih edilmiştir. Dolayısıyla kesitsel tasarım olması genel analiz noktasında statik bir görüntü verdiği için eleştiriye açıktır. Ayrıca bütün yöntemler ve analizler tıpkı teoriler gibi araştırmanın incelenmesindeki alet çantaları olarak kullanılmış, tezde özgünlük ve bütünlüğün korunabilmesine ihtimam gösterilmiştir.

²⁶ **İç Geçerlilik:** İncelenen alana başka bir veri dahil olduğunda bağımsız değişkenin değişmemesini sağlayabilmektir. Sadece araştırma konusuna dahil olan araçlarla inceleme yapılmış ve kendi içerisinde tutarlı bir tez haline getirilmeye çalışılmıştır.

²⁷ **Söylem Analizi:** Söylem analizi, eleştirel yorumlamaya dayalıdır. Bir verinin eleştirilerek yorumlanması ve yorumun içeriğinin tutarlılığını ölçmeyi hedeflemektedir. Söylem analizi yönteminde resmi kurum raporlarında ifade edilen diplomasi söyleminin süreklilik gösterip göstermediği incelenerek analiz edilmiştir. Sürdürülebilir söylem olup olmadığı tespit edilmesi için bu analiz yöntemi kullanılmıştır.

²⁸ **Kesitsel Tasarım:** Ele alınan tasarım modelindeki verilerin sadece bir dönemdeki fotoğflanmasıyla incelenmesidir. Zamanın kısıtlılığı açısından tercih edilmiştir. Zamana yayılı tasarımla incelenmemiştir. Elde edilen bulguların sadece o an için geçerli olduğu tezde temel varsayım olarak kabul edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ ANLAYIŞININ EVRİMİ VE DİASPORA DİPLOMASİSİ

1.1. Diplomasiyi Anlamak

Uluslararası ilişkilerde devletler, belirli amaçlar doğrultusunda diplomatik ilişki kurarlar. Bu yolda diplomasi oldukça önemli bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle devletler, ilişkilerini barışçıl ve müzakereci bir yöntemle ilerletmek istediklerinde diplomasiye başvurmaktadır. Uluslararası ilişkilerde diplomasiğin amacı; daha risksiz ve net bir şekilde detaylandırılan karşılıklı çıkarların ifade edilmesine yönelik ortamların oluşturulması suretiyle kalıcı önlemlerin alınabildiği ilişkileri tesis ederek bu ilişkileri sürdürülebilir hale getirmektir.

Etimolojik olarak diplomasi kelimesinin kökeni eski Yunanca “*diploma*” kelimesinden gelmektedir. Diploma, pasaport işlevini gören birbirine bağlanmış iki metal tabakasından oluşan bir belge anlamına gelmektedir.²⁹ Oxford İngilizce sözlüğünde ise diplomasi, uluslararası ilişkilerin müzakere yoluyla yönetilmesi ve uluslararası ilişkilerin elçiler tarafından ayarlanma yöntemi olarak açıklanmaktadır.³⁰

Türk Dil Kurumu’na göre diplomasi, “*uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü*” olarak tanımlanmaktadır. Mecazi olarak ise “*görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik*” olarak ifade edilmiştir.³¹

Diplomasi başka bir tanımda sertlik ve yumuşaklık ile ilişkilendirilmiştir. Bu bakışa göre diplomasi, bir şekilde kaba kuvvetin yerini tutar. Çoğu halde şiddet olmadan veya sürtüşmeye yol açmadan bir devletin kendi milli menfaatlerini başka bir devlete karşı koruyabilmesi, diplomasi ile mümkün olur.³² Bir başka mesleki tanıma göre diplomasi, milletlerarası ilişkileri yürütme ve yönetme mesleği ile bu mesleğin uygulama

²⁹ Temel İskit, **Diplomasi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.3

³⁰ Oxford English Dictionary, (Çevrimiçi) https://www.oed.com/_1796.

³¹ TDK Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>, 2023.

³² Rauf Versan, "Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi", **İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ocak 1995, s.2.

alanıdır.³³ Ayrıca “uluslararası barışçıl ilişkilerin hükümet görevlileri ve yetkili ajanlar aracılığıyla icra edilmesi” olarak da tanımlandığı olmuştur.³⁴

Öte yandan diplomasi farklı tanımlarda kullanılmasına rağmen ancak, 18. yüzyılda günümüzdeki anlamıyla tanımlanmaya başlanmıştır.³⁵

Diplomasi geçmişten günümüze oldukça ince bir dengeyi temsil eder. Uluslararası arenada politik söylem yaratabilme kapasitesiyle eş değer olarak ilerleyen bir süreçtir. Diplomasi, çıkarların en fazlasını elde etmek değil, karşılıklı siyasal süreçlerin en istikrarlı şekilde daha olumlu bir sürece evirebilme çabasının temelinde yatar. Çünkü devletlerin siyasetleri gündelik şartlara göre çok sık değişebilir ve yeni yapısal gelişmelere eklenilebilir. Bu yüzden bir devlet için en büyük siyasi kazancı alıp kenara çekilmek her zaman güçlü bir diplomatik hamle olmayabilir. İyi yürütülen bir diplomasi sayesinde kötü sonuçlar alınabilirken kötü yürütülen bir diplomasiyle iyi sonuçlar almak da mümkündür. Dinamik değişimlere her an hazır olmak ve sürekli güncellenmeyi gerektiren istikrarlı bir diplomatik eğilimin bulunması, güçlü bir diplomasi için oldukça gereklidir. Açık bilinçli ve elde edilmesi beklenen çıkarları şeffaf hale getirip güçlü şekilde temsil edilebilen bir diplomatik süreç yönetimi sayesinde aktif siyasetle en tutarlı malzemeyi gündem haline getirip uzun vadeli olumlu ilişkiler ağı meydana getirmek, diplomasinin müspet yönelimleri olarak değerlendirilmelidir.

Öte yandan diplomaside sanatsal beceri de oldukça ön plana çıkmaktadır. Ünlü İngiliz Diplomat Ernest Satow, diplomasiyi “bağımsız devletler arasında zekanın resmi ilişkilere uygulanması” şeklinde ifade etmiştir.³⁶ Oxford sözlüğünde kelimenin ilk kullanım alanı olarak gösterdiği Edmund Burke’a göre ise diplomasi “uluslararası ilişkilerde ve müzakerelerdeki yetenek” olarak tanımlanmıştır.³⁷ Realist teorilerin öncülerinden kabul edilen Hans Morgenthau’ya göre diplomasi; ulusal gücü meydana getiren farklı öğeleri, ulusal çıkarları en yakından ve en dolaysız şekilde ilgilendiren

³³ Kemal Girgin, **Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı**, Ankara: Türkiye İş Bankası, 1975, s.134.

³⁴ Keith Hamilton, Richard Langhorne, **The Practice of Diplomacy**, London New York Routledge, 1995, s.1.

³⁵ Hüner Tuncer, **Eski ve Yeni Diplomasi**. Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1991, s.4.

³⁶ Ernest Satow, **A Guide to Diplomatic Practice**, 1932, s.1.

³⁷ İskit, **a.g.e.**, s.3.

uluslararası mesele ve durumlar üzerinde en yüksek etkide bulunabilecek bir yapıya kavuşturma sanatı olarak tanımlanmıştır.³⁸

Diplomasinin kavramsal açıklamalarından sonra konusu olduğu temel alanları incelemek gerekmektedir. Diplomasiyi uluslararası hukukun bir parçası olarak gören düşüncede, diplomasi diplomatların yürüttüğü uluslararası ilişkiler süreci olarak tanımlandığında ulus devletlerin resmi diplomatik anlayışından söz edilmektedir. Uluslararası hukuk kavramına uygun olan bakışta diplomasi *“muhtelif devletlerin hukuki, siyasi ve iktisadi vaziyetlerini, menfaatlerini, tarihlerini, emellerini, istikbale ait düşüncelerini etrafıyla bilmeyi gerektiren bir ilim”* olarak açıklanmaktadır.³⁹

Özellikle ulus devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte dış politika birimleri kurulduğunda diplomasi, dış politikanın temel aracı olarak tanımlanan bir iletişim zinciri haline gelmiştir. Bu anlayış, diplomasinin ölçeğini ve içeriğini belirli bir dönemde net olarak tanımlıyor olsa da modern dünyadaki diplomatik anlayışa göre mukayese edildiğinde kavramı bazı konulardan ayırmak gerekmektedir. İlk olarak dış politika ve uluslararası hukuk, diplomasiyle birlikte sıklıkla kullanılan kavramlar olsa da ayrı kavramları da içine almaktadır. O yüzden uluslararası hukuk görüşü ve dış politika görüşü direkt olarak diplomasi kavramını yansıtmamalıdır.

Nitekim Harold Nicolson'a göre diplomasi; dış politikayı veya uluslararası hukuku değil uluslararası ilişkilerde müzakere sanatını tanımlamak için kullanılmalıdır.⁴⁰ Buradaki müzakere elbette ki politik bir konu üzerine üretilcek müzakeredir.

Bununla birlikte geniş bir iletişim ağı olduğundan dolayı diplomasi; uluslararası müzakere, uzlaşma, uluslararası hukuk düzenlemeleri, dış politika kavramları içerisinde eritilmiş ve gerektiğinde siyaset anlamına gelen bir atasözü haline dahi gelebilmiştir. Kavramsal değişimlerle oluşturulmuş diplomasi anlayışlarının günümüze dek farklı şekilde evrilmesinin temelinde diplomasinin ana tarihsel gelişim süreci ve çeşitli devlet yapılarına eklemli zengin pratiklerinin oluşumu bulunmaktadır. Pek çok tarihsel süreçte diplomasi, en az iki büyük devlet veya devlet benzeri toplulukların bir araya gelerek karşılıklı çıkarlarını ortaya koydukları bir iletişim biçimi olarak üretildiğinden

³⁸ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika**, Çev. Ünsal Oskay, Baskın Oran, C:1, Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği, 1970, s.181-183.

³⁹ Zeki Mesud Alsan, **Devletler Hukuk Dersleri**, Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu, 1947, s. 260.

⁴⁰ Harold Nicholson, **The Evolution of Diplomatic Method**, Diplomatic Studies Programme Centre For The Study Of Diplomacy - University of Leicester, Britain, 2001, s.3.

tarix öncesi çağlardan günümüze dek gelişen bir yapıda tanımlanmıştır. Dolayısıyla geniş bir anlam derinliğine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Diplomasinin tarihsel dinamiklerine girmeden önce kelimenin anlamı bakımından verilen araçsal açıklamalara bakmak gerekir. Burada önemli noktalardan bir tanesi diplomasi kavramının dış politika ile aynı anlama geldiği yanılsamasıdır. Dış politika; devletin ülke sınırlarının dışarısında devleti için gösterdiği siyasal eylemlerin, reflekslerin ve birikimlerin tümünü kapsayan bir alan iken, diplomasi dış politikanın uygulanması bakımından sadece iletişim ağlarını oluşturan ve aracı olarak rol oynayan bir bileşendir.

Diplomasi kavramı uluslararası hukuk bakımından değerlendirildiğinde ise; resmi diplomatlar, elçilikler ve konsolosluklar aracılığıyla yürütülen bir uluslararası ilişki sürecinden söz edilmektedir. *1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi'ne Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun'da* Türkiye'de diplomatik ilişkilerin diplomatlar aracılığıyla yürütüldüğü ve diplomat kavramını anlatan diplomat meslek biçimlerinin olduğuna yer verilerek uluslararası ilişkileri belirleyen kişilere açıklık kazandırılmış ve diplomasinin uluslararası hukukta kimler tarafından yürütüldüğü ortaya konmuştur.⁴¹ Bu sözleşme modern anlamda uluslararası hukukta diplomatik ilişkileri belirleyen temel sözleşme metni olarak kabul edilmektedir. Buraya göre diplomasinin uluslararası hukuka göre diplomatlar arasında gelişen ve tanımlanan bir eylem silsilesinin olduğu belirlenmektedir.

Öte yandan diplomasi, ulus devletlerin oluşumuyla araçlarını iyice netleştirmesi ve dışışleri birimlerinin modernize edilmesiyle kümülatif olarak gelişme göstermesinden dolayı uzun bir süre devletlerin dış politikasının temel bileşeni olarak açıklanmıştır. Buna rağmen dış politikanın hangi birimlerle yönetildiği konusunda günümüzde tek bir birimden bahsedilemez. Söz gelimi, dış işleri bakanlıkları gibi bir birim dışında da etki alanı oluşturabilen diplomatik kurumlar oluşturulabilmektedir. Dolayısıyla diplomasiyi sadece uluslararası hukuk çizgisinde devletlerin dış işlerine bağlı temel birimleri tarafından dış politikada kullanılan ve resmi diplomatlar tarafından yürütülen bir araç olarak görmek, modern anlamda kavramı kısıtlayacak ve küresel dip-

⁴¹ Kanun No:3042, "18 Nisan 1961 tarihinde imzalanarak 24 Nisan 1964 tarihinde yürürlüğe giren 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun", **RG**, 12.09.1984, Sayı 18513.

loması anlatısını ihmal edecektir. Hatta somut olarak günümüzde ulus aşırı örgütlenmeler, uluslararası örgütler ve devletin resmi bakanlık birimleri dışında oluşan yapılar aracılığıyla diplomatik adımlar gerçekleştirilebilmektedir.

Bu konuda Harold Nicholson'un "müzakere sanatı" ifadesi daha geniş bir çerçeve sunarken aktörel ilişkileri devre dışı bırakmaktadır. Aynı şekilde Morgenthau'nun büyük bir güç etkisi kurabilmesi açısından tanımladığı diplomasi tanımı da oldukça itibar edilebilir bir açıklamadır. Bununla beraber dolaylı etkileşimle oluşturulan diplomasiyi ihmal etmektedir. Yine de en yüksek etkiyi kurabilmek diplomatik ilişkileri güncel hale getirme amacının içerisinde yatar. Dile getirilemeyen konuda müzakere yapılamaz. Yüksek politika ve düşük politika gibi ayrımlardan ziyade uluslararası arenada dile getirilebilir politika ve dile getirilemeyen politika olarak nitelemek gerekir. Nitekim bazen bir diplomasideki politika düşük olsa da geniş çerçevede kabul görebilmektedir. Önemli olan bir politikanın dile gelirken o diplomaside aktif olarak ortaya konması halinde uluslararası sistemin genelinde direkt veya dolaylı yollardan diplomatik meşruiyet meydana getirebilmesidir. Bu durum, diplomasinin dile getirilebilme ölçeğindeki maharette ve birtakım siyasal ilişkiler ağını kontrol edebilmekte saklıdır. Bu kontrol hacmi üzerinde diplomasi, bir devletin çıkarlarında önemli gördüğü ölçüde meydana getirebildiği veya getirmek istediği politika için oluşturulur. Dolayısıyla bir politikayı müzakere bahsi haline getirmek için kısıtlı zamanda şiddetli bir gündem oluşturma girişimi, o politikayı diplomasi malzemesi haline getirmek açısından yüksek önem arz etmektedir.

Öte yandan uluslararası ilişkilerde diplomasinin devletlerin dış politikada kullanılan temel araçlarından birisi olduğu görüşü klasik paradigmayı öncelese de yeni şekillenen ve devletlerarası ilişkileri etkileyen devlet dışı örgütlenmelerin diplomasi-deki nispi önemleri de yadsınmamalıdır. Nispi önemli politikalar, dış politikaya dahil edilebildiği ölçüde diplomasiye de dahil edilebilir. Bürokratik yoğunluk, kırtasiyecilik, devletin sadece bir yüzünü şeffaf şekilde göstermek istemesi, amansız diplomatik seremoniler, zaman ve resmiyet sorunları gibi sebeplerle çeşitli topluluk ve kuruluşlar resmi diplomasinin esnek bir unsuru olarak günümüzde karşılık bulmaktadır. Bunlar sosyal aktörler olarak da zaman zaman tanımlanan; sivil toplum kuruluşları, diasporalar, çeşitli resmi, yarı resmi kurum ve kuruluşlar, medya organları, dernekler, birtakım büyük şirketler, uluslararası örgütler, toplumsal hareketler gibi yapılanmalar şek-

linde bazen ise bir askeri üs olarak bile örneklendirilebilmektedir. Bu araçlar kimi zaman diplomasi araçları olarak görülebilmekte ise dahi bazen dünya sisteminde bir sistemi kontrol etmek açısından hükümetlerden daha fazla ana aktör konumuna gelebilmekte olduğu için diplomatik aktör olarak nitelenebilecek kıvama ulaşabilmekte ve bu esneklikte hareket hacmine sahip olabilmektedir.

Her ne kadar bu tez sadece diaspora diplomasisini ele alacak olsa da bu kadar birimin varlığı ve değişken yapısı dış politikada bir araç olarak kullanılan diplomasi kavramının temel araçlarını, hatta bizzat diplomasiyi karmaşık hale getirmektedir. Diplomasinin gün geçtikçe bağımsız değişkenleri karmaşık hale gelebilmekte, dış politikadaki eylem hacmi ve usulleri devlet pratiklerinde değişkenlik gösterebilmektedir. Her halükârda bu araçlar, resmi anlamda diplomasinin temel bağımsız değişkenleri değil gibi görünse de ulusların müdahale alanının dışına çıkan gelişmelerin zuhur etmesi halinde farklı bağımsız değişkenler olarak rol oynadıkları görülmektedir. Nihayetinde modern dünyada karmaşık bir diplomasi süreci bina edilmektedir.

1.2. Geleneksel Diplomasinin Şekillenmesi

Tarihte ilk diplomatik metinlerin arasında en çok dile getirilen M.Ö. 1278 yılında Mısır ve Hitit Devletleri arasında imzalanan Kadeş Antlaşması olarak bilinmektedir. Bu antlaşmadan önce pek çok antlaşma metinleri de bulunmuştur. Tarihte ilklerden kabul edilmesinin en büyük sebeplerinden birisi, iki büyük devlet arasında yakın statüde olması ve kayıtlı belge niteliği taşımasından ileri gelmektedir.⁴²

Kadeş Antlaşması; tablet halinde Çorum'da Boğazköy arşivlerinde bulunmuştur. Akad ve Mısır dillerinde hazırlanmıştır. Metnin kil tablet üzerine yazılmış kopyası ise Boğazköy arşivlerinde bulunmuştur. Öte yandan Boğazköy arşivlerinde kral yıllıkları, siyasal antlaşmalar, mektuplaşmalar ve çeşitli hukuki metinler olduğu görülmektedir.⁴³

Bu antlaşma metinlerinde potansiyel ittifak arayışları, savaş zamanında düşmanlığı haber vermek ve yeni lideri tayin etmek gibi herkesi ilgilendiren kararları vermek amacıyla beyanlar bulunmaktadır.⁴⁴ Geleneksel ve dini aforizmalarla dolu bu

⁴² Tuncer, **a.g.e.**, s.6-7.

⁴³ Nazlı Alkan, "Anadolunun İlk Kütüphaneleri", **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yayınları**, 2015, s.24.

⁴⁴ **Ibid.**, s.24.

söylemler, diplomatik ilişkileri belirleyerek geleneksel liderlikleri tescil etmiş ve toplumlar arası ilişkilerin liderler nezdinde ikili zeminini keskinleştirerek o zamandaki devletlere siyasi meşruiyet kazandırmıştır.

Söz konusu tarihi anlaşmaları oluşturan metinlerdeki gelişimi analiz ederken geleneksel diplomasi anlatısının merkezinde olan “ad hoc diplomasisi” kavramına değinmek önemlidir. Ad hoc diplomasisi, tarihte uygulanan ilk diplomasi yöntemi olarak da ifade edilmekte ve halen günümüzde de kullanılmakta olan bir kavramdır. Ad hoc diplomasi, tek yanlı ve geçici diplomasi anlamını taşımaktadır. Bu diplomasiye göre, diplomasi temsilcileri belirli bir amacı ve görevi gerçekleştirmek için geçici süreyle çıkarak işlerini halletmekte ve geri dönmektedir.⁴⁵

Ad hoc diplomasi, geleneksel diplomaside sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Geleneksel yapıları ağır basan imparatorluk ve dini rejimle yönetilen devletler kendi inançlarına göre eşitler arası bir diplomasi ilişkisini savunmadığı için ad hoc diplomasiyle hareket ederek davranmıştır. Bunun nedeni, savaş zamanlarındaki fetih siyasetleri gibi karşılıklı uç fikirlerle sahip organize olmuş devletlerin ortak bir çizgide hiç bozulmayacak ilişkiler kuramamasıdır.

Eski çağlarda diplomasi, genellikle rejimleri kölelik üzerine kurulu olan devletlerin dış siyaset alanında göttükleri amaçlara hizmet etmiştir. İmparatorluk rejimlerine ve geleneksel bağlara sahip bu siyasi oluşumların kökeninde, ortaklaşmacı topluluk ve klan hiyerarşisine bağlı yapılar vardır. Egemenliklerini sadece ekonomik baskı yoluyla koruyup sürdüren bu askerî ve teokratik imparatorluklarda dış politika, genellikle doğrudan yayılmacı eğilimlere sahip egemenlerin çıkarlarının emrindedir. Özellikle ilk çağlarda uluslararası sorunlar, çoğu zaman silah yoluyla çözülmektedir. Birçok savaşın temel ereği; komşu ülke topraklarının, kölelerinin, sürülerinin ele geçirilmesi ve yerleşim alanlarının talan edilmesi üzerine bina edilmektedir. Söz konusu ülkelerin diplomasisi, bugüne oranla çok daha küçük sayıda sorunla uğraşmak durumunda olmuş askeri silahları ve casusluk örgütleri en önemli diplomasi haline gelmiştir.⁴⁶

⁴⁵ Hüner Tuncer, “Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi”, **Public and Private International Law Bulletin**, C:4, No:1, 1984, s.51.

⁴⁶ Vladimir Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Çev. Atilla Tokatlı, Rusya: Evrensel Basım Yayın, 2009, s.16.

1.2.1. Antik Yunan ve Roma'da Diplomasi Uygulamaları

Eski çağlardaki genel diplomatik eğilimle birlikte önce barış dönemindeki uygulamaları görmek açısından tarihsel olarak yerini koruyan örneklerin başında gelen Antik Yunan site devletlerindeki diplomasi yapısını incelemek kayda değerdir. Tarihsel düzlemde Antik Yunan'da diplomasi önemli bir işlev görmüştür. Diplomasi literatürüne ait fazlasıyla kelimenin bulunması bu durumu teyit etmektedir. Antik Yunan'da; uzlaşma, geçici ateşkes antlaşması, sözleşme, ticari anlaşma, olimpiyat oyunlarında kullanılan kutsal ateşkes gibi özel ifadelerle barışın sona erdiğini ifade eden çeşitli kelimeler kullanılmıştır.⁴⁷

Tarihsel olarak elçi sistemi de diplomasinin bel kemiği olarak rol oynamıştır. Her ne kadar sürekli bir iletişim ağı olmasa da çoğu eski tip devletler; elçilikler aracılığıyla gerekli bilgi, haberleşme ve iletişim ağlarını tesis edebilmiştir. Yunan şehir devletleri sıklıkla geçici elçiler göndermiştir. İhtiyarlar olarak adlandırılan elçiler, bilinen saygınlıkları ve tanınmış bilgelikleri nedeniyle seçilmiş, bazı şehirlerde elli yaşın altında olmamaları şartıyla tayin edilmiştir. Bu kişilerin hediye almaları yasaklanmıştır. Müzakereler başarılı olduğunda ve yurttaşlar tarafından onaylandığında, yabancı zeytinden bir çelenk, belediye binasında bir yemekle veya hatıra tabletiyle ödüllendirildikleri görülmüştür. Diplomatik görüşmelerdeki başarısızları karşılığında ise her türlü ceza verilebildiğinden diplomatik muafiyetleri olmamıştır. Bu durum diplomatik eylemlerin düzenlenmiş bir kanuna tabi olmamasından ileri gelmemektedir. Özellikle barış döneminde Antik Yunan'da diplomatik müzakereler sözlü bir tanıtımla yürütülmüştür. Birkaç üyesi olan bu elçiliklerde günümüz uluslararası konferansları gibi yabancı hükümdara veya meclise konuşma yapılmıştır. Müzakere süreci sonucunda bir anlaşma gerçekleşirse bu anlaşmanın şartları herkesin görebileceği tabletlere kazınmış ve halka açık yeminlerle onaylanmıştır. Arabuluculuk, tahkim gibi uygulamalar da Yunan diplomasi anlayışında görülmektedir. Hatta Nicolson, M.Ö. 300 ve M.Ö. 100 arasında Antik Yunan içerisinde 46 tane tahkim davasının karara bağlandığını ifade etmiştir.⁴⁸

Bu şeffaf diplomasi ve açık diplomasi anlayışı, barış döneminde Antik Yunan'ı fazlasıyla müzakereci bir toplum modeli haline getirmiştir. Olimpiyat oyunları için diplomatik görüşmeler yapılmış, uluslararası hukukun temelini atan kişisel mal muafiyet-

⁴⁷ Nicolson, **a.g.e.**, s.3.

⁴⁸ **Ibid.**, s.3.

leri, resmi vesika dokunulmazlıkları gibi girişimlerde bulunulmuş hatta bu deneyimlerden bazıları o dönemden itibaren günümüze kadar gelmiştir. Antik Yunanlıların son dönemindeki mütareke, tarafsızlık, ticaret anlaşmaları gibi kavramlar, bugün de önemi ortaya koyan çok taraflı bir diplomasi anlayışı inşa etmiştir.⁴⁹

Roma'da ise diplomasinin gelişimine katkıda bulunması açısından hukuk kurallarında büyük değişimler olmuştur. Antik Yunan'ın şeffaf ve müzakereci eğiliminin yanında evrenselliği sağlamak amaçlı sözleşmeye bağlılığı temsil eden uluslararası hukuk ilkesinin getirildiği bilinmektedir. Bu ilke, **pacta sunt servanda**⁵⁰ olarak bilinmektedir. Ahde vefa ilkesi olarak da ifade edilen bu ilke, günümüzde halen uluslararası hukuk ilkesi olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında İmparator, Roma'da dış politikayı daha çok kendi kararları çerçevesinde şekillendirmiştir. Elçi merasimleri dikkatli bir şekilde sürdürülmüştür. Büyük bir askeri gücü olması hasebiyle Roma, bir sorun durumunda diplomatik temsilciliği başat rolde görmek yerine imparatorluğun devam ettirdiği askeri güç üzerine kurulu savaş diplomasisini devam ettirmiştir.⁵¹

Öte yandan Roma'nın oluşturduğu önemli bir diplomatik kurum, Fetiales Meclisidir. Fetialler, bir grup rahibin özel adıdır. Roma Senatosu dış politikayı oluştururken bu meclise uluslararası anlaşmalar konusunda danışmanlık hizmeti vermiş, savaş ve barış için ilanlarda bulunmuş, barış anlaşmalarını onaylamıştır. Meclis aynı zamanda elçilik ve haberci görevlerini de yerine getirmiştir.⁵²

Genel anlamda Yunan ve Roma'yı harekete geçiren hegemonya eğilimi; topraklarını büyütme için koalisyonlar oluşturma zorunluluğu ve imparatorluklarını genişletme hedeflerini doğurmuştur. İmparatorluklar arası kurulan güç ittifaklarının bileşeni olarak rol oynayan diplomasi, Doğu'da Yunanlıları Pers İmparatoru ile Batı'da ise Romalıları İlk Çağ'ın en zengin ticaret cumhuriyetlerinden biri olan Kartaca Devleti ile karşı karşıya getiren sayısız çatışmada kullanılmıştır. Eski sitelerin özellikle barış dönemlerinde diplomatik etkinlikleri heyecanlı müzakerelere ve sürekli elçi alışverişine yol açmıştır. Bu hareketlilik, sıklıkla konferanslar toplanmasına ve bu konferanslarda savunma veya saldırı antlaşmaları yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Yunan tarafında yurt-

⁴⁹ İskit, **a.g.e.**, s.73.

⁵⁰ **Pacta sunt servanda:** Uluslararası hukuktaki Ahde Vefa ilkesidir. Yapılan sözleşmeye bağlılık göstermeyi temsil etmektedir.

⁵¹ **Ibid.**, s.74

⁵² **Ibid.**, s.75.

taşlardan oluşmuş halk meclislerince seçilen elçiler, diplomatik misyonları sona erdiğinde meclise hesap vermekle yükümlü olmuştur. Yurttaşlık haklarına sahip her kişi, tutumunu düzgün ve geçerli bulmadığı bir elçiye, halk meclisi önünde sorguya çekebilmiştir. Her şeyden önce Antik Yunan site devletleri için doğru olan bu durum, Roma'da daha farklı ve daha sınırlı bir oranda olmuştur. Çünkü Roma'da dış politika alanında söz ve karar hakkı; Halk Meclisi'nin değil, Senato'nun elinde bizzat imparatorluk eliyle sağlanmıştır.⁵³

1.3. Modern Diplomasiye Geçiş

Modern diplomasi kavramını geleneksel diplomasi kavramından ayırırken birtakım ölçülere dikkat etmek gerekmektedir. Öncelikle geleneksel diplomasinden söz ederken tarihsel anlamda devletin eşit ve ortak bir şekilde uygulayacağı belirli kuralların olduğu müşterek bir anlaşma metninden veya pratikler açısından söz edilmemektedir. 1648 Westphalia dönemi ile ulus devletlerin oluşumu sonucunda uluslararası ilişkilerdeki aktörler netleştirilmiştir. Buna rağmen aktörel denklikler arasında ve diplomasiinin sürdürülebilir yapısı değerlendirildiğinde büyük farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. O dönemden sonra da hala bazı devletler imparatorluktur. Bazı devletler küçük devletçik örgütlenmelerinden oluşurken bazı devletler sadece ulus devlettir. Krallık, beylik, prenslik, devlet, devletçik, manda devlet gibi devlet tanımını dahi çeşitlendiren çok fazla genel kabulün varlığı, modern anlamda uluslararası ilişkilerden söz etmeyi hatta ortak diplomasi kavramının oluşumundan bahsetmeyi de yetersiz kılmaktadır.

Klasik diplomaside diplomatik uygulamalarda devletler kendi uygulamalarını genellikle savaş veya ticaret diplomasisi üzerinden geleneksel yapılarını ortaya koymaya çalışarak yürütmüş, kendi alt ve üst ilişkilerini göz önünde bulundurarak nüfuz sağlamaya çalışmıştır. Savaş diplomasisinin hâkim temasıyla oluşturulan ticaret ve güvenlik kaygıları, geçici ve her an yırtılabilir anlaşma metinleriyle dolu bir diplomatik dönemi yansıtmaktadır. Bu noktada uygulanan karşılıklı diplomatik pratikler, geleneksel dönemde birbirine yakın ve benzer olsa dahi sistemleşen bir zemine ancak modern dönemde oturmaktadır.

Modern döneme gelindiğinde gitgide yeni silahların çıkması, güvenlik kaygılarının değişmesi, ulus devletlerin oluşumu, dış işleri birimlerinin netleşmesi, I. Dünya

⁵³ Potyemkin, **a.g.e.**, s.18.

Savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi küresel değişimlerden dolayı daha geniş bir diplomasi anlatısı meydana gelmiştir. Ayrıca yeni diplomatik kabullerin anlaşma metinleriyle uzun süre kabul edilmesi ve uygulanması diğer devletler için de uzun vadede geçerli kabuller sunmuş ve modern diplomasi yöntemleri olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Modern diplomasiye geçerken modern diplomasiyi besleyen gelişmelere değinmek gerekmektedir. Öncelikle sürekli diplomasi kavramı modern diplomasinin bir unsuru olarak kabul edilmektedir. Çünkü sürekli diplomasi anlayışı başlayınca devletler eşit biçimde olmasa da daimi olarak birbirlerine diplomatik temaslarda bulunmuş ve diplomatik ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.

Sürekli diplomasi anlayışı İtalya'da ortaya çıkmış, Avrupa devletlerine ve dünyaya yayılmıştır. 15. Yüzyıldan itibaren ad hoc diplomasi geleneğinden gitgide uzaklaşarak sürekli diplomasi anlayışına gelinmiştir.⁵⁴

Sürekli müzakere kavramı üzerinden diplomasiyi sürdürülebilir hale getirebilme fikri ise ilk olarak Asıl adı Armand Jean du Plessis de Richelieu olan Richelieu'dan çıkmıştır. Richelieu, Paris'te doğup, 1622'de Kardinal olan 1624'te 13. Louis'nin başbakanlığını yapan düşünürlerden biridir. Aynı zamanda ilk dış işleri bakanlığını kurmuştur. Otuz yıl savaşlarında Avrupa güç dengesini oluşturmak için Fransa'yı merkez kabul ederek Katolik ve Protestanlardan oluşan bir ittifak girişimi başlatmıştır. Ona göre sürekli müzakere; geniş çapta ve yerleşik bir diplomatik ajanlar ağını ifade etmiştir. Richelieu'ya göre diplomaside prensler güçlü gösterilmeli ve anlaşmak için her türlü yol denenmelidir. Bu kerte müzakerelerin tek bir elden değil, dış politikayı yöneten dış işleri bakanı tarafından olması gerektiğini savunarak modern diplomasinin oluşumunda çok önemli bir rol oynamıştır.⁵⁵

Günümüzde hala diplomasi bu sayede dış politika birimleri tarafından merkezi olarak idare edilen bir uygulama biçimi olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan Rönesans ile birlikte İtalya'da özellikle gündeme gelen sürekli elçilik kavramı, Avrupa'daki savaşlar ve devletler arasındaki temas problemleri yüzünden sürekli barış içinde bir elçilik stratejisiyle şekillendirilememiştir.

⁵⁴ Adam Watson, **Diplomacy: The Dialogue Between States**, London: Routledge Publisher, 1982, s.99-102.

⁵⁵ İskit, **a.g.e.**, s.29.

1815 yılında Viyana Kongresi ile birlikte ilk kez Avrupalı devletler arasında uyum sağlamak amaçlı diplomatik kabullerin ortak hale getirildiği kodifikasyon çalışmaları yapılmıştır. Avrupa Uyumunu olarak da kabul edilen bu dönemde Viyana Tüzüğü; Portekiz, Prusya, Rusya, İngiltere, Fransa, İspanya ve İsveç tarafından imzalanmıştır. Ardından üç yıl sonra 1818'de Aix La-Chapele protokolü imzalanmış ve diplomatik ilişkilere dair en geniş kodifikasyonlar olarak bu metinler kabul edilmiştir. Bu iki kodifikasyon işlemiyle; büyükelçiler, hükümdar için gönderilen orta elçiler, temsilciler, mukim elçiler ve dışişleri bakanı nezdinde gönderilen maslahatgözarlar diplomatik kişi olarak kabul edilmiştir.⁵⁶

1815 Viyana Dönemi, güç dengesi siyasetiyle oluşturulan yeni uluslararası düzende ağırlıklı olarak Avrupa devletlerinden oluşan bir diplomatik kabuller zinciri ortaya çıkarmıştır. Ağırlıklı olarak Avrupa devletleri bir araya gelmiş olsalar da diplomatik kabuller, eşit devletler arasında gerçekleşen bir uyum içerisinde ilerleyememiştir. Aslında savaş diplomasisinin oluşturduğu ve büyük güçlerin dengelenmek için ortaya attığı bir çeşit savaş sonrası diplomatik ilişkiler ağı meydana gelmiştir. Bu ağ içerisinde halk hareketleri baskılanarak imparatorluk rejimlerinin güçler dengesi sağlayabilmesi adına büyük bir ittifak başlatılmıştır. Viyana Dönemi'nin diplomasinin modern alanına sunduğu katkı; sürdürülebilir bir temas ürettiği ve resmi metne dökülüp ortak büyük devletler tarafından kabul gördüğü için modern diplomatik dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Nitekim savaşın hemen akabinde oluşan düzenin sürdürülebilir bir diplomasi anlayışını hemen ürettiğini o an için direkt söylemek elbette ki mantıklı bir ifade olmayacaktır. Aynı şekilde diplomasinin hiç kesilmediğini söylemek de mümkün değildir. Bununla birlikte bir nevi krallıklar arasında oluşturulmuş yenilikçi Viyana Tüzüğü, uluslararası bir sözleşme olarak pek çok devlet tarafından imzalanıp benimsendiği için ortak bir diplomatik anlayış çerçevesi çizmiştir. Yine de bu tüzüğün tamamıyla bütün devletlere eşit diplomatik fırsatlar sunduğunu söylemek erken olsa da uluslararası hukukun ve diplomasinin gelişimi için önemli bir adım olduğunu ifade etmek mümkündür.

Çarpıcı bir şekilde bu uyumda oluşan diplomasiyi görebilmek adına 19. ve 20. yüzyıl İngiliz diplomatlarının başında gelen Ernest Satow'un yönelimini incelemek

⁵⁶ Nasih Sarp Ergüven, "Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:7, No:1, (Çevrimiçi) DOI:10.1501/sbeder_0000000112, 2016, s.133.

kayda değerdir. Ernest Satow'un "Diplomatik Uygulama Rehberi" kitabı 1917'de ilk defa yayınlanmış ve büyük ilgi toplamıştır. Hem uluslararası hukukçular, hem diplomatlar, hem de tarihçilerin işine yarayacak bir eser olarak kaleme alınmıştır. Kitapta uluslararası kongre ve konferansların yönetilme biçimleri ve uluslararası hukuk düzenlemelerine ait vurgulamalar bulunmaktadır. Satow, diplomasiyi "*bağımsız devletlerin hükümetleri arasındaki resmi ilişkilere zeka ve taktik uygulaması*" olarak görmektedir. Ona göre uluslararası hukuku gözetmek, medeni ülkeleri medeni olmayan ülkelere ayırmaktadır. Satow, uluslararası hukukta bütün ülkeleri eşit görmesine rağmen Avrupa'da bazı ülkelerin küçük devletlere karşı kullanılabilecek ordu ve donanma güçlerinden ötürü Büyük Güçler olarak sayılmalarını mantıklı bulmuştur.⁵⁷

Büyük Güçler fikriyle şekillendirilen "medeni devletler" algısı üstenci bir bakış ürettiği için diğer devletleri kontrol eden hegemonyacı bir diplomasi anlayışı doğurmuştur. Krallık rejimlerinin yeni yeni sona erdiği, imparatorlukların parçalandığı I. Dünya savaşı eşliğinde oluşturulan medeni devletler fikri, mandacılık teamülünü önemli ölçüde sürdürerek eşit olmayan diplomasi biçimini devam ettirmiştir.

Uluslararası güç dengesi stratejisinin Satow eşliğinde Avrupa ile sağlanacağı görüşü, ABD tarafından yeniden yorumlanmıştır. Bu noktada modern diplomasi anlayışını besleyen en önemli örneklerden birisi "Açık Diplomasi" kavramıdır. Bu kavram, tezde Antik Yunan modelinde site devletleri nezdinde de ifade edilmiştir. Hâlbuki aynı kavramlar değildir. Yeni açık diplomasi kavramı Wilson'un 14 ilkesindeki söylemi olarak öne çıkmıştır. Ona göre Avrupa'nın oluşturduğu güç dengesi, dünyadaki diplomasiyi şeffaf ve doğruluktan uzak bir konuma getirmiştir.

Wilson yönetimi zamanında Amerika, Amerikan düşüncesinin klişelerini yansıtan ve eski dünya diplomatları için devrimci bir değişiklik anlamına gelen ilkelerini ilan ederek dünya gelişmelerinde başlıca anahtar rolü oynamıştır. Bu ilkelere göre barış, demokrasinin yaygınlaşmasına bağlı olmuştur. Devletler bireylerle aynı ahlaki kriterlere göre değerlendirilmelidir; ulusal çıkar ise, evrensel hukuk sistemine uymaktan ibarettir.⁵⁸

⁵⁷ İskit, **a.g.e**, s. 39.

⁵⁸ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 24.

Wilson'un ortaya attığı barışçıl, idealist uluslararası ilişkiler perspektifi ile açık diplomasi kavramı yeniden ortaya atılmıştır. 1918 yılına gelindiğinde Wilson, kendi görüşlerini ortaya koymuştur. Kongre'nin bir ortak oturumunda yaptığı konuşmada, Amerika'nın savaş amaçlarını 14 nokta şeklinde açıklamıştır. Sekiz noktayı yapılması zorunlu hususlar olarak şöyle sıralamıştır: Açık diplomasi, denizlerin serbestliği, genel silahsızlanma, ticari engellerin kaldırılması, sömürgecilikle ilgili taleplerin tarafsız bir şekilde çözülmesi, Belçika'nın yeniden kurulması, Rus topraklarının boşaltılması ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı.⁵⁹

Buradaki açık diplomasi söylemi modern anlamda yeni bir diplomasi anlayışını ortaya koymuştur. Woodrow Wilson, "*açık yürütülen görüşmelerin sonucunda varılacak açık sözleşmeler*" ifadesiyle diplomasiyi modern dönemde kamuoyunun gözleri önünde yürütülecek bir araç olarak tanımlamıştır. Bu anlayış modern diplomasi için oldukça önemli olup eski dönem diplomasisinin gizli antlaşmalarının aksine, yeni diplomasi'nin daha şeffaf olacağını ve açıklık ilkesiyle ilerleyeceğine vurgu yapmaktadır.⁶⁰ Nitekim I. Dünya Savaşı sonrasında Rusya'nın yayınladığı Sarı Kitap'tan sonra gizli anlaşmalardan bazıları ifşa edilmiş ve bu dönemde modern diplomasiye yön verecek açık diplomasi anlayışı ideal uluslararası ilişkiler çizgisinde fazlasıyla yankı uyandırmıştır.

Satow'un bu konudaki önerileri, kitabında yayınlandığı dönemle aynı tarihe geldiği için dönemsellik arz edip isabetli olarak kabul edilebilmektedir. Nitekim kendisi aynı dönemlerde ortaya atılan Milletler Cemiyeti Misakı için, "*şimdiye kadar örgütlenmemiş devletler topluluğunu yazılı bir anayasayla örgütleme girişimi*" olarak tanımlamıştır. Ona göre bu anayasanın tam ve mükemmel olmaması çok önemli olmamış ve bazı medeni devletler hala Milletler Cemiyeti'ne bağlı olmasa da Milletler Cemiyeti Misakı'nın gitgide daha eksiksiz ve mükemmel olacağına inanmıştır.⁶¹

Açıklık ilkesiyle oluşturulmuş Milletler Cemiyeti sonrasında, uluslararası hukuk artık ortak teamüller aracılığıyla işleyen bir mekanizma olarak diplomasiye yön verme aşamasına gelmiştir. Buna rağmen Milletler Cemiyeti uzun sürmemiş, uluslararası hukukun varlığı tam olarak esas alınmadan savaş dönemi stratejisine uygun diplomatik

⁵⁹ *Ibid.*, s. 251.

⁶⁰ Faruk Sönmezoğlu, "Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s.41.

⁶¹ Satow, **a.g.e.**, s.454.

eğilimler gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemlerde Milletler Cemiyeti dağılana kadar uluslararası anlamda ortak teamülleri arttıracak 1919 Paris Konvansiyonu gibi havacılıkla ilgili anlaşmalar⁶², uluslararası güvenliği paktlar aracılığıyla kurma denemeleri gibi bölgesel çabalar arttırılmıştır.

Bu noktada özellikle 1933 Montevideo Sözleşmesi fazlasıyla önemlidir. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde ve Dünya Ekonomik Bunalımı sürecinin hemen dört yıl sonrasında imzalanan bu sözleşmeyle devlet kavramının tanımı yeniden yapılmıştır.

1933 Montevideo Sözleşmesi, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ile Gürcistan- Abhazya krizlerinin oluşumuyla devletlerin tanınmasını güncel haline getirmiştir. Devlet tanıma kriterlerinin ne olduğu konusuna cevap vermek için Montevideo Sözleşmesi uluslararası toplumun devlet oluşum kriterlerini teorileştirdiği ve hala devlet tanımının kabul edildiği en geçerli sözleşmelerden birisidir. Devletin unsurlarını; kalıcı bir nüfus, tanımlanmış bir bölge, hükümet ve diğer devletlerle ilişki kurma kapasitesi olarak tanımlamıştır.⁶³

Bu sözleşme Milletler Cemiyeti'nden sonra ortaya atılmış ve devletlerin kavramsal ayrımı daha da keskinleştirilmiştir. Bu konudaki keskinliği belirtmek, uluslararası ilişkilerdeki eşit devletler çizgisini belirginleştirmek açısından oldukça önemlidir.

Uluslararası ilişkilerde uluslararası hukukun içine dahil olabilme halinde Milletlerarası Daimi Adalet Divanı içerisine katılırken bile medeni devlet gibi belirsiz prensiplerde bulunma şartı konulması diplomatik olarak farklı devletlerin uluslararası sistemdeki varlığının kabul ettirilmeye çalışıldığını gözler önüne sermiştir. Bu tip devlet statüsünü medeni gibi tam tanımlanamayan taraflara çekilebilecek vasıflar, eşit devlet statüsünü ortaya koyamamıştır. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı döneminde diplomasiyi tanımlarken eşitler arası bir diplomasiden söz etmek yine resmi anlamda direkt mümkün değildir. 1933 Montevideo Sözleşmesi'nden sonra devlet statüsü daha net tanımlanmış ve tanıma artık eskisi gibi bir kriter olmaktan çıkmıştır. O dönemlerde yine kısmen eşitler arası bir devlet anlayışından bahsedilmemiştir. Ayrıca manda rejimlerinin

⁶² Özden Özkanlısoy, "Uluslararası Sivil Havacılık Anlaşması'nın Temel Düzenlemeleri: Uluslararası Ticaret Açısından Bir Değerlendirme", **Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:7, No:14, 2020, s.260.

⁶³ Ezeli Azarkan, "Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi" **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C:15, No: 4, (Çevrimiçi) DOI: 10.21547/jss.265485, 2016, s.1055.

devam etmesi de bu ayrımı belirgin olarak uluslararası sistemde göstermeye devam etmiştir.

BM'nin II. Dünya Savaşı'nın sonucu olarak kurulmasıyla birlikte 1945 yılında yepyeni bir uluslararası hukuk anlayışı ortaya çıkmıştır. Buradaki devlet tanımı ise daha kuşatıcı olmuştur. Medeni devlet tanımı yerine, barışçı veya *barışsever devlet* tanımı gelmiştir.⁶⁴ Bu tanımla devletler kimliksel olarak daha genellenebilir diplomatik aktör rollerine sahip olmuştur.

Aslında diplomatik ilişkilerde devletin rolünün daha farklı tanımlanmasında da pek çok sebep vardır. Manda rejimleri azalmış, uluslararası ilişkilerde devletlerin sayısı artmış, eski tip sömürgeci anlayıştan vazgeçilmiştir. En önemlisi medeni devletler gibi kültürel bir birikimden gelmeyen yeni devletler de oluşmuştur. Yeni devletlerin statü noksanlıkları uluslararası ilişkileri ve uluslararası hukuku daha da belirsiz kılmıştır.

1945 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşı'nın ortaya koyduğu şiddetli yıkım, devletleri zaruri olarak uluslararası arenada aktif bir şekilde silahlı olarak savaşmaktan çok birleştirici bir role itmiştir. Uluslararası güvenlik kaygıları ve tehdit unsurlarının keskinleşmesi, milyonlarca insanın ölmesi, atom bombalarının patlaması gibi etmenler bu çizgiyi tetiklemiştir. Gözle görülür düzeyde topyekûn savaşlara ve milyonlarca nüfusu kaybedebilecek harplere devletlerin dahil olma ihtimalleri oldukça düşmüştür. İdeolojik kutuplaşmalar keskinleşmiş, açlıktan ve sefaletten ölen topluluklar, ekonomik krizlerle birlikte yeniden ayaklanmaya girişmişlerdir.

Bu noktada Milletler Cemiyeti, büyük devletler tarafından kurulan bir idealizm birleştiriciliği rolüyle diplomasiyi ortaya koyarken, II. Dünya Savaşı sonrası kurulan BM artık realist güç denkleğini daha kurumsallaşmış bir diplomasiyle devletler arasında tesis eden bir uluslararası örgütlenme modeli inşa etmiştir.

1.3.1. Küresel Diplomasi ve Güncel Diplomasi

1945 yılında BM'nin kurulmasından itibaren uluslararası sistemde yeni bir bloklaşma süreci başlamıştır. Uluslararası arenada kutuplaşan iki blok olan Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB hegemonyasında süren blok eğilimleri içerisinde yepyeni

⁶⁴ Birleşmiş Milletler Anlaşması Metni, (Çevrimiçi) <https://turkiye.un.org/tr/33499-birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-antla%C5%9Fmas%C4%B1>, 2010, s.10.

diplomatik kavramlar ortaya çıkmış ve bu kavramlar modern diplomasi yöntemini geliştirerek şekillendirmiştir. Soğuk Savaş boyunca uluslararası güç dengesi sürmüş, devletler ana aktör olarak her ne kadar resmi bir şekilde eşit görünse de karşılıklı silahlanıldığı, güvenlik tehditlerinin arttığı, teknolojinin ve sermayenin geliştiği ve ekonomik ilişkilerin fazlasıyla ilerlediği bir dönemle karmaşık bir uluslararası sistem ortaya çıkmıştır. Bloklaşma siyaseti yapısal anlamda iki temel ideolojinin etrafında dönüyor gibi görünürken komünist ve kapitalist devletlerin dönüşümü içerisinde çok fazla yeni uluslararası aktör ortaya çıkmış ve farklı diplomatik yöntemler üretilmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasından itibaren küreselleşen dünyada sermaye ve teknoloji, güvenliğinden iktisadına kadar bütün devletlerin elinde daha da ilerlemeye başlamış, diplomatik ilişkilere yeni yönler ve yaklaşım biçimleri kazandırılmıştır. Sonuç olarak uluslararası ilişkilerde resmi eşitsizliğin ortadan kaldırıldığı modern statüler, post modern dönemde daha karmaşık bir eşitsizlik içerisinde yeniden dış politikalarda anlam kazanan diplomatik ağlar üretmiştir.

Diplomasinin tarihsel gelişim süresi boyunca uluslararası ilişkilerdeki ana aktörler hesaba katılırken genellikle devletler üzerinden incelenen bir diplomasiden söz edilmiştir. Küresel diplomasi kavramı ise günümüzde daha gelişmiş bir diplomatik ağı içermektedir. Uluslararası arenada artık devletler dışında da aktörler ortaya çıkmış ve devletlerin ilişkilerini etkileyip toplumlar arasında filizlenmeye başlamıştır. Bu filizlenme sonucu oluşan ulus aşırı eğilimler, artık yeni diplomatik hamleler olarak yorumlanabilmektedir. Vatandaşlık kavramının ulusun ötesine taşınması, devletlerin çıkarlarının ikili ilişkiler dışında daha karmaşık bağlantılarla kurulması zarureti çok taraflı diplomatik kavramların önemini arttırmıştır. Artık ikili diplomasi çizgisinde iki devletin birimlerinin karşılıklı resmi iletişiminin yanında uluslararası örgütler üzerinden nüfuz üretme, vatandaşlar üzerinden diplomasi oluşturma, farklı kurumlarla birimler kurarak diplomasiye katkı sağlama, basın ve medya organları aracılığıyla diplomatik hamleler yapmak gibi diplomatik adımların sayısı oldukça artmıştır. Söz gelimi günümüzde ABD politikası dahi bu küresel diplomaside adımlarını atarken bir dizi değişiklik üretmektedir. Slaughter'a göre, özellikle 2000'li yılların başından itibaren 21. yüzyıl için ABD, politikasını 21. yüzyıl yaşamının gerçeklerine yönlendirmeli ve uyarlamalıdır. ABD, devletler dünyasında ve toplum dünyasında aynı anda faaliyet göstermelidir. Böyle bir strateji oluşturmak, her iki dünyanın nasıl görüldüğü ve analiz edildiği konusunda bir paradigma değişikliğini gerektirmektedir. Devletler dünyasına en sık uygulanan mercek, çeşitli güç düzenlemelerini varsaymaktadır. Bu güç düzenlemelerinde

dünya; tek kutuplu, iki kutuplu, çok kutuplu veya yükselen ve azalan güçlerin dünyası olarak şekillenmiştir. Slaughter'a göre uluslararası ilişkilerde merceği en sık sosyal aktörlere de uygulamak gerekmektedir. Bu sosyal aktörlerden şirketlere, bankalara ve diğer finansal kurumlara, kurumsal ve bağımsız medyaya, sivil toplum kuruluşlarına, kiliselere, hayırseverlere, teröristlere, her türlü yasa dışı mal ticareti yapan suç tacirlerine, üniversitelere, sosyal ve politik hareketlerin hükümetler üzerinde kullandıkları güçlere ve nüfuzuna odaklanmak gerekmektedir.⁶⁵

21. yüzyılda devletlerin yanı sıra sosyal aktörlerin de dahil olduğu yeni diplomasi, küreselleşen diplomasiyi besleyen en büyük dayanaklardan birisi olmuştur. Küresel diplomasiinin aktörleri devlet ve devlet dışı kuruluşlarla çeşitlilik kazanmıştır. Küreselleşme ile iç ve dış politikadaki farklılığın ortadan kalkması, devletlerarasındaki sınırların ötesine geçilmesi, uluslararası hukuk kurallarının benimsenmesi, sömürgeci ve bastırıcı devlet olgularından çok karşılıklı bağımlılık olgusu çerçevesinde ilerlemiştir. Bu noktada sürekli iletişim ve etkileşimin canlı tutulması asla göz ardı edilemeyen teknolojik ilerlemelerle yeni bir boyuta kavuşmuştur.⁶⁶ Küreselleşen diplomaside; külop diplomasisi olarak adlandırılan kilit oyuncuların yoğun yetiştirildiği bir alanın gelecekselliğinden ziyade daha karmaşık zincirlerle oluşan ağ diplomasisi yerini almıştır.⁶⁷ Bu şekilde çeşitli diplomasi biçimleri ortaya çıkmış ve uygulanmıştır. Elvin Abdurrahmanlı'nın küreselleşen dünyadaki yeni diplomasi çeşitleriyle ilgili makalesinde kayda değer diplomatik kavramlar vardır. Birkaç örnek verilebilir:

Arabuluculuk Diplomasisi, iki veya daha fazla devletin uzlaşmaması sonucu uzlaşmazlığı kaldırmak amacıyla izlenen politikaları tanımlamaktadır. **Çok Taraflı Diplomasi**, iki aktör olarak devletlerin ya da uluslararası aktörlerin katılımcı sayısının daha fazla olduğu diplomasi biçimidir. **Sivil Diplomasi**, devletlerin resmi nitelik taşımayan temsilcileri arasında bireysel şekilde yapılan diplomatik faaliyetlerdir. **Zirve Diplomasisi**, devlet başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen üst düzey diplomasi bi-

⁶⁵ Anne Maria Slaughter, "A Grand Strategy of Network Centrality", **America's Path Grand Strategy For The Next Administration**, Ed. Richard Fontaine and Kristin M.Lord, Center for a New Amerikan Security, Chapter III, Washington DC, 2012, s. 45.

⁶⁶ Demet Şefika Acar, **Küreselleşen Dünyada Diplomasi**, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2014, s. 425.

⁶⁷ Jorge Heine, **On the Manner of Practising the New Diplomacy**, The Centre for International Governanca Innovation Working Paper Reshaping Diplomacy, 2006, s. 18.

çimidir. **Parlamentar Diplomasi**, söz konusu uluslararası örgütün üyelerinin taraf olduğu diplomasıdır. **Mekik Diplomasisi**, Henry Kissinger'in da sürekli uyguladığı taraflar arasında ulaşımın kolay olması sayesinde sürekli temasla süreçlerin yürütüldüğü diplomasıdır. **Önleyici Diplomasi**, krizleri çözmek için özellikle BM'nin kriz bölgelerinde kullandığı barışı korumaya yönelik uygulanan aktif diplomasıdır. **Çevre Diplomasisi**, çevreyi korumak üzere uluslararası örgütler aracılığıyla da yürütülebilen diplomasıdır. **İnsani Diplomasi**, Kızılay, Kızılhaç gibi insani yardım konularında uluslararası olarak faaliyet gösteren diplomasıdır. **Zorlayıcı Diplomasi**, ambargo ve ekonomik yaptırımlar uygulayarak yürütülen diplomasıdır. İran'a ve İsrail'e ambargo örnek gösterilebilir. **Dişsiz Diplomasi**, siyasi açıdan tehdit içeren, söz açısından anlam taşıyan fakat eylem olarak bir anlamı olmayan diplomasıdır. Genellikle İngiltere uygulamaktadır. **Track One Diplomasi**, bir uyuşmazlık durumunda uluslararası örgütler tarafından atanan diplomatların aktif şekilde görüşmelerde yer aldığı diplomasıdır. Kosova Devleti'nde uygulanmıştır. **Track Two Diplomasisi**, Özellikle Filistin ve İsrail meselesinde 8 ay boyunca yürütülen diplomasının adıdır. Bu diplomada uluslararası arenada devletler gayri resmi ilişkiler aracılığıyla sorununun çözümü için görüşme gerçekleştirmektedir. **Track ½ Diplomasisi**, Ara Kulvar Diplomasisi olarak da bilinir. Barışın sağlanması için resmi diyaloglardaki bazı eksiklikleri doldurmak için gayri resmi bir şekilde diyalog diplomasisi yürütülmesi olarak tanımlanmıştır. **Nükleer Diplomasi**, Soğuk Savaş stratejisinden günümüze kadar gelen devletler arasındaki uluslararası güç siyasetini şekillendiren bir diploması olmuştur. ABD ve Rusya'nın başını çektiği bu diploması uygulaması ile nükleer silah ve savunma güçleriyle karşılıklı caydırıcı etki üretilmeye çalışılmıştır. **Kültür Diplomasisi**, bir devletin kendi gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini, dilini, dinini, tarihini, sanatını diğer ülkelerdeki insanlara aktarmasıdır. **Kamu Diplomasisi**, bir devletin diğer ülkelerin vatandaşlarına yönelik kendi devletlerine karşı pozitif yaklaşım üretmesini sağlayan yumuşak güçle uygulanan diplomasıdır.⁶⁸

Bunun haricinde özel olarak uygulanan birtakım diploması biçimleri de vardır. **Ping Pong Diplomasisi**, ABD ile Çin arasındaki soğukluğun giderilmesinde masa tenisi takımları olan iki ülkenin maçındaki yumuşamayla yürütülen diplomasıdır. **Dijital Diplomasi**, teknolojik araçlar vasıtasıyla yürütülen diplomasıdır.

⁶⁸ Elvin Abdurrahmanlı, "Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut Olan Diplomasi Türleri", *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C:3, No:1, 2021, s.144-147.

Sonuç olarak pek çok diplomasi biçimi küresel diplomasi anlayışıyla birlikte gelişim göstermiştir. Değinilen diplomasi biçimleri haricinde bilimsel diplomasi, enerji diplomasisi gibi farklı diplomasi çeşitleri de vardır. Küreselleşen dünyada ilerleyen zamanlarda daha fazla diplomasi biçiminin ortaya çıkacağı kaçınılmazdır. Küresel gelişmelerle uluslararası aktörlerin değişimi veya aktör bağlantılarının gevşemesi yeni diplomasi anlayışlarının ortaya çıkışına işaret etmektedir. Bu noktada artık ihmal edilen ulus aşırı kimliğiyle öne çıkan bazı unsurlar diplomasiye dahil edilmiştir. Tezin hâkim konusunu da ortaya çıkartan bu diplomasi çeşidi, modern diplomasi çeşitlerinin küresel diplomasiyle oluşan bir türevi olan **diaspora diplomasisidir**.

1.4. Diasporayı Anlamak

Diaspora diplomasisinin tanımlanabilmesi, diplomasinin tarihsel gelişiminden söz edildikten sonra diaspora kavramının anlaşılmasıyla mümkündür. Kavramın diplomasi literatür çalışmalarında çok öne çıkmıyor oluşu ve belirli bir döneme mahsus olduğundan işlenerek geliştirilmesi, daha karmaşık bir toplumsal gerçekliğin yalınlaştırılarak öne çıkartılmasını gerektirmektedir.

Diaspora kavramı yaklaşık 2300 yıl önce çıkmış bir kavramdır. M.Ö. 3. yüzyılda İbranilerin Kutsal kitabı Tanah'ın, Bible des Septante adıyla bilinen kitabın tercümesinde bulunduğu ifade edilmektedir.⁶⁹ Bazen de Yahudiler için İbranice'deki "galout"(sürgün) ve "golah"(sürgün edilenler) yerine kullanılmıştır.⁷⁰ Genel olarak ise diaspora kavramı; uzman ansiklopedilerdeki maddelerde⁷¹,1990 sonrası oluşturulan eleştirel makalelerde⁷², İlk Çağ'da terimin kullanımına ilişkin çözümlemelerde ve tarihsel olarak analiz edilen epistemolojik metinlerde⁷³ sıklıkla kullanılmaktadır.

Diaspora terimi, Yunanca'dan gelmekte ve "dağılma, saçılma, halkın belirli bir bölümünün menşei ülkesi dışında bulunması" anlamını taşımaktadır. Diasporalar M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Diaspora, Filistin'in fethinden

⁶⁹ Stephane Dufoix, **Diaspora Bir Kavramın Tarihçesi**, (original name: La dispersion: Une histoire des usages du mot diaspora), Çev. A.Meral, Ankara: GAV Perspektif Yayınları, 2022, s.3.

⁷⁰ Gabriel Sheffer, "Diaspora Politics: At Home Abroad", **Cambridge University Press**, 2003, s.9.

⁷¹ Robin Cohen, "Diaspora", **International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences**, Amsterdam, 2001, s.3642-3645.

⁷² Roger Brubaker, "The "diaspora" diaspora," **Group, Ethnic and Racial Studies**, Ed R. T. (Çevrimiçi) doi:10.1080/0141987042000289997, 2005, s.1-19.

⁷³ Martin Baumann, "Diaspora: Genealogies of Semantics and Transcultural Comparison", **Numen**, C:47, No:3, 2000, s. 313-337.

sonra Babil hükümdarı II. Nebukadnezar tarafından Yahudilerin Babil'e zorla yeniden yerleştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir. "Diaspora" kavramı başlangıçta zorla yeniden yerleştirilen Yahudilerle ilgili olarak kullanılmış ve zamanla özel bir etnik topluluk olarak korunmaya devam eden halkından kopmuş tüm etnik gruplar için kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁴

Bu çerçevede özel bir etnik topluluk olarak halktan kopma anlayışı, diaspora kavramı içerisinde de büyük değişikliklerle yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Nitekim diaspora kelimesi geçmişten günümüze kadar çok farklı tanımlamalarla kullanılmıştır. Bu tanımlamalara çarpıcı bir ifade kullanan Rogers Brubaker; 2005 yılında diaspora çalışmalarına vurgu yapmış ve 1970'lerde tez araştırmalarında bir iki kez çıkan kelimenin 1980'lerde 13 kez, 2001 yılında 130 kez çıktığını vurgulayarak çok fazla konunun diasporanın içine atıldığını söyleyerek diasporanın hoyratça ele alınmasını eleştirmiştir. Hatta bu durumu diasporanın diasporası (*diaspora's diaspora*) olarak yorumlamıştır.⁷⁵

Çok farklı tanımsal içeriğinin bulunması diaspora kavramının diğer kavramlardan ayrışabilmesine de ket vurmuştur. Kimi zaman direkt göç çalışmalarında göçmeni karşılayan bir kavram olarak algılanmıştır. Diasporayı tamamıyla göçmenlerle eş değer görmek mümkün değildir. Diasporayı ulusal azınlıklardan ve göçmen topluluklarından ayıran temel içgüdü, kültürel özelliklerini koruma arzusudur. Diasporaları birbirinden ayıran diğer özellikler ise yüksek düzeyde uyum; etkin örgütsel varoluş biçimleri; üyelerinin etkili sosyal koruması; aktif öz örgütlenme ve özyönetimleridir.⁷⁶

Bununla birlikte Afrika'da tüccar diasporaları olarak diasporadan söz edilmiştir.⁷⁷ Öte yandan diaspora bir suç örgütünü temsil eden mafya veya çete gibi gettolaşan birimler ile çingene toplulukları için de kullanılmıştır.⁷⁸

Bu kadar karmaşık bir anlatının sebebi biraz da terminolojik olarak diasporanın "saçılma veya dağılma" anlamına gelmesinden ve dışlanan birimler olmasından ve

⁷⁴ Viktoria Arsenteva, **Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Diplomasi Kavramları Sözlüğü**, Ed. M. Güneş, SDE YAYINLARI, 2021, s.44.

⁷⁵ Brubaker, **a.g.e.**, s.1.

⁷⁶ Arsenteva, **a.g.e.**, s.44.

⁷⁷ Abner Cohen, **Custom and Politics in Urban Africa: A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns**, University of California Press, 1969, s.9.

⁷⁸ Carlile Aylmer Macartney, **National States and National Minorities**, London: Oxford University Press, 1934, s.57.

ulus devletlerin oluşumundan itibaren hâkim toplumların içerisinde kümelenen ikinci sınıf vatandaş konumuna düştükleri için ötekileştirilmiş birimler olarak tanımlanmasından ileri gelmektedir. Yunanca'dan gelen kelimenin üzerinden oluşturulan terimsel açıklamalar diasporanın karmaşık yapısını algılamakta güçlükler meydana getirmektedir. Günümüzde karmaşıklaşan kavramsal incelemelerin en güncel anlamlarıyla yeniden yorumlanabilmesi ve bilimsel dilin her dönem daha anlaşılır bir hale getirilmesi bu kavramların kolay kavranabilmesi açısından kayda değerdir. Bu sebeple diaspora kavramını özellikle diaspora diplomasisi bahsi altında incelerken sınırlandırılacak birkaç ölçüt belirlemek ve bazı kavramlarla karıştırmamak gerekmektedir.

Örneğin diasporanın ayırıcı bir özelliği olarak Ermeni diasporası uzmanı Tölölyan, "dağılma"(*dispersion*) ve *diaspora*" kavramlarını tamamen birbirinden ayırmış, diasporanın dağılma türlerinden sadece bir tanesi olduğunu kaleme almıştır.⁷⁹ Dolayısıyla tamamen dağılmanın veya göçmenin karşılığı olarak görülmemelidir.

Bu konuda William Safran'ın klasik diaspora özelliklerini tanımlayan önemli bir özellik sıralaması vardır. Safran'a göre, diasporalar bir ülkeden dağılmış, iki veya daha fazla bölgeye yayılmıştır. Diaspora birimleri, asıl vatanlarına ilişkin kolektif bir hafızayı, vizyonu veya efsaneyi korumuştur. Diasporalar, mesken toplum tarafından tamamen kabul edilmediklerine veya tamamen kabul edilemeyeceklerine inandıkları için kısmen yabancılaşmış ve izole edilmiş hissetmektedir. Uygun şartlar oluştuğunda vatanlarına veya gerçek ailelerine önünde sonunda döneceklerine veya dönmeleri gerektiğine inanmaktadır. Toplu halde asıl vatanlarının korunmasına, düzenlenmesine, onun güvenliği ve refahına kendilerini adanmaları gerekmektedir. Diasporalar, kişisel olarak veya dolaylı olarak anavatanla bir şekilde iletişim kurmaya devam etmektedir.⁸⁰

Safran'ın tanımladığı diaspora kavramı Yahudiler için kullanılmış ve aynı şartlar tamamıyla Yahudiler için geçerli olabilmektedir. Diaspora kavramını tanımlarken ilk olarak Yahudiler için kullanılması birçok diaspora kavramını tanımlayıcı bir millet olan Yahudiler üzerinde birleştirmeyi hakim paradigma haline getirmiştir. Bu da tekelsel bir

⁷⁹ Khachig Tölölyan, "Diaspora Studies Past, Present and Promise", **Oxford Diasporas Programme**, 2011, s.5.

⁸⁰ William Safran, "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, C:1 No:1 Project Muse, 1991, s.83.

diaspora yaklaşımı ürettiği için Safran'ın Yahudi örneğindeki klasik paradigma zamanla değişime uğramıştır. James Clifford'a göre Yahudi diasporası örneği kesin bir model olarak öne sürülmemelidir. Clifford, Safran'ın klasik diaspora tanımlamasını eleştirmek için daha geniş bir kavram olarak gevşek diaspora modellerinin olduğuna değinmiştir. Diaspora tipleri ve milletleri farklı olduğundan dolayı, sömürgecilikten kurtulma, artan göç, küresel iletişim ve ulaşım ile oluşan yerel bağılıklar, bulunduğu yerde ikamet etmeyi ve ulusların içinde ya da arasında seyahat etmeyi teşvik eden bir dizi olgu ile diasporayı daha gevşek bir yapıya getirmektedir. Clifford'a göre diaspora için sembolik bir anavatan kurgusallığı da zorunlu olmamaktadır.⁸¹

Clifford'a eleştirel yönelimde bakan başka bir diaspora uzmanı Robin Cohen'e göre, post modernistlerin *yapısöküm(deconstruction)* yöntemiyle ele aldığı millet kimliklerinin modern anlamda yerinden edildiği bir dönemde klasik diasporik tarihsel vatan figürünün yok edildiği için diaspora adına radikal bir tanım düzenlenmesi gerekliliğini ifade etmiştir.⁸² Bu noktada Cohen'in haklı olduğu taraf, Clifford'un tanımının göçmen kavramıyla diasporayı aynı kefeye koymasından ileri gelmektedir. Nitekim diasporanın en temel özelliği ortak kültür ve kimlik bilincinin bulunması ile öz aidiyetinin barınmasıdır.

Ayrıca Cohen başka bir eserinde diasporaları anlatırken birkaç özellikten bahsetmiştir. Ona göre diasporalar, en az iki yabancı bölgeye çoğu zaman travmatik olarak dağılmaktadır. Fetih, iş ya da ticari amaçlı genişleme yaşamaktadır. Diasporalar, kolektif bir hafızayla köken ülkeye bağlılık yürütmektedir. Diasporaların kolektif onaylanan geri dönüş hareketinin gelişimi, güçlü bir etnik grup bilinci, vardığı toplumla çatışmalı ilişkiler ve başka bölgelerdeki etnik grup üyelerine karşı empati ve dayanışma içinde iletişimleri olduğu gibi hoşgörülü ülkelerde yaratıcı bir anlam geliştirme olasılığı da bulunmaktadır.⁸³ Bu açıdan Cohen, diasporanın çok yönlü anlatısının kimlikle korunurken farklı kültürlerle çeşitli bağlarla eklemlenebileceğine yönelik bir inceleme alanı oluşturmuştur.

⁸¹ Clifford, **a.g.e.**, s.306.

⁸² Robin Cohen, "Solid, Ductile and Liquid: Changing Notions of Homeland and Home in Diaspora Studies", **QEH Working Paper Series**, Working Paper Number:156, Sicilya, 2007, s.2.

⁸³ Robin Cohen, "Diasporas and The Nation-State From Victims to Challengers", **Royal Institute of International Affairs**, C:72, No:3, 1996, s. 515.

Tölölyan, bir Ermeni olarak Ermeni diasporasını incelemiştir. Diaspora çalışmaları yürütürken diasporanın inceleme şartları olarak bir bilim adamının diaspora çalışması yaparken birkaç koşulu göz önünde bulundurması gerekliliğinden bahsetmiştir. Tölölyan'a göre, öncelikle bilim adamı bir diaspora halkını incelerken o halkı iyi tanıması gerekmektedir. Onun fikri ölçüsünde insanların ekonomik geçimlerini nasıl elde ettiklerini, sosyal hayatın organizasyonunu, kamusal ve politik hayata katılımlarını anlamak gerekmektedir. Ardından tarihsel olarak o bölgeye yerleşim sürecinin hikayesini ve diaspora çalışmalarının teorik yönünü incelemek gerekmektedir.⁸⁴

Ünlü siyaset bilimci Gabriel Sheffer ise daha geniş bir çerçevede diaspora tanımı yapmıştır. Los Angeles'taki Vietnam ve Koreliler ile, mülteci kamplarındaki bitkin Filistinlileri, Berlin'deki sıkışık apartmanlarda yaşayan Türkleri, Estonya'daki hüsran uğrayan Rusları, Hintliler, Çinliler, Japonlar, Afrikalılar, Afrikalı Amerikalılar, Yahudiler, Kürtler, Yunanlılar, Çingeneler, Polonyalılar, Romenler ve Ermeniler ile kalıcı olarak kendi ülkelerinin dışında ikamet eden ancak temaslarını sürdüren birçok grupta eski anavatanlarına dönen insanları etnik milli diasporaların üyeleri olarak tanımlamıştır. Her ne kadar entegrasyon sürecine alışma konusunda farklılık gösterse de bütün diasporalarda temelde güçlü bir vatan bağı olduğunu ifade etmiştir.⁸⁵

Başka bir diaspora uzmanı olan Michele Reis ise klasik diasporalar ve modern diasporalarla ilgili ayrım yapmış, modern diasporaların krizle oluşmak zorunda olmadığını küreselleşme ile ilgili fırsatlarla da oluşabileceklerini ifade etmiştir.⁸⁶ Küreselleşen diplomasi anlatısında da kullanılabilecek diaspora diplomasisi Michele Reis'in açıklamasıyla daha uyumlu bir hale gelmiştir.

Sonuç olarak diasporaların tespit edilebilmesi için realist, tarihsel ve post modernist yorumlar yapılarak mevcut diaspora anlayışında diasporik kimliğin değişimiyle ilgili çeşitli açıklamalar aracılığıyla diasporanın varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Nihayetinde Yahudi diasporası *irredantist*⁸⁷ eğilimleriyle en fazla ön plana çıkan diaspora olarak ayrı bir rolde olsa da diğer devletlerin pek çoğunda ortak kimlik bağının belirli ölçüde sürdüğü ve hakim paradigma olarak göçmenlerden ayıran temel özelliği

⁸⁴ Tölölyan, **a.g.e.**, s.4

⁸⁵ Sheffer, **a.g.e.**, s.1.

⁸⁶ Michele Reis, "Theorizing Diaspora Perspectives on Classical and Contemporary Diaspora", **International Migration**, C:42, No:2, 2004, s. 46.

⁸⁷ **İrredantizm**: Dil, gelenek, görenek ve kültürel değerler bakımından bir birlik olup yurtdışında halan halkın yaşadığı toprakları anayurt sınırları almayı düşünen yayılmacı düşüncesidir.

olduğu pek çok diaspora uzmanı tarafından kabul edilmektedir. Tanımların hepsinde ortak olarak bulunan özellik, diasporanın ortak bir kimlik bilincinin bulunduğu ve ülke sınırlarının dışında olduğudur. Bu çerçevede gelişen modern diaspora kavramına uygun olarak küreselleşen dünyanın yapısına yerleşen diaspora diplomasisi kendi dinamikleriyle ve değişen sistemik ölçeklere eklenerek ele alınmalıdır. Bu noktada bir diaspora için yapılacak en uygun tanım, ortak kimlik bilincine az veya çok sahip olan ulus aşırı vatandaşlar topluluğu olarak nitelenmesidir. Çünkü ulus aşırı vatandaşlar ancak az veya çok diasporik bir kimliğe sahip olabilmekte ve uluslararası hukuk ile diplomasi açısından nispi bir unsur olarak değerlendirilebilme imkanı kazanabilmektedir.

1.4.1. Diaspora Diplomasisinin Modellenmesi

Diplomasiyi ele alırken uluslararası ilişkilerde iletişim ritüel ve pratikleri çerçevesinde ortak kabullerin, uluslararası antlaşmaların, uluslararası hukuk ilkelerinin veya uluslararası teamüllerin zaman içerisinde modern bir hale geldiği ortaya konmuştur. Bununla birlikte ulus aşırı ve ulus altı yapıların gelişimiyle birlikte küreselleşen bir diplomasi yönteminin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Diaspora diplomasisini kavramsallaştırmak için öncelikle diasporanın diplomaside oturabileceği zemini tespit etmek önemlidir. Diaspora çalışmalarında ve diplomasi çalışmalarında da yer edinebilecek bir kavram olduğu için özgün yapısını tayin etmek diğer çalışmalardaki ayırıcı özellikleri tespit edebilmekle mümkün olabilmektedir.

Diplomatik metinlerde daha önce zikredildiği üzere uluslararası hukuk nezdinde ele alındığında veya kanunlardaki metinlerde bulunan karşılıklarıyla tanımlandığında kavramlar uluslararası zemine pratik açıdan görüşmelerle veya resmi metinlerle yerleşerek üretilebilmektedir. Bu açıdan en büyük sorunlardan biri uluslararası ilişkilerde diaspora birimlerine verilen ortak bir kavramın tam olarak bulunmamasıdır. Bunun aksine bazı kavramlar mevcuttur. Örneğin mülteci kavramını anlatan maddede, Türkiye’de Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 61.maddesi gereğince *“mülteci; Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ika- met ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle*

dönme istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında verilen statü” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁸

Uluslararası Koruma Statüsü verilen mülteci kavramı gibi diaspora kavramının uluslararası bir metin üzerinden tanımlanmıyor olması, diplomatik ilişkilerde bir statü olarak diasporalara yön verebilecek hukuki bir içerik sağlamayı engellemektedir. Dolayısıyla diplomasi kavramının ele alındığı şekilde diaspora kavramını uluslararası hukuk çizgisinde direkt ele almak pek yaygın bir kanaat olarak görünmemektedir. Bunun yerine önceki başlıkta da zikredildiği üzere ulus aşırı vatandaş kavramı üzerinden hukuki karşılıklar söz konusu olabilmektedir. Türkiye dahi bu konuda diaspora diplomasisi yerine başka ifadeler kullanmaktadır.

Söz gelimi Türkiye’de Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yurtdışında Yaşayan Türkler şeklinde dış politikada diaspora diplomasisini konumlandıran bir tanımlamaya gitmiştir. Keza Dışişleri Bakanlığı da halen günümüzdeki stratejik planlarında Yurtdışında Yaşayan Türkler ile ilgili başlıklar oluşturmuştur.⁸⁹

Diasporanın hukuki hale gelememesi konusundaki kanaatin yaygın olmasında birçok motivasyon olabilir. Türk diplomasisi üzerinden örnek vermek gerekirse, Türkiye’de henüz bu şekilde bir girişim yerine kamu diplomasisi üzerinden yumuşak güç stratejisiyle diaspora diplomasisi süreçlerinin yürütülmesi tercih edilmektedir. Uluslararası hukuka uygun bir şekilde diaspora kavramının oluşturulmaması, iç politikada Türkiye’nin bölünmez üniter yapısının oluşturduğu anlayıştan ileri gelebilmektedir. İstiklal Harbi döneminde Misak-ı Milli kararlarının uygulanmasından itibaren Milli Mücadele dönemindeki diasporik cemiyetlerin varlığıyla birlikte Türk idarecileri, dış politikada bölünmezlik ilkesini öne sürerek hiçbir ayrılıkçı topluluğu ayrıca statülendirme gereği hissetmemiş ve çoğunlukla bu yaklaşıma mesafeli durmuştur. Nitekim geliştirilen özel ve toplumsal haklar aracılığıyla toplumda bölünmeler yaşayan nüfusların olması, Türkiye üzerinde büyük bir kaygıya halen neden olabilmektedir. I. Dünya Savaşı ve İstiklal Harbi sürecinde diasporik cemiyetlerin bulunması, self determinasyon hareketleri, bölgesel kopuşlar, Osmanlı Devleti’nden kalan imparatorluk bakiyesinin bölünmesi örnekleri bu kaygının kaynağını besleyen en önemli etmenler arasındadır.

⁸⁸ Kanun No: 6458, “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu”, Bölüm: Uluslararası Koruma Çeşitleri, madde 61, **RG**, 11.04.2013, Sayı:25615.

⁸⁹ T.C Dışişleri Bakanlığı, **2024-2028 Stratejik Plan**, 2024, s.30.

Söz gelimi Ermeni diasporası denildiğinde Türkiye’de büyük olasılıkla ASALA Terör Örgütü veya gizli teşkilatlar anlaşılabilmekte ve ülke içerisinde kaygılı bir şekilde ulusal bölünmezlik ilkesini ihlal edebileceği düşüncesini oluşturan bir yapı tasavvuru canlanabilmektedir. Seçim barajının yüksek tutulmasında dahi toplumsal bölünmelerin yaşanabileceği dürtüsü, ayrılıkçı hareketlerin diaspora olarak ademi merkezîyetçi güçler doğuracağı ve Türk devletini bölebileceği algısını ortaya çıkarmaktadır. Bu algının tam karşısında söz konusu bakışların demokrasiyi kısıtladığını ifade eden bir muhalif kesim de bulunmaktadır. Bu muhalefete rağmen diaspora kavramına karşı duyarlılık ölçeği çok da şeffaf olamamaktadır.

Tarihsel olarak Türkiye, büyük topraklar kaybeden Osmanlı Devleti’nin devamında kurulan yeni bir devlet olduğu için azınlık ve diaspora kavramlarına karşı olumsuz intiba ile yaklaşabilmektedir. Her ne kadar bu kaygılar çok uzun süreli geçmiş hadiselerle dayansa da tarihsel olarak Türk dış politikası refleksini ve toplumsal gelişimlerin yönelimlerini pek çok açıdan etkileyebilmektedir. Dolayısıyla diaspora diplomasisinin incelenmesinde bir geçiş süreci olması, bu diplomasi çeşidinin inceliğini tesis etmektedir. Kavramın hassasiyetiyle beraber bu geçiş sürecinde diaspora diplomasisini, özellikle Türkiye üzerinden irdelerken daha titizlikle ele almak gerekmekte ve her diasporanın bir devlet için tehdit olabileceği gibi farklı çağrışımlar da göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

Diaspora diplomasisini en kapsamlı ele alan yazarlardan birisi olan Fiona McConnell ve Elaine Ho, diaspora diplomasisini kavramsallaştıran çalışmalardan birine imza atmış ve diaspora diplomasisini net bir dille açıklamıştır. Onlara göre diaspora diplomasisi, diasporaların devlet, devlet dışı ve uluslararası aktörlerle meşgul olarak onlarla ilişki kurduğu karmaşık yolları vurgulayarak devletin uluslararası politikadaki değişen rolü etrafındaki tartışmalara katkıda bulunmaktadır.⁹⁰

Diaspora diplomasisi; dış ilişkileri geliştirme sürecinde birçok katılımcıya açık, çok boyutlu bir süreç olduğu için geçerlilik kazanan yeni bir terimdir. Diplomasiğin bu özel alt dalı, bir ülkenin ulus aşırı toplumunu yabancı ülkelerle ilişkiler sunmaya katkıda bulunmaya dahil etmekle ilgili bir alandır. Diasporalar diplomaside esas olarak ikili ilişkilerle alakalıdır ancak aynı zamanda bölgesel ve küresel meselelerle ilgili daha geniş bir rol oynayabilmektedir. Diaspora topluluğuna ev sahipliği yapan ülke, onları

⁹⁰ Ho ve McConnell, **a.g.e.**, s.2.

kendi ülkeleriyle bağlarını ilerletmek veya daha genel olarak aydınlanma politikası uygulayan bir ülke olarak kendi küresel profilini parlatmak için harekete geçirebilir.⁹¹

Diaspora diplomasisinin gerçekleşmesi genellikle iki aşamalı bir süreçten oluşmaktadır;

Birincisi diasporaların köken devletlere bağlı şekilde millileştirilerek diplomasiye dahil edilebilme süreci uygulamasıdır. Yani ulus aşırı meseleyi ulusal mesele haline getirip diplomasiye taşımaktır. Bu durumda devlet kendi diasporası üzerinde kontrol sahibi olmayı arzu eder. Arzusunu gerçekleştirecek politikaların önünü açar. Örneğin, diasporalar gurbetçi varlıkları ile ekonomik açıdan devlete katkı sağlayabilecek bir role bürünebilmektedir. Bunun için kamu diplomasisi, kültürel diplomasi veya ekonomik diplomasi uygulamalarından da beslenilebilmektedir. Köken devlet, diasporasına nüfuz eder ve ulusal politikalarına uygun olarak şekillendirme girişiminde bulunarak diasporayı dış politikada neoklasik realist teoriye uygun bir biçimde nispi bir güç olarak araçsallaştırır.

Bazen de diasporanın devlete aktif katkısı olabilmektedir. Örneğin Hindistan diasporası Hint diplomasisinde ekonomik yatırımların üzerinden karmaşık pazarlara nasıl gireceğine yönelik yönlendirmeler yaparak elçilikleri domine etmektedir.⁹² Diasporalar devletten uzakta olmasına rağmen devletine döviz kazandırma girişiminde bulunabilmektedir. Devlet ve gurbetçiler arasında arabuluculuk üstlenebilmektedir.

İkincisi, diasporaların devletlerin araçsallaştırmasının haricinde küresel ölçekte boy gösterebilmesiyle diaspora diplomasisi ilişkilendirilmesidir. Bu durum ulus altı veya ulus aşırı rolün gevşek yayından çıkan bir yapı değişimi olarak ifade edilebilmektedir. Diasporaların kendi ön aktif rolleri, uluslararası arenadaki temsiliyeti açısından uluslararası örgütler üzerinde ulus aşırı birimler şeklinde yer alarak yeni bir diplomasi kapısını aralayabilmektedir. Örneğin ulus aşırı diasporalar, bilimsel çalışmalarla kimliklerini uluslararası alanlarda daha aktif bir şekilde gösterebilmektedir. Kişinin veya grupların özgün başarıları, diasporaların kimliksel olarak devlet imajlarına etkisi olabilmektedir. Diaspora vatandaşları çifte vatandaşlık kazanabilmekte, seçimlerde oy stratejilerine destek olabilmekte ve temsiliyet ölçeğinde mesken devlette nüfuz ya-

⁹¹ Rana, **a.g.e.**, s.70.

⁹² **Ibid.**, s.78.

ratabilme gücüne sahip olabilmektedir. Bu durum, köken devletin görünmeyen sınırının ölçeğini arttırmaya yönelik geniş bir uluslararası nüfuzun meydana gelişinin temsalidir. Bu aşama, aynı zamanda ulus aşırı olduğu ve devletlerin genel temsiliyet anlayışının ötesinde bir role büründüğü için ikili devlet ilişkilerini aşan dinamiklere sebebiyet verebilmektedir. Devleti olmayan diasporaların veya devlet varlıklarını önemsemeyen diasporaların devlet kurma çabasına girmesi ve uluslararası toplumu etkileyerek büyük politik nüfuzlar üretme çabası sonuçları ortaya çıkabilmektedir.

İkinci aşama, iki devlet dinamiğinden uzaklaşıp ulusal kontrolün ötesine çıkabilen bir aşamadır. Amerika'da Ermeni Diasporası gücü sayesinde sürekli Türkiye'de Ermeni Tehciri olayının gündeme getirilmesi, Yahudilerin I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı süresince devlet kurmak için Yahudi diasporasıyla hareket ederek Balfour Deklarasyonu'nun imzalanması gibi uluslararası konferanslarda boy göstermesi ve sanayisi gelişmemiş devletlerin uluslararası kuruluşlardan yardım almak üzere diaspora bağlantıları kurması bu ikinci aşamaya örnek olarak gösterilebilir. Burada hedef diasporanın devlet söyleminden tamamen bağımsızlaşması ile ilişkilendirilmektedir. İkinci aşamada diaspora, köken devlet için de mesken devlet için de diaspora diplomasisinin bir tehdit olarak algılanmasına neden olabilmekte ve diasporaya yönelik tehditleri çözecek güvenlik politikalarına gidilebilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bunun yanında diasporaların eğilimlerinin küresel değişimlere neden olmasıyla uluslararası sistemde orantısız güç değişimleri oluşabilmektedir. Dolayısıyla unsuru belirli olmayan ulus aşırı bir birim, uluslararası sistemdeki asimetric etkisiyle varlığı tehdide giden bir yönelime sebep olabilmektedir. Örneğin terör örgütleri yüzünden uluslararası sistemde kaoslar oluşabilmekte veya Müslüman diasporalar yüzünden İslamofobi kavramı üzerinden belirli bir topluluğa karşı anti söylem üreterek yadırganan bir girişim üretilebilmektedir.

İkinci aşama kontrolsüz ve devlet ötesi diasporalara zemin hazırlarken bunun aksine birinci aşamanın kontrol altına alınabilmesi için kamu diplomasisi adı altında diaspora diplomasisinin yumuşak güç stratejisi üzerinden incelenmesi sıklıkla görülmektedir. Diaspora diplomasisi için birinci aşamada öncelikle devletin kamu için bir diaspora politikası üretmesi gerekir. Söz gelimi Krişna Doktrini olarak adlandırılan doktrinde Hindistan Dışişleri Bakanı M. Krishna, 2012 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nde Hintli elçilerin katıldığı bir konferansta, yurtdışında çalışan Hintli gurbetçilerin refahına zorlu koşullar kadar dikkat etmeleri gerektiğini söylemiştir. Başka bir devlet

olan Kenya, yurtdışında yaşadığı tahmin edilen 1,8 milyon Kenyalıya ulaşmak için Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir birim kurmuştur. Yine diasporasına sahip Meksika, vize hizmetlerini daha iyi verebilmek için diasporalarıyla bağlantı kurarak bu hizmetleri yerine getirebileceği organizasyon birimlerini kendi diasporasından seçerek konsolosluklarını oluşturmaktadır. Sonuç olarak etkin diasporası olduğunu düşünen ve ele alan devletler kendi diasporalarıyla iletişime geçebilmeyi denemektedir.⁹³

Öte yandan her devlet diasporası da güç bakımından farklı olabilir. Büyük güçleri örnek alan devlet politikaları bu yüzden kendi diasporalarını ihmal edebilir. Çünkü bazı büyük güçler, daha homojen topluluklara sahip ve kendi sınırları içerisinde barındırmaktadır. Bu durum diasporanın önemli olmadığı kanısına, devletteki varlığı yüzünden yadsınmasına ve politikaya direkt dahil edilmemesi karşılığına neden olabilmektedir. Aynı şekilde diaspora rakamla ölçülen bir kavram da değildir. Sayıca az veya çok oluşundan ziyade niteliksel olarak dış politikada nispi önemini korumasına yardımcı olacak eğilim, diaspora diplomasinin özgül niteliğine gösterilen itina ile alakalıdır.

Bunun yanında her diaspora için devletlerin kazanımları ve hedefleri farklı olduğu için değişken birimler meydana gelebilmektedir. Örneğin Türkiye’de diaspora politikalarını belirleyen temel birimlerden birisi Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olan YTB kurumudur.⁹⁴

Ho ve McConell, diaspora diplomasisinde diasporayı temel diplomatik aktör olarak ele almıştır. Politik temsiliyet ve bölge kavramlarıyla diasporanın kimliğini diplomaside belirlemeye çalışmıştır. Onlara göre diasporanın diplomaside asıl aktör olabilmesi için bazı etmenler gerekmektedir. Diasporalar, menşei ülkeleri için üst düzey diplomatik müzakereler yürüterek ev sahibi toplumlarla etkileşimler gerçekleştirip kendi ülkelerinin bayrağını dalgalandırabilecek işlerin içerisine dahil olabilmektedir. Menşei ülkenin iç ve dış politika gündemini etkileyebildiği gibi yeni bir ulus devlet fikri için diğer devlet aktörleri ve uluslararası kuruluşlarla lobicilik nüfuzu oluşturabilmektedir. Örneğin ABD’de kurulan Uluslararası Diaspora Katılım İttifakı (*International Dias-*

⁹³ **Ibid.**, s.75.

⁹⁴ 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, “Bakanlıklara Bağlı İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında”, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, **RG**, 51.bölüm, 15.07.2018, s.321.

pora Engagement Alliance, IDEA) olarak da bilinen bir birim olarak, Dışışleri Bakanlığı'na bağlı Küresel Ortaklıklar Ofisi himayesinde ve ABD dış politikası finansmanı ile hareket etmektedir. Bu sayede Ermenistan, Yunanistan, Ukrayna gibi diaspora grupları birbiri ile temasa geçebilmektedir. Buradan diaspora diplomasisinin çok yönlülüğü sonucunu birden fazla aktrle başka aktörlerin diplomasisini meşgul ettiği birimlerin olduğunu ve devlet gücüyle diplomasinin bölgesel öncüllerini karmaşıklaştırıldığı görülmekte ve farklı yumuşak güç gündemlerine vurgu yapılmaktadır. Ho ve McConell'a göre diaspora diplomasisi; savunuculuk, arabuluculuk, temsilcilik ve iletişim yöntemleriyle oluşturulmaktadır.⁹⁵ Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta Diaspora Katılım İttifakı zerindeki iletişimin diasporalar arası diplomatik görüşmeye dönüşmesidir. Uluslararası ilişkiler üzerinden incelenen diaspora diplomasisi bu kavramın biraz dışarısında kalmakta ve ulusların dahil olmadığı bir noktaya evrilebilmektedir. Diplomasi; uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun bir alanı ise, diasporaların diplomasisini diaspora diplomasisi olarak nitelendirmek ne kadar tutarlı olacaktır? Nitekim zaten uluslar tarafından oluşturulan bir birim nasıl uluslararası ilişkilerde diplomasi yapabilecek ana aktör haline gelebilir? Burada teorinin gözden kaçırdığı sorularla birlikte ancak diasporalar arası iletişimden söz edilebilir. Nitekim diplomasi tanımları için halen ulus aşırı veya ulus altı faktörlerin direkt kendi çizgilerinde yürüttüğü bir süreç olduğuna yönelik resmi uygulamalar yaygınlaşmamış ve diplomasinin ana merkezine oturmamıştır. Bazı diasporaların nispi glerinin devletlerine karşı çok ters orantılı bir biçimde etkili ve devlet sözcülerinden daha etkin ve yetkin olabilmesi koşuluyla ana aktör olabileceğinden bahsedilebilir. Bu durumda devletlerin diplomasideki varlığını tehdit ettiği için diaspora diplomasisine katkı sağlamaktan çok marjinalleştirilen diasporalar doğabileceği gibi uluslararası sistemin yapısal devletçi varlığını bozan yeni bir uluslararası sistem de inşa edilebilmektedir.

Öte yandan her devletin yeni bir paradigma ile diaspora politikalarını şekillendirdiği ve ona göre diaspora diplomasisi ürettiği de göz önüne alınmalıdır. Savunuculuk, arabuluculuk, temsil ve iletişim yöntemleri diasporanın önemi nezdindeki rolüne değinmekte olduğu gibi tehdit unsuru haline gelebildiği öngörüsü de diaspora diplomasisine dahil edilebilmelidir. Kontrolsüz teşkilatlanan ayrılıki örgütlere dönüşmesini engellemek için aktif diplomasinin içinde diasporanın rolünün orta aktör nezdinde ko-

⁹⁵ Ho ve McConell, **a.g.e.**, .s.5-8.

numlandırılması ve aktiflik katılımının netleştirilmesi aracılığıyla geliştirilmesi gerekmektedir. Nitekim diasporalar, ayrılıkçı hareketlere dönüştüğünde ulusal sistemin veya uluslararası sistemin içerisinde diplomasi yapabilecek ana bir aktör rolünden çok tehdit rolüne dönüşebilen yapılara bürünmektedir.

Peki diaspora diplomasisi nasıl olmalıdır? Hangi kavramlardan ayrıştırılmalıdır? Neden kamu diplomasisi değil de diaspora diplomasisi? Bu sorulara cevap vermek diaspora diplomasisinin anlaşılmasına kolaylık sağlayabilmektedir. Öncelikle diaspora diplomasisini incelemenin gerekliliğinde birkaç temel kaygı bulunmaktadır. İlk olarak diaspora diplomasisi; devlet tarafından resmi bir şekilde ele alınmadığında dış politikada hakim ulusal kimliği en çok etkileyen söylemi temsil eden herhangi dış bir yapılanmanın, ulus aşırı vatandaşları devletin kontrolü dışında etkileme fırsatının verilmesinden ileri gelmektedir. Örneğin Türkiye üzerinden ele alındığında geçmişte FETÖ* terör örgütünün kontrolünde dünyanın çeşitli bölgelerinde Türk vatandaşlarının bulunduğu okullar üzerinden nüfuz yaratmak ve toplulukları etkileyerek diaspora bilincini etkilemesi sonucunda Türkiye için büyük bir vatandaş kimliği yozlaşmasına ve nüfuz kaybına, uluslararası ve ulusal güvenlik açısından da tehdit unsurlarıyla dolu birimlerin oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Hatta söz konusu girişimleri engelleyebilmek adına okulların içerisinde kümelenen yapıları kırmak için Türkiye yeni kurumlar inşa etmiştir. Pek çok devlet eliyle kurulan askeri ve kamu tüzel kişiliği haiz kuruluşlar kapatılmış ve yerine yenileri kurulmuştur. Bu açıdan uluslararası sistemdeki diasporanın ait olduğu köken devlet üzerinden olumlu entegrasyonu, dış politikadaki tehditleri ortadan kaldırabilmek veya asgariye indirebilmek açısından elzemdir.

İkinci olarak, diaspora diplomasisi kamu diplomasisi çerçevesinde incelendiğinde kamu diplomasisi dış devletteki bütün vatandaşlar üzerindeki yumuşak güç ile politik girişi kapsadığı için diasporanın aktif diplomatik rolünü yadsıyabilmektedir. Diaspora sadece yumuşak bir güç değildir. Bazen akıllı bir güç de olabilir. Uluslararası ilişkilerde akıllı güç, yerine göre yumuşak yerine göre sert gücün kullanılması anlamına gelir. Ayrıca kamu diplomasisi, diasporaya tek yönlü bir bakış da verebilmektedir. Diasporalar uluslararası ilişkilerde bir orta aktör olarak tanımlanmalıdır. Çünkü diaspora; köken devlet için ulus aşırı bir birimdir, mesken devlet için ise ulus altı bir

* **FETÖ**: Türk siyasetinde son birkaç yılda hükümet tarafından ortaya atılan Fetullahçı Terör Örgütü olarak nitelenen organizasyonun kısaltılmış halidir. Fetullah Gülen isimli kişi din üzerinden yayılım göstererek özdeşleşen bir terör örgütü olarak nitelenmektedir.

birimdir. Ulus aşırı politikaların ulusa indirgenmesi, ulus altı politikaların ulusa yükseltilebilmesi ve gevşeyen yayların gerektiğinde sıkılaşılarak uyumlu bir zikzak çizilebilmesi için diasporaya verilebilecek en iyi rol orta aktör rolüdür. Aksi takdirde ya tehdit diasporaları doğar. Ya da tek taraflı kontrol edilen ideolojik diasporalar doğar. Tamamıyla tek yönlü araçsallaşan ve marjinalleştirilen aktör de diplomasi için verimsiz bir aktör haline gelir.

Üstelik diasporalar, aynı anda iki toplumu kamusal alanlarda etkileyebilir. Kamu diplomasisi, genellikle yerli STK'lar aracılığıyla yürütülmekte ve başka bir devletin bütün vatandaşlarını domine etmeyi amaçlamaktadır. Tek yönlü devletçi bir diplomasi biçimidir. Bu noktada kamu diplomasisinde diaspora iletişimi aracılığıyla bu işlemler yürütülse de amaç bütün ulus aşırı vatandaşların diplomatik eğilimlerini tespit etmekle alakalı değildir. Diaspora diplomasisine çok fazla etmen katılabilmektedir. Her ne kadar yumuşak güçle neredeyse eş değer bir diplomasi biçimi olarak çeşitli araştırmacılar tarafından sıklıkça kullanılsa da kamu diplomasisi her türlü yumuşak diplomasi uygulamasını içine aldığı anda yine tekeldi bir diplomatik yaklaşım üretilmektedir. Diplomasi biçimlerinde her dinamik ayrı olarak ele alınmalı ve diplomasi felsefesine⁹⁶ dönüştürülmemelidir. Kamu diplomasisinin diaspora diplomasisine yumuşak güç açısından söylem yaratarak vatandaşları aktif bir biçimde politize etmesi ve uluslararası iletişimi geliştirmesi bakımından büyük katkı sunduğu kaçınılmazdır, ancak aynı diplomasi türü değildir. Nitekim diaspora diplomasisinde sert güç de uygulanabilir. Yumuşak gücün karşılığı olmayabilir. Hatta bu sert güç uygulaması, mesken devlet tarafından da kabul edilebilir. Katar'daki diaspora diplomasisinde ele alınacak Türk askeri üssü buna örnek gösterilebilir. Askeri üs kurmak bir yumuşak güç uygulaması değildir. Her ne kadar bir devlet, askeriye'nin kullanılmasına ulusal veya uluslararası siyasette tezkerelerle veya kanun ya da anlaşmalarla karar verse de askeri gücün içindeki diaspora birimi toplumla uyumlu bir şekilde intibak etmediği takdirde yine tehdit diasporasından farksız olacaktır. Ayrıca güvenlik politikalarını kamu diplomasisi terimi içerisine itmek de büyük bir kavram karmaşası doğurmaktadır. Bu bağlamda askeri üs politikasının diasporik özelliğinde sürdürülebilir taraflar ve milletler arası

⁹⁶ **Diplomasi Felsefesi:** Burada diplomasi üzerine bir kavram nezdinde fazlasıyla açıklama yapılarak kavramın geçirgen yapısından ötürü uygulandığı pratiklerin gelişimsel ve ayrık yönü ihmal edilerek ele alınması kastedilmektedir. Diplomasinin ihmal edilen bu yönü uluslararası ilişkilerde kontrolsüz diplomatik ağlar doğurur ve genel tabloyu görececek merceği algılamakten kompo teorilerinin önünü açabilir.

oluşturulan ortak diyalogların gevşetilir sıkılaştırılması ayrı bir dinamik olarak ele alınmalı ve kamu diplomasisinden ayrışmalıdır.

Öte yandan diaspora diplomasisi, çok taraflı diplomasi biçimine uygun olarak yürütülmelidir. Çünkü orta aktörler ulusal, ulus aşırı ve ulus altı yapısıyla var olabildikleri zengin politik pozisyonları gereği tekeli incelemeye indirgenemez. Diaspora diplomasisinde ulus aşırı unsurların ve ulus altı unsurların karşılıklı etkileşimi mevcuttur. Bu açıdan, diaspora diplomasisinin zengin anlatısı; kültürel diplomasi, kamu diplomasisi gibi çeşitli diplomasi biçimlerinden beslenmektedir. Buna rağmen kendi diaspora bilincini üretebilme ve mesken toplumuna intibak etme noktasında diasporalar yeni bir diplomasi biçimiyle incelenmelidir. McConell ve Ho, diaspora diplomasisi yöntemleri olarak üç kavramı etkin bir biçimde ifade etmiştir. *Arabuluculuk, temsilcilik ve iletişim*. Onlara göre diasporalar, devletler arasında arabuluculuk rolleri üstlenebilmeli, temsil rolleriyle dış politikada öne çıkartılabilmeli, iletişim rolüyle de köken devlet ve mesken devlet arasında bir etkileşim çizgisi oluşturabilmelidir. Söz konusu etkileşim, karşılıklı diasporik uygulamalarda devletlerin kendi toplumları üzerindeki kamusalılığına meşruiyet kazandırmaktadır.

Burada diplomasi felsefesine gitmemeyi sağlayacak ve diaspora diplomasisi adı altında hamasi açıklamalar yapmayı engelleyecek argüman, diaspora diplomasisinin uluslararası ilişkilerdeki karşılığına ulaşabilecek pratiklerle diplomasi anlatısına destek olmasını sağlamaktan ileri gelmektedir. Söz gelimi onlarca diaspora arasından sadece Yahudiler, en kapsamlı diasporik ağı ve bilinci meydana getirmiştir. Yahudi diasporası, diğer diasporalardan daha güçlü bir yapılanmayla diasporaları üzerinden politikaya ve kamusal alana dahil olmuştur. Bunu besleyen en büyük etmen, dini ve millet birliği olarak Yahudilerin uyum düzeyinin diğer diasporalardan daha keskin tanımlı olması ve diplomasi alanlarına dahil olabilecek alanlarda söz sahibi faaliyetlerde bulunmasıdır. Dolayısıyla diasporanın gücü, biraz da ortak kimlik bilincinin dayandığı zeminlere ve ulus aşırı bağları diplomasiyi kuvvetlendirebilen alanlara dahil edebilme ölçeğine bağlıdır.

Son olarak diasporanın gücünü belirleyen diasporik bilincin devlet tarafından diaspora diplomasisi ile üretilmemesi o devlete karşı aşırı ideolojik veya aşırı mesafeli ulus aşırı vatandaşların oluşumuna neden olmaktadır. Bu ya ulusal ya da uluslararası güvenlik tehdidi doğurmaktadır. Dolayısıyla McConell'in ulus aşırı diplomatik rolüyle

öne çıkan diaspora diplomasisi anlatısında ürettiği ana aktör rolünden ziyade orta aktör rolü daha kontrollü bir diplomasi anlatısını ortaya koymaktadır. Diaspora yapısı gereği ulus aşırı bir topluluk olduğu için yayılım alanı gereği ulustan kopabilecek dinamiklere neden olabilme potansiyeli barındırmaktadır. Kutuplaşan ideolojilerin devlet nezdindeki tehdit unsuru rolü ve sınır ötesi insanların marjinal hale getirildiği toplumsal algılanmalar, iki uçurumu işaret eden keskin noktalardır. Bu noktaları tetikleyen temel dürtü, diasporik bilinçle şekillenmektedir. Aslında her diaspora topluluğu için ulus aşırı ve ulus altı konumlandırmalara göre farklı bir diasporik bilinçten söz edilmelidir.

Diasporik bilinç, bir diasporanın köken devleti ve mesken devleti ile olan ilişkisi arasında oluşan kimliksel bilinçtir. Mesken devlet içindeki köken topluma dair güvenlik tehdidi şeklinde ya da mesken devlet dahilinde olumlu bir algı yöneliminde dahi ortaya çıkabilir. Diasporik bilincin, köken devlette ulus aşırı olarak, mesken devlette ise ulus altı olarak uyumlu bir bilince dönüşebilmesi gerekmektedir. Bu en tutarlı haliyle vatandaşlık bilinciyle şekillenebilir. Aksi takdirde orta aktör olarak sürdürülebilir bir diaspora diplomasisinden söz etmek mümkün değildir. Vatandaşlık bilinciyle özdeşleşebilen uyumlu diasporik bilinç, diasporaların aşırı bir şekilde köhneleştirilmesini engelleyecek veya topluma hegemonik güç olarak zarar vermesini kısıtlayacak uluslararası sürdürülebilir diaspora diplomasisini şekillendirebilen bir bakış inşa edebilecektir.

Bu inşaatı tamamlayabilmek için, McConell ve Ho'nun ifade ettiği şekilde ulusal yapıların ötesine çıkarak zenginleşen politik alanları oluşturan diaspora diplomasi anlatısından çok uluslararası hukuktaki, uluslararası ilişkilerdeki ve diplomasideki gelişimleri korunarak ikili devlet ilişkileri düzeyine genellenebilecek yönleriyle ele alınacağı alanları sistemleştiren bir diaspora diplomasisi modellemesinden söz edilecektir. Başlangıç için bu modellemenin işleyen düzeyi, diasporanın diplomasideki rolünü belirginleştirebileceği gibi diplomasi kavramlarının sıklıkla kullanıldığı uluslararası hukuk çizgisi altında da temellenecektir. Türk diaspora diplomasisinin özgün mekaniği bu model uygulanırken örnek olarak ele alınacaktır.

Diaspora diplomasisinin ilerleme biçimi aşağıdaki **diaspora diplomasisi üçgeniyle** gösterilmektedir.



Şekil 1.4.1.1: Diaspora Diplomasisi Üçgeni (The Diaspora Diplomacy Triangle)

Şekildeki diaspora diplomasisi üçgeni analizinde dünyada devleti olmayan diasporalar diplomasisi üçgenine uygun diaspora olarak tanımlanmamaktadır. Çünkü devleti olmayan diaspora, henüz diplomasisi yapacak yetkinlikte değildir. Üçgen varsayımında uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukta devletler ana aktör ve temel kişi olarak kabul edilmektedir. Diplomaside devletler bir ana aktör olarak var olduğu için orta aktör olarak var olabilme ölçeği, diaspora diplomasisi için devleti olan diaspora nezdinde geçerlidir. O yüzden Diaspora Diplomasisi Üçgeni içinde devletsiz diasporalar modele dahil edilmemektedir. **Kırmızı oklar** diasporaya sahip “**köken devleti**”(root state) yürüttüğü politikaları göstermektedir. O politikalar öncelikle “**köken millet**”(root nation) üzerinde tesir üretir. Buradaki asli millettten toplumun kökenini oluşturduğu düşünülen asli birimlerden yani vatandaşlardan söz edilmektedir. Örneğin Türkiye’de Türkler anlamına gelmektedir. Köken devlet de Türkiye’dir. Buradaki Türkler ırkçı bir söylemin değil diasporik bir yapının tesisini ortaya koyan hâkim millet kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. **Diaspora**, **köken devletin sınırları dışında yaşayan köken devlet için ulus aşırı, mesken devlet için ulus altı olan ve hâkim kimliğini korumaya çabalayan veya bu kimliği bir şekilde ortak kimlik bilinciyle taşıyan, uluslararası ilişkilerdeki orta aktör rolüne ulaşabilen topluluğu temsil eden birimdir.** “**Mesken Devlet**”(Host State) ve “**Mesken Millet**” (Host Nation) diasporanın o anda bulunduğu yeni devlet ile o devlette karşılaştığı milleti göstermektedir. Mesken

devlet, politikalarını önce mesken millete yani diplomasiye girdiği devletin kendi topraklarında bulunduğu diasporasıyla temas eden millete gönderir ve ardından söz konusu diasporaya mesken topluma gönderilen politikalar değer.

Bu durumda diaspora, iki devletin politikası ortasında kalan bir yapıya dönüşür. Üçgenin sivri ucunda olan diaspora **Tehdit** aşamasındadır. *Tehdit* aşamasında sivri yapıda kalan diaspora her zaman mesken devlete veya köken devlete yıkılmaya hazır bir bomba gibidir. Bu aşamadaki diasporalar genellikle marjinal hale getirilen veya kontrolsüz hale gelen aşırı ideolojikleşmiş diasporaları tanımlar. Tehdit aşamasındaki diasporalar; çeteleşen yapılarla, getto bölgelerde, bazen ise bir terör yapılanması olarak ortaya çıkar. Dünyadaki çeşitli diasporalar direkt suç örgütleri ile ilişkilendirilebilmektedir. Onları ve hiçbir şekilde topluma intibak ettirilemeyeceği düşünülen diasporalar, **tehdit** aşamasındaki diasporalardır ve mesafeli bakılmaları gerekmektedir. Entegrasyon sürecine eklemlenmek için onlar üzerinde uygulanacak politikaların **teklif** aşamasına gelip gelinemeyeceği analiz edilmelidir. *Teklif* aşaması, diaspora diplomasisinin ikinci aşamasıdır. Bu aşamada diasporalara iki devlet tarafından da çeşitli teklifler sunulmuştur. Sunulan bu tekliflerle mesken toplumda yaşamaya razı olma ölçekleri incelenmektedir. Bu bazen bir iş sözleşmesidir, bazen ise bir sektörde belirli şartlarda sürekli yaşamayı zaruri kılacak uzun vadeli anlaşmalardır. Kimi zaman da kamusal alana ve toplumsal yaşama katılabilme ölçeğini belirleyecek yönlendirmelerdir.

Aynı iletişim yapıları içinde birçok arenanın aynı anda oluşması, başka alt kültürel veya sınıflara özgü kamusalılıkların mutabakata elverişli olmayan kendilerine mahsus öncüllerle boy göstermeleri halinde dışlama gibi unsurlarla ya da daha farklı biçimlerde radikalleşmeye neden olabilmektedir.⁹⁷ Bu radikalleşmenin sebebi diasporanın kendine mahsus öncülleriyle kontrolsüz boy göstermesidir. Bunun engellenmesi için diasporaların alt kültürel olarak bulunduğu devletteki kamusallaşmanın içerisinde *teklif* aşamasında iken *tehdit* aşamasına dönmeyeceği ve *tatbik* aşamasına rahatlıkla geçebileceği mutabakatların karşılıklı devletler nezdinde sağlanması gerekmektedir.

⁹⁷ Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018, s.18.

Teklif aşamasını geçebilen diaspora birimleri **tatbik** aşamasına geçer. Teklif aşamasında uzlaşmadığı halde tekrar tehdit aşamasına döner. Tatbik “uygulama” anlamına gelmektedir. Bu aşamada faal olamayan diaspora, eğer *tehdit* değilse yine mevcut *teklif* aşamalarını değerlendirmektedir. Eğer *tatbik* aşamasına geldiyse diaspora diplomasisi üçgeninde son aşamaya gelmiş demektir. Bu aşama artık diasporanın bir politikaya uygulandığı ve uygulanabildiği ölçüde köken devlet ile mesken devlet arasındaki çizgiye yaklaşabileceğini temsil etmektedir. *Tatbik* süreci ilerledikçe diaspora diplomasisi tam anlamıyla uyum içinde gerçekleşebilmektedir. *İntibak* veya *uyum* sürecinde diasporanın, köken devletin ve mesken devletin rolleri oldukça büyük ve tamamlayıcı niteliktedir.

Bu rollerin işlevsel hale gelebileceği ve *tatbik* alanlarının oluşturulabileceği politikalar, Katar devleti nezdinde ayrıca ele alınmıştır. *Diaspora Diplomasisi Üçgeni’nin* varlığı, henüz diasporanın diplomasiye katılmasındaki ulus aşırı rolle karmaşık yapı üreterek diplomasinin anlatısını bozacağı düşüncesinden ötürü ve tezde uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin hala ana aktör olarak devlet kabul edildiği tezi desteklenerek neoklasik realist teorideki nispi bir güç unsuru olarak incelendiğinden iki devletin merkezinde kamusal alan ve uluslararası politik alan oluşturabileceği öngörüsüyle bir dinamik zikzak şeklinde incelenerek daha tutarlı ve istikrarlı bir diplomasi süreci inşa edileceği düşüncesiyle tasarlanmıştır.

Diaspora diplomasisinin bu şekilde ikili devlet ilişkisi rolündeki orta aktör biçiminde diplomaside yer almasının uygun görülmesinin bir nedeni de uluslararası ilişkilerde mütekabiliyet ilkesinin varlığıdır. Mütekabiliyet prensibi sayesinde iki devletin dış politika birimleri, gerek kamu diplomasisi üzerinden gerek kültürel diplomasi üzerinden gerekse diaspora diplomasisi üzerinden politika ölçeği geliştirebilmektedir. Mütekabil olmayan politikalarda karşılıklı bağımlılık haricinde politikalardan feragat etmek ve diasporaların aşırılaşmasını görebilmek mümkündür. Bundan dolayı diasporaları işlevsel, bilinçli ve diplomasideki rolünü sürdürülebilir şekilde belirgin kılabilmek mütekabil politikaları genişletmekle mümkün olacaktır. Bu politikaların uluslararası politikadaki karşılığı, vatandaşların karşılıklı haklarını tayin ederken birbirleriyle olan iletişimlerdeki uyum ve istekliliğe dair müspet bir yönelim tayin etmektedir. İlerleyen süreçlerde diplomasi geliştiren diasporalar ve devletler, çok yönlü politikalarla uluslararası güvenlik tehditlerini asgariye indirip daha tutarlı politikaların önünü açabilirler. Bu

sayede diaspora diplomasisi ilerleme kaydedebilen bir inceleme alanı olacaktır. Müteakabiliyet ilkesi, diaspora diplomasisi politika araçlarının kullanımından sonra belirlenerek üçüncü bölümde daha detaylı konumlandırılarak incelenecektir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte diaspora diplomasisinin modellenmesi açıklandıktan sonra dış politikadaki analizi açısından karşılıklarına düşen politikalar, etki tepki ölçeğinde analiz edilebilir. Her devlet için özgün dinamikleri olabilecek diaspora diplomasisinde konuya uygun olarak Türk diaspora diplomasisine eğilim gösterebilmek için öncelikle Türkiye'nin diaspora politikalarına karşı olan genel yönelimi incelenmelidir.

1.4.2. Türk Diaspora Politikalarına Yönelim

Türkiye'de genel anlamıyla diaspora kelimesi en çok Ermeni ve Avrupa'da yaşayanları tanımlarken kullanılmaktadır.⁹⁸ Türk diasporası kavramı ise Batı'ya artan göç ve yerleşimle birlikte zemin kazanmaya başladığından çoğunlukla Türk işçi göçüyle ilişkilendirilmektedir. Bunun sebebi Türkiye'nin özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa'ya yoğun bir işçi göçü vermesidir.

Tarihsel olarak Türk diaspora akışı dört döneme ayrılabilir: Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfus mübadeleleri yoluyla ülke dışına verilen göç dönemi (1923-1960), yurtdışına yönelen uluslararası işgücü göçü (1960-1980), 1980'ler sonrası ekonomik liberalleşme ve siyasi iltica hareketleriyle şekillenen dönem (1980-2002) ile son yıllarda 2002 ve sonrası AK Parti politikalarıyla belirlenen çizgi olarak ifade edilmektedir.⁹⁹ Özellikle diaspora literatüründe işçi göçleriyle ortaya çıktığı iddia edilen Türk diasporası, II. Dünya Savaşı sonrası göç veren Türkiye vatandaşları olarak eğitim göstermiş ve 1960'lı yıllardan itibaren birçok Batı Avrupa ülkesiyle ikili anlaşmalar imzalanarak Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) yoluyla 1974'e kadar 800 bine yakın Türk işçinin Avrupa'ya gönderilmesi sağlanmıştır.¹⁰⁰ Bu süreçte göç eden işçilerin ülkeye döviz kazandırma stratejisi benimsenmiş ve diasporaların ekonomik boyutu üzerinden stratejiler uygulanmaya başlanmıştır.

⁹⁸ Stephane Dufoix, **Diasporalar**, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2011, s.3.

⁹⁹ Esra Sağlam, "Diaspora Politikalarına Yönelik Çağdaş Kuramsal Yaklaşımlar ve Türk Diaspora Politikası", **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, (Çevrimiçi) DOI: 10.26466/opus.747426, 2020, s.754.

¹⁰⁰ Ahmet İçduygu, v.d., **Türkiye'nin Uluslararası Göç Sığınma Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere**, İstanbul Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014, s.313.

Sovyetler Birliği'nin dağılma süreciyle birlikte Orta Asya bölgesinde yeni Türk kökenli devletler kurulunca bu devletlerin içindeki ortak kimlik zeminlerinde Türk diasporasına dahil edilen açıklamalar oluşmuş ve Türk diasporası daha da önem kazanan bir dış politika alanına dönüşmüştür. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile yapılacak sosyal, ekonomik ve kültürel çalışmaları koordine etmek için SSCB'nin dağılmasından bir yıl sonra 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı kurulmuştur. Kısaca TİKA olarak bilinen örgütlenme; kamu, kurum ve kuruluşları, üniversiteler, STK'lar ve özel sektör arasında iş birliği mekanizması görevini yürütmekte ve tüm bu aktörleri ortak paydalarda buluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin kalkınma yardımlarını kayıt altına almaktadır. TİKA, 5 kıtada 150'ye yakın ülkede kalkınma merkezli iş birliği çalışmaları yapmaktadır.¹⁰¹

1990'ların sonunda Türk diasporasının niteliksel değişimi ve devletler düzeyinde ele alınması fikrinden doğan çok farklı diaspora politikaları üretilmiştir. Buna rağmen Türk diasporasını ele alırken Orta Asya Türkleri ile Avrupa'daki Türkleri veya başka bir bölgedeki Türkleri aynı çerçevede tamamıyla ele almak mümkün değildir. Bu bakımdan her kimlik yakınlığı olan devlet vatandaşları ile kurulan ilişkilerin de diasporik ilişkilerle birebir bağlantısı olduğu ifade edilemez. Orta Asya Türkleri ile alakalı diaspora yorumunda herhangi bir göç veya sürülme kavramı taşımadığı için ayrıca bölgede Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu oluşan devletler nezdinde yeni bir vatandaş ve kimlik oluşumu varlığından kaynaklı bölge ülkelerinde diaspora diplomasisinden ziyade kültürel diplomasi oluşturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu çalışmada bölge halkının Türk diasporası olduğu ifade edilmemektedir. Çünkü ortak bir kimlik bilinci altında toplanan ulus altı veya ulus üstü bir birimden söz edilmemektedir. Nitekim bu çalışma çerçevesinde de kültürel diplomasi ve diaspora diplomasi arasında ayırım yapılmakta Orta Asya Türkleri, Türk vatandaşı olmadığı için Türk diasporası haline getirip okunmamaktadır.

Yine de Orta Asya'daki Türk devletleri için kamu diplomasisi nezdinde ilişkiler ihmal edilmemiş, 1993'te Türk dünyasındaki ilk iş birliği teşkilatı olarak kurulan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı TÜRKSOY; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti kültür bakanları tarafından imzalanan

¹⁰¹ TİKA, "Hakkımızda", (Çevrimiçi) <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Erişim: 21.01.2024).

bir anlaşma sayesinde kurulmuştur. Türk Devletleri Teşkilatı, Uluslararası Türk Akademisi, Türk Parlamenterler Assamblesi ve Türk Kültür ve Mirası Vakfı gibi örgütlerle kardeş olarak çalışmaktadır.¹⁰²

Diasporik algılanmaların gelişen farklı yüzleri çerçevesinde Türk diaspora politikalarında diplomatik ilişkilerde özellikle dikkate alınacak dönem olan 2000 sonrası AK Parti politikaları, yumuşak güç siyaseti üzerinden şekillenen kamu diplomasisi yöntemlerine eklenmiş; klasik ulus devlet sınırlarında kalan temel yönün Batıcılık olduğu dış politika anlayışı değişime uğramıştır. Buna binaen diaspora politikası, küreselleşen dünyadaki bölgesel alanları genişletebilen bir yorumlamaya yönelmiştir. Devletin dış politika kararındaki köklü değişiklikleri göz önünde bulunduran çok yönlü diplomasi biçimi, Türk diasporasına olan algısını da tetiklemiş ve neoklasik realist teori çerçevesinde Türkiye devletinin nispi güç unsurlarını dikkate alan değişiklikleri dış politikada üretmesine neden olmuştur. Söz konusu değişiklikler devlet liderleri söylemine yansıdığı gibi Türk diasporasına da Türkiye devletinin ulusal, ulus aşırı ve ulus altı varlığı ölçeğinde etkili olmuştur.

2011 yılında Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, IV. Büyükelçiler Konferansı açılışında “*Diaspora kavramını değiştireceğiz. Dini ve mezhebi ne olursa olsun, Anadolu topraklarından göçmüş her birey bizim diasporamızdır.*” ifadesiyle diaspora politikalarında dinle ve mezheple bağ kurmadan sadece Anadolu topraklarından göçmüş kimseler için Türk diasporası tanımı yapmıştır.¹⁰³ Eski Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ise aynı dönemde kurulan Türk diasporasına yönelik faaliyetler yürütmekle görevli Türkiye’deki YTB kurumunu “*diaspora bakanlığı*” olarak tanımlamıştır.¹⁰⁴

Dışişleri Bakanlığı, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları yani Türk diasporası ile ilgili olarak *entegrasyon* ve *aktif katılım* kavramına değinmiştir. *Entegrasyon* sürecinde mesken ülke hükümetinin sahip olduğu sorumlulukların arasında göçmenlerin topluma aktif katılımını teşvik etmek ve onları kucaklamak olduğunu vurgulamıştır. Yurt dışındaki Türk vatandaşlarının ise o toplumun kültürünü çeşitlendirip zenginleştirdiğini ifade ederek ikili bir uyum sonucunda entegrasyonun gerçekleşeceğini belirtmiştir. *Aktif katılım* kavramında ise mesken ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve

¹⁰² TÜRKSOY, “Tarihçe”, (Çevrimiçi) <https://www.turksoy.org/tarihce>, (Erişim: 2024).

¹⁰³ T.C Dış İşleri Bakanlığı, “Dördüncü Büyükelçiler Konferansı Açılış Konuşması”, (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/dorduncu-buyukelciler-konferansi-acilis-konusmalari.tr>, 2011.

¹⁰⁴ Anadolu Ajansı, “Doğru İş Yapanlar Kırletilemez”, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/politika/dogru-is-yapanlar-kirletilemez/217110>, 21.09.2013.

siyasi yaşamlarıyla, anavatanları, anadilleri ve kültürleriyle bağlarını koruyan, yerel yasalara saygılı, müreffeh ve başarılı bireyler olarak yaşamalarını öngörmüştür. Göçmenler ve mesken devlet arasındaki güveni tesis etmek için ise; mesken devlette yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, ırkçılık, İslamofobi gibi kavramların olumsuz etkilerini kırarak girişimlerin öneminden bahsetmiştir. Bu ilişkileri kurmak adına Dışişleri Bakanlığı; Türkçe kursları, dini hizmetler, hukuk müşavirlikleri ve velayet konularında Türk diasporasına hizmet sunmaya başlamıştır.¹⁰⁵

Diaspora diplomasisinde Dışişleri Bakanlığı'nın kavramsal çizgisi, aslında modellenen diaspora diplomasisi üçgenine de uyan bir çerçevedir. Entegrasyon kavramı için ikili uyum, *tatbik* aşamasına geçen diaspora diplomasisi üçgeni modeline uygundur. Diasporaların aktif katılımının oynadığı rolün önemine atıf yapılması ise iki toplum içinde orta aktör rolündeki diaspora kavramına benzemektedir.

Bu gelişmelerin yanında Türkiye'yi, Türk dili ve kültürünü tanıtmak için Yunus Emre Enstitüsü (YEE), 2007 yılında bir kamu vakfı olarak kanunla kurulmuş ve çeşitli faaliyetlere başlamıştır. Bu kuruluş 80'den fazla ülkede kültür merkezi olarak Türk dili, kültürü ve tarihi eğitimleri gerçekleştirip yurtdışındaki Türk topluluklarıyla birlikte her katılımcıya kucak açmakta ve Türk kültürünün dünyaya yayılması için çaba sarf etmektedir.¹⁰⁶

Bir yandan dijital olarak diasporanın gelişimi için kurumların Instagram, Twitter gibi sosyal medya hesaplarında ulusal ve uluslararası çalışmalarla ilgili paylaşımlar bulunmaktadır. Dijital diplomasi sayesinde kamu diplomasisinin elektronik ortamda diasporalara yayılımı gerçekleştirilebilmektedir. İlaveten yurtdışına çıkan Türklerin ulus aşırı bir birim olarak diasporik varlıklarında Facebook, Instagram, Whatsapp, Twitter, Telegram gibi sosyal medya uygulamaları aracılığıyla kurmuş oldukları toplumsal gruplar, diasporik bilinçlerine etki etmekte ve yurtdışında iletişim ağlarını zenginleştirebilmektedir.

Bir başka kurum, 2016 yılında kurulan Maarif Vakfı, uluslararası eğitimle Türkiye Cumhuriyeti adına eğitim faaliyeti yürütme yetkisine sahip bir kuruluş olarak gö-

¹⁰⁵ T.C Dışişleri Bakanlığı, "Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları", (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/the-expatriate-turkish-citizens.en.mfa>, (Erişim:2024).

¹⁰⁶ YEE, "Kurumsal", (Çevrimiçi) <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>, 2007.

rev yapmaktadır. Eğitimde liyakati esas alarak geliştirmeyi hedefleyen bu vakıf sayesinde¹⁰⁷ Türkiye yurtdışındaki vatandaşlarının durumlarıyla ilgili eğitim faaliyetlerini takip etme imkanı bulabilmektedir.

AK Parti hükümeti nezdinde, kamu diplomasisinin şekline uygun bir biçimde ortak çıkarları, ortak tarihi geçmişi, ortak kültürel değerleri, ortak geleceği ve ortak yaşamışlığı dış politikada göstermeye çalıştığı görülmektedir. Bu sayede uluslararası düzenin, barış, hoşgörü, istikrar, kardeşlik, refah, ortak kültürel değerler ve olguların inşa süreciyle bölgesel ve küresel iş birliğinin yapıcı bir anlayış ve samimi bir diyalog ile kurulması taraftarı olarak hareket edilmiştir.¹⁰⁸ Bu bakış diasporanın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Öte yandan ekonomik açıdan Türk diasporası nüfuz olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Nisan 2009 tarihinde Türk Dış Ticaret Bakanı Kürşad Tüzmen, Dış Ekonomik İlişkiler (DEİK) forumunda Türk ticaretine ve Türkiye'nin etkisine katkılarını överken Türkler için diaspora terimini kullanmıştır.¹⁰⁹

Türk diaspora politikalarında eğitim de fazlasıyla ön planda olmuştur. Eğitim alanındaki örgütlenme, yurtdışına gönderilen öğretmenler ve bu öğretmenleri koordine edecek eğitim ataşeleri kapsamındaki girişimlerle yürütülmüştür. Yurtdışında Türkçe'nin öğretilmesi için mesken ülkede¹¹⁰ sağlanan boş saatlerde eğitim veya seçmeli ders gibi yöntemlerle Türkiye kökenli çocuklara dil eğitimi verilmesi amacıyla yurtdışına öğretmenler gönderilmiştir. Bu öğretmenler Türkçe'nin yanı sıra Türkiye'nin kültürünü, tarihini öğretme görevi de üstlenmişler ve bu sayede kültür diplomasisinin uygulanmasına zemin hazırlamıştır. Eğitim hizmetlerinin amacı; kültür, dil ve tarih bilgisinin korunumu ve aktarımı, Türkiye'ye bağlılığın ve desteğin sağlanması, Türkiye kökenli toplumun asimilasyonunun önlenmesi ve Türk diasporasının koruma altına alın-

¹⁰⁷ Maarif Vakfı, "Hakkımızda", (Çevrimiçi), <https://turkiyemaarif.org/page/hakkimizda>, 2024.

¹⁰⁸ Begüm Kurtuluş, "Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi", **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Ed, Mehmet Şahin, Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, 2015, s.193.

¹⁰⁹ David Neylan, "Tüzmen endorses term 'diaspora' to describe Turks Abroad", Today's Zaman, (Çevrimiçi) <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=172110&bolum=105>, 13.04.2009.

¹¹⁰ **Mesken Ülke**: Yazar Ulusoy, burada "host country" anlamına gelen diasporanın ait olduğu ev sahibi ülkesi anlamında kullanmıştır. Tezde de diaspora diplomasisi üçgeni üzerinden aynı kavramsallaştırmanın devam ettirilmesi tercih edilmiştir. Kavramın çıkış noktası için (bkz: Ergin Ulusoy, "Diasporayı yeniden düşünmek: Diaspora teorisi ve Modern Diasporanın Temel Parametreleri" **Göç Dergisi**, 2015, s. 211.)

masıdır. Din ataşeleri de diasporik varlık için misyon üstlenmiştir. Bu kapsamda görevleri, yurt dışındaki Türklerin göçmenlik kültürü içerisinde içine kapandığı bir ortamda Türkiye ile bağlarını koruyarak dinî ve kültürel bütünlüklerini ayakta tutmak için hizmet vermektir. Çalışma ataşelikleri, Türklerin iş yaşamında karşılaştıkları fizikî, sosyal ve hukukî koşulların iyileştirilmesi noktasında Türk diasporasına destek vermektedir. Ekonomi söz konusu olduğunda yurt dışında yaşayan Türkiye kökenli girişimcilerle geliştirdiği ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Bunlara ilaveten, yine salt ekonomik bağlamda, yurtdışındaki girişimcilerin devlet olarak Türkiye ve Türkiye'deki işadamları, sanayi, ticaret örgütlenmeleri ile olumlu ilişkiler geliştirmeleri, dünyanın ekonomik kriz yaşadığı bir dönemde mesken ülke-köken ülke atılımlı ticarete olumlu katkı yaparak üretim ve kârlılığa etki etmektedir. Bu noktada Türkiye üretim ve kârlılığın artmasına özen göstermektedir.¹¹¹

Sonuç olarak Türk diaspora diplomasisini etkileyen kamu diplomasisi mekanizmaları, şirketler, kuruluşlar ve ulus aşırı vatandaşların mobilizasyonu ile somut bir mesafe kat etmekte ve gelişim göstermeye devam etmektedir. Buna ek olarak diaspora diplomasisi üçgeninden sonra oluşturulacak ulus aşırı bir diasporik bilinç modeli ve diaspora diplomasisi politika araçlarını belirlemek, diasporanın varlığını algılamayı kolaylaştıracaktır.

Diasporik bilincin her devlette farklı bir bilinçle şekillendiğini görmek gerekmektedir. Örneğin, en çok bilinen ve diaspora teriminin sıklıkla kullanıldığı Almanya'daki Türk diasporası bile, bir çalışmada Türklerin sadece %53'ünün birkaç yıl içinde Türkiye'ye dönmeyi umduğunu ve yalnızca %5'inin Almanya'da kalıcı olarak kalmayı planladığını ortaya koymaktadır. Geri dönüş mitinin Almanya'da bu şekilde bir diaspora bilinciyle oluşturulması Alman toplumunun doğasıyla ilgilidir. Çünkü Almanlar diaspora bilincini işlevsel olmaktan ziyade organik olarak tanımlamaktadır. Ülkede önemli olan kökene dayalı olmaktır, doğuma dayalı olmak değildir.¹¹² Bu durumda Almanya diaspora politikasında birebir entegrasyon beklenirken Türkiye'nin uyumlaştırma stratejisi beklemesi, mütekabil politikalar üretilmediği için diaspora diplomasisinde uyum-

¹¹¹ Ergin Ulusoy, "Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi", **İnsan ve Toplum Dergisi** (Çevrimiçi) DOI: [10.12658/human.society.7.13.M0167](https://doi.org/10.12658/human.society.7.13.M0167), 2017, s. 145-146.

¹¹² Safran, **a.g.e.**, s.86.

suzluk üretebilmekte ve ayrık bir diasporik bilinç ile farklılaşan diaspora diplomasi yöntemleri inşa edebilmektedir. Bu açıdan devletlerin diaspora politikalarına olan yaklaşımları, uygulanan vaka çalışmalarında farklı diaspora diplomasisi üretimlerini gerekli kılabilir. Benzer şekilde göçmene ihtiyacı olduğu için entegrasyondan ziyade intibak politikalarını daha önemli sayan devletler de uluslararası sistemde bulunmaktadır.

Söz konusu diasporik bilinç ayrımını ortaya koyan açıklama; her devlette uygulanan diaspora diplomasisi üçgeni aynı olsa da diaspora diplomasisi politikalarının farklı olacağını, diaspora diplomasisinde mütakabiliyetin esas unsurlardan biri olduğunu aynı milliyetçi diasporada dahi diasporik bilincin genel anlamda aynı olmadığını, her devlette farklılaşabildiğini, iç ve dış dinamiklerden etkilenecek söylem hacmi kazandığını ve diaspora diplomasisi üçgenindeki **tehdit, teklif ve tatbik** aşamalarının her devlet dinamiğindeki diasporalarda ayrı olarak ele alınarak mütakabiliyet ilkesine uyumlu politikalar arasındaki süreçlerin gelişimleriyle incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Katar'daki Türk diasporik bilincini izlemek, çalışmayı kavramayı kolaylaştıracaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KATAR'DA TÜRK DİASPORA DİPLOMASİSİ

Katar'da Türk diaspora diplomasisini anlayabilmek için öncelikle Türkiye ve Katar'ın siyasal ilişkilerinde iki devletin karşılıklı olarak Türk *diasporik bilincine* etki eden yönlerini ele almak gerekmektedir. Diaspora diplomasinin gerçekleşebilmesi için diaspora diplomasisi üçgeni *tatbik* aşamasına gelebilmelidir. Bunun için diplomaside diasporaya atfedilen politik söylemlerin varlığı Katar için mevcut Türk diasporasının, *tehdit* aşamasında olup olmadığını şeffaf hale getirebilir.

Diaspora uzmanlarından Tölölyan'ın bilim insanlarının diaspora çalışmalarını incelerken kullandığı yöntemle yani diasporanın tarihsel kısmına bakarak başlanabilir. Türkiye'nin Arap milletlerine karşı olan bakışlarını şekillendiren tarihsel argümanlar bu konuda başta gelmektedir. Söz gelimi pek çok Arap milleti için "*Araplar Türkiye'ye ihanet etti*" gibi söylemler tarihsel olarak Türkiye toplumunda karşılık bulabilen bir ifadedir. Bu söylemlerin varlığı nasıl ki Türkleri ve Arapları karşılıklı olarak galeyana getirebilecek ünlemler ihtiva ediyorsa her Arap devleti veya toplumu için muhtelif genel söylemi anlayabilmek için diasporik bilincin Katar ölçeğindeki özgünlüğünü değerlendirmek gerekmektedir.

Bununla birlikte halkların ağızındaki söylemler, çeşitli iktidarlar ağızlarında mütemadiyen değişmekte, siyasi meşruiyetlerin yinelenmesi için farklı politik ve ideolojik ifadelerle yakınlştırılan diplomasilere birleşilmektedir. Neoklasik realizm görüşünün de içerisinde dış politikanın liderler nezdinde ve davranışlarında yönlendirilme etkeni bakımından politik söylemin diaspora birimlerine olan etkisi, diasporaların nispi bir güç unsuru olarak diplomasiye dahil edilip edilemeyeceğini belirlerken karşılıklı vatandaşlar üzerinden tarihsel, dini ve kültürel argümanlar aracılığıyla diasporik kimlikleri yeniden üreterek diasporaların uluslararası ilişkiler arasında konumlandığı noktayı belirlemektedir.

Söz konusu alanda Türkiye ve Katar devlet davranışları üzerinde Türk diasporik bilincinin şekillenmesinde tarihsel söylemde iki devlet arasında oluşan etkileşim, iki millete de keskin olumsuz bir bilinç vermemiş, Türk toplumunun içerisinde veya Katar toplumu üzerinde Türk diasporasına karşı büyük bir anti hareket ortaya çıkmamıştır. Haliyle Türklerin hafızasında belirgin bir Katar düşmanlığı imgesi Katar'da yaşayan Türkler nezdinde oluşmamıştır.

I. Dünya Savaşı döneminde 1915 yılında Osmanlı garnizonundaki askerler; Katar'ın başkenti Doha'dan ayrılırken, Osmanlı Devleti çok fazla askeri, toplumsal ve ekonomik baskı altında olmuştur. 1916'da Katar Şeyhi Abdullah, 1913 İngiliz Osmanlı Sözleşmesi'nin son halini imzalayarak İngiltere'yi *hami* devlet ilan etmiştir. Bu anlaşmayla İngilizler, Es-Sani ailesini Katar'ın en büyük ailesi olarak tanımış ve bu tarihten 1971 yılında Katar bağımsızlığını kazanana kadar Türkiye-Katar ilişkileri rafa kaldırılmıştır.¹¹³ Geçen sürede Osmanlı varlığına karşı Katar kamuoyunda genel olumsuz bir tepki olmamıştır.¹¹⁴ Ayrıca Katar'ı bölgesel olarak Arap ağırlıklı bir devlet olsa dahi Körfez Arap Devletleri'nden ayıran en önemli özellik, tarihsel olarak Bahreyn ve Abu Dabi 1867'de Katar'ı işgal ettiğinde İngilizler ile anlaşılmasına rağmen tek devlet olarak İngiliz hamiliğini tanımamış, Osmanlılar ile dost olmuş ve ilişkisini devam ettirmiştir. Ancak deniz güvenliği açısından İngiltere'ye tabi olmuştur.¹¹⁵

Bu ayrımla diğer Arap devletlerinden ayrılarak Osmanlı ile ilişkilerini somut olarak devam ettirmesi, Türkiye ve Katar ilişkilerinde çok yönlü diplomasiye ön ayak olunabilecek zeminin erken nüvelerinin olduğunu temin eden bir tarihsel dinamik meydana getirmiştir. Katar'ın daha çok zaruret durumundan ötürü anlaşmaya razı olması, Osmanlı'yı tehdit görmemesi de bu durumu beslemiştir. Bu gerekçeler her ne kadar bölgesel sistemik değişkenlerle şekilleniyor ve zaman içinde değişime uğruyor olsa da, Katar bölgesinde, Türk diasporik bilincine yönelik olumsuz yönelimin doğmasına önemli ölçüde ket vurmuyacak ilişkiler başlangıcı oluşturmuştur.

Üstelik zaruret içerisinde tarihsel olarak 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte Katar şeyhi çevresel tehditlere karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. İslam Birliği düşüncesine inanmış ve İngiliz sömürücülüğüne karşı çıkmıştır.¹¹⁶

Bununla birlikte Türkiye Katar ilişkilerinin şekillenmesi daha çok 1970'li yıllardan sonra özellikle Türkiye'nin çok yönlü dış politik anlayışıyla Körfez Arap devletleri ile yakınlaşması üzerine oluşan yeni ilişkilere dayanmaktadır. Türkiye'nin etrafında gözlemlediği Körfez Savaşı, Saddam'ın devrilmesi, Irak tezkeresi, Arap Baharı, İran

¹¹³ Özgür Pala ve Halid El-Cabir, **Türkiye - Katar İlişkileri Geçmişten Günümüze Jeopolitik Hedefler ve Dış Politika**, Holistence Publications, 2023, s.10.

¹¹⁴ Zekeriya Kurşun, **The Ottomans in Qatar: A History of Anglo-Ottoman Conflicts in The Persian Gulf**, İstanbul: Isis Press, 2002, s.152.

¹¹⁵ Amiri Diwan State of Qatar, دولة قطر: "History of Qatar", (Çevrimiçi) <https://diwan.gov.qa/about-qatar/history-of-qatar>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2024).

¹¹⁶ Mahmut Alrantisi, **Bölgesel Güç Dengelerinde Türkiye - Katar İlişkileri**, İstanbul: SETA Kitapları, 2021, s.138.

Devrimi gibi sistemik değişmelerle birlikte ürettiği çok yönlü istikrarı tesis etmeye dayalı dış politika uygulaması, karşılıklı bağımlılık açısından meydana gelen ekonomik gelişmelerle ve uluslararası güvenlik sorunları endişesiyle Türkiye'nin bölgeye olan önemini arttırmıştır. Bölgesel karşılıklı bağımlılıklar ve diplomatik ilişkilerin diaspora üzerindeki söylem etkisi, Türkiye ve Katar halklarının uyum içinde politize edilme sürecine katkıda bulunmuştur.

Türkiye ve Katar ilişkilerinin başlangıcından itibaren karşılıklı diplomasisinin ilerleyişi, iki devlet arasında 1970'li yıllardan itibaren şekillenmiştir. 1973'te Türkiye Katar'ı tanımıştır.¹¹⁷ 1980 yılında Katar'da ilk Türk büyükelçiliği açılarak resmi şekilde karşılıklı diplomasi başlatılmıştır. Katar ise ilk büyükelçiliğini Ankara'da 1992'de açmıştır.¹¹⁸ Katar ve Türkiye arasında imzalanan ilk antlaşma 1985 yılında imzalanmıştır. Anlaşmanın adı Türkiye – Katar Kültürel İşbirliği Anlaşması olmuştur. Bu anlaşmaya göre iki ülke arasında; eğitim ve öğretim alanında bilgi, belge ve uzman değişimi, karşılıklı burs, kültür ve sanat uzmanı, sergi, sanatçı, radyo televizyon kurumları ile basın ve haber ajansları arasında iş birliğinin teşvik edilmesi ve spor alanındaki uygulamalar bulunmaktadır. Akit taraflar, mütakabiliyet esasına uygun olarak diğer tarafın uyruklarına öğrenim ve araştırma yapabilmeleri için burs tahsis olanaklarını araştırarak ve taraflardaki derece, diploma ve diğer belgelerin akademik ve mesleki amaçlarda kullanımındaki usul ve şartları inceleyecekleri belirtilmektedir.¹¹⁹

İlk anlaşmadan itibaren mütakabiliyet ilkesine riayet edilen ölçülerin vurgusu Türk varlığının bölgede keskinleşecek zemininin temelini oluşturmaktadır. Karşılıklılık uyumu arttıkça diaspora diplomasisinin sürdürülebilir olacağını söylemek mümkün olacaktır. Bununla birlikte yumuşak güç etmenlerinin dahil olması ve Katar'a Türkiye'nin çeşitli diplomatik araçları vasıtasıyla temas etmesiyle olumlu bir Türk nüfusu ve diplomatik girişimler silsilesi meydana gelmiştir.

¹¹⁷ Qatar Embassy In Turkey, "Political and Diplomatic Relations" (Çevrimiçi) <https://ankara.embassy.qa/en/qatar---turkey-relations/political-and-diplomatic-relations>, (Erişim: 2024).

¹¹⁸ T.C.Doha Büyükelçiliği, (Çevrimiçi) <https://doha-e.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, (Erişim:2024).

¹¹⁹ TBMM, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümet ile Katar Devleti Hükümeti Arasında 11 Mart 1985 Tarihinde İmzalanan Kültürel İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Dışışleri Komisyon Raporları",1986.

2.1. Katar'da Türk Diaspora Diplomasisi Politika Araçları

DİASPORA DİPLOMASİSİ POLİTİKA ARAÇLARI
Benzer Dış Politik Yönelimler
Göç ve Nüfus Politikaları
Kimlik Politikaları
Lobicilik
Türk Kuruluşları
Eğitim Politikaları
Askeri Politikalar
Kültürel Politikalar
Ekonomi Politikaları

Tablo 2.1.1: *Diaspora Diplomasisi Politika Araçları*

Katar'daki Türk *Diaspora Diplomasisi Politika Araçları* yukarıdaki tabloya göre incelenmektedir. Diasporanın aktif etkisiyle dahil olabileceği bu politikalar, incelemenin sınırlarını belirleyerek Katar'daki Türk varlığını ortaya koymak için tercih edilmiştir. Her bir politika aracının seçilme amacı diasporanın, köken devlet ve mesken devlet arasındaki ilişkisi içindeki intibak ve entegrasyon süreçlerinin değişimiyle değerlendirilmiş, diasporanın orta aktör rolü olarak diplomaside konumlanabilmesini sağlayacak bir tablo ölçeği geliştirilmiştir. Tablodaki politikalar; bir dış politika analizi şeklinde değil, diasporanın bir orta aktör olarak dış politikadaki konumlandırılması ve varlıksal olarak diplomasiyi şekillendirebileceği ölçüdeki eğilimlerine göre değerlendirilecektir.

Benzer Dış Politik Yönelimler, Türkiye ve Katar'ın uyguladıkları dış politikalarda kendi halklarını bir araya getirebilecek ortak yönelimleri belirleyen sistemik yaklaşımları ifade etmektedir. Bu yönelimler halkların birbirleriyle etkileşimini ve karşılıklı mübadeleyi arttırarak ortak aidiyet bağlarını güçlendiren politik pozisyonlar üretmektedir. Bu ölçekten genel olarak Türkiye ve Katar'ın uluslararası sistemdeki ortak dış politik eğilimlerinden temel yönleri ele alınmaktadır.

Göç ve Nüfus Politikaları, Türk diasporasının köken devletten mesken devlete ulaşımında karşılaştığı uygulamaları ve köken devlet olan Türkiye'nin mesken devlete

gönderme tercihlerini belirlediği ölçüde tehdit halinden tatbik haline gelebileceği müteakabil uygulamaların olup olmayacağına zemin hazırlayan girişimleri görebilmeyi sağlamaktadır. Ayrıca Katar'ın göçmenlere uyguladığı politikalarla ulus aşırı vatandaşlara muameleler ve iki devlet arasındaki ilişkileri zenginleştirebilecek uluslararası anlaşmaların meşruiyetini sağlayacak göç değişimleri bakımından değerlendirilmektedir.

Kimlik Politikaları, Türk diasporasının bölgedeki bilincini, dış politikadaki neoklasik realist teoriye uygun olarak devlet liderleri davranışlarıyla konumlandırıldığı rolünü ve hakim söylemini teşkil eden girişimleri ile Türkiye devletini seçimlerde ve diplomatik girişimlerde temsil edilebilme eğilimi açısından değerlendirerek devletlerarası ilişkide politik söylemde oluşan Türk diasporası kimliğini belirleyen gelişmeler üzerinden incelenmektedir.

Lobicilik politikaları, Türk diasporasının mesken devlet yönetimindeki üst politikalarla temas edebilme alanının ulus aşırı vatandaşlar nezdindeki karşılığı ölçeğinde değerlendirilmektedir.

Türk Kuruluşları, diasporaya ait veya Türk diplomasisine ait belirli toplumsal kuruluşların Katar'daki varlığı ve faaliyetleri açısından değerlendirilmektedir.

Eğitim politikaları, Katar'da bulunan Türklerin bölgedeki eğitim hacmini oluşturan karşılıklı eğitim politikalarını besleyen gelişmelere ve Türklerin kimliğini korumaya yönelik oluşturulan eğitim çerçevesiyle değerlendirilmektedir.

Askeri politikalar, diasporanın bir birim olarak Katar'da bulunmasıyla; silah, savunma sanayi ve güvenlik açısından Katar'da kurulan Türk askeri üssü, deniz ve hava kuvvetleri açısından etki yönünü belirleyerek Türk diasporasının varlığıyla analiz edilmektedir.

Kültürel politikalar, karşılıklı kimliklerin uyuşması veya kimliklerin anlatılması açısından oluşturulacak uyumla mesken toplum ve diaspora arasındaki anlaşmayı sağlayacak toplumsallığı oluşturan yönleriyle ele alınmaktadır.

Ekonomi politikaları, Katar'daki Türk şirketleri ve işletmeleri aracılığıyla Türkiye'nin Katar ekonomisinde ve Türkiye'ye sağladığı ekonomik çerçeve açısından diplomatik iletişimin sağlanmasına olan etki bakımından analiz edilmektedir.

2.1.1. Benzer Dış Politik Yönelimler

Katar'daki Türk diasporasını aktif hale getirebilmeyi sağlayacak politikalardan ilki, yapısal olarak Türkiye ve Katar devletlerinin gerek ikili ilişkilerinde gerekse uluslararası sistemik olaylara verdikleri dış politika yönelimlerinin benzeştiği olguları belirlemekten geçmektedir. Bu sayede diasporalar, uluslararası ilişkileri etkileyen ortak yönelimlerin iki devlet arasındaki diaspora teması içerisinde büyük bir iletişim ağının içinde konumlanabilmektedir. Nispi bir güç unsuru olarak diasporaya atıf yaparken bağımsız değişken olarak da benzer dış politik yönelimleri okuyabilmek ve karşılıklı olarak bu eğilimlerin birbirine temas ettiği noktaları ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bununla beraber dış politika kararıyla oluşturulan karşılıklı bağımlılık ilişkileri karşılıklı çıkarları keskinleştirirken vatandaşlar arası iletişimi de zaruri kılabilmektedir.

Üstelik bir diaspora oluşumu için öncelikle uluslararası sistemde o diasporanın oluşacağı ortak bir alan veya sistemik bir değişim olması gerekir. Söz gelimi savaştan sonra Almanya'da artan göç ihtiyacı ile Türk vatandaşları Almanya'ya gittiği zaman ilk kez Türk diasporasından söz edilmiştir. Bu bir göç ihtiyacı sonucu oluşan sistemik değişkendir. Bununla birlikte Türk diasporası Almanya'da başka bir diaspora birimiyle temas ettiğinde bunu etkileyen tek değişken göç ihtiyacı kavramı olmamaktadır. Dolayısıyla tek değişkenin göç ihtiyacı olduğunu ifade etmek indirgemeci yapısal bir açıklama olacaktır. Diaspora iletişimini kuvvetlendirecek başka değişkenlerin ve kavramların dahil edilerek analiz edilebilmesi, ilişkileri kavrayabilmek açısından elzemdir. Yine de tek yönlü bakıldığında yapısal indirgemecilik açısından eleştirilmesine rağmen neoklasik realist teori çerçevesinde dış politikada bir nispi güç unsuru olarak araçsallaşan diaspora birimi göz önünde bulundurularak Türkiye ve Katar'ın ortak dış politik eğilimlerine ulaşmak, diasporik ilişkilerin nedenlerini ortaya koymak için önemli bir mercek alanı sunmaktadır.

Dış politikaya uygun olarak oluşturulan devlet eğilim biçimleri, uluslararası kitleleri mobilize edecek faaliyetler, uluslararası örgütler nezdindeki çeşitli uygulamalar ve ikili ilişkilerde sistemik olaylara verilen benzer refleksler, karşılıklı olarak devletlerin ihtiyacına yönelik sistemik durumlara verilen özgün dış politik tepkileri oluşturmaktadır. Karşılıklı bağımlılık olgusuyla beraber bu tepkiler, devletleri diplomatik iletişim ağlarını zaruri olarak kuvvetlendirmeye itmekte ve diaspora diplomasisinin gelişimi için önemli bir faaliyet alanı oluşturmaktadır.

Sonuç olarak mesken ve köken devlet vatandaşlarına karşı uluslararası sisteme örnek olarak etki edebilecek nitelikte ulus aşırı veya ulus altı düzeyde diplomatik alan tezahür etmektedir. Burada önemli olan; söz konusu diplomatik alanı oluşturacak nitelikteki ulus aşırı girişimlerin niteliğinin ve tavrının diaspora diplomasisi uygulayan bir devlet nezdinde hangi derecede ikili ilişkilerde ortak olabildiğini belirleyebilmek ve bu ortaklığın sürdürülebilir yönlerini tayin ederek diaspora birimleri ve vatandaşlar arası etkileşimi besleyebilen yollarını aydınlayabilmektir.

Söz konusu girişimleri aydınlatılabilmek açısından Türkiye ve Katar'ın vatandaşlar çizgisine etki edebilecek ortak vizyonlarına bakmak mümkündür. Vizyon olarak her iki devlet de dış politikadaki meselelere ve uyuşmazlıklara baktıkları birtakım ortak çizgilere sahiptir. Bu ortak çizgiler, neoklasik realist teoriye uygun bir denge inşa etmektedir. Bu dengede her devletin sorun ve dinamiklerinin farklı olduğu, devlet davranışlarının ve nispi güç unsurlarının ayırıcı olduğu gerçekliğiyle oluşan dinamikler ve koşullara uygun diplomasi üretilmesi gerekliliği vardır.

Türkiye, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesiyle hareket eden bir dış politika vizyonuna sahip olmakla beraber, kendi bölge dinamikleri içerisinde birçok çatışmanın cereyan ettiği bir coğrafyada bölgesel olarak konumunu korumak isteyen barışçıl bir tavırla hareket etmekte ve sorunların çözümünde aktif olarak yumuşak güç kullanımıyla uluslararası arabuluculuk ve diyaloglarda etkin olmaya çalışmaktadır.

Kalıcı barış, istikrar ve refah ortamının tesisi, Türk dış politikasında en önemli unsurlar arasında kabul edilmekte ve Türkiye uluslararası sorunların barışçıl çözüm yöntemlerinin üretilmesi için arabuluculuk çalışmalarında ön plana çıkmak istemektedir. Önleyici diplomasi, uluslararası iş birlikleri, barışın korunması gibi ilkelerle yola çıkan Türkiye bu anlamda, BM, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) çerçevesinde başlattığı müstakil girişimleri ile ev sahipliği yaptığı uluslararası arabuluculuk konferansları serisini yürütmektedir. Bu girişimlerden elde edilen deneyimler; her sorunun kendine has dinamikleri ile şartlarının bulunduğu ve buna bağlı olarak arabuluculuk çabalarının da bu farklılıkları gözetenek yeknesaklıktan uzak, esnek bir anlayışla yönetilmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Yine de herhangi bir uluslararası aktörün başarılı bir arabuluculuk yapabilmesi için sorunun tüm dinamiklerine vakıf olması ve kalıcı çözümün gerektirebileceği uzun vadeli taahhüdü

en başından ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Bu konuda ihtilafın taraflarına ortak bir vizyon sunabilmesi ve güvenlerini kazanmış olması yarar sağlayabilmektedir.¹²⁰

Sürdürülebilir arabuluculuk ilkeleri ve önleyici diplomasi girişimleri uluslararası sistemi neoklasik realist teori çerçevesinde algılamış bir dış politika dinamiği üretmektedir. Bu çerçevede oluşturulan dış politika, irtibat halde olunan devletlerin nispi güç unsurlarını hesaba kattığı gibi uluslararası ilişki düzeylerinin farklılığıyla ilgilenilen çok kutuplu bir sistemik anlayışı da tayin etmektedir. Türkiye'nin bu çok kutuplu stratejisi, bulunduğu coğrafya itibarıyla jeopolitik bir karşılığa bürünerek sürmektedir.

Öte yandan Türkiye'ye benzer şekilde Katar'ın uluslararası sistemde uyguladığı dış politik yönelimleri olduğu görülmektedir. Katar anayasasının 7.maddesi Katar'ın dış politikasını tayin etmektedir. İlgili maddeye göre, Katar'ın dış politikası; uluslararası çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesinin teşvik edilmesi ile ülkelerin iç işlerine müdahaleden kaçınılması yoluyla uluslararası barış ve güvenliğin güçlendirilmesi ilkesi üzerine bina edilmekte ve barış arayan tüm uluslarla iş birliği yapmayı esas almaktadır. Uluslararası iş birliği, arabuluculuk, insan hakları ve önleyici diplomasi kavramları Türk dış politika vizyonuna benzer ilkeler şeklinde olduğu için bu noktada bir uyumdan söz etmek mümkündür.¹²¹ Türkiye ve Katar'ın bu çerçevedeki beraberliğini 2013 yılında Başbakan Erdoğan; *"Biz Türkiye ve Katar bölgesel ve uluslararası konularda aynı görüşlere sahibiz ve bölgemizi bir barış bölgesine döndürmek için elimizden geleni yapıyoruz."* sözleriyle ortaya koymuştur.¹²²

İlk olarak Katar, bölgesel sisteminde Körfez Arap devletleri içerisinde ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri arasında yer edinen küçük bir ülke statüsünde bulunmaktadır. Bununla beraber çevresinde Suudi Arabistan'ın varlığı KİK'in öncüsü konumunda görüldüğü için dış politika dengesini yalnız başına belirlemekte nüfuz sorunu yaşayabilmektedir. Bu noktada denge politikası güden Katar, diğer Arap devletlerinden sıyrılmak açısından kendi dış politika rejimini yine kendi usulleriyle belirlemektedir. Söz gelimi bütün Körfez Arap devletleri İran ile ilişkilerini mesafeli tutmasına

¹²⁰ T.C Dışişleri Bakanlığı, "Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk", (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>, (Erişim: 13.03.2024).

¹²¹ Qatar Ministry of Foreign Affairs, "Principles of Qatar Foreign Policy", (Çevrimiçi) <https://www.mofa.gov.qa/en/foreign-policy/principles/principles-of-qatar-foreign-policy>, (Erişim: 13.03.2024).

¹²² Pala ve El Cabir, **a.g.e.**, s. 129.

rağmen Katar, İran ile ilişkilerini daha ileri bir seviyede göstermiştir. İran'ın Şii nüfusuna büyük ölçüde sahip olması, ABD ve İran ilişkileri gerginliği, İran'ın tarihsel olarak Körfez devletlerine daima jeopolitik tehdit oluşturduğu görüşü ve ekonomik hinterlandın İran'dan zamanla Körfez'e kaydırılması, İran'ın bölgeye karşı hep bir tehdit oluşturduğu algısını Körfez devletlerinde uyandırmıştır.

İran yanlılığını destekleyen bir argüman olarak, örneğin 2007 BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğinde İran'a yönelik uygulanan uluslararası ekonomik yaptırımlar uygulamasında Katar "Hayır" oyu veren tek devlet olmuştur. 2006'da İran'ın uranyum zenginleştirmesini engellemeye yönelik oylamaya da "Hayır" veren tek ülke olmuştur.¹²³ Türkiye mütekabil olarak ABD ile ilişkilerini geliştirmesine rağmen direkt tek bloklu siyasette bulunan ve İran'a ambargo uygulayan bir devlet değildir. Bölgesel dengelere göre barışçıl bir politika izlemekte ve tek bir blokta dış siyasete girmemektedir.

Buna ilaveten Katar kendi küçük ölçekli yapısına rağmen çok farklı dış politika adımları uygulamış, bölgesel açıdan meşru siyasi rejimlere karşı farklı davranarak Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in terörist grup olarak ilan ettiği Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslimin) grubunu desteklemiştir.¹²⁴ İhvan grubu 1928'de Hasan El Benna tarafından Mısır'da kurulmuş İslami bir örgüttür. Özellikle Şeyh Hamad (1995-2013) döneminden itibaren İhvan'ı aktif bir şekilde destekleyen Katar, bu örgütün ideolojisi doğrultusunda dış politika kararları uygulamıştır. Mevcut örgütün desteklenmesinde birkaç temel motivasyon bulunmaktadır. Öncelikle İhvan, Mısır'da başlayan bir hareket olarak neşvünema bulmuş, ardından çeşitli ülkelerde yayılarak İslami halk hareketlerini destekleyen toplumsal bir örgüt haline gelmiştir.

Katar'ın diğer komşularının bu konuda karşıt olmasındaki en büyük sebep, İhvan'ı monarşik rejimlerini tehdit altına alan bir organizasyon olarak düşünmeleridir. İronik bir şekilde Katar, bir emirlik monarşisi olmasına rağmen İhvan'ı desteklemeye devam etmiştir. Mısır'da Kral Faruk'un devrilmesinden sonra başa gelen Cemal Abdülnasır'ın baskılarından dolayı dağılan İhvan üyeleri, 1960'ların başından itibaren Katar aracılığıyla desteklenmiş, İhvan'ın öncülerinden Şeyh Yusuf El Karadavi gibi

¹²³ Frederic Wehrey, Theodore W. Karasik, **Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam Rivalry, Cooperation and Implications for U.S Policy**, National Security Research Division, 2009, s. 50.

¹²⁴ Gizem Bolat, "Katar Krizinde Müslüman Kardeşlerin Rolü", **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, s.42.

birçok ihvan mensubu Katar ülkesi içinde ağırlanmış ve adeta İhvan'ın farklı bir kolu Katar'da yeniden yeşermiştir.

Karadavi, İhvan'ın üst düzey yöneticilerinden biri olup, eğitim girişimleriyle Katar'da köklü bir şekilde etkin olmuş, Şeriat ve İlahiyat Fakültesi'ni kurarak bu fakültenin dekanı olmuştur. Bununla birlikte Karadavi, Katar'ın uluslararası El Cezire kanalında Şeriat ve Hayat adlı programı oluşturarak İslami ülkelere ve toplumlara yönelik programlar düzenlemiştir.¹²⁵ Katar'ın diğer komşularının aksine İhvan'ın faaliyetlerine izin veriyor olması, kitlesel olarak İslam topluluklarını kanalize etmeyi büyük bir güç unsuru olarak değerlendirmesi ve pek çok İslami girişimin temsilcisi olarak uluslararası ilişkilerde nüfuz sahibi olmayı değerli görmesinden ileri gelmektedir. Nasıl ki ABD'nin eğitim alanındaki nüfuzu için ABD menşei üniversiteleri bünyesinde kurduysa aynı ölçeği daha geniş bir çerçeveden İhvan'ın içerisinde de göstermektedir. Katar bu kitleselliği sadece yumuşak güç aracı olarak kullanmamış, özellikle Arap Baharı döneminden sonra İhvan'ı askeri güç olarak Libya'ya göndermiş ve İslamcı göstericilere para, silah ve eğitim vererek desteklemiştir.¹²⁶ Bu çok yönlü politikası sadece İhvan'a olmayan Katar'ın, Taliban'ın başkent Doha'da ofis açması adına ve Filistin kurtuluş hareketi Hamas'ın merkezi ofisinin Doha'ya taşınması için de çeşitli çabalar gösterdiği ifade edilmiştir.¹²⁷ Sofistike olarak İslami grupları uluslararası sistemde destekleme siyaseti, 2017'de Katar Krizi'ne yol açmış ve Katar'a 13 maddelik ultimatom verilmiştir. Bu ultimatomla göre İran ile askeri ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi, İhvan ile bağlantının koparılması, Yemen'de Şii olan Husiler'e ve El Kaide'ye verilen desteğin kesilmesi, El Cezire haber kanalının kapatılması gibi dayatmalar bulunmaktadır.¹²⁸ Bu gelişmeler üzerine Katar geniş çaplı yaptırımlarla karşı karşıya kalmış ve bu konuda imdadına Türkiye yetişmiştir.

2017'de diğer Körfez Arap devletleri tarafından Katar'a uygulanan söz konusu ekonomik ve bölgesel siyasi ambargo sonrasında Türkiye devleti Katar'a önemli

¹²⁵ David Roberts, "Qatar, the Ikhwan, and transnational relations in the Gulf", **POMEPS BRIEFINGS** C:31, 2017, s. 54.

¹²⁶ Guido Steinberg, "The Gulf States and the Muslim Brotherhood", **POMEPS BRIEFINGS** C:31, s. 67.

¹²⁷ Birol Başkan, "Calutlar Dünyasında Bir Davut: Katar'ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi", **Akademik ORTA DOĞU Dergisi**, C:7, No:1, 2012, s. 30-31

¹²⁸ Euronews, "Katara 13 Maddelik Ültimatoma ve 10 Gün Süre", (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2017/06/23/katara-13-maddelik-ultimatoma-ve-10-gun-sure>, 23.06.2017, (Erişim: 20.03.2024).

ölçüde gıda yardımında bulunmuştur. Bu durumu Türkiye, Katar Krizi olarak ifade etmekle beraber Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan AK Parti Genel Merkezi'nde düzenlenen Büyükelçiler iftarında yaptığı bir konuşmada, *"Katar'a karşı başlatılan yaptırımları doğru bulmadığımızı peşinen ifade etmek istiyorum. Körfez İşbirliği Konseyi üyelerinin kendi aralarındaki meseleleri karşılıklı diyalog yolu ile çözmesi en doğru yoldur. Terör örgütlerine karşı etkin bir mücadele verdiğini yakinen bildiğimiz Katar'ın bu şekilde izole edilmeye çalışılması hiçbir sorunun çözümüne katkı sağlamayacaktır. En kısa sürede Katar'a yönelik tüm yaptırımların kaldırılacağını ümit ediyorum. Çünkü Katar'ın bir terör zanlısı olarak tavsif edilmesini çok ağır bir itham olarak görüyorum."* diye ifade ederek Katar'ın yanında olmuştur.¹²⁹ Bu minvalde Katar'a önemli ölçüde Türkiye'deki gıda ürünleri uygun fiyattan ihraç edilmiştir.

Aynı şekilde ortak dış politika yönelimlerinde Katar, 15 Temmuz 2016'da gerçekleşen Türkiye darbesinde Türkiye'nin yanında olmuş ve darbeyi şiddetle kınadığını ifade eden ilk ülkelerden biri olmuştur. Hatta 2022 yılında 15 Temmuz gününde bu olayın anlam ve önemine binaen Doha'daki Al-Jaber ikiz kulelerinde Türk ve Katar bayrakları ile Şeyh Temim ve Recep Tayyip Erdoğan'ın resimleri yansıtılmıştır.¹³⁰

2023 yılına gelindiğinde, Türkiye'de Şubat ayında yaşanan deprem felaketinde Katar bölgeyi ilk kez ziyaret eden devletlerden birisi olmuştur. Bu noktada Katar, Suriye ve Türkiye'ye toplamda 10 bin konteyner ev bağışlamıştır. Kişisel olarak da Katar Emiri Şeyh Temim 14 milyon dolar bağışta bulunmuştur.¹³¹ Aynı çerçevede Katar ve Türk Kızılayı birlikte hareket ederek kampanya başlatmış, deprem bölgesine 110 kişilik arama kurtarma ekibi yollanmış, Katar Silahlı Kuvvetleri tarafından 1000 kişilik

¹²⁹ Airport Haber, "Katar'a Gıda Yardımı İçin Uçak Gönderiliyor", (Çevrimiçi) <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/katara-gida-yardimi-icin-ucak-gonderiliyor.html>, 07 Haziran 2017, (Erişim: 14.03.2024).

¹³⁰ Anadolu Ajansı, "Doha'daki Al Jaber Kuleleri, 15 Temmuz'un 6.yılında Katar ve Türk bayraklarıyla aydınlatıldı", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dohadaki-al-jaber-kuleleri-15-temmuzun-6-yilinda-katar-ve-turk-bayraklariyla-aydinlatildi/2637685>, 15.07.2022, (Erişim: 20.03.2024)

¹³¹ Euronews, "Katar, Türkiye ve Suriye'ye 10 bin Konteyner Ev Bağışladı", <https://tr.euronews.com/2023/02/15/katar-turkiye-ve-suriyeye-10-bin-konteyner-ev-bagisladi>, 15.02.2023, (Erişim: 20.03.2024)

çadır, Katar Hayır Kurumu tarafından 500 çadır ve Katar Kalkınma Fonu tarafından ise 712 çadır Türkiye'deki deprem bölgelerine gönderilmiştir.¹³²

2024 yılında da halen Katar, Filistin meselesinde Türkiye gibi arabulucu olabilecek bir konumdadır. Hamas Hareketi Siyasi Büro Üyesi Usame el Hamdan, 2024'te halen güncel olarak devam eden İsrail-Filistin savaşı için oluşturulacak Gazze ateşkesinde Türkiye, Rusya, Katar, Mısır ve BM'nin her anlaşmada garantör olmasını talep etmiştir.¹³³

Sonuç olarak Türkiye ve Katar uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmelere karşı halkları bir araya getirebilecek ortak dış politik yönelimleri ile hareket etmiştir. Bölgesel güvenlik tehditlerine rağmen bu kadar bölgesel ve uluslararası olarak İslami hareketleri destekleyerek ortak tavır almalarında elbette genel olarak sistemik bir sebep olmuştur. Katar, ülkesinin ekonomik açıdan güçlü olmasına rağmen az bir nüfusa sahip olmasından kaynaklı bu değişkenleri uluslararası gelişmelere entegre yorumlayarak uluslararası sistemi etkileyebilmek için toplumsal kitle hareketlerini daha fazla destekleme stratejisini verimli bulmuştur. Bu noktada sadece halk tabanlı İslami hareketler olduğunu söylemekten ziyade kitlesel olarak kendisine yakın gördüğü kitleleri topluca destekleme stratejisini uluslararası arenada daha fazla nüfuz yaratabileceği düşüncesiyle desteklemiştir. Bazen ise bu kitle politikaları, tehdit içeren bazı toplulukları uzaklaştırmak için tercih edilmiştir.

Bu bakımdan popülerliği ile ortaya çıkan Katar, uluslararası ilişkilerde yankı uyandırması sebebiyle pek çok organizasyonda sözcü olabilmiş ve aktif olarak pek çok halk üzerinde etki üretebilmiştir. Bu bağlamda 2022 FIFA Dünya kupasını organize etmiştir. Ayrıca Katar, Arap dünyasındaki bölgesel ve sistemik iktidar boşluğunu küçük bir devlet olarak farklı bir söylem üzerinden kapatabilmiş; kendi dış politik yaklaşımını izlerken İhvan'ın Mısır'da iktidara getirdiği Muhammed Mursi'nin devrilip ye-

¹³² Anadolu Ajansı, "Arap Ülkeleri Türkiye'nin Yardımına Koşmaya Devam Ediyor", (Çevrimiçi) [¹³³ Anadolu Ajansı, "Hamas: Ateşkes teklifimiz için Türkiye, Katar, Mısır, BM ve Rusya'nın garantör olmasını istedik", \(Çevrimiçi\) \[76\]\(https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hamas-ateskes-teklifimiz-icin-turkiye-katar-misir-bm-ve-rusyanin-garantor-olmasini-istedik/3130928, 08.02.2024, \(Erişim: 20.03.2024\).</p></div><div data-bbox=\)](https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/arap-ulkeleri-turkiye-nin-yardimina-kosmaya-devam-ediyor/2822072#:~:text=Doha'daki%20T%C3%BCrk%20B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ili%C4%9Finin%20,ton%20insani%20yard%C4%B1m%20sa%C4%9Fland%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20s%C3%B6yledi, 22.02.2023, (Erişim: 20.03.2024)</p></div><div data-bbox=)

rine Sisi iktidarının gelişinden sonra Mısır'ın bıraktığı Arap hakimiyet alanının ve İslamcılık temsiliyetinin halk tabanındaki karşılığını Arap devletleri nezdindeki laiklik dışı ve monarşi rejimi içerisinde oluşan iktidar boşluğunu kapatma noktasında çoğunlukçu İslami hareketleri destekleme politikasını devam ettirmiştir.

Aynı bağlamda Katar, laik bir rejim içerisinde kendi dinamikleriyle güçlü bir devlet olarak özgül niteliğiyle İslamcılık siyasetini savunan AK Parti iktidarında kurduğu yakınlığı değerlendirerek Türkiye ile ilişkisini bölgesel monarşik rejimler haricindeki bir söylemle Arap Baharı'nın bitmediğini temsil edecek bir güç ve kitlesel nüfuzları kullanmak isteyen bir devlet olarak okumuş ve Türkiye'yi yanına almıştır. Bu stratejiyi ön plana alıp Türkiye ile bir araya gelmesi halkları kanalizere edebilen ikili devlet ilişkilerinin uluslararası arenada nasıl yankı uyandırdığını ortaya koyabilmektedir. Böyle bir dış politika ölçeğinde halkların karşılıklı iletişiminde birbirleri için tehdit unsuru olarak nitelenmesi hiç mümkün olmadığı gibi araçsallaştırılması zaruri olarak daha aktif dış politikaların önünü açabilecek girişimlerde sözcü olmasına önayak bir etkileşim ağı meydana getirmektedir. Bu noktada Katar'daki Türk diasporası, dış politikada bir gelişme olduğunda Türkiye devleti tarafından kayıtsız bırakıldığında elbette ki maliyetli sonuçlar doğacaktır.

2.1.2. Göç ve Nüfus Politikaları

Göç politikaları diasporaların varoluşsal nedenlerini taşıyan politikaların başında gelmektedir. Diasporalar, ulus aşırı alanlara göç ettiklerinde varlıklarını kazanmakta ve iki devlet arasındaki uluslararası politikalar dizisi altında konumlandırılmaktadır. Özellikle Türk diasporası bakımından ele alındığında 1960'lı yıllarda göç dalgalarıyla yoğun olarak Avrupa'ya yönelik kullanılmaya başlayan Türk diaspora kavramını şekillendiren en önemli başlangıç unsuru göç unsurudur.

Göçle karşılıklı ve etkin bir şekilde gerçekleşen mübadele, göç veren ve alan ülkeler arasında malların, bilginin, sembollerin ve kültürel pratiklerin de kapsandığı döngüsel bir değişime yükselmektedir.¹³⁴ Kültür diplomasisinden oldukça beslenen göç politikaları, diaspora diplomasisini etkileyen yönüyle ele alınırken vatandaşların karşılaştığı yerleşim sorunlarıyla, çalışma sorunlarıyla ve mesken devletteki nüfus politikalarıyla yüzleşmesiyle birçok açıdan gündeme gelebilmektedir.

¹³⁴ Thomas Faist, **Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003, s. 31.

Türkiye ve Katar arasındaki nüfus ve göç politikalarının yapılan uluslararası anlaşmalardan sonra ağırlıklı olarak şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Türkiye ve Katar arasında imzalanan ilk ikili anlaşma 1985 yılında imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması’dır.” Bu anlaşmada Türkiye ve Katar aralarındaki ortak değer ve tarihi bağlara dayanarak ekonomik iş birliği ve kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çeşitli vaatlerde bulunmuştur. İşbu anlaşma içeriğinde; çeşitli uzmanlık kuruluşlarının kendi devletleri tarafından finanse edilmesi koşuluyla oluşturularak devletler arasında belirli projelerin kapsamlı faaliyetlerle yürütülmesi kararı alınmıştır. Söz konusu faaliyetler içerisinde; okul, hastane, kamu binaları, turistik tesisler, oteller, yollar, liman ve konut inşaatları gibi içerikler bulunmaktadır. Bu faaliyetleri yürütebilmek adına gerekli kalifiye işçilerin kolaylıkla uluslararası etkileşiminin sağlanabilmesi adına gerekli çalışmaların yürütüleceği belirtilmiştir.¹³⁵

Bu sayede karşılıklı olarak vatandaşların bölge ülkelerine turistik ve ekonomik amaçla gidebilmesinin önü açılmıştır. Gidecek işçilerin ortak kurallara tabi tutulabilmesi için bir yıl sonrasında 1986’da Katar’da Türkiye ve Katar İşgücü Anlaşması imzalanmıştır.¹³⁶ Bu anlaşma kapsamında da Katar’a giden Türklerin iş sözleşmelerine uygun olarak bölgedeki Katarlı işverenler ile uzlaşması sağlanmıştır. Katara giden Türklerin uluslararası anlaşma çerçevesinde genellikle eğitim ve ekonomik amaçla hareket ettiğini söylemek mümkündür.

Cinsiyet	Genel	Yabancı	Türk
Erkek	1.986.013	2.303.518	8.000*
Kadın	655.656		
Toplam	2.641.669		

Kaynak: Katar İstatistik Kurumu, T.C. Doha Büyükelçiliği, Doha Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği

Tablo 2.1.2.1: Katar’daki Türk Nüfusu Tablosu¹³⁷

Katar’da T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler Birimi’nin hazırladığı 2017 yılı raporuna göre toplamda 8000 Türk vatandaşı yaşamaktadır. Katar

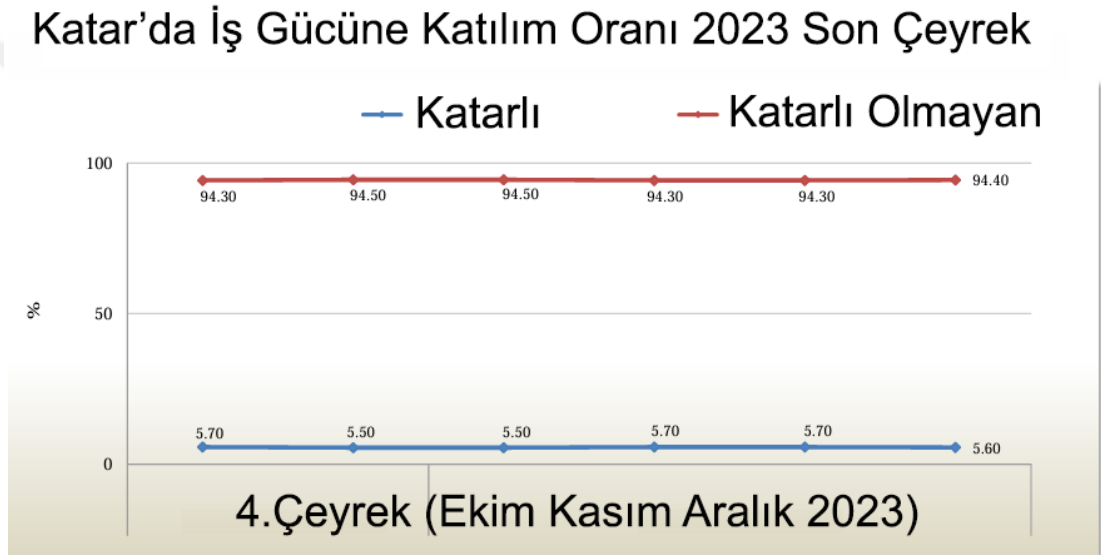
¹³⁵ Milletlerarası Andlaşma, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması”, **RG**, 3.05.1985, Karar:85/9369, Sayı:18743.

¹³⁶ Milletlerarası Andlaşma, “Türkiye ile Katar arasında İmzalanan İşgücü Anlaşması”, **RG**, 17.09.1986, Karar: 86/10760, Sayı:19224.

¹³⁷ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **DİYİH 2017 Yılı Raporu**, 2018, s.337.

İstatistik Kurumu'nda 2024 yılında güncel olarak ne kadar Türk yaşadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun sebebi güncel verilerde Katar İstatistik Kurumu'nda bölgesel ve kıtasal ayrıma gidilmesidir. Asya ve Avrupa kıtalarıyla ilgili veriler toplandığı için net rakama ulaşmak mümkün değildir.

Katar İstatistik Kurumu verilerine göre ise Aralık 2023 tarihinde Katar'da toplam nüfus 2 milyon 965 bin 962 kişiden oluşmaktadır.¹³⁸ Türkiye ve Katar ilişkilerinin gelişen seyrinde güncel olarak bu nüfusun daha da artacağı ifade edilmektedir. Bu nüfusun büyük çoğunluğu göçmenlerden oluşmaktadır.



Tablo 2.1.2.2: Katarlı ve Katarlı Olmayanların Katar'da İşgücü Katılım Oranı¹³⁹

Bununla birlikte Katar İstatistik Kurumu'na göre Katarlı olmayanların işgücüne katılımı %94 oranındadır. Bu durum Katar Devleti'ni göçmenlere istihdam açısından fazlasıyla bağlamaktadır.

¹³⁸ Planning and Statistics Authority State of Qatar, جهاز التخطيط والإحصاء دولة قطر, "Qatar Monthly Statistics", (Çevrimiçi) <https://www.psa.gov.qa/en/Pages/default.aspx>, (Erişim:2024).

¹³⁹ Katar İstatistik Kurumu, جهاز التخطيط والإحصاء دولة قطر , **2023 İşçi Gücü 4.Çeyrek Anket Raporu**, 2023, s.9. (Tablo Türkçeleştirilmiştir.)

السكان النشيطون اقتصادياً (15 سنة فأكثر) حسب الجنسية والجنس وفئات العمر
Milliyete, Cinsiyete ve Yaşa Göre 15 yaş ve Üzeri Aktif Ekonomik Nüfus Miktarı
مسح القوى العاملة بالعينة - الربع الرابع ٢٠٢٣

2023 4.Çeyrek Görünür İşçi Gücü Taraması (Anketi & İncelemesi)

6 numaralı Tablo

جدول رقم (٦)

Yaş Grupları	المجموع Toplam			غير قطريين Katarlı Olmayanlar			قطريون Katarlılar			الجنسية والجنس فئات العمر
	المجموع Toplam	إناث Kadınlar	ذكور Erkekler	المجموع Toplam	إناث Kadınlar	ذكور Erkekler	المجموع Toplam	إناث Kadınlar	ذكور Erkekler	
15 - 24	192,746	57,217	135,529	178,141	53,872	124,269	14,605	3,345	11,260	٢٤ - ١٥
25 - 34	850,627	148,841	701,786	806,483	129,463	677,020	44,144	19,378	24,766	٣٤ - ٢٥
35 - 44	784,066	111,137	672,929	751,197	94,460	656,737	32,869	16,677	16,192	٤٤ - ٣٥
45 - 54	313,316	51,270	262,046	289,943	42,682	247,261	23,373	8,588	14,785	٥٤ - ٤٥
55 +	103,248	15,096	88,152	93,536	11,889	81,647	9,712	3,207	6,505	٥٥ +
Toplam	2,244,003	383,561	1,860,442	2,119,300	332,366	1,786,934	124,703	51,195	73,508	المجموع

İlk defa iş arayanlar dahil değildir.

لا يشمل المحصلين الذين لم يثبت لهم العمل

Tablo 2.1.2.3: Katarlı ve Katarlı Olmayanların Katar'da İşgücü Katılım Sayısı¹⁴⁰

2023 4.çeyreğindeki tablo verisine göre 2 milyon 224 bin işgücü katılımının sadece 124 binini Katarlı vatandaşlar oluşturmaktadır. Bu da önemli ölçüde bir göçmen ihtiyacının olduğunu doğrulamaktadır.

T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler Raporu'na göre, Katar'da 40 50 civarında Türk işveren, Katar'da yaşayan Türk vatandaşlarının önemli bir kısmına istihdam imkanı sağlamaktadır. Türk vatandaşlarının çoğunluğu hizmet sektörü ve inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Katar'daki Türk vatandaşları Katar'a göç ettiklerinde şirket ve üst yöneticiliklerle birlikte; küçük lokanta sahibi, aşçı, garson, oto tamircisi, berber, terzi, marangoz ve şoför gibi işlerde çalışmaktadır. Göçmen çalışanlara sözleşme bittiğinde iş akdi yapılmasına izin verilmekte olup göçmen işçiler Katar'a gelmeden bir sözleşme akdetmek zorundadır. Ülkeyi terk etme durumunda ise işverene bildiri şartı konmuştur. Pasaporta el koymayı engellemek için ise işverene pasaporta el koyma durumuna mevcut koşullarda para cezası eklenmiştir.¹⁴¹

İşverene bildiri şartı önceden yokken daha sonraki uluslararası anlaşmalarla eklenmiştir. Pasaporta el koyma usulü ise Körfez Arap Devletleri'nde yaygın olarak

¹⁴⁰ Ibid., s.19. (Tablo Türkçeleştirilmiştir.)

¹⁴¹ DİYİH 2017 Yılı Raporu, a.g.e., s.340.

işverenler tarafından çalışanların karşılaşılabileceği vakalardandır. *Kafala* sisteminin¹⁴² gereği olarak uygulanmaktadır. Araştırmacı bizzat pasaport kayıt işlemleri için uzun bir süre pasaportsuz kalarak Dubai’de altı ay Global Village fuarında işçi olarak çalışmıştır. Bu konuda işçi ve işveren arasında pasaporta el koyma durumlarıyla karşılaşmak Körfez Arap Devletleri’nde yaygın bir uygulama olarak görülmektedir.

Bunun yanı sıra istihdam esnasında göçmen çalışanları etkileyen ve insan haklarına uygun olmayan durumlarla Katar’da karşılaşılabilmektedir. Göçmenlerin azınlığa göre fazla bir sayıda olmasından ötürü devlet aracılığıyla kontrol edilebilmesi için oluşturulan farklı uygulamalar bulunmaktadır. Özellikle göçmen işçilere uygulanan bölgesel *kafala sistemi* olarak bilinen veya sponsorluk olarak da adlandırılan kefil gösterme sistemi, göçmen işçilerin çalışma şartlarını kontrol etmek amacıyla önemli ölçüde baskı kurulmasına neden olmaktadır. Bu sistemde işveren işçiler hakkında büyük bir kontrole sahip olduğu için gelen göçmenler farklı bir işte çalışmamakta ve işverene bağlı hareket etmek zorunda kalmaktadır. Hatta bu sistem yüzünden kefillik sözleşmelerini esas alarak birçok göçmen işçinin insan hakları ihlallerine varan muamelelere uğradıklarına yönelik çeşitli haberler ortaya çıkmıştır.¹⁴³

2014 yılında göçmen işçiler, sendikal hakları olmadığından ötürü Katar’ın Zorla Çalıştırma Sözleşmesi kapsamında Uluslararası İşçi Örgütü’ne (ILO) şikayette bulunmuştur. Üç yıl sonrasında ILO, düşük ücretli göçmen işçilere yönelik istismarı belgeleyerek Katar ile bir anlaşma imzalamış ve yürürlüğe koymuştur. Bu taahhütler içerisinde *kafala* sisteminin kaldırılması da mevcut olmasına rağmen henüz kaldırılmamıştır. Düzenlemeler içerisinde 2017’den itibaren göçmen işçi haklarıyla ilgili göçmenlere fayda sağlamak amaçlı çeşitli mevzuatlar bulunmaktadır. Söz gelimi Katar’da zorunlu günlük molalar ile haftalık çalışma saatlerini düzenleyen izinli ve ücretli tatiller arttırılmıştır. İşçi erişimini kolaylaştırmak adına çalışma komiteleri kurdurulmuş, öden-

¹⁴² **Kafala Sistemi:** Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinde göçmen işçileri izlemek için kullanılan bir kefalet sistemidir. Bu sözleşmeye göre işveren ve işçi arasındaki sözleşmeye göre işçi başka bir işletmede çalışamaz. İşçinin pasaportuna el koymak veya ülkeyi terk etmesi şirketin inisiyatifindedir. (detaylı bilgi için bkz: Haber Sol, “Körfez Ülkelerinde Esaret Sistemi Kafala Haberi”, (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20141025020220/https://haber.sol.org.tr/dunyadan/korfez-ulkelerinde-esaret-sistemi-kafala-haberi-99085>, Azfar Khan, “Reforming the Kafala: Challenges and Opportunities in Moving Forward”, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1177/0117196811020003>, Erişim:2024)

¹⁴³ Uluslararası Af Örgütü, “2022 FIFA Dünya Kupası ev sahibi Katar’da, göçmen işçilere verilen sözler havada kaldı”, (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org.tr/icerik/2022-fifa-dunya-kupasi-ev-sahibi-katarda-gocmen-iscilere-verilen-sozler-havada-kaldi>, 2021.

meyen ücretleri ödeyecek fonlar sağlanmış, yeni asgari ücret uygulaması hayata geçirilmiş, göçmenlere verilen çıkış izni resmiyet kazanmış ve işçilerin işverenlerin izni olmadan sadece bildiri yoluyla Katar'dan ayrılmasına imkan tanınmıştır. Katar buna rağmen sendika kurmaya izin vermemiş, bunun yerine işyeri komiteleri için projeler oluşturma kararı almıştır.¹⁴⁴

Göçmen çalışanlar adına Katar'da güçlü sendikalar var olmadığından işçiler, genelde sosyal medyadan veya uzaktan erişim aracılığıyla hakları için çağrılarda bulunmaktadır. Öte yandan Türk diasporası adına Türk göçmenlerine dair bu şekilde çarpıcı haberlere henüz yaygın olarak rastlanmamıştır. Bu durum Türklerin genel itibariyle diğer diasporalardan farklı bir yapısı olduğunu ortaya koymaktadır. Yine de göçmen politikaları konusunda bazı göçmenlerin mevcut koşullarla ilgili şikayetlerinin değerlendirilmesi gerekmekte ve markalaşma stratejisini gözetken Katar için yaklaşık %95'lik bir işgücünün idaresini önemli bir unsur olarak ele alması icap etmektedir.

Türkiye ve Katar arasında göç ilişkilerini belirlerken değinilmesi gereken bir konu da vize ve ikamet düzenlemeleridir. Bu kapsamda Türkiye ve Katar arasında 14 Ağustos 2010 yılından beri yürürlükte olan "Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Hamilleri için Vizenin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre diplomatik, hizmet ve hususi pasaport taşıyan Türk vatandaşları Katar'a girişlerinde vizeden muaftır. Umuma mahsus pasaport taşıyanlar ise, turistik amaçlı 2 hafta kalış süreleri için Katar'da bir otelden rezervasyon yaptırmak ve 100 Katar riyali ödeme karşılığında vize alabilmektedir.¹⁴⁵

Son olarak göçmenlerin Katar'a gelirken sağlık problemleri için uluslararası sağlık sigortası yaptırmaları gerekmektedir. İstihdam edilecekleri yerde kafala sisteminde uygun olarak işverenler, bu sigortayı yaptırabildikleri gibi gelen göçmenler de mevcut sigortayı öncesinde yaptırma imkanına sahiptir. Katar vatandaşları bu hizmetten ücretsiz yararlanırken, göçmenlerin ise özel sigorta yaptırma zorunlulukları vardır. Bu kapsamda, Public Health Care Centers (PHCC), مؤسسة الرعاية الصحية الأولية, "Müesse-

¹⁴⁴ Amnesty International, **Reality Check 2021: A Year to The 2022 World Cup The State of Migrant Workers' Rights in Qatar**, London: Amnesty International Ltd, 2021, s.5-7.

¹⁴⁵ T.C Dışişleri Bakanlığı, "Katar'a Seyahat Edecek Türk Vatandaşlarının Dikkatine" (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/katar-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>, (Erişim: 24.02.2024).

setü Erriayeti Essıhhiyyeti El Evleviyeti” adıyla bilinen Birinci Basamak Sağlık Kurumu’ndan göçmenler de sağlık kartı talebinde bulunarak Katarlı vatandaşlar gibi randevu ile doktorlarına erişebilmektedir.¹⁴⁶

2.1.3. Kimlik Politikaları

Kimlik siyaseti; çok kültürlülük, kadın hareketleri, sivil haklar, etnik ve milliyetçilik gibi çok çeşitli olguları tanımlamak amacıyla yaygın olarak kullanılarak üretilip siyasal gündemlerle geliştirilen bir kavramdır.¹⁴⁷ Dış politikada kimlik siyaseti, neoklasik realist teori çerçevesinde liderlerin davranışları nezdinde karşılıklı biçimde toplumları etkileyerek onlara kimlik üreten politika biçimlerinin başında gelmektedir. Nispi güç unsurlarının etkinliğini arttırmak için kimlik politikaları sıklıkla kullanılmaktadır. Burada hedef, kendi kimliğine ait bulabileceği her türlü birimin devletler tarafından politize edilerek kendi çıkarı ve ilişkisi ağına dahil eden bir iletişim üretmesinden ileri gelmektedir. Bu noktada diasporaların kimliksel varlığı, köken devletin ve mesken devletin kimlik siyasetini zorunlu kılmaktadır.

Diasporaların hakim kimliği oluşturacak bir unsur olarak dış politikada kullanımı Türkiye tarafından tayin edilirken dört kavrama özellikle dikkat edilmektedir. Yurtdışında yaşayan Türklerin genel anlamda maruz kaldığı kimlik problemleri; **yabancı düşmanlığı, ayrımcılık, ırkçılık ve İslamofobi** eğilimleri olarak tanımlanmakta ve Türk diasporasının kimlik oluşumundaki varlık kavgasında önemli bir tehlike olarak görülmektedir.¹⁴⁸ Türkiye ve Katar ilişkilerinde diaspora kimliği oluşumunun tehdidinde mevcut dini yaşayış gereği İslamofobi ve ırkçılık büyük bir tehdit olarak görülmemektedir. Bu ölçekler de Türk vatandaşlarına belirlenimci bir konumlandırma yapmamaktadır.

Katar’ın Müslüman bir ülke olması, Körfez’deki Vahhabi geleneğine mensup olmasına rağmen monarşik yapısıyla yumuşatıcı bir tavır sergileyebilmesi, Arap milliyetçiliğinin geleneksel üstlenici rolü yerine modern İslami bir bakışa sahip olması, dış

¹⁴⁶ Katar Devleti Hükümeti, Hukoomi Qatar E-Government, “Sağlık Kartı Servisi” (Çevrimiçi) <https://hukoomi.gov.qa/en/service/issue-health-card>, 3.03.2021, (Erişim:2024).

¹⁴⁷ Mary Bernstein, “Identity Politics”, *Annua Review of Sociology*, C:31., University of Connecticut, (Çevrimiçi) doi: 10.1146/annurev.soc.29.010202.10005, 2005, s.47.

¹⁴⁸ T.C Dışişleri Bakanlığı, **Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları**, (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler.tr.mfa#:~:text=Yurt%20d%C4%B1%C5%9F%C4%B1nda%20ya%C5%9Fayan%20%C5%9F%C3%B6%C3%A7%20olgusunun%20varl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20ortaya%20%C3%A7%C4%B1kmaktad%C4%B1r>. (Erişim: 2024.)

politikada İhvan'ın Türkiye ve Katar tarafından ortak olarak desteklenmesi, aşırı karşıtlığı, İslam medeniyeti, temel insan haklarının teşviki gibi kavram ve fikirlerinin sıklıkla Türkiye ve Katarlı liderler tarafından kullanılması, bu tehditlerin Türk diasporası nezdinde karşılık bulmasını engellemiştir.¹⁴⁹ Bu politika aynı zamanda Türk dış politikasının 2024-2028 *“yurtdışındaki vatandaşlarımızla olan bağları güçlendirmek adına yürüttüğü stratejik planının amaçları”* arasında da bulunmaktadır.¹⁵⁰

Bu kavramlardan en fazla görülebilecek olanı ayrımcılık kavramıyla açıklanabilir. Her ne kadar Katar, kendi dış politikasında ayrımcılığın engellenmesini bir ilke olarak kabul etse de ayrımcılık kavramı Katar'ın monarşik yapısı gereği vatandaşlarına olan muamelelerde ister istemez toplumsal bir kast sistemini doğurmuştur. Nüfusun az olması, Katar vatandaşlığının kolay elde edilememesi, göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu alanlarda ülkenin homojen yapısının bozulacağına düşünülmesi, Katar'ın kendi iç yapısındaki sakinliğine uygun olarak farklı milletlere olan muamelesini şekillendirmiştir. Dış politikada aktif bir rol oynarken kendi iç dinamiklerini ihmal etmeyen Katar, Türk diasporasına olan muamelede radikal bir vatandaş karşıtlığı ile gelmeye de sosyal hayatta çeşitli farklılıklarla muamele edebilen bir toplumsal yapı inşa etmiştir. Bu inşa neticesinde Türk vatandaşları ister istemez göçmen politikaları ile karşılaşabilmekte olsa bile dış politikadaki sistemik gelişmelere ve ikili devlet ilişkilerindeki vatandaş konumlandırmalarıyla beraber oluşan özgün unsurlarıyla diğer diaspora birimlerinden ayrılabilir.

Söz konusu ayırıcı noktada Katar'ın göçmen diasporalarına olan bakışı farklı diaspora birimlerine olan muamelelerini de belirlemektedir. Katar, diaspora diplomasisinin şekillenmesinde diasporaları organik hale getirmeyi bir ihtiyaç olarak görmekten ziyade göçmenlerin ve ulusal vatandaşların haricindeki ulus altı birimlerin işlevsel rollerinin gelişimini sağlayarak toplum içerisinde ilerletilmesini esas alan bir yaklaşım sergilemiştir. Bu işlevsellik Almanya'daki Türk diasporası ile Katar'daki Türk diasporasını kesin bir şekilde ayırmaktadır. Nitekim Almanya'da işlevsellikten ziyade organik bağ millet kimliğinin oluşumunda esas kabul edilmekteyken Katar, yeni gelen diasporaların organik entegrasyonundan ziyade işlevselliği ile alakadar olmaktadır.

¹⁴⁹ Pala ve El Cabir, **a.g.e.**, s.5.

¹⁵⁰ T.C Dışişleri Bakanlığı, **2024 2028 Stratejik Plan**, s.9.

Diasporik kimlik oluşumunda Katar'ın bölgesel konumunu da irdelemek önemlidir. Tıpkı ortak dış politika yönelimleri gibi Katar'ın kendi vatandaşları ve Türk vatandaşlarına olan konumunu belirlemek için bağımsızlık sürecinden itibaren bulunduğu pozisyon, Katar kimliği oluşumunda önemli bir paya sahiptir.

1971'deki bağımsızlığından itibaren Katar, kuruluşuyla birlikte sınır problemleri ve bölgesel tehditleri konusunda konumundan ve nüfuzundan ötürü çok fazla gündeme gelmemiştir. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının Batılı şirketlerle anlaşarak uluslararası ticarete aktarımının tercih edilmesi, iki kutuplu dönemde de Körfez bölgesinin yalnız kalmasını engellemiş ve uluslararası yapısal sistem içerisinde Körfez devletlerine ABD yanlısı bir politika çizmiştir. Birkaç yılın ardından İran'daki 1979 Humeyni Devrimi'yle birlikte uluslararası sistemdeki Arap devletlerinin monarşi rejimlerinin ve statükocu yapılarının kırılabileceği düşüncesi yaygınlaşmış ve bu devrimin dalgalar halinde diğer çevre ülkelerini etkileyeceği gerekçesiyle alınan bölgesel önlemlerin sayısı artırılmıştır. Bu hedefle 1981 yılında bölgesel güvenliği temin altına almak üzere Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuştur.¹⁵¹ Bu konseyde Suudi Arabistan başat rolde olmuş ve diğer devletleri KİK üzerinden mobilize etmeye çalışmıştır. Katar'ın bu noktada bölgesel anlamda bağımsız politika izleyebilmesinin yolunda KİK üzerindeki baskı önceden konumlandırılmış ve tarihsel olarak Şii nüfuzunun bulunması, Katar'ın kurulmasından itibaren Arap devletleri arasındaki toprak kavgaları yaşanması ve İran'ın baskıları arasındaki denge siyasetine yönelebilmesi, Katar'ın dış politik kimliğinde önemli bölgesel ve çevresel sistemik değişkenlerini oluşturmuştur.

1991 Körfez Savaşı sonrasında uluslararası anlamda Arap Devletleri'ne karşı genel olarak güvenlik problemi yaşayan ve savaş döneminde istikrarsız bir süreç yaşayan Türkiye, kendi iç sorunlarıyla ilgilenirken Katar ile olan ilişkilerinde önemli bir ivme yakalayamamıştır. Bu dönemde 1992'de Katar, Türkiye'de büyükelçilik açmasına rağmen Körfez Savaşı sürecinin yumuşamasıyla birlikte ancak 1995 yılında Türkiye ile bir uluslararası anlaşma imzalamıştır. Üstelik bölgede savaş boyunca Körfez Devletleri büyük ölçüde silahlar satın almış, güvenlik politikalarıyla bölgesel izolasyona yönelmişlerdir. Katar'da bu ticaretten 330 milyon dolarlık ödenekle payını almıştır.¹⁵² Katar'ın böyle bir dönemde Türkiye ile aktif görüşmelere başladığı ve ortak dış

¹⁵¹ Gulf Cooperation Council, "About GCC", (Çevrimiçi) <https://www.gcc-sg.org/en-us/AboutGCC/Pages/Primarylaw.aspx>, (Erişim: 07.03.2024).

¹⁵² U.S. Arms Control and Disarmament Agency, **World Military Expenditures and Arms Transfers**, Washington, 1996, s.36.

politika çizgisinde ilerleyebildiği dönem 1995 yılında Şeyh Hamad Bin Halife Es-Sani'nin vizyonu ile şekillenmiştir.

Halife Hamad, seyrettirdiği aktif dış politika eğilimleriyle Katar ve Türkiye arasında yakın bir kimlik konumlandırması yapabilmıştır. 1995 yılında Hamad, babası Halife'yi kansız bir darbe ile tahttan indirmiştir. Bu darbe girişiminin hemen sonrasında bir karşı darbe girişimi gerçekleşse de başarısız olmuştur. Karşı darbeden ötürü Katar; Bahreyn, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından darbe organizasyonunun düzenleyenleri oldukları gerekçesiyle büyük bir tepki almıştır. Tepki almasının nedeni Körfez'deki monarşi geleneklerinden farklı bir şekilde bu eylemin yapıldığının düşünülmesidir. Bu şekilde gerilimli bir bölgesel sistemin içerisinde bulunan Katar'ın lideri Şeyh Hamad, Katar'ın dış politikadaki kimliğini tamamen karşı darbecilere, İran'ın nüfuzunu azaltmaya yönelik yeni bir güvenlik kordonu içerisinde yumuşak güçleriyle ve Batı yanlısı modern bir bakışla yeniden yorumlamıştır. Bu yorumu geliştirmek için 1996 yılında Şeyh Hamad, 140 milyon dolarlık değerinde El Cezire (Al-Jazeera) kanalını kurmuştur.¹⁵³

El Cezire uluslararası haber kanalı sayesinde devlet destekli olarak Arap dünyasını yorumlayan, İslami ve Arap siyasetlerine yön veren yeni bir kadro oluşmuştur. Zaman içerisinde bütün Arap devletleri bu kanal sayesinde görüşlerini aktarabilecek bir mekanizmaya erişmiştir. Kanalin devlet tarafından desteklenmesi ve fikir özgürlüğünü ortaya koyan yapısıyla Arap Devletleri içerisinde yeni bir diyalog oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bununla birlikte El Cezire kanalı, toplumsal anlamda sadece fikir özgürlüğü sunan bir girişim olmamıştır. Arap dünyası üzerinden Katar'a El Cezire kanalıyla ilgili önemli ölçüde eleştirel dönütler de gelmiştir. Dönemsel olarak Irak, Tunus, Suudi Arabistan, Lübnan devlet yöneticileri, El Cezire'yi hedef alan açıklamalarda bulunmuştur. Hatta diplomatik anlamda Libya, Mısır ve Cezayir gibi birçok ülke, elçiliklerini geri çekme kararı dahi almıştır. Yine de bu olumsuz etkiye rağmen Şeyh Hamad; *"artık fikrimi değiştirmeyeceğimi anlamaları iyi bir şey"* diye bu duruma cevap vererek kararlılığını göstermiştir. Katar'ın uluslararası ilişkilerdeki özgün kimliğinin oluşumunun yanı sıra Şeyh Hamad iç politikasını sağlamlaştırmak adına cömert bir tavır sergilemiştir. Şeyh Hamad, Katar milliyetçiliğini halkçı söylem üzerinden ifade etmiş, sağlık,

¹⁵³ Başkan, **a.g.e.**, s. 46.

eğitim ve altyapı yatırımlarını geliştirmiştir. Bu sayede Katar halkının büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen bir lider haline gelmiştir. Yardımlarını yaparken dahi büyük bir güvenlik ordusuyla bunu yapmayarak toplumla irtibat halinde olmaya özen göstermesi sayesinde toplumsal meşruiyetini sağlam bir zemine oturtarak Katar kimliğini oluşturarak ilerlemiştir.¹⁵⁴

2013'de Şeyh Temim'in genç bir lider olarak Katar Emiri olmasıyla birlikte daha dengeli bir politika izlenmeye başlamıştır. Bu kararlı ve genç lider, aktif dış politika ölçeğini fazlasıyla arttırmıştır. Aynı yıllarda Türkiye'nin de dış politikada aktif ve güçlü olduğu süreçte benzer katı uygulamaları kırmak adına halkı ve emirliği arasında bir bağ kurmaya çalışan Şeyh Temim için Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan; CNN Türk'te Bilkent Üniversitesi, İnsan Hakları Günü Konferansı'nda "En Beğendiğiniz Liderler" sorusuna verilen yanıtlardan birisi olarak; *"Şeyh Temimi beğenirim, Genç dinamik, nerede darda fakir fukara ülke varsa onların yanındadır."* diyerek atıf yapmıştır.¹⁵⁵

Aynı bağlamda Katar ile Türk liderlerinin kitlesel söylemleri, Türk ve Katar halklarının yakınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu konuda İhvan'ın Katar ve Türkiye tarafından desteklenmesi ve İsrail Filistin krizinde iki devletin Filistin'e yönelik ortak desteği dış politikada Katar ve Türkiye'yi bir araya getirmiştir. Bu minvalde Filistin meselesinde Hamas'ı ve genel olarak İhvan'ı desteklerken oluşan Türkiye ile Katar'ın ortak söylemleri, İslami dayanışmayı dış politikada sağlamak amaçlı hedeflerin benzerliği arasında gelebilmektedir.

Son olarak Türk diasporasının dış politikadaki kimlik konumlandırılmasında temsiliyet göstermeleri bakımından şekillenen kimliklerinin diasporik olarak konumlandırılacakları ölçeği ele almak gerekmektedir. Türk diasporası temsiliyet politikaları açısından Katar'da incelendiğinde seçimlerde oluşan eğilimleri ile Türk diasporasının ulus aşırı konumda Türkiye'deki karşılığı açısından anlam kazanabilmektedir. Katar'da Türk diasporası Türkiye'deki seçimlere karşı kayıtsız kalmamaktadır. Katar'da seçimler için bir adet temsilcilik bulunmaktadır. Yüksek Seçim Kurulu Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü verilerine göre 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde Katar'da; Recep Tayyip Erdoğan 4138 oy, Kemal

¹⁵⁴ Ibid., s.42- 45.

¹⁵⁵ CNN Türk, Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Günü Konferansı, "En beğendiğiniz lider kimdir?", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=ePpeMi6zvSg>, (Erişim:2024).

Kılıçdaroğlu 2261 oy, Sinan Oğan 194 Oy, Muharrem İnce 103 Oy ile toplamda 6696 Oy alınmıştır.¹⁵⁶ Seçimin ikinci turunda Recep Tayyip Erdoğan 4549 oy ve Kemal Kılıçdaroğlu 2386 oy alarak toplamda 6935 oyla seçim sonlandırılmıştır.¹⁵⁷ Bu seçim istatistiklerine göre Katar'da bulunan Türklerin ekseriyetinin Türkiye siyasetine duyarlı ve mevcut Türkiye iktidarının yönelimindeki dış politika çizgisinde oy kullandığı anlaşılmaktadır. Devlet davranışlarının yöneliminin olumlu olduğu nispeti, çoğunluk tarafından AK Parti oy tercihiyle tescillenmiştir. Netice itibarıyla mevcut diasporanın aktif katılımından ve orta aktör olarak konumlandırılmasından temsiliyet açısından da siyasal anlamda gerekli eğilimi sayısal olarak gösterebilmesinden söz edilebilir. Katar'da yaşamasına rağmen kendi ülke siyasetine liderler nezdinde duyarlılığını koruyan bir Türk diasporasını ifade etmek mümkündür.

Katar'daki Türk diasporasının varlığı bu ölçekte; modern bir monark devletin ortak dini bağlarla şekillendirdiği, ekonomik anlamda fırsatların olduğu, iki devlet liderlerinin benzer ve aktif dış politika izlediği noktada yumuşak güçlerini kullanmak istedikleri, güvenlik ve ekonomi politikalarıyla ağırlıklı olarak şekillenen konumlandırılmalarda İran ve KİK ülkelerine karşı oluşturulan modern bir denge içerisinde tarihsel ve geleneksel bağlarla İslami ve kardeş gibi ifadelerle kimlik kazandırılan söylemlerin dış politika uygulamalarında desteklendiği, Batı yanlısı siyasi anlayış içerisindeki bir ülkenin ulus altı birimi olarak okunmaktadır.

Böyle bir modelde iç ve dış kamuoyu desteği kazanabilmek adına Türk diasporası kimlik rolünde ortak veya müteakıl olarak kullanabileceği politikalar nezdinde diplomasiinin bir parçası olarak okunabilmelidir. İslam'ın modern anlatısı içerisinde, Arap Baharı gelişmelerinde cereyan eden hükümet düşüşleri ve yıkımları periyodunda, El Cezire medyasının aktif kullanımında, karşılıklı bağımlılık olgusu ve güvenlik problemleri eşiğinde Katarlıların Türk diasporasına olan bakışının direkt olarak olumsuz olabileceğini söylemek pek fazla mümkün olmayacaktır. Türk diasporası Katar nezdinde en azından kimlik ölçeğinde diaspora diplomasisi üçgeninde tehdit aşamasını geçebilmektedir. İnceleme içerisinde Türklerin diaspora üçgeninde tehdit aş-

¹⁵⁶ YSK, 14 Mayıs 2023 Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 28.Dönem Milletvekili Genel Seçimleri Seçim İstatistikleri Bülteni, s.27.

¹⁵⁷ YSK, 28 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı Seçimi İkinci Oylama Seçim İstatistikleri Bülteni s.17.

masını geçtiği yerde, Türk diasporasının teklif aşamasına gelebileceği kimliksel söylem ise dış politika uygulayıcılarının araçsallaştırdığı konumlandırmalar ve siyasi rejimlerin halkları faal olarak yönlendirmesiyle şekillenmektedir.

2.1.4. Lobicilik

Lobicilik genel olarak politik kararların kendi dilek ve gayelerine uygun şekilde gerçekleşmesi için siyasal karar merkezlerini etkileme faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram ilk olarak ABD'de kullanılmıştır. İngilizce “koridor” veya “hol” kelimesinden türemiştir. Başlangıçta meclis üyeleriyle meclis koridorlarında temas kurarak çıkması veya çıkmaması istenen bir kanun için girişilen faaliyet olarak tanımlanırken bugün bu kavram daha geniş anlamlarda kullanılmaya başlamıştır.¹⁵⁸ Türkiye ve Katar arasındaki Türk diaspora diplomasisinde lobiciliği ele almak için diasporanın lobicilik yapabileceği bir faaliyet olarak ele alınabilecek kısımları irdelenmek gerekmektedir.

Diaspora mesken devletin ulus altı bir birimi olarak ulusal kanallarla temasa geçerken çeşitli siyasal hakları deneyimleyebilmektedir. Katar'daki Türklerin sayısal varlığının politik anlamda lobiye yol açabilmesi için tabandan tepeye gidebilen bir ağa sahip olup olmadığı irdelenmelidir.

İlk olarak Türk diasporasının bölgede toplumsal hareketlilik gösterebilmek adına protesto veya yürüyüşlere yönelik eğilimlerine pek fazla rastlanılmamaktadır. Bunun nedeni Katar'da toplantı ve yürüyüşe yönelik oluşturulmuş izin yasağıdır. Bu yasağa göre sadece Katarlı çalışanlar sendika üyesi olabilir. Sendika çalışma şartları da Katar Çalışma Bakanlığı tarafından idare edilmektedir. Sendikal faaliyetler içerisinde siyasi ve dini faaliyetlerde bulunma, hükümete ve düzene zarar veren materyal hazırlayıp basmak, finansal spekülasyon yapmak, dostane çözüm dışında grev yapmak yasaktır.¹⁵⁹ Hatta bu gösteri yasağı kapsamında Türkiye'deki 2013 yılında Doğa'da Gezi Parkı eylemlerine dahil olan 5 Türk gösterici gözaltına alınmıştır.¹⁶⁰ Her ne kadar Gezi Parkı eylemleri hükümet karşıtı olarak muhalif kanat tarafından belirtilse de Katar'da serbest olmayan bir uygulama olduğu için diasporaların bir araya gelerek protesto veya yürüyüş gibi siyasal eylemler içerisine girebilmeleri engellenmektedir.

¹⁵⁸ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul: Bilgi Yayınevi. 2007, s.224-225.

¹⁵⁹ DİYİH 2017 Yılı Raporu, **a.g.e.**, s.342.

¹⁶⁰ Hürriyet, “Gezi Eylemcilerine Katar'da Gözaltı”, (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-eylemcilerine-katar-da-gozalti-23529893>, 18.06.2023, (Erişim: 13.03.2024)

Bir başka açıdan diasporaların lobcilik faaliyet yürütebilmesi için oluşturdıkları sendikal dernekler, daha çok sosyal medyadan duyurulmakta ve Uluslararası İşçi Örgütü'ne uluslararası örgütler nezdinde şikayetlerle yansıtılmaktadır. Katarlı olmayan vatandaşların toplumsal anlamda bir kasta tabi tutulması da lobcilik faaliyetlerini etkileyebilmesini engellemektedir. Dolayısıyla Türk diasporası, bireysel girişimler dışında ekonomik ve kültürel diplomasi amacıyla genellikle bölgede bulunmakta ve siyasi girişimlere bulunabilecek bir eğilime toplumsal hareketlilikler, protestolar veya sendikal birimler açısından sahip olamamaktadır.

Bunun yanı sıra anayasal olarak düzenlenen çerçevede kamu görevlilerine temas etme hakları sadece Katarlı vatandaşlara izin verilmiştir. Katar Devleti anayasası 150 maddeden oluşmaktadır. Anayasaya göre Emir, yürütme organının başındadır ve yasama organı Şura Meclisi tarafından idare edilir. Şura Meclisi 45 üyeden oluşur ve 30'u Katarlı vatandaşlar tarafından seçilmektedir.¹⁶¹ Anayasaya göre Katarlı vatandaşların milli birlik beraberliğin sağlanması için devletine çaba gösterdiği belirtilmekte ve kamu görevlilerine sadece Katarlı vatandaşların ulaşım imkanlarının bulunduğu söz edilmektedir.

Öte yandan kamu diplomasisi bu konuda, Türk diasporasının lobcilik yapabildiği etkinliğine önemli ölçüde ışık tutmaktadır. Mesken toplumdaki Türk diasporasının bizzat bir söylemin içerisinde bulunmasının engellenmesi, Katar'ın yönetim rejiminden doğan farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Neoklasik realist teori çerçevesinde devlet davranışlarının devlet liderleri girişimlerinde değişimi aracılığıyla şekillenmesiyle ikili ilişkiler belirlendiği için kurumsal olarak yapılan kurum başkanları arasındaki birebir görüşmeler ile kamu organlarıyla etkileşim sağlanmakta ve vatandaşlar arası ilişkiler bu şekilde bir lobcilikle gündeme getirilebilmektedir. Türk temsilcileri partner kuruluşlarla birlikte hareket ederek devlet temsilcileriyle iletişime geçebilmekte ve Katar Türkiye ilişkilerindeki gelişimlere ön ayak olabilecek politikalar konusunda gündeme gelebilmektedir. Elçilikler tarafından tayin edilen turizm ataşeleri, kültürel elçi vazifesinde Katar toplumu içerisinde var olarak Türkiye toplumunu temsil edecek girişimlerde bulunmaktadır. Katar'a gelen Türk şirketleri, ihalelerde Katar temsilcileri ile görüşebilmekte ve şirketlerin yatırımlarıyla üst düzey kamu görevlileriyle temaslar

¹⁶¹ The Permanent Constitution of the State of Qatar, **Katar Anayasası**, Official Al Meezan - Qatary Legal Portal, 2004.

gerçekleştirilebilmektedir. Kısaca lobicilik girişimlerini, uluslararası örgütlere duyuru-
lan seslerle, sosyal medya üzerinden etkileşimlerle, Türk şirketleri ve ekonomik ku-
ruluşları üzerinden ekonomi diplomasisiyle, Türk kamu diplomasisi mekanizmaları
aracılığıyla, kültürel diplomasi araçları ve eğilimleriyle, elçilik ve konsolosluk ile bu
birimler üzerinden kurulan ataşelikler ve müşavirlikler aracılığıyla Katar devletine yö-
nelik temasla ifade edebilmek mümkündür.

2.1.5. Türk Kuruluşları

Katar'daki Türk varlığını keskinleştiren birkaç Türk kuruluşu bulunmaktadır.
Türk vatandaşlarının aktif olarak kullanılabilmesi için çeşitli kuruluşlar üzerinden Katar
ile diplomasiye girilmektedir.

Bunların başında Türkiye Katar İş Konseyi gelmektedir. 2006 yılında Katar İşa-
damları Derneği ile imzalanan anlaşma sayesinde DEİK ile kurulan Türkiye Katar İş
Konseyi, Türkiye ve Katar arasında karşılıklı yatırım ve iş olanaklarını araştırıp geliştirmeyi hedeflemektedir.¹⁶² DEİK, 1985 yılında Türkiye'deki; çeşitli ekonomik yatırımlar ve hizmetlerin imkanını yurt içi ve yurtdışında araştırma, Türkiye ihracatını artırmaya katkı sunmak amacıyla kurulmuş, 2014 yılından itibaren ise tamamıyla Türk özel sektörünün dış ekonomik ilişkilerini yürütme görevini üstlenmiştir.¹⁶³ Bu noktada alt birim olarak DEİK, çeşitli iş konseylerine sahiptir. Türkiye Katar İş Konseyi, 2006'da kurulan Katar İşadamları Derneği ile ortak çalışan bir organizasyondur. Ortak çalışmakta olduğu organizasyonun başında Şeyh Faysal Bin Kasım El Sani, Türkiye tarafında da Başar Arıoğlu bulunmaktadır. Katar'daki Doha Ticaret Müşavirliği ile birlikte çalışmakta ve Türkiye Katar ticari diplomasisine koordinasyon sağlamaktadır.¹⁶⁴

Buna ilaveten, 2015'de faaliyete giren YEE, Doha'da faaliyet göstermektedir. YEE kamu destekli bir sivil toplum kuruluşudur. YEE, kültür diplomasisi başta olmak üzere çeşitli alanlarda Türkiye'yi tanıtmaya amacını gütmektedir. Türkçe eğitimleriyle, Türk kültürel girişimleriyle Doha'da Türk dilini ve insanını tanıtmayı amaçlamaktadır. YEE, Katar'da kültür diplomasisi adı altındaki en büyük kamu diplomasisi mekanizmalarından biri olarak görünmektedir.

¹⁶² DİYİH 2017 Yılı Raporu, **a.g.e.**, s.343-344.

¹⁶³ DEİK, "Deik Hakkında", (Çevrimiçi) <https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda>, (Erişim: 06.03.2024)

¹⁶⁴ DEİK, "Türkiye Katar İş Konseyi", (Çevrimiçi) <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-katar-is-konseyi?pm=66>, (Erişim: 06.03.2024).

YEE, bir STK olmasına rağmen büyükelçilikle ve iş insanlarıyla birlikte hareket etmektedir. 2015'den bu yana Katar'da 2000 yabancı kişiye Türkçe öğretmiştir. Bunun yanı sıra YEE aracılığıyla Katar Silahlı Kuvvetleri'nde Türkçe eğitimi verilmektedir. YEE, Katar Üniversitesi'nde seçmeli Türkçe dersini faaliyete geçirmiş, 2022 yılında 530 öğrenciye ulaşmıştır. Doha YEE Şube Müdürü Selçuk Kürşat Koca'ya göre birçok Katarlı vatandaş YEE sayesinde Türkiye'ye gelmek istemekte ve Türkiye'ye karşı olumlu yönelimler beslemektedir.¹⁶⁵

Bununla birlikte Katar Türk İşadamları Derneği, Katar'da Türk müteahhit firmalarının oluşturduğu ve üst düzey yönetici konumundaki Türk vatandaşlarından oluşan bir dernek olarak kurulmuştur. Türk ve Katarlı iş çevreleri arasında düzenli bilgi akışını sağlamayı hedeflemektedir.¹⁶⁶ Çeşitli inşaat firmaları ve Türk göçmenler üzerinden temas kurulabilmesi için iletişim ağı kurmaktadır.

Bir başka dernek olarak ise Katar'da Türk Kadınlar Birliği kurulmuştur. Büyük çoğunluğu eş durumundan ötürü çalışmayan Türk kadınlarının kurduğu bir dernek olan Türk Kadınlar Birliği 2007'den beri başkanı Arzu Bağdatlı olan 104 kişilik bir kadın derneğidir.¹⁶⁷ Bunun yanı sıra Türk Kadınlar Birliği, Katar Kadınlar Birliği organizasyonlarına katılmakta ve sergilerde boy göstermektedir.¹⁶⁸ Katar'da eş durumundan ötürü çalışmayan veya ev içi çalışan kadınların fazla olması sebebiyle kurulan bu birlik, Katar'daki Türk kadınları arasındaki ilişkiyi geliştirmeyi hedeflemektedir.

2.1.6. Eğitim Politikaları

Türkiye ve Katar arasındaki ilişkilerde Türk diasporasının Katar'daki eğitim imkanı zamanla önemli gelişmelere uğramıştır. 1985 yılında imzalanan Türkiye – Katar Kültürel İşbirliği Anlaşması ile iki ülke arasında, eğitim ve öğretim alanında bilgi, belge ve uzman değişimi, karşılıklı burs, kültür ve sanat uzmanı, sergi, sanatçı faaliyetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu gelişmeler, 2000 sonrası değişimleriyle Türk dış

¹⁶⁵ Tugsaval TV, "Katar'da Üniversite okumak ve Katar'da Türkçe dilini ve Türk Kültürünü öğretmeye sevdalı bir Kurum!", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=ZoOQCSezknc>, Erişim:10.03.2024.

¹⁶⁶ DEİK, **Katar Ülke Bülteni**, Haziran 2015, s.33.

¹⁶⁷ DİYİH 2017 Yılı Raporu, **a.g.e.**, s.343-344.

¹⁶⁸ T.C Doha Büyükelçiliği, "Kadınlar Birliği'nin "Al Bayan" Okulundaki Etkinliğe Katılımı" (Çevrimiçi) <https://doha-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/185104>, 19.05.2013, (Erişim: 25.03.2024)

politikasının çok yönlü diplomasisiyle yeniden vücut bulmuş, 2008 yılında yapılan askeri alandaki bilimsel teknik ve eğitim anlaşması kapsamında askeri talim bakımından Türkiye ve Katarlı vatandaşlar arasında gerçekleştirilecek bir eğitim süreci başlatılmıştır.¹⁶⁹

2008 anlaşması çerçeve anlaşması olarak görülüp 2012’de imzalanan askeri eğitim iş birliği anlaşmasıyla birlikte daha da genişletilen bir askeri eğitim hacmi oluşturulmuştur. Eğitim ve öğretim şartları; kabul eden devletin kriterlerine göre incelenecek olup, iş birliği alanları Türkiye ve Katar arasında mütekabiliyet çerçevesinde ve karşılıklı çıkarlara göre şekillendirilmiştir. Misafir personele yönelik eğitimlerde ilgili devletler arasında diploma denklikleri gerçekleştirilecek olup iki tarafında mutabakata vardığı çeşitli hususlar olmuştur. Bunlar; Harp Akademileri, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Harita Genel Komutanlığı eğitimleri, Askeri Lise, Harp Okulu, Astsubay Meslek Yüksek Okulları ve Askeri Sağlık Okulları, Jandarma ve Sahil Güvenlik, Sınır Güvenlik teşkilatlarındaki eğitim ve öğretim gibi, eğitime yönelik kurslar, birlik ve karargahlarda görev başı eğitimi, kurumlar arası iş birliği ve temaslar, limanlara uğrama ve yavaşma, heyet mübadeleleri, tatbikatlara gözlemci davetleri, ortak tatbikatler, eğitim için karşılıklı bilgi alışverişi, askeri tarih ve müzecilikle askeri yayın konusunda bilgi alışverişi, askeri sağlık eğitimleri, lojistik eğitimleri, personel değiş tokuşları gibi çeşitli konularda destek sağlamak gibi içeriklere sahiptir.¹⁷⁰

Bununla birlikte 2015’deki başka bir anlaşma ile devletler arası güvenlik üzerine eğitimde iş birliği kararı alınmış ve yükseköğretim düzeyinde güvenlik birimleri arasında Başta Türk Polis Akademisi olmak üzere güvenlik araştırma ve projeleri üzerine öğrenciler için ders verilmesine yönelik çalışmaların yürütülmesine ilişkin bir anlaşma yapılmıştır.¹⁷¹ Bu anlaşmanın hemen sonrasında 2016 yılında Türkiye’de 15 Temmuz darbe girişimi cereyan etmiştir. Bunun üzerine Katar, Türk halkının yanında olduğunu bildiren ilk devletlerden birisi olmuştur. Katar 2016’da toplanan 6. Dönem

¹⁶⁹ Milletlerarası Andlaşma, “23 Mayıs 2007 tarihinde Ankara’da imzalanan ve 17/4/2008 tarihli ve 5755 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli ‘Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Anlaşması’”, **RG**, 5 Ağustos 2008, Sayı 26958.

¹⁷⁰ Milletlerarası Andlaşma, “2 Temmuz 2012 tarihinde Ankara’da imzalanan ekli ‘Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması’nın Onaylanması’”, **RG**, 7 Kasım 2012, Sayı: 28460.

¹⁷¹ Milletlerarası Andlaşma, 2 Aralık 2015 tarihinde Doha’da imzalanan ekli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Eğitim ve Öğretim Konulu Güvenlik İşbirliği Protokolü”, **RG**, 07.Ağustos 2016, Sayı 29794.

Karma Komite toplantısı içerisindeki mutabakat zaptında menfur saldırıyı kınayarak Türk halkı içinde dayanışma olacağını belirtmiştir.¹⁷² Bu kapsamda ekonomik açıdan Katar'a yönelik Türkiye, önemli desteklerde bulunmuştur. Hemen bir sene sonrasında 2017'de Katar diplomatik krizi meydana gelmiş, Türkiye bu sefer Katar'ın yanında olmuş ve krizden dolayı önemli ölçüde Katar'a gıda yardımı yaparak iki ülke arasında olağanüstü uluslararası sistemsel gelişmeleri etkileyen durumlarda etkin diplomatik manevra alanları oluşturulmuştur. Türkiye ve Katar ilişkilerinde uluslararası anlaşmalarla başlatılan eğitim politikalarının temelleri, uluslararası anlaşma çerçevelerinde güvenlik politikalarıyla şekillenen girişimler silsilesiyle oluşturulmuştur. Sonrasında üzerine cereyan eden olağanüstü değişimler ile Türk vatandaşları, gerek askeri gerek sivil bürokrasiden personellerle bölgeye intikal etmiş ve Katar halkının güvenlik eğitimi konusunda önemli roller oynamıştır.

Öte yandan eğitimde güvenlik harici en önemli yakınlaşma ise 2015'deki eğitim alanında iş birliğini sağlayan anlaşmadır. Bu anlaşma kapsamında karşılıklı fayda ve mütekabiliyet ilkeleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Eğitim anlaşmasının içeriğinde; örgün ve yaygın eğitimde yayın değişimleri, uzman öğretmen ve öğrenci değişimleri, mesleki ve teknik eğitim deneyimlerinin paylaşılması, kardeş okul ilişkileri ve ortaklıkları, ortak programlar ve öğrenci faaliyetleri, diploma ve unvan denkliklerin tanınması, yetkili kurumlar aracılığıyla belge değişimi, her iki ülkede düzenlenen bilim ve spor yarışmalarına öğrencilerin katılımlarının sağlanması, eğitim materyalleri tasarımı ve geliştirilmesi, ölçme ve değerlendirme sistemlerinin ortaklaşa tanıtılması, Katar Yüksek Eğitim Konseyi kurallarına uygun olarak Katar Türk Okulu'nun açılması, Katar eğitim sisteminde Türkçe'nin yabancı dil olarak öğretilmesi ve öğrenilmesi, Türk tarafı içinde Arapça'nın yabancı dil olarak öğretilmesi ve geliştirilmesi teşvikleri bulunmaktadır.¹⁷³

Katar'daki ilk Türk ilkokulu, 2015'deki bu eğitim anlaşması kapsamında 2016'da açılmıştır. Türk vatandaşlarının çocukları öncesinde bölgeye intikal ettiklerinde ülkede denkliği bulunan uluslararası İngiliz, Amerikan veya Fransız okullarında

¹⁷² Milletlerarası Andlaşma, 10 Kasım 2016 tarihinde İstanbul'da imzalanan ekli "Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesi 6. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptının Onaylanması Hakkında Karar", **RG**, 26 Eylül 2017, Sayı 30192.

¹⁷³ Milletlerarası Andlaşma, 2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ve 5/4/2018 tarihli ve 7132 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması", **RG**, 25 Nisan 2018, Sayı 30402.

eğitim görebilmiştir. Katar'daki Türk vatandaşlarının aileleri genellikle Türkiye'de yaşadığından, ülkedeki ilk ve orta derece okullarda eğitim görenlerin sayısı oldukça düşüktür. Türk ilkokulu ile birlikte bu süreç değişmiştir. Doha'daki ilk Katar Türk Okulu 2016-2017 yılında eğitime başlamıştır. Türk okulunun ilk yılında yaklaşık 100 Türk öğrenci eğitim görmüştür. Okul sekiz yıllıktır ve anaokulu bulunmamaktadır. Bütün öğrencileri tamamen Türk vatandaşlarından oluşmaktadır.¹⁷⁴ Şu anda Katar Türk Okulu'nun öğrenci kapasitesi 300'dür. Türk milli eğitiminin temel ihtiyaçları doğrultusunda milli kültürleri ve evrensel değerleri benimseyen bireyler yetiştirmeyi esas alan, yaşadıkları ülkede uyum içinde geleceğe umutla bakan, özgüvenli, kendisiyle ve toplumla barışık bireyler yetiştirmeyi vizyon edinmektedir.¹⁷⁵

Öte yandan YEE de Katar'da çeşitli eğitim faaliyetleri üstlenmekte, merkezi öğretmen atamalarıyla birlikte Türkçe dil kurslarıyla Türkçe bilen insanlar yetiştirmektedir. Dil ve kültürü yaymayı organize eden bu STK, Katar Üniversitesi ile "Türkoloji Projesi İşbirliği Protokolüne" imza atmıştır.¹⁷⁶ Söz konusu protokol kapsamında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a fahri doktora unvanı verilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, *"Biz Katar'ın istikrar ve güvenini kendi istikrar ve güvenimizden asla ayrı görmedik, görmüyoruz. Siyasi, ekonomik, kültürel alanlardaki gelişmişlik düzeyiyle Katar bölgesinde bir yıldız gibi parladıkça, Türkiye olarak bundan iftihar ediyoruz."* şeklinde düşüncelerini beyan etmiştir.¹⁷⁷ 2015'den bu yana Katar'da 2000 yabancı kişiye YEE tarafından Türkçe eğitimi verilmiştir. Güvenlik politikalarına uygun olarak YEE aracılığıyla Katar Silahlı Kuvvetleri'nde Türkçe eğitimi halen verilmektedir. YEE, Katar Üniversitesi'nde seçmeli Türkçe dersi müfredata alınmış, 2022 yılında seçmeli dersi seçen öğrencilerde 530 öğrenciye ulaşılmıştır.

Hatta Katar Üniversitesi'nde Anadolu Kulübü kurulmuş, bu kulüp kapsamında sadece Türk dizilerini izleyerek öğrendikleri Türkçe ile konuşmayı ilerleten Katarlılarla

¹⁷⁴ DİYİH 2017 Yılı Raporu, **a.g.e.**, s.343-344.

¹⁷⁵ T.C MEB Katar Türk İlkokulu, "Hakkımızda", (Çevrimiçi) https://katar.meb.k12.tr/999/108/761029/okulumuz_hakkinda.html, (Erişim: 11.03.2024).

¹⁷⁶ **Ibid.**, s.343-344.

¹⁷⁷ YEE, "Katar Üniversitesi ve Türkoloji İş Birliği Protokolü", <https://www.yee.org.tr/tr/haber/katar-universitesi-ve-turkoloji-birligi-protokolu>, 02.12.2015, (Erişim: 12.03.2024).

karşılaşılmıştır. Bu öğrenciler Türkiye'ye ve Türklere ciddi bir sevgi beslemekte ve Türkiye'de eğitim görmek istemektedir.¹⁷⁸

2019'da Katar ve Türkiye arasında yükseköğretim alanında iş birliği anlaşması yapılmıştır. Anlaşma kapsamında, yükseköğretim kurumları arasındaki akreditasyonlar, karşılıklı bilimsel çalışmaların güçlendirilmesi, ders, konferans ve çalıştayların organizasyonu, lisans ve lisansüstü düzeyde ortak diploma programlarının açılması ve burs teşvikleri gibi uygulamaların geliştirileceği belirtilmektedir.¹⁷⁹ Bu kapsamda 2024 yılında da devam eden, MEB bursları ve YLSY programları üzerinden çeşitli yükseköğretim eğitim bursları ve imkanları, Türkiye devleti tarafından sunulmaktadır. Bununla birlikte Katar devleti de çeşitli burs hizmetleri arz ederek eğitime karşılıklı destek vermektedir. Katar; Maarif Vakfı, İbn Haldun Üniversitesi gibi üniversitelerle birebir personel değişimleri de gerçekleştirmekte ve lisans eğitimleri için özellikle büyük bir burs desteğinde bulunmaktadır.¹⁸⁰ Hatta şu an eski İbni Haldun Üniversitesi rektörü Recep Şentürk, Katar'da Hamad Bin Khalifa Üniversitesinde İslami İlimler Fakültesi dekanı olarak görev yapmaktadır.¹⁸¹

Katar, 1997'den itibaren başlattığı Education City projesi ile eğitimde merkezi bir bölge olmayı amaçlamaktadır. Bu proje kapsamında ABD'nin çeşitli ünlü üniversitelerinden yetkin olanlarından bazıları, ana bilim dallarında ülke içinde karma eğitim vermektedir. Weill Cornell Üniversitesi tıp, Virginia Commonwealth Üniversitesi güzel sanatlar, Texas A&M Üniversitesi mühendislik, Carnegie Mellon Üniversitesi iş ve bilgisayar, Georgetown Üniversitesi Uluslararası İlişkiler, Northwestern Üniversitesi gazetecilik alanlarında eğitim hizmetleri vermektedir.¹⁸²

2022'de Milli Eğitim Bakanı Mahmut Özer, Katar Üniversitesi Rektörü ed-Derham ile görüşerek Katar'da Türk öğrencilerinin sayısını arttırmaya yönelik bir görüşmede bulunmuştur. Özer, *"Burada eğitim alan çocuklarımız iki ülke arasında kültür*

¹⁷⁸ Ahmet Faruk Bilgen, "Katar Üniversitesi Kütüphanesi Personel Değişimi Programı İzlenimleri", **Türk Kütüphaneciliği Dergisi** C:1 No:33, 2019, s.64.

¹⁷⁹ Milletlerarası Andlaşma, 18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı"nın onaylanması, **RG**, 7 Şubat 2019, Sayı: 30679 (Mükerrer).

¹⁸⁰ Maarif Vakfı, "Türkiye Maarif Vakfı ile Katar Üniversitesi İş Birliğiyle 30 Öğrenciye Tam Burs Verilecek", (Çevrimiçi) <https://turkiyemaarif.org/announcements/turkiye-maarif-vakfi-ile-katar-universitesi-is-birligiyle-30-ogrenciye-tam-burs-verilecek>, 23 Haziran 2023, (Erişim: 12.03.2024)

¹⁸¹ Hamad bin Khalifa University, College of Islamic Studies, (Çevrimiçi) <https://www.hbku.edu.qa/en/staff/dr-recep-senturk>, (Erişim: 26.03.2024).

¹⁸² DEİK, **a.g.e.**, s.18.

elçisi gibi görev yapmaktadır. Vatandaşlarımız arasında birer köprü vazifesi gören bu çocukların, dostluğumuzun güçlenerek nesilden nesile aktarılmasına fayda sağladığı kanaatindeyim. Bu anlamda iş birliklerine önem veriyoruz." diye ifade ederek Türk diasporasının bölgedeki varlığına ışık tutan bir açıklamada bulunmuştur.¹⁸³

Bir başka eğitim alanı olan sağlık ve tıp bilimleri eğitimi açısından 2019 yayımlı anlaşmayla; sağlık bilgi sistemlerin güçlendirilmesi ve bilgi değişimi, halk sağlığı konusunda tecrübe ve bilgi aktarımı, hastane yönetimi ve sağlık sistemi akreditasyonları arasında kurumsal yapının ve sağlık turizminin geliştirilmesi, genetik ve tıbbi laboratuvar iş birliği, organ ve hücre nakli konusunda ve sağlık yatırımları konusunda iş birliği, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) da dahil olmak üzere sağlık alanında uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalar yapılması, sağlık personeli eğitimleri, karşılıklı uzman değişim hizmetleri ve insani yardımlar gerçekleştirilmesi gibi iş birlikleri Türkiye ve Katarlı personeller arasında gündeme getirilmiştir.¹⁸⁴

2017'de bu gelişmelerin hemen öncesinde Katar'da bir Türk hastanesi açılmış ve tüm bölge insanına hizmet verecek olan hastane için Hastane Müdürü Volkan Uygunoçarlar, yurt dışında bu türden açılan ilk sağlık kuruluşu olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵ Hastanenin ilkelerinde "diğerlerine Saygı Duy", "Profesyonellik ve çalışkanlık", "sağlık ve güvenlik", "etik ve dürüstlük", "iletişim ve şeffaflık", "kanunlara uyma" ilkeleri bulunmaktadır.¹⁸⁶ Bu ilkeler Türk vatandaşlarının idare ettiği bir hastanede Türk vatandaşlarının bölge ülkesindeki iletişim tavrı üzerinden şekillenen vatandaş muamelesini belirlemektedir. Ayrıca bu Türk hastanesinin bütün doktorları, Türk doktorlardan oluşmaktadır.

Öte yandan hukuki eğitim açısından da iş birlikleri gerçekleştirilmiştir. Katar ve Türkiye bu kapsamda, Doha'da 2017 yılında hukuki ve adli eğitim iş birliği için bir

¹⁸³ TRT HABER, "Katar'a gönderilecek Türk öğrencilerin sayısı artırıldı", (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/egitim/katara-gonderilecek-turk-ogrencilerin-sayisi-artirildi-671594.html>, 11.04.2022, (Erişim: 12.03.2024)

¹⁸⁴ Milletlerarası Andlaşma, 18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı", **RG**, 19 Nisan 2019, Sayı: 30750.

¹⁸⁵ Anadolu Ajansı, "Katar'da İlk Türk Hastanesi Açıldı", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katarda-ilk-turk-hastanesi-acildi/751471>, 16.02.2017, (Erişim: 12.03.2024).

¹⁸⁶ Turkish Hospital in Qatar, المستشفى التركي, (Çevrimiçi) <https://turkishhospitals.com/>, (Erişim: 13.03.2024).

anlaşma daha imzalamıştır.¹⁸⁷ Bu anlaşmaya göre, ulusal mevzuat ve karşılıklı menfaatleri hesaba katarak adli eğitim yetkililerin her iki tarafa hizmet edecek ölçekte bilgi ve tecrübesinin paylaşılması, hukuki ve adli eğitimlerin geliştirilmesi için iş birliği adımı atılmıştır. Türkiye Adalet Akademisi ile Katar Devleti, Adli ve Hukuki Araştırmalar Merkezi'nin uygulanmasından sorumlu olduğu bu anlaşma metnine göre, ortak uzmanlık çalıştayları, uzman eğitici ve araştırma materyallerinin değişimleri, ev sahibi ülkenin yargı sistemi hakkında bilgi almak için gereken ziyaretler, uluslararası hukuk konusunda karşılıklı eğitim olanaklarının tesis edilmesi, kurum çalışanları arasında bilgi aktarımı ve ziyareti gibi konularda iş birliği ve geliştirmeler hedeflenmiştir. Hatta hukuki gelişmeler kapsamında ortak hukuki çalışmalar yapabilmek adına, Wiklund Kurucuk Avukatlık Bürosu, Katar Uluslararası Hukuk Bürosu ile 25 Kasım 2016'da ortaklık anlaşması imzalayarak üçüncü uluslararası ofisini Doha'da açmıştır. Bu ortaklığın amacı, Türk ve Katar hukuku alanında hukuki danışmanlık hizmeti vermektir.¹⁸⁸ Dolayısıyla hukuki eğitimlerin birleştirilmesine yönelik de Türk vatandaşları ve Katarlılar arasında bir diyalog geliştirilmektedir.

Son olarak Türkiye ve Katar arasında gençlik ve spor alanlarında yapılan anlaşmayla pek çok alanda iş birliği yapılması hedeflenmiştir. Anlaşma kapsamında genel çerçevede yetenekli gençler arasında sporcu değişim programlarının düzenlenmesi, sporda kadınların teşvik edilmesi, spor hekimliği ve dopingin önlenmesi adına uzman değişimleri, spor ve beden eğitimi alanları, spor heyetleri oluşumu, antrenörlerin ve uzmanların karşılıklı ziyaretleri, uluslararası spor etkinliklerine ve iki ülke arası yarışmalara engelli spor disiplini düzeyinde vatandaşların dahil edilebilmesi, ortak akademik forumlara ve spor federasyonları arasında iletişim kurulmasına yönelik iş birliği ölçekleri bulunmaktadır. Gençlerin istihdamı ve girişimciliği, etkin katılımı ve aktif vatandaşlık düzeylerinin artırılması, gençlik örgütleri kurma ve geliştirme, gençlerin istihdamı, gençlere özel eğitim imkanları ve kamplar iş birliği ölçeklerinde ön plana çıkmıştır. Bu eğitimler konusunda staj programlarını desteklemek, taraf ülkelerdeki

¹⁸⁷ Milletlerarası Andlaşma, 15 Kasım 2017 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti ve Katar Devleti Hükümeti Arasında Hukuki ve Adli Eğitim İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", **RG**, 16 Ağustos 2019, Sayı: 30860 (Mükerrer).

¹⁸⁸ Habername, "Katar Türkiye Hukuk Ortaklığı" (Çevrimiçi)

<https://www.habername.com/haber-katar-turkiye-hukuk-ortakligi-119849.htm>, 28.01.2017, (Erişim: 12.03.2024)

spor faaliyetleri arasında bilgi değişimleri, uluslararası akademik etkinliklere ışık tutabilmek hedeflenmiştir.¹⁸⁹

2.1.7. Askeri Politikalar

Türk diasporasının Katar'daki varlığı bahsinde en önemli unsurlardan birisi askeri politikalar içinde oluşan yeni Türk rolüdür. Bu rolün şekillenmesindeki en büyük gelişmelerden ilki, 1997 yılında Şeyh Hamad'ın Katar'da ABD askerleri için El Udeyd Hava Üssü'nü kurmasıdır.¹⁹⁰ Bu süreçte askeri anlamda ABD ile yakın ilişkiler geliştiren Katar, Türkiye ile askeri ilişkilerini geliştirirken yakın blokta olmasını avantaja çevirmiştir. Türkiye'nin ABD gibi bir NATO ülkesi olması ve bölge ülkelerine karşı dengeleyici rolünün olduğunun düşünülmesi, Katar için itici bir güç olmuş ve askeri politikalar, Türkler ve Katarlılar arasında karşılıklı bağımlılık olgusu içerisinde geliştirilmiştir. Türkiye Orta Doğu'da Körfez Bölgesi güvenliğini sağlayabilmek için askeriyei ekonomik güvenliği açısından ve bölgesel sorunlarda arabulucu rolü üstlenip kontrol edebilmek açısından değerlendirmiş, Katar ise Türkiye ile askeri politikalarını İran ve Körfez İşbirliği Konseyi'ne karşı dengeleyici bir güç olarak görmüş ve ABD üssüne karşı bir alternatif olarak değerlendirmiştir.

Türkiye ve Katar, askeri güvenliği temin etmeye dayalı ilk ciddi adımını 2002'de gerçekleştirilen bir uluslararası anlaşma ile başlatmıştır.¹⁹¹ Bu anlaşma kapsamında, madde ve uyuşturucu kaçakçılığı, para aklama, kalpazanlık, terörizm, patlayıcı kaçakçılığı ve belge sahteciliği gibi suçları engellemek üzere her iki devlet, güvenlik alanında iş birliği yapma ve kendi ülkelerindeki suçlardan mahkumiyetlerine karar verilen vatandaşların taraf devletlerce karşılıklı olarak birbirlerine bildirilmesi kararı almıştır. Taraflar burada karşılıklı güvenlik ve polis organları arasındaki iş birliğini geliştirmek üzere ziyaret, araştırma ve yayın mübadelesinde bulunmayı kabul etmiştir. Polis ve güvenlik kadrolarının gelişimi içerisinde güvenlik eğitimi ve öğretim kurumları arasında iş birliği yapacaklarını belirtmişler, terörizm ve örgütlü suçlarda ise ortak tedbirlere ve mücadeleye yönelik girişimlerde bulunacaklarını vaat etmişlerdir.

¹⁸⁹ Milletlerarası Andlaşma, 18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", **RG**, 3 Ocak 2020, Sayı: 30997.

¹⁹⁰ Başkan, **a.g.e.**, s.44.

¹⁹¹ Milletlerarası Andlaşma, 25 Aralık 2001 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması'nın onaylanması", **RG**, 18 Şubat 2002, Sayı: 24675.

2008 yılında ise bu taahhütleri yerine getirmek amacıyla askeri eğitim anlaşması yapılmış, 2012'deki anlaşma ile çeşitli Türk askeri okulları ile Katar askeri okulları arasında eğitim, öğretim ve personel değişimi ile ilgili düzenlemeler yapılarak askeri eğitim safhası genişletilmiştir.¹⁹² 2013 yılında ise mütakabiliyet ilkesi çerçevesinde iki devletin savunma sanayisini geliştirmeye yönelik bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, her iki ülke silahlı kuvvetlerine ihtiyaç duyduğu halde teknik konularda yardım sağlanacak, askeri teçhizat konusunda ortak araştırma ve geliştirme ile üretim projeleri uygulanacak, savunma sanayisi fuarları ve sempozyumları katılımı gerçekleştirilecek, ihtiyaç fazlası savunma sanayi ürün ve hizmetlerinin karşılıklı alım ve satım işlemleri yapılacaktır.¹⁹³

Eğitim, sanayi ve ortak teknik alanlarda iş birliği ile başlatılan askeri girişimler, 2015 yılıyla birlikte daha stratejik bir zemine kavuşmuştur. Bu anlaşma kapsamında Türkiye veya Katar toprakları üzerinde askeri eğitim ve ortak tatbikat alanında iş birliği ile ilgili faaliyetlerin yapılması için Katar Devleti'ne personel ve ekipman gönderilmesi kararı alınmıştır. Bu bağlamda Türk askerlerinin Katar'da konuşlandırılması kararı verilmiştir. Söz konusu anlaşmayla beraber karşılıklı ziyaret ve iş birliği tesis etmek koşuluyla liman, havalimanı ve hava sahalarının kullanılması, tesis kamp, birim ve askeri tesislerin oluşturulması için gerekli zemin oluşturulmuştur. İnsani yardım faaliyetlerinin genişletilmesi, askeri lojistik alanında iş birliği yapılması, ortak manevra ve tatbikatlar gerçekleştirilmesi ve askeri eğitimin iyileştirilmesi gibi içerikler de anlaşma kapsamında bulunmaktadır. Gönderilecek misafir personelin sağlık masrafları ise genel manada kendi devleti tarafından karşılanmak koşuluyla belirlenmiştir.¹⁹⁴ 2015'de Recep Tayyip Erdoğan bir konuşmasında *"Türk ve Katar orduları ilk ortak askeri tatbikatını gerçekleştirdi. Katar'da kurulacak askeri üste görev yapacak askerlerimizin bir kısmı göreve başladı."* diye ifade etmiştir.¹⁹⁵

¹⁹² (bkz: Dipnot 170. ve 171. kısımda geçen eğitim politikalarında askeri eğitimle ilgili ön bilgiler anlaşma detayında verilmiştir.)

¹⁹³ Milletlerarası Andlaşma, 2 Temmuz 2012 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Savunma Sanayisi İşbirliği Mutabakat Muhtırası"nın onaylanması, **RG**, 26 Ocak 2013, Sayı: 28540.

¹⁹⁴ Milletlerarası Andlaşma, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim, Savunma Sanayii ile Katar Topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Konuşlandırılması Konusunda İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar", **RG**, 8 Haziran 2015, Sayı: 29380.

¹⁹⁵ Gulf News, "Turkey to establish military base in Qatar", (Çevrimiçi) <https://gulfnews.com/world/mena/turkey-to-establish-military-base-in-qatar-1.1630691>, 2.31.2015, (Erişim: 25.03.2024)

Asıl askeri gelişme bu kapsamda, 2017'deki Katar'daki Körfez devletleri tarafından oluşturulan diplomatik krizin başlamasından itibaren tam 3 gün sonra 3000 Türk askeri gelebilecek şekilde ve 5000 kişiye kadar kapasitesi olan bir üssün geliştirilmesiyle belirlenmiştir. Türk askerleri, Katar'da kurulan Tarık bin Ziyad Üssü'ne asker göndererek üs içerisinde hakimiyet kurmaya başlamıştır. İlk olarak yaklaşık 214 Türk askeri hızlı müdahale birimi olarak Katar donanması ile tatbikat yapmak için gelmiştir. Buradaki üs, Körfez'deki ilk Türk üssü olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁶ Üs kurulduğunda komutanı Albay Mustafa Aydın'dır. Türk ve Katarlı askerler tarafından tesis edilen yakınlığın yanı sıra bu üssün rolü hem Suudi Arabistan, hem de İran açısından dengeleyici bir konumdadır. Katar Krizi'nde 13 maddelik talep listesinde Türk üssünün kapatılması Katar'a dayatılmıştır. Buna rağmen Türk üssünün varlığı bölge ülkelerine karşı dengeleyici bir konumda olmuştur. Bununla birlikte bölgeye yeni bir üs daha inşa edilmiş ve Türk asker sayısının arttırılacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁷

Üslerin yanı sıra Türk savunma firmaları da 6 Ekim 2015 tarihinde bölgeye gelmiş, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) başkanı Nail Olpak'ın Katar Yüksek Teknoloji Limanı'nda öncülük ettiği bir fuar sergisi gerçekleştirilmiştir. Katar'daki bu fuarda Türkiye'nin önde gelen savunma ve havacılık sistemi üreticilerinden ASELSAN, BMC (British Motor Company), Havelsan, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TAI), Roketsan ve THY Teknik'in aralarında bulunduğu 67 Türk firması ve kuruluşuyla stant açılmıştır.¹⁹⁸

Ortak tatbikatlar kapsamında Katar ve Türkiye askeri iş birliklerini deneyimlemek üzere TSK tarafından 2016 yılında Efes 2016 Tatbikatı İzmir'de düzenlenmiştir. 900'ü yabancı toplamda 7500 askerden oluşan bu tatbikatta gerçek roketler kullanılmış ve birçok ülkeden farklı katılımcılar gelerek tatbikata eşlik etmiştir. Katarlı vatan-

¹⁹⁶ Aljazeera, "New Batch of Turkish troops arrives in Qatar", (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com/news/2017/6/30/new-batch-of-turkish-troops-arrives-in-qatar>, 30.06.2017, (Erişim: 25.03.2024)

¹⁹⁷ Hande Fırat, "Katar'da yeni üssün açılışı sonbaharda", **Hürriyet Gazetesi** (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/hande-firat/katarda-yeni-ussun-acilisi-sonbaharda-41300793>, 13.08.2019, (Erişim: 25.03.2024)

¹⁹⁸ Hürriyet Daily News, "Turkish defense firms 'deployed in Qatar for better trade", (Çevrimiçi) <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-defense-firms-deployed-in-qatar-for-better-trade-89492>, 7 Ekim 2015, (Erişim:25.03.2024)

daşlar da Türk vatandaşların yanında bu farklı ülkelerle birlikte ortak tatbikat eğitimlerine katılmıştır.¹⁹⁹ Recep Tayyip Erdoğan, Katar'daki üssü 2017 yılında ziyaret etmiş, bu üs için "*Burada bulunmanızın tek nedeni dostluk, huzur ve güvendir.*" şeklinde vurgulamıştır.²⁰⁰ 2018'de yine İzmir'de Efes 2018 askeri tatbikatı gerçekleştirilmiş bu sefer de Katar, gözlemci ülkeler arasına girmiştir.²⁰¹ Ambargoların kriz etkisini yavaşlatmak amacıyla Mart 2018 tarihinde "Aslan İni" adlı bir tatbikat daha düzenlenmiştir. Tatbikat direktörlüğünde bulunan Tuğgeneral Casim Ahmed el-Mühennedi "*tatbikatın Katar Silahlı Kuvvetleri tarafından uygulanan yıllık eylem planının bir uzantısı olduğunu*" ifade etmiştir.²⁰²

Öte yandan Katar'da Türk varlığı, deniz askeriyesi alanında da kendini göstermiştir. Katar ortak özel kuvvetleri komutanı General Hamad Bin Abdullah Al-Futtais Al Marri, 2018'de DOHA Uluslararası Deniz Savunma Fuarı ve Konferansı'nda (DIMDEX) gündeme getirilen bir anlaşmayla Türkiye'nin Katar'ın kuzeyinde üs kurma ihalesi kazandığını ifade etmiştir. Anlaşma kapsamında deniz üssünde deniz devriyesi ve eğitim merkezi bulunacağı kararlaştırılmıştır. İlaveten Katar'da Piri Reis Üniversitesi ile anlaşmalı bir akademi kurularak savunma stratejileriyle ilgili uzun vadeli bir girişimin olması gerekliliği ifade edilmiştir.²⁰³ Hemen bu anlaşma akabinde Piri Reis Üniversitesi'ne Katar Silahlı Kuvvetleri'ne eğitim verilmesi için dört programdan oluşan Katar Deniz Harp Okulu'nun (Mohammed Bin Ghanim Al Ghanim Naval Academy) tesisinde oluşum ve işletilmesi için altı yıllık eğitim hizmeti hakkı verilmiştir. Altı senenin ilk altı ayı hazırlık döneminden oluşacağı, beş buçuk senesi de akademik hizmet

¹⁹⁹ NTV, "Efes 2016 Tatbikatı'nda gerçek roketler kullanıldı, hedefler yok edildi", (Çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/efes-2016-tatbikatinda-gercek-roketler-kullanildi-hedefler-yok-edildi,ZK2tGq8OUUWBprVO1p7ezQ/Grm8cBn46ECqr6XcyD5jiA>, 30.05.2016, (Erişim: 25.03.2024)

²⁰⁰ Anadolu Ajansı, "President Erdogan visits Turkey military base in Qatar", <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-security/president-erdogan-visits-turkey-military-base-in-qatar/14567>, 16.11.2017, (Erişim: 25.03.2024)

²⁰¹ Anadolu Ajansı, "Efes 2018 Tatbikatında Fiili Atışlar Tamamlandı", <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/efes-2018-tatbikatinda-fiili-atislar-tamamlandi/1141060>, 10.05.2018, (Erişim:25.03.2024)

²⁰² Dünya, "Katar ve Türkiye'den Askeri Tatbikat", (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/dunya/katar-ve-turkiyeden-askeri-tatbikat-haberi-408955>, 27.03.2018, (Erişim: 25.03.2024).

²⁰³ Middle East Monitor, "Qatar signs Turkey naval military base agreement", (Çevrimiçi) <https://www.middleeastmonitor.com/20180314-qatar-signs-turkey-naval-military-base-agreement>, 14.03.2018, (Erişim: 25.03.2024).

verilmesi şeklinde ilerleyeceği belirtilmiştir.²⁰⁴ Bu sayede Katar'daki deniz harp okulu, bizzat altı sene için Türk diasporası tarafından idare edilecektir.

Kara ve deniz silahlı kuvvetlerinin eğitimlerinin yanında askeri ticaret anlamında 2019 yılında Türkiye ve Katar arasında bir anlaşma ile Türkiye'nin yerli Altay muharebe tanklarının Katar'a satılma kararı alınmıştır. İlk teslimatta 40 tank teslim edileceğinin toplamda ise 100 tankın satılacağını belirten AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Ali İhsan Yavuz, ilk teslimatın ardından tanklarda tamamen yerli motorlar kullanılacağını ifade etmiştir.²⁰⁵

Söz konusu gelişmelere ilaveten yakın zamanda Katar'da gerçekleştirilen 2022 FIFA Dünya Kupası için Türkiye parlamentosu, FIFA'nın gerçekleşmesi için güvenliğinin korunmasını sağlamak amaçlı Türk askerlerinin Katar'a gönderilmesini onaylamıştır. Bu birliklerin uluslararası futbol müsabakaları esnasında güvenliği sağlamak amaçlı 250 asker, bir korvet sınıfı deniz gemisi ve 3000 çevik kuvvet polisiyle oluşturulması hedeflenmiştir.²⁰⁶ Bu hedef kapsamında FIFA organizasyonu için Katar ve Türkiye arasında uluslararası bir anlaşma gerçekleştirilmiş, anlaşmaya göre Türkiye ve Katar arasında büyük çaplı organizasyonlar için güvenlik ekibi düzenlenmesine yer verilmiştir. Buna göre 3000 Çevik Kuvvet, 100 Özel Harekat Personeli, 50 Bomba Arama Köpeği ve idarecisi, 30 Çevik Kuvvet Köpeği ve idarecisi ile 50 Bomba uzmanının Türk tarafında yer alması kararı verilmiştir.²⁰⁷

Günümüzde Türkiye ve Katar arasında hala askeri tatbikatlara devam edilmektedir. Söz gelimi son zamanlarda Türkiye ve Katar arasındaki Türk, Hava ve De-

²⁰⁴ Mavi Vatan, "Denizcilik Alanında Muhteşem Bir Üniversite: Piri Reis Üniversitesi", (Çevrimiçi) <https://mavivatan.net/katar-deniz-harp-okulunun-kurucusu-piri-reis-universitesi/>, 02.04.2020, (Erişim: 25.03.2024)

²⁰⁵ Daily Sabah, "Katar, Türkiye'nin yerli Altay muharebe tanklarını satın almak için anlaşma imzaladı", (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/defense/2019/03/12/qatar-signs-deal-to-purchase-turkeys-domestic-altay-battle-tanks>, 12.03.2019, (Erişim: 25.03.2024).

²⁰⁶ Associated Press News, "Turkey OKs sending troops to Qatar for World Cup security", (Çevrimiçi) [https://apnews.com/article/sports-middle-east-qatar-recep-tayyip-erdogan-ad3fd4e9bd7087f2df8a976c5ca6e41e#:~:text=ANKARA%2C%20Turkey%20\(AP\)%20%E2%80%94,Gulf%20country%20for%20six%20months](https://apnews.com/article/sports-middle-east-qatar-recep-tayyip-erdogan-ad3fd4e9bd7087f2df8a976c5ca6e41e#:~:text=ANKARA%2C%20Turkey%20(AP)%20%E2%80%94,Gulf%20country%20for%20six%20months), 5 Ekim 2022, (Erişim: 25.03.2024).

²⁰⁷ Milletlerarası Andlaşma, "7 Aralık 2021 tarihinde Doha'da imzalanan ve 7402 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Katar Devleti Hükümeti Arasında Büyük Çaplı Organizasyonların Yerine Getirilmesinde İşbirliği Konulu Niyet Mektubunun Uygulanmasına İlişkin Protokol'ün onaylanması", **RG**, 6 Haziran 2022, Sayı: 31858.

niz kuvvetleri iletişimi güçlendiği için hepsinin katılımıyla 9 Kasım 2023 tarihinde Yırtıcı Şahin 5 Tatbikatı düzenlenmiştir. ²⁰⁸ Bu tatbikatlar ilk başlarda Katar krizinin psikolojik şiddetini yumuşatmak açısından büyük önem arz etmiş, hatta 2021 yılında Katar krizinde Suudi Arabistan'ın dayattığı 13 maddelik talepler onaylanmadan ortadan kalkmıştır. Katar Krizi 5 Ocak 2021 tarihinde Suudi Arabistan'ın sınırlarını açma kararıyla sona ermiştir. ²⁰⁹

Günümüzde Türkiye ve Katar arasındaki askeri tatbikatlar geliştirilerek sürmektedir. Bu askeri nitelikteki yönelimler; eğitim ve teknik açılardan büyük organizasyonlarda temsiliyet bakımından Türk ve Katarlı vatandaşlar arasında büyük personel değişimlerine ve tatbikatlarla vatandaşlar arası etkileşimi arttıracak bir pozisyonda aktif olarak iki devlet arası gelişmelerde karşılığını bulmaktadır. Nitekim Türkiye bu durumu Suudi Arabistan'a veya Körfez devletlerine karşı bir tepki olarak yorumlamaktan ziyade bölgesel tehditleri gidermek konusunda ve ekonomi güvenliğini tesis etmek amaçlı bir adım olarak değerlendirmektedir. Buna yönelik olarak Türkiye askeri anlamda diasporik ilişkilerini Katar vatandaşlarıyla sürdürülebilir hale getirecek adımlarla atmaya devam etmektedir.

2.1.8. Kültürel Politikalar

Kültürel politikalar, diasporalar ile mesken devletin vatandaşları arasındaki yakın etkileşim bağlarının kuvvetlenmesi için önemli bir adım teşkil etmektedir. Türk kültürü diasporik varlığıyla bölgesel hacmini genişletmek adına genellikle kültür diplomasisi aracılığıyla Katar'da öne çıkmıştır. Özellikle kültür diplomasisini beslerken eğitim açısından modern kültür konusunda vatandaşlar arası adaptasyonun sağlanması açısından basamak teşkil eden gelişmeler yaşanmış, İslami kültür ile Türk - Arap kültürü yakın tutulmaya çalışılmıştır.

Katar ve Türkiye arasında kültürel iş birliğini arttıracak gelişmeler, 1991'de yapılan Kültürel İşbirliği Anlaşması ile gerçekleşmiştir. Aslında bu anlaşma 1985'deki anlaşmanın yeniden gündeme alındığı bir anlaşmadır. Aynı kapsamda Türkiye ve Katar'ın mütekabil olarak kültürlerinin daha iyi bilinmesi amacıyla; yayın, film, radyo ve

²⁰⁸ MSB, "Yırtıcı Şahin-5 Tatbikatı Basın Duyurusu", (Çevrimiçi) <https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/5ff180bb44494c0aa49288a70438035d>, 30.10.2023, (Erişim: 25.03.2024)

²⁰⁹ Anadolu Ajansı, "Körfez'deki Katar'a yönelik abluka 3,5 yıl sonra bitiyor", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfezdeki-katara-yonelik-abluka-3-5-yil-sonra-bitiyor/2098597>, 05.01.2021, (Erişim:25.03.2024).

televizyon programları ile sanat eserlerinde, üniversite personellerine çalışmalarını kolaylıkla sağlayabilme imkanı tanınmıştır. Gazeteci yazar, sanatçı, müzisyen ve folklor dansı sanatçıların ziyaretlerinin sağlanması, atletizm ve spor faaliyetlerinin yürütülmesine yönelik iş birliğinin tesis edilmesi kararlaştırılmıştır.²¹⁰

1985 ile 1991 anlaşmaları kültürel başlangıcın zeminini tesis etse de çok uzun bir süre sonra Türkiye ve Katar arasında vatandaşlar arası kültürel yakınlığı tesis edebilecek gelişmeler yaşanmıştır. Bölgeye eğilim özellikle ekonomi ve askeri alanda yoğunlaşırken asıl kültürel eğilim, 2015 yılında “Karşılıklı Kültür Yılı İle İlgili Kültürel İşbirliği Niyet Bildirgesi” imzalanması ile fazlasıyla artmıştır. Bu dönemin Kültür Bakanı Ömer Çelik, YEE’nin Doha’da açılacağına sinyalini vermiş ve aynı yıl YEE Türkiye’nin bölgedeki en büyük kültür merkezi olarak resmen açılmıştır. 2015’in Türk-Katar kültür yılı ilan edilmesiyle birlikte YEE de aynı yıl faaliyetlerine başlamıştır. Bakan Ömer Çelik bu bildirinin hemen sonrasında yaptığı konuşmada ise *“Katar ilişkilerimizin en mükemmel olduğu ülkelerden bir tanesi, 500 yıl önceye dayanan kardeşlik bağlarımız var. Siyasi ve ekonomik ilişkilerimizin yanında bu tabloda tek eksik olan kültürel ilişkilerimiz”* diye ifade etmiştir.²¹¹ Bu bildirinin yapıldığı salonda çeşitli folklor gösterileri ve ebru sanatı tasarımları gibi kültürel faaliyetler takdim edilmiştir.

Bildirgeden çok kısa bir süre sonra kurulan YEE; Türk kültürünü tanıtmak için 2015’den bu yana daha önceki başlıklarla da zikredildiği gibi Türkçe eğitimi, folklor çalışmaları, edebi ve tarihi çalışmalar, sempozyum ve kongreler, melodi ve konserler, ulusal ve uluslararası gün kutlamaları, kültürel fuarlar, kütüphanecilik değişimleri, akademik yayınlar, Türk okçuluğu, iftar organizasyonları, karşılıklı dil eğitimleri, tezhip, hat, ebru ve takı atölyelerinin düzenlenmesi şeklinde geleneksel Türk el sanatları faaliyetlerinin sergilenmesi gibi çeşitli alanlarda Katar’da varlık göstermiştir. Muhtelif akademik yayınlar yapılmış ve kültürel diplomasi bu bağlamda geliştirilmeye çalışılmıştır. Halen de bu alanlarda YEE kapsamında ilerleme kaydedilmektedir.

Aynı bağlamda çeşitli kültürel kuruluşlar ile partner olarak çalışan YEE, Katar’da Türk kültür diplomasisinin en önemli STK ayağını teşkil etmektedir. Kurumun

²¹⁰ Milletlerarası Andlaşma, “26 Mart 1987 tarihli ve 3342 Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Kültürel İşbirliği Anlaşması’nın onaylanması”, **RG**, 6 Ocak 1991, Sayı: 20747.

²¹¹ T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı, “500 YILLIK KARDEŞLİK BAĞI KÜLTÜREL İLİŞKİLERLE SAĞLAMLAŞIYOR”, (Çevrimiçi) <https://basin.ktb.gov.tr/TR-121967/500-yillik-kardeslik-bagi-kulturel-iliskilerle-saglamlasiyor>, (Erişim 31.03.2024).

düzenlediği organizasyonlara yer yer İHH da dahil olmakta ve Türkiye Ortadoğu ilişkilerinde yapılacak bilimsel çalışmalarda ORSAM ve TİKA da Türkiye üzerinde ortak faaliyetler göstermektedir.

YEE'nin yanında kültürel faaliyetlerin yaygınlaştırılması konusunda bir başka kol, Bakan Ömer Çelik'in de ifade ettiği gibi 500 yıllık tarihi geleneğin kültürel diplomaside dillendirilmesidir. Bu açıdan tarihsel bağları genişletmek ve kültürel parçaları bir araya getirebilmek için 2016 yılında bir anlaşma daha yapılmıştır. Anlaşma kapsamında iki ülkenin tarihindeki arşiv belgelerinin dijitalleştirilmesi noktasında iş birliği yapma kararı alınmış, arşivci ve kütüphanecilerin mübadelesi yapılacağı ifade edilmiştir.²¹² Daha önce de zikredildiği gibi, İbn Haldun üniversitesinden kütüphanecilik üzerinden personel değişimleri gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Türkiye ve Katar arasında tarihten bu yana gerçekleştirilen gelişmelere değinen bir sempozyum düzenlenmiştir. 2019 yılında düzenlenen söz konusu faaliyette Katar'ın Osmanlı'daki varlığıyla ilgili çalışma yapan Zekeriya Kurşun, sempozyuma katılmış ve burada Osmanlı arşiv belgelerini sunmuştur.²¹³ Bu sayede Katarlı ve Türk vatandaşlar arasındaki tarihi bağların kuvvetlendirilmesi hedeflenmiştir.

Aynı dönemlerde iki ülke ve halkları arasında dostluk bağlarını güçlendirip derinleştirmek için bilgi mübadelesi amacıyla basın ve enformasyon anlaşması yapılmış, basın ve enformasyon konusunda kamu iletişim kurumlarından, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü ile Katar Medya Kurumu arasındaki istişare ve iş birliğinin desteklenmesi kararı alınmıştır. Bu kamu iletişim kurumlarının idaresinde uygulanacak protokolde mevcut siyasal yapıları tanımak amaçlı gazetecilik ve medya faaliyetlerinin yaygınlaştırılması hedeflenmekte, medya mensupları arasında profesyonel ilişki kurulması hedeflenmektedir.²¹⁴

Basın ve medya konusunda Arap dünyasının en etkin kanalı olan El Cezire'nin varlığı bu noktada Türkiye ve Katar ilişkileri açısından önemli bir kültür malzemesi biçiminde ortaya çıkarmaktadır. El Cezire, Türk ve Katar kamuoyunu birbirine yakın-

²¹² Milletlerarası Andlaşma, "2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Arşiv Alanında İşbirliği Protokolü'nün onaylanması", **RG**, 06 Mayıs 2016, Sayı: 29704.

²¹³ Alrantisi, **a.g.e.**, s.238.

²¹⁴ Milletlerarası Andlaşma, "2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Basın ve Enformasyon Alanlarında İşbirliği Protokolü'nün onaylanması", **RG**, 15 Nisan 2016, Sayı: 29685.

laştıran en önemli medya aracı konumundadır. Yapılan anlaşmanın genişletilmesi sürecinde en önemli gerçekleştirilen faaliyetlerden birisi, El Cezire Türk'ün 2014'de yayın hayatına geçirilmesidir. Bu müspet gelişmeye rağmen detaylı bir açıklama olmadan El Cezire Türk kanalı, 2017'de "Al Jazeera Media Network" tarafından kapatılmıştır.²¹⁵ Yine de 3 yıllık yayın hayatında bu kanal kapsamında Recep Tayyip Erdoğan bir yayına katılmış ve büyük bir reyting toplamıştır.²¹⁶ Bunun yanında El Cezire düzenli bir şekilde medya organlarıyla Türkiye coğrafyasına ilgi duymakta ve Türkiye ile ilgili sıklıkla haberler düzenlemektedir.

Öte yandan medya gücüyle orantılı olarak Türk kültürünün bölgede etkin bir şekilde gösterilmesinde Türk dizilerinin de önemli bir payı bulunmaktadır. Türk dizileri birçok Arap ülkesinde hatta uluslararası platformlarda yayınlandığı gibi Katar'da da yayınlanmakta ve toplum tarafından büyük bir izleyici kitlesine sahip olmaktadır. Hatta Katarlı yapım şirketi *beIN Media Group* tarafından satın alınan ve bir dönem Türkiye'de fazlasıyla aktif olan DIGITURK sayesinde Türkiye'deki medya gelişimine de fazlasıyla duyarlılık gösterilmiştir.²¹⁷

Dizi ve filmlerin temelinde, Arap ve Türk halklarının geçmiş dönemde benzer yaşantıları olduğu olgusuna yakın kültürel figürler görülebilmektedir. Katar Doha'da yapılan bir araştırmada, Bir Türk dizisinin sesi kapatılıp diyalogsuz bir şekilde sadece aksiyonu izlendiğinde Türkler ve Araplar arasındaki farkı anlamanın zor olacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra özellikle Arap kadınlarının ilgi çekici bulunduğu Türkiye'de RTÜK tarafından ahlaka ve Türk aile değerlerine aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilip cezalandırılan "Fatmagül'ün Suçu Ne?" dizisinin Arap toplumlarında devlet vatandaş ikilemi içerisinde ele alınmaktan çekinilen aile dramalarını örneklendirdiği için en çok bilinen ve en çok sevilen dizilerden biri olduğunu ortaya koyan bir çalışma ortaya konmuştur.²¹⁸ Bu açıdan sadece İslami figürler olmasa da hem yakın hem de karmaşık kültürel kodlardan dolayı ele alınamadığı ve farklı görüldüğü için ilgi çeken yapımların

²¹⁵ Al Jazeera Turk, "Bizi desteklediğiniz için teşekkür ederiz", (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com.tr>, 3 Mayıs 2017, (Erişim: 31.03.2024).

²¹⁶ Al Jazeera Turk, "Cumhurbaşkanı Erdoğan Al Jazeera'de", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=wtEtLtJcQRU>, (Erişim: 31.03.2024)

²¹⁷ Digiturk beIN Media Group, "beIN Media Group, Digiturk ile Türkiye'ye Yenilikler Sunmaya Devam Ediyor!", (Çevrimiçi) <https://www.digiturk.com.tr/digihaber/bein-media-group-digiturk-ile-turkiyeye-yenilikler-sunmaya-devam-ediyor>, 11 Aralık 2017, (Erişim: 1.04.2024).

²¹⁸ Miriam Berg, "The Importance of Cultural Proximity in the Success of Turkish Dramas in Qatar", *International Journal of Communication*, 2017, s.3419-3426.

bulunması, uluslararası arenada satılan Türk dizilerinin yaygın bir kültürel yakınlaştırma sağladığı ve hedef uyandırdığı gerekçesiyle Katar gözünde yeni bir Türk figürü ve imajı oluşturmaktadır. Bu noktada Türk diasporası ile Katarlı vatandaşların etkileşimi esnasında birbirleri hakkında sahip olacağı ön fikirler oluşabilmektedir.

Günümüzde Türk dizilerinin önemi nispi olarak büyümeye devam etmektedir. Yakın zamanlarda Katar, *Timeless Drama Channel* adlı kanalı hayata geçirmiş ve bu kanal tamamıyla Türk drama dizilerini veren bir Katar kanalı olarak ihdas ettirilmiştir.²¹⁹ Bunun yanında 2020 yılında “Seni Çok Bekledim” adlı Türk dizisinin bazı sahneleri Katar’da çekilmiş, çekimlere ve bölgeye olan eğilim arttırılmıştır.²²⁰

Günümüzde hala medya faaliyetleri Türkiye ve Katar arasında devam etmektedir. Bu bağlamda 2023’de medya ve iletişim alanlarını besleyen bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlamda Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı İle Katar Devleti Hükümeti İletişim Ofisi arasında iş birliği ve istişare teşviklerinin gerçekleştirilmesi taahhüdü verilmiştir. İki devlet karşılıklı olarak kültürel faaliyetlerini yakından tanımak amacıyla medya ve iletişim faaliyetleri için karşılıklı ziyaretleri her yıl teşvik etme sözü vermiştir. Medya mensupları ve kanaat önderlerini birlikte ağırlayacak ortak etkinlikler düzenleme kararı almışlardır.²²¹ Bu gelişmeler, Türk ve Katar ilişkilerinde medya faaliyetleri üzerinde yakın temasların süreceğine işaret etmektedir.

Medya alanındaki kültürel gelişmelerin yanı sıra 2017 yılında Türkiye ve Katar arasında 2014 yılında oluşturulan Yüksek Stratejik Komite zemininde iki ülkede oluşturulmuş fuar organizasyonları konusunda iş birliği mutabakatına varılmıştır. Uluslararası ticaret fuarlarının organize edilmesi yoluyla da kültürel ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir.²²² Bu fuarların varlığı, Türk ve Katarlı vatandaşların kültürel bağlarını geliştirmek noktasında önemli bir etkinliğe sahip olmasından ileri gelmektedir. Uluslararası marka stratejilerini geliştirmesi bakımından iki ülkenin ortak benzerlikleri,

²¹⁹ Timeless Drama Channel, “Series & Movies”, (Çevrimiçi) <https://timelessdramachannel.com/series-movies/>, (Erişim: 2024).

²²⁰ Anadolu Ajansı, “Türk dizisi 'Seni çok bekledim' Katar’da çekiliyor”, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-dizisi-seni-cok-bekledim-katarda-cekiliyor/2080123>, 17.12.2020, (Erişim: 1.04.2024)

²²¹ Milletlerarası Andlaşma, “14 Ekim 2022 tarihinde İstanbul’da imzalanan ekli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Medya ve İletişim Alanlarında İş Birliği Protokolü”, **RG**, 9 Mayıs 2023, Sayı: 32185.

²²² Milletlerarası Andlaşma, “18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon’da imzalanan ekli “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Fuarlar Düzenlenmesi Konusunda İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı”nın onaylanması”, **RG**, 21.08.2017, Sayı: 30161.

ülkenin önemli kademesinden insanları bir araya getirmekte olduğu gibi Katar'da bulunan Türklerin etkinliğini gösterebilecekleri bir politik alanı da inşa etmektedir. Bu fuarlar çoğunlukla başta ekonomik sebeplerle ticari bağlantılar kurma alanları olarak kurulmuş olmakla beraber Türk kültürüne dair çeşitli bilgi birikiminin Katarlılar tarafından fark edilmesini de sağlamıştır.

Uluslararası fuarların Türk kültürünü temsil ettiği noktalarda teşekkül eden girişimlerin başında hiç şüphesiz Türk yemekleri gelmektedir. Katar'da bir fuarda veya özel kültürel bir alanda mutlaka karşılaşılabilecek Türk ürünlerinin başında Türk mutfağının bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim 2017 yılındaki Katar Krizi sırasında oluşan ablukadan beri gıda krizi yaşayan Katar halkı, Türk gıdalarına alıştığı için marketlerde yerini alan Türk ürünleriyle sıklıkla karşılaşmıştır. Söz konusu gerekçeyle ilaveten geleneksel yemek kültüründen dolayı Katarlı halkın Türk yemeklerine yabancı olmadığı söylenebilmektedir. Türk yemekleri sıklıkla çeşitli organizasyonlar içinde sergilenmekte ve Katar halkına tanıtılmaktadır. Söz gelimi 2018 yılında Doha'da THY ile iş birliği içerisinde "Türk Yemekleri Kültür Günü" düzenlenmiş; baklava, dondurma, köfte ve ızgaralar Katarlı vatandaşlar tarafından büyük beğeni toplamıştır.²²³

Bununla birlikte Katar'da 30'dan fazla Türk restoranı bulunmaktadır. Bu restoranlardan bazıları Türk devleti için turizm ataşesi olarak görev yapmakta ve aşçıları Expo (exposition) 2023 gibi fuarlarda da yer alabilmektedir. Expo fuarları Uluslararası Sergi Fuarları olarak da bilinen "Bureau International dex Expositions" (BIE) tarafından düzenlenmektedir. BIE hükümetlerarası bir kuruluş olup 1928'de bir anlaşmayla Paris'te kurulmuştur.²²⁴ Expo fuarları FIFA gibi uluslararası çapta dünya organizasyonlarına benzer bir fuar girişimidir. Her yıl bu fuarlar bir devlete verilmekte ve o devletler düzenledikleri dünya fuarı organizasyonlarında kendilerini temsil etmektedir. 2020'de Dubai Expo'ya hak kazanmış, 2023'de ise Katar Doha'da Expo düzenlenmiştir. Expo anlamında Türk diasporası bölgede kültür elçisi konumunda faaliyet gösterebilmektedir. Hatta Türk restoran ve lokantalarının kurulan Expo organizasyonu içinde yemek verebilmesi için ticaret müşavirliğinde Türk işletme sahiplerine gerekli

²²³ Anadolu Ajansı, "Katar'da 'Türk Yemekleri Kültür Günü' düzenlendi" (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katarda-turk-yemekleri-kultur-gunu-duzenlendi/1079936>, 05.03.2018, (Erişim: 01.04.2024).

²²⁴ Bureau International dex Expositions, "Who We Are", (Çevrimiçi) <https://www.bie-paris.org/site/en/who-we-are>, (Erişim: 2024).

duyurular yapılmıştır.²²⁵ Bu kapsamda Expo bünyesinde Doha'da Türk Pavilyon'u açılmıştır. Pavilyon kültürü genellikle Körfez Arap devletlerinde yaygın olan bir uygulamadır. Pavilyon, bir çeşit dizi seti platosuna benzer stantların ve dükkanların yaygın olarak bulunduğu fuarlardaki satış bölgelerini temsil etmektedir. Pavilyonlarda çeşitli ülkelerden satış bölgeleri ve platoları kurulmakta ve her pavilyon, kendi kültürünü temsil etmektedir.

Katar'daki Expo ise "Daha İyi Çöl, Daha İyi Çevre" sloganıyla ön plana çıkan tarımsal ürünlerin sergilendiği bir organizasyon olarak görülmüştür. Aynı bağlamda Türk Pavilyonu, daha çevresel bir organizasyonun temsiliyle çeşitli ürünleriyle fuarda temsil imkanı bulmuştur. Bu açılıшта yine mehter takımı oyunları gösterilmiş, Ticaret Bakanı Ömer Bolat ve Tarım Orman Bakanı İbrahim Yumaklı tarafından konuşmalar gerçekleştirilmiştir. Burada Türk tarımı hakkında bilgi ve birikimin sunulduğu bir organizasyon gerçekleştirilmiştir. Bakan Bolat, Katar ile ilişkilerin ilerleyeceğini belirterek Katar halkı ve emirini tebrik etmiştir. Bölgeye Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) ve Ticaret Bakanlığı aracılığıyla 150 kişilik bir heyetle gelen Türkiye temsilcileri, uluslararası fuar neticesinde ikili ticari görüşmelere dair fırsat bulmuştur. Bu noktada Bakan Bolat, Türk ve Arap kimliğine dair *"Türkiye'de yaşanan münferit olaylar ırkçılık ve Arap düşmanlığı olarak yansıtıldı, biz böyle olmadığını anlattık"* diye ifade etmiştir. Konuşmasında turizmle ilgili olarak Türk ve Arap düşmanlığının olmadığını belirterek ırkçılığa karşı bir vurguyla Türk misafirperverliğine dikkat çekerek Türkiye bölgesine dair yeşil ışık yakmıştır.²²⁶

Turizme yeşil ışık yakılmasının ardından aynı yılda düzenlenen Katar Turizm Fuarı için ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB) standı katılmış ve Türk turizmini anlatan bir tanıtım organizasyonu gerçekleştirmiştir.²²⁷

Fuarların yanında 2016'da iki devlet arasındaki kültür bakanlıkları aracılığıyla bir kültür anlaşması daha yapılmıştır. Bu anlaşma kapsamında iki devlet arasında geçmişteki faaliyetlere ek olarak CD ve kitap sergileri, kültürel, entelektüel ve edebi

²²⁵ Doha Ticaret Müşavirliği, "Expo 2023 Doha- Yemek Kioskları", (Çevrimiçi) <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/20455/>, 9 Ağustos 2023, (Erişim: 01.04.2024).

²²⁶ Haberler, "EXPO 2023 Doha'da Türk pavilyonu açıldı", (Çevrimiçi) <https://www.haberler.com/ekonomi/expo-2023-doha-da-turk-pavilyonu-acildi-16391581-haberi/>, (Erişim: 01.04.2024).

²²⁷ TÜROB, "Katar Turizm Fuarı Ziyarete Açıldı...", (Çevrimiçi) <https://www.turob.com/tr/haberler/2023/show/1743/katar-turizm-fuari-ziyarete-acildi>, (Erişim: 01.04.2024).

seminerler teşvik edilmiştir. Bilim kuruluşlarında yapılacak halk kültürünün uluslararası bilimsel toplantılara konu olması, tiyatro ve sanatsal faaliyetlerin artışı, ortak film yapımı konusunda teşvik ve sinema alanlarında iş birliği yapma kararı alınmıştır. Buna ek olarak taraflar; arkeoloji, sanat tarihi, müzecilik gibi kültürel miras ve sanat eserleri restorasyonu için karşılıklı uzman ziyaretlerinin bulunmasında, yasa dışı çıkarılan kültür varlıklarının menşei ülkesi iadesi konusunda iş birlikleri geliştirmiştir. Karşılıklı kültürel yayınlar ve biyografiler ile özgün yapıtların dağıtımını teşvik edilmiştir. El yazması ve nadir eserlerin korunmasında bilgi alışverişinde bulunulacağı teminat altına alınmıştır. Taraflar tüm bu işbirliklerini sağlamak ve uygulanmasını yürütmek amacıyla yılda bir kez düzenlenmek üzere ortak bir komite kurma kararı almışlardır.²²⁸ Bu anlaşma içeriğinde Katar müzesinde de Türk eserleri bulunmakta, hatta bir kısmı Doha İslam Sanatları müzesinde sergilenmektedir.²²⁹ Bu kapsamda Başta YEE'nin başını çektiği Mehmet Akif gibi çeşitli ünlü yazarların hayatlarının karşılıklı olarak konferanslarda gösterim faaliyetleri düzenlenmiştir. Ayrıca sanatsal faaliyetler sürmeye devam etmiş, 2018 yılında İstanbul Kültürlerarası Sanat Diyalogları Vakfı (İKSDV) "*Sonsuz Emanet*" projesini Katar'da başlatmış, bu çerçevede 2018'de Katar'da sanat galerisi açılmıştır. Söz konusu sergide müzik performansları, festival ve atölyeleri Sonsuz Emanet bünyesinde birleştirilerek Katar'da Türk sanatları altında sergilenmiştir.²³⁰

Katar'da kültürel açıdan mimari faaliyetlerde de Türk izlerine rastlamak mümkündür. Osmanlılar Katar'daki Zubar Kalesi'ni ve bölgede Ebu Kubab Cami'ni inşa etmiştir.²³¹ Bunun yanında ünlü Türk mimar Zeynep Fadıllıoğlu, Katar'da Turkuvaz renkli Katara Cami'nin mimarlığını üstlenmiştir.²³²

Son olarak aile kültürünü korumak açısından da gelişmeler yaşanmış ve bu kapsamda Aile, Kadın ve Sosyal Hizmetler alanlarında bir uluslararası anlaşma yapıl-

²²⁸ Milletlerarası Andlaşma, "18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Kültür Alanında İşbirliğine İlişkin Mütakat Zaptı'nın onaylanması", **RG**, 11.03.2017, Sayı: 30004.

²²⁹ Ceren Derkan Değirmenci, "İstanbul Türk ve İslam Sanatları Müzesinin Karşılaştırılması", **Yüksek Lisans Tezi**, T.C Doğu Üniversitesi, Ocak 2017, s.100.

²³⁰ Anadolu Ajansı, "'Sonsuz Emanet' Sergisi Katar'da Açıldı", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/sonsuz-emanet-sergisi-katarda-acildi/1245652>, 04.09.2018, (Erişim: 31.03.2024).

²³¹ Alrantisi, **a.g.e.**, s.238.

²³² Ömercan Kaçar, "Katara'nın Turkuvaz Camisi" Independent Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/626341/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/kataran%C4%B1n-turkuaz-camisi>, 23.04.2023, (Erişim: 31.03.2024).

miştir. Bu anlaşma kapsamında taraflar arası sosyal güvenlik ve sosyal yardım, serbest bırakılan mahkum ve ailelerin bakımı, suça düşen çocukların refahı, yaşlı ve engellilerin refahı, aile, kadın ve çocuk işleri ile üretken aile projeleriyle ilgili iş birliği alanları oluşturulmuştur. Bu alanlarda uzmanlık değişimi girişimleri başlatılmıştır. Aile yapısını ve sosyal refahı korumaya yönelik ortak girişimler, kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi, kadın istihdamı ve girişimciliğinin artırılması ile yoksullukla mücadelede sosyal yardımları geliştirmek gibi alanlarda iş birliğine gidilmiştir. Söz konusu faaliyetler için ortak bir komite oluşturulmuştur.²³³

Ortak komite oluşumunda Türk kadınları ile Katarlı kadınları bir araya getirebilecek girişimlerin olduğu açıktır. Katar'da bilindiği üzere Türkiye'nin tam aksine çok eşlilik resmi bir uygulama olarak kanun metinlerinde yer edinmektedir.²³⁴ Çok eşlilikte eşit muamele hakkının yanında Katarlı kadınlara karşılıklı olarak eşiyile birbirinin ebeveyn ve akrabalarına karşılıklı saygı göstermesi yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülüğün yanında kadınların çalışma hayatlarında ise *vasilik sistemi* bulunmaktadır. Vasilik genel olarak kadınların hayatlarını sürdürürken alacakları temel kararlarda bir danışman onayıyla gerçekleştirebileceği eylemler için gerekli izni aldıkları kişiliği temsil etmektedir. Vasilerin evlilik akdetme yetkisi bulunmakta, baba izin vermediği takdirde kadınların evliliği resmi olarak engellenebilmektedir. İş hayatında ise bu sistem çeşitli gelişmelerle sarsıntıya uğrasa da pratikte yer yer karşılığını bulabilmektedir. Kadınlar; seyahat, üreme sağlığı, eğitim ve bazen çalışma gibi kararlarda da kişisel özgürlük çerçevesinde karar vermekten mahrum olabilmektedir. Dolayısıyla yapılan anlaşmalarda karşılıklı kültürel birliktelikleri zenginleştirip kadınların istihdamında ve yeniden hayata tutunabilmelerini sağlayan girişimlerin sayısının artırılması hedeflenmektedir.

Hatta bu noktada Katar'da İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından erkek vasi sisteminin kaldırılması çağrısı dahi yapılmıştır.²³⁵ Bu açıdan bakıldığında Türkiye ve

²³³ Milletlerarası Andlaşma, "26 Kasım 2020 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Aile, Kadın ve Sosyal Hizmetler Alanlarında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", **RG**, 25 Ekim 2022, Sayı: 31994.

²³⁴ Al Meezan, "Rights of Husband and Wife", **Promulgating The Family Law**, Law NO. 22, (Çevrimiçi) <https://www.almeezan.qa/LawArticles.aspx?LawTreeSectionID=8740&lawId=2558&language=en>, Article 55-58, (Erişim: 2024).

²³⁵ Euronews, "İnsan Hakları İzleme Örgütü'nden Katar'a 'erkek vasi' sistemini kaldırma çağrısı", (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2021/03/29/insan-haklar-izleme-orgutu-nden-katar-a-erkek-vasi-sistemini-kald-rma-cagr-s>, (29.03.2021), (Erişim: 01.04.2024)

Katar arasında yapılan kadınlar arasındaki toplantılarda sürdürülebilir iş girişimleri, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan tarafından yeşil ekonomi konusunda ortaklık, sosyal düzenlemeler ve çağrılar sağlanarak kadın vatandaşlar arası etkileşimler uyandırılmaya çalışılmıştır.²³⁶ Aynı bağlam dahilinde bölgedeki Türk kadınlarının varlığı önemli bir örnek teşkil etmekte ve Katar'daki mücadeleleriyle Katarlı kadınlara yol göstermektedir. Söz gelimi 600 milyon dolarlık bir projenin idaresinde yer alan makine mühendisi Funda Yazıcı, Katar'da bir otel müdürü olan Emel Atikkan, Katar'da bir Tıp fakültesinde dekan yardımcılığı yapan Havva İdris, Katar camilerinden birinin mimarı olan Zeynep Fadıllıoğlu ve daha pek çok projede yer alarak Katar'da kadın olarak iş yapmanın mümkünatını tescilleyen birçok Türk kadın isim, Katar'daki başarılarıyla Katarlı kadınlara kültürel ve iş hayatındaki rolleriyle örnek teşkil etmektedir.²³⁷

2.1.9. Ekonomi Politikaları

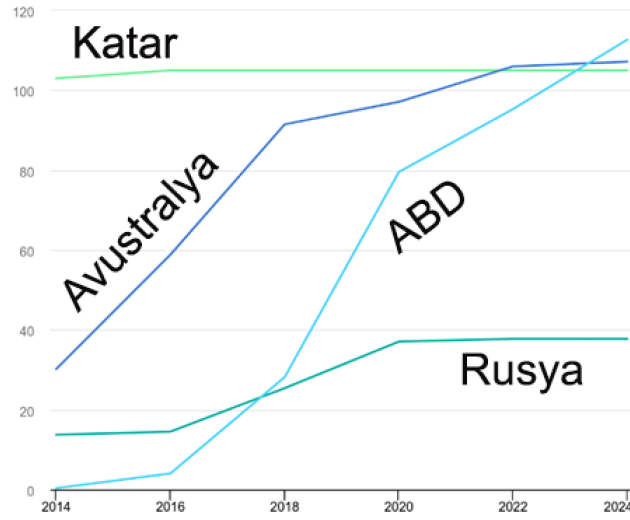
Türkiye ve Katar arasındaki ekonomi politikaları, tarihsel olarak ikili ilişkilerin ilk dönemlerine sirayet etmektedir. Bu politik gelişmelerin anlaşılması için öncelikle yapılan anlaşmalar ile görüşmeleri irdelemek bölgedeki Türk varlığını anlamayı kolaylaştırabilmektedir.

Daha önce zikredildiği üzere 1985'de imzalanan ilk ekonomik ve teknik alandaki anlaşmayla birlikte Katar ve Türkiye devletlerinin kendisinin finanse ettiği çeşitli yatırım vaatleri söz konusu olmuştur. Bu vaatler arasında; okul, hastane, kamu binaları, turistik tesisler, otel yollar ve konut inşaatları gibi yatırım taahhütleri bulunmaktadır. Gerçekleşecek söz konusu yatırımlar; eğitim alanında Türk okulu açılması, sağlık alanında Türk hastanesi yapılması, askeri alanda Türk üssü inşası, sanatsal anlamda sanat bölüm ve alanlarının organizasyonu gibi pek çok alanda genişletilmiştir. Bu noktada 1985'de verilen vaatlerin somutlaşması adına 1991 yılında bir anlaşma daha gerçekleştirilmiştir.

²³⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı, Emine Erdoğan, "Üst Düzey Katar-Türkiye Kadın Buluşması"na katıldı" (Çevrimiçi) <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/133802/emine-erdogan-ust-duzey-katar-turkiye-kadin-bulusmasi-na-katildi>, 7.12.2021, (Erişim: 01.04.2024)

²³⁷ Sabah, "Katar'a damga vuran Türk kadınları" <https://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/katara-damga-vuran-turk-kadinlari/3>, 23.04.2011, (Erişim: 01.04.2024).

Ekonomik açığa gelindiğinde başlatılan ikili ilişkilerde, Türk yatırımcılarının varlığıyla bölgesel anlamda Türk diasporasının Katar bölgesinin ekonomik zenginliğinden faydalanmak istediği ve ticari ilişkilerini geliştirerek Katar'da nüfuz edinmeye çalıştığı görülebilmektedir. 1991 yılında Karma Komisyon kapsamında geliştirilen anlaşmada taraflar arasında ortak ticaret şirketi kurulması yönünde teşvikler belirtilmiş, iki ülkenin ticaret hacmini ve potansiyelini arttırmak için vaatlerde bulunulmuştur. Bu bağlamda 1991 yılında Katar'a Uluslararası İzmir Fuarı'na Türk tarafından davet gelmiştir. Kıyı bankacılığı konusunda Katar'a yatırım imkanlarından bahsedilmiştir.



Grafik 2.1.9.1: Dünya Sıvı Doğal Gaz (LNG) İhracatı Sıralaması 2014-2024²³⁸

Öte yandan Katar'da en önemli ekonomik kaynak olarak görülen doğalgaz ve petrolün gelişimi ilişkilerin gelişimine önemli bir etkiye bulunmuştur. Şekilde gösterilen soldaki rakamlar milyar birim küp olarak belirlenmektedir. Katar'ın istikrarlı bir şekilde 2014'den bu yana dünya sıvı doğal gaz ticaretinde çok önemli bir noktaya geldiği görülebilmektedir. Devletin kuruluş aşamasından bu yana her zaman önemini koruyan doğalgaz, 1991 yılındaki anlaşma kapsamında Katar'daki doğal gazın gelişimiyle birlikte Katar'dan Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya taşınmak amacıyla Türkiye'den BOTAS ve Katar'dan QGPC firması ile yürütülecek ortak çalışmalar yapılabileceği belirtilmiştir. QGPC firması, Katar'ın en büyük petrol ve doğal gaz firmasıdır. Burada Katar

²³⁸ IEA, "LNG exports for a selection of exporters 2014-2024", (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/lng-exports-for-a-selection-of-exporters-2014-2024>, (Erişim: 08.04.2024). (Grafik Türkçeleştirilmiştir.)

ve Türkiye arasında Türkiye'deki doğal gaz pazarının araştırılması ile Katar doğal gazının Türkiye'ye ve diğer ülkelere sıvılaştırılmış biçimde taşınma imkanlarının incelenmesi için karşılıklı şirket uzmanlarının ortak görüşmelere devam etmesi kararı alınmıştır. Bu noktada Barış Suyu Boru Hattı Projesi de gündeme gelmiştir.²³⁹ Barış Suyu Boru Hattı Projesi Turgut Özal döneminde ortaya çıkmış bir projedir. Projede Orta Doğu'daki sorunların çözümü için su krizlerini engellemek amaçlı İsrail ve Arap ülkeleri arasında bir denge koridoru oluşturmak hedeflenmiştir. İsrail'in suyu almaması, Arap ülkelerinin su kaynakları konusunda Türkiye'ye bağımlı olmak istememesi, Türkiye'nin projedeki fizibilite çalışmalarını yapan ABD kökenli B&R Engineering and Construction International mühendislik firmasının su imparatoru olduğunun nitelendirilmesi, Orta Doğu'da 23 ayrı bölgeden geçen projenin her türlü sabotaja açık olması ve İsrail'in projeden yararlanmasının Arap devletler tarafından kabul edilmemesi sebebiyle proje zamanla rafa kaldırılmıştır.²⁴⁰

Aynı anlaşma ile birlikte Türk şirketlerinden TÜMAŞ, BOTAŞ gibi kuruluşların özellikle mühendislik ve müşavirlik alanlarında Katar ile iş birliği yapabilecekleri konusunda anlaşılmıştır. Bu gibi kuruluşlar aracılığıyla 1991 anlaşması kapsamında Türkiye ve Katar; petrol sanayi, petrokimya sanayi, gübre sanayi, kimya sanayi, ham petrol boru hatları, doğal gaz boru hatları gibi alanlarda ortaklık kurmayı vaat etmiştir. Ticari mal ulaşımında Türk mallarının Katar'a kamyonlarla sevk edilmesinde gümrük kolaylıkları sağlanması kararı verilmiştir. Katar ise bu konuda Türkiye - Katar uçak seferleri ile Katarlı pilot ve gemi adamlarının eğitilmesini talep etmiştir.

2000'li yıllara gelinmesiyle birlikte doğal gaz hacmi Türkiye ve Katar arasında genişletilmiş, 2002'de yapılan bir anlaşma ile TOBB ve Katar Ticaret ve Sanayi Odası arasında görüşme taleplerinde bulunulmuş ve ortak bir iş konseyi kurma çabaları teşvik edilmiştir. Nitekim daha sonrasında Türk Katar İş Konseyi, DEİK bünyesinde bu anlaşmanın vaadiyle kurulmuştur. Aynı kapsamda enerji alanında Katarlı firmaların serbest piyasa koşulları altında Türkiye'de doğal gaz ve LNG piyasalarında faaliyet gösterebilme izni verilmiştir. Tıpkı 2023 depreminde olduğu gibi 1999 depreminde de Ka-

²³⁹ Milletlerarası Andlaşma, "20 Mayıs 1991 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Birinci Dönem Toplantı Tutanağı'nın Onaylanması", **RG**, 21 Eylül 1991, Sayı: 20998.

²⁴⁰ İrfan Kalaycı, "Ortadoğu'nun Kült Sorunu - 'Su': Sosyo- Ekonomik ve Jeo-Ekonomik Bir Tahlil", **Avrasya Etüdleri**, 2013, s.71.

tar, Türk tarafına 15 milyon dolar mali yardım yapmış ve bunun için Türkiye teşekkürlerini iletmiştir.²⁴¹ Katar Türk pazarına dahil olduğunda bu durumu ortak yatırımlarla da desteklemek istemiştir.

Bununla birlikte 1991'deki anlaşmada finansal yatırımları geliştirmek anlamında Katar 2013 yılında 1991 yılında kurulan Türk bankası Alternatif Bank'ın %75 hissedarı olmuştur. Alternatif Bank, Katar'ın ilk özel bankası olan Katar Ticaret Bankası'na bağlıdır.²⁴² Ayrıca 2016 yılında Katar Ulusal Bankası (QNB), Türk bankalarından Yunan bankasına ait 1987'de kurulmuş Finansbank'ı satın almış ve yeni adı aynı yıl 2016'da QNB Finansbank olmuştur.²⁴³

Öte yandan ekonomik ilişkileri belirlemek noktasında Katar'da Türk varlığının en belirleyici hale geldiği anlaşma, hemen bir yıl sonrasında 2017'de imzalanan Karma Komite'nin 6.Dönem Mutabakat zaptıdır. Özellikle Türkiye'de 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin akabinde darbeyi kınayarak başlayan metinde ticaret hacimlerini genişletmek amacıyla çok önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar, Katar'ın 2030 Ulusal Vizyonu'na da uygun bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Zabıt kapsamında taraflar arasında elektrikli aletler, ahşap ve mobilya, otomotiv ve yedek parçaları, gıda, tıbbi malzemeler, giyim, hijyenik kağıt ürünleri ve temizlik malzemeleri gibi alanlarda sektörel iş birliği yapılacağı vurgulanmıştır. Türkiye yeni hizmete soktuğu "lonca.gov.tr" ile Katar tarafını bilgilendirerek yabancı şirket ve yatırımcılara Türk ürünlerini tanıtacağı bir portal kurmuştur.²⁴⁴ Bu site üzerinden Katarlı iş adamlara hangi ürünlerin ve o ürünlerin iletişim adreslerinin olduğu bir reklam portalı hizmeti sunulmuştur.

²⁴¹ Milletlerarası Andlaşma, "22 Ekim 2001 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli 'Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu İkinci Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", **RG**, 19 Şubat 2002, Sayı: 24676.

²⁴² Alternatif Bank, "Bizi Tanıyın", (Çevrimiçi) <https://www.alternatifbank.com.tr/hakkimizda/alternatif-bank/bizi-taniyin#:~:text=B%C4%B0Z%C4%B0%20TANIYIN,Bank'%C4%B1n%20h%C3%A2kim%20hissedar%C4%B1%20oldu>, (Erişim: 08.04.2024).

²⁴³ QNB Finansbank, "Hakkımızda", (Çevrimiçi) [https://www.qnbfinansbank.com/qnb-finansbanki-taniyin/hakkimizda#:~:text=2016%20y%C4%B1l%C4%B1n%20haziran%20ay%C4%B1nda%20Orta,QNB%20Group\)%20taraf%C4%B1ndan%20sat%C4%B1n%20al%C4%B1nd%C4%B1](https://www.qnbfinansbank.com/qnb-finansbanki-taniyin/hakkimizda#:~:text=2016%20y%C4%B1l%C4%B1n%20haziran%20ay%C4%B1nda%20Orta,QNB%20Group)%20taraf%C4%B1ndan%20sat%C4%B1n%20al%C4%B1nd%C4%B1), (Erişim: 08.04.2024).

²⁴⁴ LONCA, (Çevrimiçi) <https://lonca.gov.tr/>, (Erişim: 10.04.2024).

2014'de Yüksek Stratejik Komite kurulmuş, bu komite sayesinde Katar ve Türkiye arasında üst düzey devlet bürokratları arasındaki etkileşim arttırılarak çoklu görüşmeler yapılmıştır. Taraflar bu anlaşma kapsamında Katar ekonomi bölgelerinde Türk firmalarını, Türk serbest bölgelerinde Katarlı firma yatırımlarını destekleme kararı almışlardır. Çok taraflı iş birliği bünyesinde İİT içi ticaret vurgusu yapılmış, KİK üyeleri arasındaki bağın yakınlaştırılması hedeflenmiş, Türkiye ve Arap Ligi devletleri arasındaki yatırım imkanları görüşülmüş, DTÖ'ye uygun olarak kurallara dayalı, açık ve şeffaf bir ticaretin gerçekleştirileceği güvencesi verilmiştir. Bu güvencelerin varlığıyla büyük projelere imza atılmıştır. 2017'de imzalanan bir anlaşma ile Türk tarafının üstlendiği demiryolları, havalimanları, metro ve karayolları projeleri ile birçok müteahhitlik projesinin ön plana alınacağı ve Katar'ın ekonomik kalkınmasını desteklemek için daha fazla proje üretileceği sinyali verilmiştir. Buna ek olarak 2022 FIFA Dünya Kupası'nda da Katar'a her türlü desteğin verileceğine yönelik güvence verilmiştir.²⁴⁵

Yatırım konusunda 2017 Karma Komitesi'nde üretilen ve ikili gelişmelerin arttırıldığı dönemde Türk yatırımlarının Katar'daki varlığı, önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Anlaşmanın akabinde Katar'daki Türk yatırımları esas olarak müteahhitlik ve müşavirlik hizmetleriyle donatılmıştır. Bu yıllarda aktif olarak Türk şirketleri arasından Tav, Doğuş, Tekfen, Stfa, Yüksel, Yapı Merkezi gibi büyük inşaat şirketleri bulunmakta ve 35'den fazla Türk şirketinin üstlendiği projeler 2017 yılı Çalışma Bakanlığı raporuna göre 16 milyar doları aşmıştır.²⁴⁶ Günümüzde de etkin olan bu Türk firmaları çeşitli başarılarla imza atmıştır.

Türk firmaları yüksek düzey inşaat ve mühendislik alanlarında Katar'daki yatırımlarda söz sahibi olabilmektedir. Bununla beraber söz konusu Türk firmaların yaşadığı birtakım zorluklar bulunmaktadır. Öncelikle yüklenici firmalara en fazla şirket anlamında şube açma imkanı tanınmakta ve ihale sona erdikten sonra şubeler feshedildiği için Türk firmaları, sürdürülebilir şirket varlığı göstermek konusunda zorluk yaşamaktadır. Anlaşma kapsamında ve öncesinde Katar'da şirket ortaklığı için kefalet sistemi devam etmekte ve bu sistem gereğince şirket kuruluşunda %51 Katarlı ortak tutma zarureti bulunmaktadır. Kefalet sistemi dolayısıyla Türk firmalarının mesken

²⁴⁵ Milletlerarası Andlaşma, "10 Kasım 2016 tarihinde İstanbul'da imzalanan ekli 'Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesi 6.Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", **RG**, 26 Eylül 2017, Sayı:30192.

²⁴⁶ DİYİH 2017 Yılı Raporu, **a.g.e.**, s.345.

devlette kendi çalışanlarıyla uzun vadeli olarak tutunması zorlaşmaktadır. Ayrıca ihalelerinin büyük çoğunluğunda Türk firmalarının ana ortakları ziyade taşeron firma olması önceden konumlandırılmış bir biçimde Katar'da sürdürülebilir varlık göstermesinde zorluk oluşturmakta ve Türk firmaları genelde proje bazlı çalışmalarla faaliyet göstermektedir. Devam eden projedeki değişiklikler sonucu değişen maliyetlerde işverenle Türk firmaları arasında büyük sorunlar meydana gelebilmektedir. Nitekim Türk inşaat firmaları, serbest bölgelerde büyük yatırımların tek ortakları olmak yerine genelde yüklenici firma konumunda olmaktadır. Yüklenici firma; projeyi idare eden ve işleten, inşaat düzen ve malzemelerini sağlayan taşeron firmalardır. Bu noktada Türk inşaatının 2019 sularına doğru oynadığı en büyük rolün inşaat alanlarında yüklenici firma şeklinde olduğunu ifade etmek mümkündür.

Yüklenici firma olmasına rağmen Katar Ticaret Odası Başkan Vekili Muhammed al Kuwari, Türk firmalarından överek söz etmiş ve büyük projeler için Türk firmalarını Katar'a davet etmiştir. Bu konuda *"Türk mühendislik ve inşaat firmalarına teşekkür ederim. Yollarda, stadyum projelerinde, birçok önemli projemizde Türk firmalarımızı görebilirsiniz. Hem çok kaliteli iş çıkarıyorlar hem de zamanında teslim ediyorlar. Türk firmaları için Katar'da çok büyük fırsatlar mevcut. Gelecekte çok daha büyük yatırım ve iş birliktelikleri fırsatı olacaktır"* diye ifade etmiştir.²⁴⁷

Öte yandan inşaat çalışmaları haricinde 2017 anlaşması gereğince ikili yatırımlar bünyesinde tarımcılık alanında özellikle bitki yetiştirme, balıkçılık, canlı hayvan yetiştirme, veterinerlik, organik tarım ve tarımsal pazarlama alanlarında karşılıklı personel değişimleri ve eğitimlerinin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır. Tarım için Katar'da ürün tanıtım fuarları düzenlenmiş, bu kapsamda Katar tarım yatırım firması Hassad Food'un 2018'de Tarım Bakanlığı ile görüşmesinde 650 milyon dolarlık bir yatırım yapacağına yönelik ifadeleri dile getirilmiştir. 2002-2017 yılları arasında bu kapsamda Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Katar'ın Türkiye'ye yaptığı doğrudan yatırımın 1.5 milyar dolar civarlarında olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸ Nitekim 2017 yılında abluka içinde yaşadığı gıda krizinden sonra Katar, Türk tarım ürünlerine ilgiyi arttırmıştır.

²⁴⁷ TRT HABER, "Katar'da Türk Firmalarının Başarısı Göz Dolduruyor", (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/katarda-turk-firmalarinin-basarisi-goz-dolduruyor-541341.html>, (Erişim: 09.04.2024).

²⁴⁸ Öz Gıda İş Sendikası, "Katar 20 Milyar Dolarlık Yatırım İçin Düğmeye Bastı" (Çevrimiçi) <https://www.ozgidais.org.tr/haber/425/katar--20-milyar-dolarlik-yatirim-icin-dugmeye-basti>, (Erişim: 08.04.2024).

2020 yılına gelindiğinde ise, sanayi ve teknoloji alanında ortak çalışmalar yapılmasına yönelik bir anlaşma yapılmış, başta KOBİlerin desteklenmesine ve KOBİler arasındaki iş birliğinin güçlenmesine dair teşvikler verilmiş, konferans, sempozyum, kurs, uluslararası etkinlik gibi faaliyetlerin artırılması hedeflenmiştir.²⁴⁹ Bu kapsamda KOBİ denildiğinde akla ilk gelen başta bir Türk dünya markası haline gelen NUSR-ET olmak üzere Türk restoran ve kafeleri bölgede arttırılmıştır.

Özellikle 2019 döneminde artan ticari hacim için Türkiye’de Ocak ve Haziran arasında 2019 yılında en büyük yabancı yatırımcının Katar olduğu hesaplanmıştır.²⁵⁰ Öte yandan Pandemi krizinde koronavirüs süreci dönemiyle birlikte ve 2022 FIFA Dünya Kupası’nın sona ermesinin akabinde Katar’ın fazla ithalatından dolayı kısmi bir ticari durgunluk dönemi yaşanmıştır. Buna rağmen 2023’de ilişkiler yeniden toparlanma sürecine girmiş, TİM’in aynı yıl düzenlediği bir konuşmada Türkiye Ticaret Bakanı Ömer Bolat; Türkiye ve Katar arasındaki stratejik ortaklığı belirtirken karşılıklı ticaret ve anlaşmaların 2,3 milyar doları bulduğunu ve 727 Türk firmasının Katar’da iş yaptığını belirtmiştir. Türk müteahhitleri 18 19 milyar dolarlık bir hizmet sunarken, 220 Katar şirketinin de Türkiye’de 20 milyar doları aşan projelere imza attığını belirtmiştir. Ayrıca Katar ile Kalkınma Yolu Projesi’ni de yürütmekte olduğunu beyan etmiştir.²⁵¹

²⁴⁹ Milletlerarası Andlaşma, “25 Kasım 2019 tarihinde Doha’da imzalanan ekli 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Sınai ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması'nın Onaylanması", **RG**, 5 Mart 2020, Sayı: 31059.

²⁵⁰ Alrantisi, **a.g.e.**, s.228.

²⁵¹ Türkiye İhracatçılar Meclisi, “Katar Ticaret Heyetimizde 1000’den Fazla İş Görüşmesi Gerçekleştirildi”, (Çevrimiçi) [https://tim.org.tr/tr/katar-ticaret-heyetimizde-1000den-fazla-is-gorusmesi-gerceklestirildi#:~:text=Yap%C4%B1lan%20anla%C5%9Fmalarla%20beraber%20%C5%9Fu%20anda,firmas%C4%B1%20Katar'da%20i%C5%9F%20yap%C4%B1yor,\(Erişim:2024\).](https://tim.org.tr/tr/katar-ticaret-heyetimizde-1000den-fazla-is-gorusmesi-gerceklestirildi#:~:text=Yap%C4%B1lan%20anla%C5%9Fmalarla%20beraber%20%C5%9Fu%20anda,firmas%C4%B1%20Katar'da%20i%C5%9F%20yap%C4%B1yor,(Erişim:2024).)



Şekil 2.1.9.2: Kalkınma Yolu Projesi Tahmini Haritası

Kalkınma Yolu projesi aslında Irak üzerinden başlatılan büyük bir ticaret yolunun planlamasıdır. Bu proje yaklaşık 17 milyar dolarlık bir yatırım hacmine sahip Basra Fav Limanı'na kadar uzanan büyük bir ulaşım ve altyapı girişimini ifade etmektedir. Henüz hayata geçmemiştir. Projenin Türkiye'yi Orta Doğu ve Avrupa arasında ticaret ve ulaşım koridoru bakımından yeni bir İpek Yolu'na taşıyacağı düşünülmektedir.²⁵² Ayrıca yatırım miktarlarının yakın oranlarda olması da son yıllarda gelişmelerin belirli bir hızda ilerlediğine işaret etmektedir.

Güçlü ticaret hacmi ve Türk çalışanlarıyla birlikte Katar Türkiye büyükelçisi Katar'ın Türkiye'deki yatırımlarını arttırabilmek için sıcak temasın önemine dikkat çekmiş ve bölgesel insanın kimliğine vurgu yapmıştır. Büyükelçinin söylemine göre 2027'de Dünya Doğal gaz arzının sadece %20'sini Katar'ın yapılacağı tahmin edilmektedir. Aslında Türk varlığının uzun vadeli ekonomik ilişkilerdeki en önemli adımı Tekfen firmasının üstlendiği North Field East Projesi'nin genel işleri için 388 milyon dolarlık ve 60 milyon dolarlık iki ihale almış olmasıdır. Bu ihaleler, inşaatın genel işleri ve boru işlerinin ön imalat paketini içermektedir. Boru köprülerinin montajı ve elektrik devre alma işlerinden oluşacak projenin 51 ay süreceği ve 4000 kişiye istihdam sağlayacağı planlanmaktadır. Söz konusu ihale bölgesel Türk varlığının ilerleyen yıllarda daha da artacağına işaret etmektedir.²⁵³ Bu noktada North Field East projesi Katar'ın 2030 ulusal vizyonuna uygun olarak şekillenmektedir.

²⁵² Yeni Şafak, "Türkiye'den Basra Körfezi'ne Kalkınma Yolu Projesi", (Çevrimiçi) <https://www.yenisafak.com/dunya/turkiye-basra-korfezi-kalkinma-yolu-projesi-nedir--4539927>, 20.06.2023, (Erişim: 09.04.2024).

²⁵³ Tbüten Online, "Katar'da 450 Milyon Dolarlık Yeni Proje" (Çevrimiçi) <https://tbulten.tekfen.com.tr/54/tekfen-naat-katarda-yeni-proje>, (Erişim: 09.04.2024).

Bununla birlikte kefalet sistemi hala devam etmekte olduğu için Türk yatırımcıların göz önünde bulundurmaları gereken birtakım koşullar bulunmaktadır. Katar'da Türk şirketi kurabilmek ve yatırım yapabilmek için Limited Şirketlerinde (LLC) %51 Katarlı ortak bulundurma zorunluluğu vardır. Bununla birlikte limited şirket yatırımları için kâr anlaşması yapılabilmekte ve kârı %50'den fazlaya çıkarmak mümkündür. Öte yandan şirket açma noktasında Joint Venture olarak bilinen Ortak Girişimler seçeneği bulunmaktadır. Bu seçenek, genelde inşaat firmaları için geçerli olmakta ve burada yarı yarıya ortaklık söz konusu olabilmektedir. Ayrıca ticari temsilcilik ve müşavirlikler açılabilen, ancak ihracat ve ithalat yapılamadığı için bu temsilcilik ve müşavirlikler genelde bilgi verme merkezleri olarak ticari diplomaside yer alabilmektedir. 2019'daki kanunun değişmesiyle birlikte Katar'da yüzde yüz yabancı sermayeli şirket kurmak da belirli kısıtlar altında mümkün olmuştur. Bunun için üç ayrı yapılanma mevcuttur. **Katar Financial Center, (QFC)** 3 yıl vergi muafiyeti sunmakta ve altyapı ile üstyapı projelerinde artan finans ihtiyacını karşılamak amaçlı yatırım imkanı sunmaktadır. **Katar Freezone, (QFZ)** 20 yıl KDV almayan bir yatırım alanı sunmaktadır. Burada gümrük vergisi ödenmeyip Türkiye'deki serbest ekonomik bölgelere yakın bir uygulama kullanılmaktadır. ÖTV ve SGK primleri olmayıp işgücü maliyetleri asgari maaş olarak 1800 riyalden ve rekabetçi piyasada belirlenmektedir. Son olarak, **Katar Science and Technology Park, (QSTP)** teknoloji şirketleri ve ar-ge firmaları için kurulmuştur. Türkiye'deki ASELSAN burada faaliyet göstermektedir. Burada da teknoloji ve ar-ge gereklilikleriyle sanayi ve bilişim alanlarında yatırımlar yapmak suretiyle yüzde yüz yabancı yatırım gerçekleştirilebilmektedir.²⁵⁴

Son olarak Türkiye ve Katar arasındaki turizm gelişmelerine değinmek de kayda değerdir. Özellikle Pegasus ve Türk Hava Yolları firmaları bölgeye yoğun olarak uçuşlar yapmaktadır. AKTOB raporuna göre Katar'da 2019 yılında İstanbul'a Katar'dan 97 bin turist gelmiş, bu rakam 2022 yılında yaklaşık 82 bine düşmüştür.²⁵⁵ 2017'deki ticari anlaşma kapsamında karma komite mutabakat zaptında Katar Turizm Ajansı'nın (QTA) İstanbul'da temsilcilik açmasının memnuniyetle karşılandığı ifade

²⁵⁴ İTO, "Katar'a Yönelik Ticaret ve Yatırım Fırsatları Webinarı", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=3mOFRE5EDCs&t=367s>, Nisan 2024, (Erişim: 06.04.2024).

²⁵⁵ Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği, **Türkiye Turizm İstatistikleri 2022 Raporu**, Antalya, s.16.

edilmiştir. Bununla beraber Katar'ın ve Türkiye'nin arasındaki turizm ilişkileri de fazlasıyla büyümüştür. Katar Turizm Uluslararası Pazarlar Başkan Yardımcısı Philip Dickinson, 2022 yılında yaptığı bir basın açıklamasında pandemi öncesinde Katar'a yıllık 100 bin Türk ziyaretçinin olduğunu ifade etmiştir. Turizm anlamında da otelcilerin çoğunluğunun Türklerden oluştuğunu ve yaklaşık 10 bin civarında Türk'ün bölgede yaşadığını ifade etmiştir.²⁵⁶ Bu verilere göre aşağı yukarı yakın ölçekte 15 20 bin sayı farkla Katarlı ve Türkiye vatandaşının karşılıklı ülkeler arası uçuş yaptıkları görülebilmektedir.

²⁵⁶ TurizmGüncel, "Katar Türkiye'yi Neden Öncelikli Turizm Pazarı İlan Etti? ", (Çevrimiçi) <https://www.turizmguncel.com/haber/katar-turkiyeyi-neden-oncelikli-turizm-pazarı-ilan-etti>, 30.03.2022, (Erişim: 09.04.2024).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DİASPORA DİPLOMASİSİNİN KATAR'DA MÜTEKABİLİYET İLKESİNE GÖRE KONUMLANDIRILMASI

3.1. Mütakabiliyet İlkesi ve Diaspora Diplomasisi

Uluslararası ilişkilerde mütakabiliyet başka bir deyişle karşılıklılık; önemli bir uluslararası hukuk ilkesi olarak kabul edilmekte, ikili ve çoklu anlaşmalarda karşılığını bulabilmektedir. Mütakabiliyet; uluslararası hukukta temel prensiplerden olarak kabul edilmekte, şekli anlamda anlaşmalar hukukunda, içerik anlamında ise insan hakları hukukunda, silahlı çatışmalar hukukunda, mültecilik hukukunda ve diplomasi hukukunda bazı hallerde görünür veya zımni olarak yer edinmektedir. Buna uygun olarak devletler, ilke gereği karşı tarafın anlaşmanın ihlal edilmesi durumunda anlaşma koşullarını askıya almak veya iptal etmek hakkına sahip olabilmektedir.²⁵⁷

Mütakabiliyet ilkesinin diaspora diplomasisi ile bağdaştırılması ise karşılıklılığın devletlerin ilişkiye girmesinde anlaşmaları iptal etme ve askıya alma noktasında vatandaşlar arası etkileşimi belirleyebilme ölçeğinden ileri gelmektedir. Bu belirlenme içerisinde araçsallaşan diasporalar, karşılıklılık ilkesi gereğince benzer konumlandırılmalar halinde olduğunda içine düştükleri politikaları daha kolay algılayıp anlamlandırabilmekte ve yeni rastlaştığı toplumun insanlarıyla edindiği benzer veya farklı hak kazanımlarını fark edebilmektedir. Bu kazanımların ve kayıpların farkındalık düzeyleri toplumun birbirleriyle etkileşim ve münasebetlerini etkilemektedir. Bununla birlikte ikili ilişkilerde devletlerin vatandaşlarını bir politikaya davet ederken üst düzey söylemlerine de bu politikaları yansıtabilme imkanı olduğu için mütakabiliyet, vatandaşlar arası ortak bir bilincin inşasına yardımcı olmaktadır.

Mütakabiliyet bu noktada, söz konusu diasporik bilinç içerisinde bulunan ulus aşırı vatandaşların yeni toplumun vatandaşlarıyla intibak etme noktasındaki hak ve kazanım uyumlarının ne derece yakın ve bağımlı ilişkilerle oluştuğunu gözler önüne

²⁵⁷ Süleyman Dost, "Milletlerarası Hukukta Mütakabiliyet İlkesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:5., S.2., 2015, s.30.

sermektedir. Mütakabiliyet ilkesinin diaspora diplomasisine tam anlamıyla uygulanabilmesi için karşılıklı vatandaş kazanımlarını sağlayacak ortak anlaşmalar ve uygulamalarda uluslararası iş birliği denkleğinin olması gerekmektedir. Bu ölçeğın ne düzeyde uygulanabilir olduğunu belirleyecek mütakabiliyet ilkesi, karşılıklı uyum sürecinin berraklığını ve sürdürülebilir diaspora diplomasisinin olup olamayacağını açığa çıkartmaktadır.

Aynı bağlantı eşğinde, bir sonraki başlıkta Katar ve Türkiye arasındaki diaspora diplomasisi politika araçlarından hangi uygulamalar açısından karşılıklılığın uygulandığı görülebilmektedir.

3.2. Katar’da Türk Diaspora Diplomasisi Politika Araçlarının Mütakabil Uygulamaları

Benzer dış politik yönelimler

Katar ve Türkiye’nin uluslararası sistemik gelişmelere; uluslararası arabuluculuk, iş birliği ve önleyici diplomasi çerçevesinde yaklaşarak mütakabil yönelimlere sahip olduğu görülmektedir. Katar’ın güvenlik açığı ve çok yönlü dış politikasındaki denge ihtiyacı ile Türkiye’nin ekonomik problemleri arasındaki karşılıklı bağımlılık, yakınlaştırmayı gerektiren ilişkiler doğurmaktadır. Aynı zamanda ABD ile yakın ilişkiler olmasına rağmen İran’ın desteklenmesi, mütakabil olarak hareket edilen bir başka yaklaşımdır. Bununla beraber Türkiye ve Katar, yumuşak güç kullanımı noktasında da mütakabil yönelimlere sahiptir. Yumuşak güç politikasına istinaden blok olarak Türkiye ve Katar devletlerinin birbirlerine karşıt konumda göstereceğı devletlerle politik yönelimleri olarak bulunmamaktadır.

Bununla birlikte dış politikada ve iç siyasette vizyoner hareket etme eğilimleri de mütakabil ilerlemektedir. Örneğın Katar’ın Ulusal Vizyon 2030 Temelleri; İnsani Gelişme, Ekonomik Kalkınma, Sosyal ve Çevresel kalkınma başlıklarını içermektedir.²⁵⁸ 2008’de planları başlatılan ulusal vizyonda Katar ekonomisinin çeşitlendirilmesi

²⁵⁸ Qatar News Agency, "Qatar Vision 2030", (Çevrimiçi) <https://www.qna.org.qa/en/Pages/qatar-vision-2030>, (Erişim: 2024).

de bulunmaktadır.²⁵⁹ Buna benzer olarak Türkiye'nin de 2008'de ilk çalıştaylarını yaptığı 2023 stratejik vizyon hedefleri olmuştur.²⁶⁰ Türkiye ve Katar'ın ilişkilerinin geliştiği evreye bakılırsa aynı dönemde belirlenen çizgiler olduğu görülebilmektedir.

Ayrıca iki hükümet de İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olduğu gibi İslami hareketleri destekleme noktasında kitlesel örgütlere karşı anti söylem üretmemektedir. Bunlara monarşi düzenleri dışında oluşmuş Hamas, İhvan, gibi kitlesel İslami yapıları örnek göstermek mümkündür.

Göç ve nüfus politikaları

Türkiye göçmen ve ulus aşırı vatandaşların problemlerini çözebilmek adına kurduğu kurumlarda diplomasi ve konsolosluk noktasında mütekabiliyet ilkesini tam olarak uygulamaktadır. Bu kapsamda diplomatik ayrıcalığı bulunmayan aile bireylerinin birlikte yaşamak üzere getirilmesinde karşılıklı olarak diplomatların etkileşiminde, diplomatik binaların kiralanması, satın alınması, vergi bağışıklıkları ve gümrük muafiyeti gibi etmenlerde mütekabiliyet ilkesine dikkat etmektedir.²⁶¹ Bu noktada diplomasi yapılırken mütekabiliyete uygun hareket edilmektedir. Katar'ın İstanbul'da konsolosluğu, Ankara'da büyükelçiliği bulunmaktadır. Türkiye'nin de Doha'da büyükelçiliği bulunmakta ve bu kapsamda konsolosluk faaliyetlerini yürütmektedir. Türkiye Doha'daki konsolosluk hizmetleri içeriğinde; nüfus, evlilik, pasaport, askerlik, noterlik, vatandaşlık, ölüm, hukuki, ehliyet, çalışma ve tapu gibi işlemlerde bilgi ve belge erişimi imkanı sağlamaktadır.²⁶² Aynı ölçekte Katar'da; vatandaşlık hizmetleri, doğum, cenaze, vize hizmetleri, ehliyet düzenlemeleri ve eğitim sertifikaları gibi uygulamalarda hizmet vermektedir.²⁶³

Bunun yanında önceki başlıkta göçmen politikalarının belirlenmesinde Katar'da yaklaşık %95'lik bir işgücü ölçeğinin göçmenlerden oluştuğundan ve göçmen-

²⁵⁹ Anadolu Ajansı, "Katar 2030 Vizyonunda Adım Adım İlerliyor", (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katar-2030-vizyonunda-adim-adim-ilerliyor/950073>, 28.10.2017, (Erişim: 12.04.2024).

²⁶⁰ TASAM TSV, "Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023", (Çevrimiçi), <https://tsv2023.tasam.org/>, (Erişim: 2024).

²⁶¹ Dost, **a.g.e.**, s.16

²⁶² Konsolosluk, "T.C. Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk İşlemleri", (Çevrimiçi) <https://www.konsolosluk.gov.tr/Procedure>, (Erişim: 2024).

²⁶³ Qatar Embassy in Ankara Turkey, "Consular Services", (Çevrimiçi) <https://ankara.embassy.qa/en/services/consular-services/>, (Erişim: 2024.)

lerin işlevsel anlamda istihdam edilebilir olabilmesinin kaçınılmazlığından söz edilmiştir. Katar'ın yaklaşık 3 milyon nüfuslu bir ülke olması ve doğal kaynaklarının tükenmesine karşılık ekonomisini çeşitlendirmek istemesi, çok farklı göçmenlere ve diasporalara ev sahipliği yapmasında önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte 2030 hedeflerindeki çeşitliliğin artırılması gerçekliği içerisinde göçmenlerin daha fazla rol oynayacağından hareketle göçmenlerin artışının mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Katar'da artan göçmenlere ve diasporalara yönelik iş sahaları ile ekonomik kaynakları organize etmek açısından kefalet sistemi ve serbest ekonomik alanlar gibi uygulamalar getirilirken genellikle proje ile sözleşme bazlı hareket edilmekte ve sadece belirli alanlarda göçmen istihdamının genişliğine yer verildiği görülmektedir. Dolayısıyla süreç içerisinde gelir dağılımları ve sınıfsal uçurumların gitgide artacağını öngörebilmek mümkündür.

Bununla birlikte Türkiye'de tam aksine 2011'de başlayan Suriye Krizi ile birlikte sığınmacıların artışı ile "göç" kavramı adeta ulusal bir problem haline gelmiştir. Türkiye'de son dönemlerde çok fazla yabancı unsur bulunmakta ve ucuz işgücü olarak istihdam edilebilmekte olduğu gibi Türk halkıyla bütünleşememiş bir göç algısı da oluşmuştur. Son birkaç yılda özellikle bu alanda fazlasıyla şikayetler ve rahatsızlıklar dile gelmekte olduğu gibi "kardeş" söylemleri ve yakın kültürel bağlar dolayısıyla kuşatıcı bir rolün de olduğu vurgusu Türkiye toplumsallığı içerisinde aynı anda yer edilmektedir.

Türkiye
1. Ekonomik Kriz
2. İstemsiz Göç
3. Eşitsizlik (Refah, Gelir)
4. Sosyal Uyumun Erozyonu
5. Sansür

Tablo 3.2.1: Dünya Ekonomik Forumu Türkiye'nin En Büyük Riskleri ²⁶⁴

Uluslararası veriler açısından bakıldığında Dünya Ekonomik Forumu'nun 10 Ocak 2024 yılında yayınladığı Küresel Riskler Raporu'nda Türkiye'nin en büyük risk-

²⁶⁴ World Economic Forum (WEF), **The Global Risk Report 2024**, 19.Baskı, 10 Ocak 2024. s.110 (Tablo Türkçeleştirilmiştir.)

lerinin arasında ikinci maddede “İstemsiz Göç” bulunmaktadır. Bu düzensiz ve kontrolsüz göçün ilgili merciler tarafından kontrol altına alınamaması, vatandaşlık kavramına olan önemin Türk halkı nezdinde radikal kabullere neden olmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye ve Katar’ın kendi toplumlarında uyguladıkları göçmen politikalarında güncel olarak genel anlamda müteakabil bir ilişkiden söz edilemez.

Öte yandan Türk ve Katarlı vatandaşlar arasındaki göç ilişkisi genel uygulamalardan ve farklı diasporik topluluklardan daha bağımsız ilerlemektedir. Türkiye’den Katar’a giden göçmenlerin daha işlevsel olarak Türk diasporası varlığına hizmet ettiği ikinci bölümdeki başlıkta göz önünde bulundurulurken, Katar’dan Türkiye’ye gelen Katarlı vatandaşların bir göçmen statüsünden çok yatırımcı veya turistik amaçlarla ülkeye giriş yaptığı görülmektedir. Bu noktada göçmen politikaları, iki devletin ayrı ayrı kendi vatandaşlarına hitap ettiği ölçekte uluslararası anlaşmaların ve karşılıklı diplomatik eğilimlerin sonucunda ortaya çıkan gelişmelerle karşılık bulduğu için iki devlet de birbirinin vatandaşını büyük bir tehdit olarak görmemektedir. Bu noktada göç politikalarında da ikili ilişkilerde müteakabil eğilimler bulunduğu ifade edilebilmektedir.

Kimlik politikaları

Kimlik politikalarını şekillendirirken Türkiye ve Katar, birbirlerinin vatandaşları için “kardeş” ifadesini sıklıkla kullanmış ve bu konuda müteakabil yakınlıklar tesis etmiştir. Devlet liderlerinin davranışlarında, neoklasik realist teoriye uygun yakın politik bir söylem üzerinden karşılıklı devlet diyalogu şekillendirilmiştir. Ayrıca Katar’ın Türk kimliği üzerine olan yakınlığı ve Türk ürünlerine olan olumlu teması, kimliksel anlamda Katar ve Türkiye ilişkilerinde müteakabil bir yaklaşıma neden olmuştur.

Burada özellikle dile getirilmesi gereken husus, Katar ve Türkiye arasındaki vatandaşlık kimliği üzerinden oluşturulan konumlamadır. Türkiye’de çok fazla Arap sığınmacı bulunmasından ve bu sığınmacı varlığının ulusal krize dönüşmesinden dolayı Katar’a karşı da diğer Arap devletlerinde olduğu gibi kısmi bir önyargı oluşabilmekle beraber yabancı yatırımcı çekmesi ve Türkiye’ye ekonomik kaynak sağlama-sından ötürü müspet bir yaklaşım da doğabilmektedir. Bu noktada eksik algı, Arap devletlerinin ve Arap vatandaşlarının tamamının ortak bir eğilimle hareket ettiği yanlış-samasıdır. Bu yanlışsama, Türk vatandaşlarından Katarlılara olumsuz bir intiba bırakabilmektedir. Dolayısıyla bu noktada bir ikilem bulunmaktadır.

Bunun ötesinde kimlik konumlandırmalarında politik söylemlerin dışında vatandaşlık elde etme ve bölgeye yerleşim konuları da gündeme gelmektedir. Türkiye özellikle son dönemde Türk Lirası'nın değer kaybetmesiyle birlikte yabancı sermayeyi çekme noktasındaki ekonomi politiğinde sürekli sıcak paraya ve yatırımcıya ihtiyaç duyan bir ülke pozisyonunda eğilimler göstermektedir. Bu noktada Katar'daki gibi fuar veya özel bölge sistemi ile belirli yabancı yatırım gruplarına izin verilmesinden ziyade Türkiye'de döviz açığını kapatmak amaçlı son dönemde yabancı sermayeyi tamamen çekmeyi kolaylaştıracak girişimler söz konusudur.

Söz konusu yatırımların ekonomik boyutlarının yanı sıra vatandaşlar arası kimlik konumlandırılmasında bulduğu birtakım karşılıklar vardır. Yabancıların sonradan vatandaşlık elde etme noktasında Katar ve Türkiye'yi kıyaslamak, aslında en bariz örnek olacaktır. 2005 yılında Katar Vatandaşlık Kazanımı 38 numaralı kanununda ortaya atılan 26 maddelik bir düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemeye göre Katar'da vatandaşlık alabilmek için Katar Emir'inin kararnamesi doğrultusunda art arda 25 yıl Katar'da düzenli olarak ikamet edilmesi gerekmektedir. Bu süreçte Katar'dan ayrılması durumunda bir yıl içerisinde 60 günden fazla Katar'dan ayrılmaması şartı bulunmakta, yasal bir gelir kaynağı elde etme, iyi derecede Arapça bilme, onurlu davranışlar gibi birtakım şartlar bulunmaktadır.²⁶⁵ Öte yandan buna benzer şartlar bulunmakla beraber Türkiye'de vatandaşlık almak için 25 yıl kalmak gibi bir şart bulunmamaktadır. Bilakis mevcut Türk Vatandaşlık Kanunu'nun Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği ile 2022 düzenlemelerinin de eklenmesiyle vatandaşlık elde edilmesinin kolaylaştırılmış bir içeriği oluşmuştur. Buna göre Türk vatandaşlığı elde edebilmek için Türkiye'de en az 400.000 dolarlık gayrimenkul satın alan veya 500.000 dolarlık yatırım yapan yabancılara yaptıkları yatırıma 3 yıl dokunmaması kaydıyla direkt olarak Türk vatandaşlığı verilmektedir. Bunun yanında bilim insanı, sanatçı ve sporcu gibi kişileri ülkeye çekmek için yabancı yatırımcı sermaye sahiplerine çalışma ve ikamet izin problemini ortadan kaldıran Turkuaz Kart sistemi uygulanmaktadır. Türkiye'de 5 yıllık ikamet izni alan kimse veya Türkiye'de 5 yıl kesintisiz kalan herhangi bir mülk sahibi

²⁶⁵ Qatar Legal Portal – Al Meezan, **The Acquisition of Qatari Nationality**, Law No: 38, 2005, Article 2.

vatandaşlığa başvurabilmektedir. Ek olarak evlilik için de 3 yıl evli kalma şartıyla vatandaşlığa başvurulabilme imkanı bulunmaktadır.²⁶⁶

Böyle bir modelde Türkiye'nin vatandaşlık açısından fırsatlar ülkesi görüldüğü ve 400 bin dolar gibi bir rakamın Katarlı vatandaşlar tarafından daha kolay elde edilebileceği açıktır. Vatandaşlık elde etme şartları mütekabil uyum içerisinde olmadığı gibi Türk vatandaşlarının kimliksel bağları ve diasporik ilişkileri ölçeğindeki politize olabilmeleriyle değerlendirildiğinde Türkiye'nin zamanla Katarlı yatırımcıların rahatlıkla yer almak istediği bir ülkeye dönüşmesi, Türkiye'ye büyük bir döviz kazandırmasının yanında Türk vatandaşlarının da tepkisini çekecektir. Bağımsızlığı yüz yıl önce kan dökülerek büyük zorluklar altında kazanılan bir devletin vatandaşlığının artık parayla elde ediliyor olması, Türk vatandaşlığına ve kimliksel gelişimine verilen en radikal değişim örneklerinden biridir. Bu noktada mevcut Türk halkının vatandaşlık kimliği ölçeğindeki muhalif ve tarafgir kabullerin ölçekleri ayrıca Türk ve Katarlı vatandaşlar arasında belirsiz ilişkiler doğurabilecektir.

Nitekim politik söylemlerde ve dış politikadaki “kardeş” rolünün ötesine çıkabilecek vatandaşlar arası ilişkilerin kurulması biraz da uluslararası hakların kazanımı noktasındaki konumlandırmalarda denk ve yakın ilişki kurmayı gerektirir. Eğer gerçekten kardeş ilişkilerinden söz edilecekse bir Türk de rahatlıkla Katar vatandaşlığı elde edebilme noktasında yol kat edebilmelidir. Bu noktada Katarlı ve Türklerin vatandaşlık nezdindeki ilişkilerde tam bir mütekabiliyet uygulaması söz konusu değildir.

Lobicilik

Lobicilik kısmında Türk diasporasının kamu diplomasisi araçları vasıtasıyla Türkiye'den Katar'a giden üst düzey bürokrat ve iş adamları aracılığıyla, kurumsal zeminlerde temas düzeyi oluşturduğu ifade edilmiştir. Bu noktada monarşik bir yapı içerisindeki Katar emirliğini yöneten aile yapısına ve yakınlarına diplomatik açıdan temas edebilmek, Türk lobiciliğinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Nitekim halk ta-

²⁶⁶ Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği, “Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, **RG**, Karar Sayısı: 106, 19 Eylül 2018, Sayı: 30540. (Ekstra bkz: 6/1/2022 tarihli ve 31711 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5/1/2022 tarihli ve 5072 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı uyarınca bu Yönetmelik Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği bölümüne eklenmiştir.)

banından sendikal faaliyetlerin kısıtlanması ve toplumsal eğilimler konusunda çok özgür bir siyasal arenanın oluşmaması, ağırlıklı olarak üst düzey ilişkilerin sürdürülebilirliğine dayanan lobi faaliyetini ortaya koymaktadır.

Öte yandan Katarlı vatandaşların Türk siyasetine yönelik lobicilik yapabilmeleri de belirli şekillerde mümkündür. Her geçen dönemde bunların başında elbette Türkiye’de yapılan yabancı yatırımların artırılması vaadi, Katar için oluşturulabilecek en büyük lobi ayağıdır. T.C Merkez Bankası verilerine göre yurtdışında yaşayan Katar özel kişisi ve tüzel kişilerinin Türkiye’deki 2022 yılındaki doğrudan yatırımları 9 milyar 948 bin dolar olarak hesaplanmıştır.²⁶⁷ Bunun dışında aynı yıl Türkiye’nin Katar’a yaptığı doğrudan yatırımlar 205 milyon dolar olarak bulunmaktadır.²⁶⁸ Bu noktada Katar’ın ekonomik açıdan Türkiye’ye yaptığı yatırımlar, Türkiye’nin Katar’a yaptığı doğrudan yatırımlardan daha fazladır. Dolayısıyla döviz bakımından lobi üretme ve bu konuda vaatler sürerek ilişkileri geliştirebilme imkanları Katar açısından daha fazladır.

Aslında bu lobicilik imkanını en iyi besleyen Türkiye’nin Katarlı yatırımlara olan girişimi diye ifade edilebilir. 2020 yılında yapılan Katar ve Türkiye Webinar görüşmesinde Doha Türk büyükelçiliği, yatırım yapmak isteyen Katarlı iş adamlarını bizzat Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi’nde kurumsal iletişime davet etmiş ve bu temsilcilere gerekli sorulara cevap verebileceğini ifade etmiştir.²⁶⁹

Bir başka örnekte ise Türk hükümet temsilcileri, İstanbul’da Kanal İstanbul Projesi yapımı için Katarlı yatırımcılara çeşitli vaatler vermiştir.²⁷⁰ Kanal İstanbul Projesi’nin yapımı dolayısıyla 2018 yılında Şeyh Temim’in annesi Şeyha Moza’nın, Başakşehir’de 100 bin lira sermayeli şirket kurarak hemen bir buçuk ay sonrasında Kanal

²⁶⁷ T.C Merkez Bankası, **Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu**, Ocak 2024.

²⁶⁸ Ticaret Bakanlığı - Uluslararası Hizmet Ticareti Genel Müdürlüğü, **Yurtdışı Yatırım Raporu 2022**, Haziran 2022.

²⁶⁹ Qatar Chamber, “About 1500 Qatari and Turkish Companies Discuss Establishing Trade and Investment Alliances” (Çevrimiçi) <https://www.qatarchamber.com/qatari-turkish-trade-and-investment-alliances/#:~:text=HE%20stressed%20that%20number%20of,Airport%20and%20a%2DThumama%20Stadium>, (Erişim: 2024).

²⁷⁰ Anadolu Ajansı, "Kanal İstanbul, Katar'da Büyük Heyecan Oluşturdu", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kanal-istanbul-katarda-buyuk-heyecan-olusturdu/1034313>, 18.01.2018, (Erişim: 12.04.2024).

İstanbul güzergahı üzerinde 44 dönüm arazi satın aldığı iddia edilmiştir. Bunun yanında bölgede bir turizm şirketi kurduğu ifade edilmiştir.²⁷¹ Bu bağlamda anlaşma projeleri eşliğinde Türkiye'den gayrimenkulleri almaya çalışan Katarlılar özellikle turizm bölgelerinde çeşitli ev ve arsaları satın alarak Türkiye'ye canlı döviz kazandırmakta ve bu güvenceler sayesinde Türkiye'ye yatırım yapabilmektedir. Bu noktada Türkiye'deki mevcut siyasal iktidarın yönelimleri, Katarlıların çok yönlü yatırım artırma stratejisinin önünde olumlu bir etken olarak görünmekte ve bu çekicilik değerlendirilebilmektedir. Buna rağmen 31 Mart 2024 seçimlerinden sonra tekrar seçilen İstanbul Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu, Kanal İstanbul projesini iptal eden kampanyanın temsilcisi olmuş, Şubat ayında yargı kararıyla bu girişimin önü tıkanmıştır. Dolayısıyla hükümet tarafından Katarlılara verilen vaatlerin ne derecede uzun vadeli olacağını söylemek pek de mümkün olamadığı için lobi faaliyetleri kısıtlanabilmektedir.

Bununla birlikte Türkiye'deki uzun süreçte siyasal iktidarın varlığı, 2028'e kadar hala mevcut hükümetin bulunacağı ve dış politikadaki hakimiyeti varsayımı altında Türkiye ve Katar arasında yatırımlara yönelik faaliyetlerin devam edebileceği söylenebilmektedir. Bu noktada Katarlıların lobi imkanlarının Türkiye'deki kamu diplomasi araçları kadar yaygın olduğu söylenmese de ekonomik nüfuz ölçeğinde yatırım imkanlarını zenginleştirebilme ve vatandaşlarını destekleyebilme imkanlarının bulunabileceği söylenebilmektedir.

Kuruluşlar

Katar'ın Ankara'daki elçilik ve İstanbul'daki başkonsolosluk binalarının haricinde Türkiye'deki kuruluşları kadar yaygın olmamakla birlikte birkaç kuruluşu bulunmaktadır. Öncelikle 2017'deki ticari anlaşma kapsamında Katar'da Turizm Ajansı İstanbul'da ofisini açmıştır. Bu ofis eşliğinde Katar; potansiyel turistleri çekme, tur acen-teleri sağlama, konaklama sektörü sunma amacıyla Katar'ı tanıtmayı hedeflemiştir.²⁷²

Sağlık bakımından Katar'ın tıpkı Türkiye'nin Katar'da açtığı Türk hastanesi gibi bir yapılması yoktur. Bunun dışında 2023 depremzedeleri için açtığı bir hastanesi

²⁷¹ Artigerçek, "Kanal İstanbul'da Katar Emiri'nin Annesinin Aldığı Arazi Turizm ve Ticaret Alanı Oldu", (Çevrimiçi) <https://artigercek.com/guncel/kanal-istanbul-da-katar-emiri-nin-annesinin-alDIGI-arazi-turizm-ve-ticaret-alani-132122h>, 13 Temmuz 2020, (Erişim: 12.04.2024).

²⁷² Gulf Times, (Temmuz 2016), "QTA Opens Representative Offices in Turkey, US". <https://www.gulf-times.com/story/504669/QTA-opens-representative-offices-in-Turkey-US>, Temmuz 2016, (Erişim: 13.04.2024).

bulunmaktadır. Şeyh Meydani tarafından açılan hastane, çeşitli yerlerde Sahra Hastanesi olarak da geçmektedir. Bunun bir hastaneden ziyade büyük bir çadır içerisinde 200 yatak kapasiteli depremzedeleri tedavi etmek amaçlı açıldığı ifade edilebilir.²⁷³ Türkiye'deki deprem fecaatinin akabinde açılmıştır.

Bunun dışında firma ve ekonomik yatırımlarla oluşturduğu kuruluşlar ekonomi politikaları kısmında, askeri kuruluşlar ise askeri politikalarda incelenmiştir.

Eğitim politikaları

Katar'ın Türkiye'deki eğitim varlığı uluslararası anlaşmalardaki mütakabiliyet ilkesi çerçevesinde personel değişimlerinden, bilimsel ve uzmanlık çalışmalarının karşılıklı olarak yapılabilmesiyle gündeme gelmektedir. Söz gelimi Katar Üniversitesi ile İbn Haldun Üniversitesi üzerinde personel ve öğrenci değişimleriyle ilgili girişimler olmasına rağmen eğitim alanında Katar'ın mütakabil ilişkileri daha kısıtlıdır.

Bunun dışında Türkiye'de eğitim amaçlı herhangi bir Katar okulu veya üniversitesi bulunmamaktadır. Mütakabiliyet ilkesi çerçevesinde uluslararası eğitim anlaşmasında gerçekleştirilen eğitim alanındaki en büyük girişimler; personel ve uzman değişimleri ile burs teşvikleri gibi uygulamaların yaygınlaştırılması üzerine bina edilmektedir. Katar'ın eğitimde daha aktif rol oynaması için Türkiye'de eğitim sektöründe daha aktif uzmanlarla boy göstermesi gerekmektedir. Mevcut konjonktürde profesyonel anlamda böyle bir eğilim görülmemektedir.

Askeri politikalar

Askeri politikalar açısından ise Katar'ın Türkiye'deki varlığı ele alındığında, Türkiye'nin Katar'da Halid Bin Velid kışlası üzerinde üs hakimiyeti varken Katar'ın böyle bir girişimi bulunmamaktadır. Bununla beraber Katar'ın Türkiye'de 2009'da açtığı askeri ataşeliği (*Qatari Military Attaché*) bulunmaktadır. Katar, ordusunun Türkiye ile askeri ilişkilerini geliştirmek amacıyla bu ataşeliği kurmuştur.²⁷⁴ Bunun dışında çeşitli anlaşmalar ve projeler eşliğinde Türkiye'de ortak tatbikatlar yapılmakta ve Katarlı

²⁷³ SonDakika, "Katar'ın Hatay'da Kurduğu Sahra Hastanesi Depremzedelere Şifa Dağıtıyor", (Çevrimiçi) <https://www.sondakika.com/yerel/haber-katar-in-hatay-da-kurdugu-sahra-hastanesi-15647924/>, 2023, (Erişim: 2024).

²⁷⁴ Qatar Embassy in Ankara- Turkey, "Consulates and Attachés", <https://ankara.embassy.qa/en/the-embassy/consulates-and-attach%C3%A9s>, (Erişim: 2024).

askerler eğitim görmektedir. Söz gelimi Katarlı askerlerin Türkiye'deki varlığı açısından Efes Tatbikatlarına katılması, 2019'da TİKA koordinesinde, Katar İç Güvenlik Komutanlığı talebiyle 15 Katarlı özel hareket polisinin iki hafta boyunca İzmir Foça Jandarma Komanda Okulu'nda BORA-12 keskin nişancı tüfeği kullanma eğitimi alması gibi örnekler gösterilebilmektedir.²⁷⁵

Bunun yanında askeri alanda yatırım yapabilmek adına kamyon ve zırhlı araç üreticisi olan BMC'nin yaklaşık %50'si Katarlılara satılmıştır. Katar Silahlı Kuvvetleri Endüstri Komitesi, yaklaşık 150 milyon lira ile BMC'nin %49'luk payına sahip olmuştur. Altay tanklarının üretim ihalesini 2018 yılında alan BMC firmasına, Sakarya'daki Tank- Palet fabrikası üretim amacıyla 25 yıllığına tahsis edilmiştir. Bu firmadan aynı zamanda Katarlılar, 2019 yılında 100 tane Altay muharebe tankı sipariş etmiştir.²⁷⁶

Bununla birlikte askeri politikalarda Türkiye ve Katar arasındaki mütekabiliyet ilkesi eşliğinde değerlendirilebilecek en önemli etmen, 2021 yılında Katar Hava Kuvvetleri'ne bağlı 36 jet ve 250 askeri personelin Türk Genelkurmayı tarafından belirlenecek askeri üslerde konuşlanabilmesi kararı alınmasıdır.²⁷⁷ Bu kapsamda özellikle Katar'ın Rafale uçaklarının konuşlanacağı bildirilmiş ve mevcut uçağın savaşta taraf olmasa da Türkiye'de karşı tarafın hamle yaparken iki kere düşünmesini sağlayacak bir gelişme olarak etki alanı sağlayabileceği gerekçesiyle söz konusu anlaşmanın olumlu olabileceği nitelendirilmiştir. 2022'de imzalanan bir başka anlaşmaya göre ise Katar Askeri Hava Aracı ve Destek Personelinin Türkiye Cumhuriyeti topraklarında geçici olarak konuşlanmasına yönelik teknik düzenlemelerin bulunduğu bir düzenleme yer almıştır.²⁷⁸ Bu noktada Katar, askeri araçları mütekabiliyet ilkesine uygun

²⁷⁵ Anadolu Ajansı, "Katar Polisi 'Bora-12' ile Hedefi 12'den Vuruyor", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katar-polisi-bora-12-ile-hedefi-12den-vuruyor/1634819#:~:text=%22Bora%2D12%20gayet%20ba%C5%9Far%C4%B1l%C4%B1%20bir,%22Kurs%20olduk%C3%A7a%20faydal%C4%B1%20ge%C3%A7ti,> 4.11.2019, (Erişim 25.03.2024).

²⁷⁶ Yeniçağ, "BMC Resmen Satıldı, İşte Yeni Sahibi", (Çevrimiçi) <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bmc-resmen-satildi-katar-ortakligi-devam-ediyor-iste-yeni-sahibi-460075h.htm>, 2021, (Erişim: 2024).

²⁷⁷ Selim Kökçam, "Katar İle Türkiye Arasında Kritik Anlaşma" **TRT HABER**, (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/katar-ile-turkiye-arasinda-kritik-anlasma-710578.html>, 22.09.2022, (Erişim:25.03.2024).

²⁷⁸ Milletlerarası Andlaşma, "2 Mart 2021 tarihinde Doha'da imzalanan ve 7386 Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Katar Askeri Hava Aracı ve Destek Personelinin Türkiye Cumhuriyeti Topraklarında Geçici Konuşlanması Konusunda Teknik Düzenleme'nin onaylanması", **RG**, 15 Eylül 2022, Sayı: 31954.

olarak Türk hava sahasını belirli izinlere istinaden Türkiye'nin Katar'da konuşlanabildiği şekilde kullanabilme imkanına erişmiştir.

Kültürel politikalar

Katar'ın Türkiye'deki varlığı nezdinde kültürel politikalarını incelerken müteka-biliyetten söz etmek pek fazla mümkün değildir. Bunun nedeni, Katar'da kurulan mü-zelerin ve kültürel patlamanın çok taze gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Ay-rica Katar, kültürel faaliyetlerini Türkiye'de çok aktif bir biçimde sürdürmemektedir. Kültürel faaliyetlerini arttırmak noktasında Katar'ın eğiliminin daha çok uluslararası bir markalaşma olarak Türkiye ile ortak faaliyetlerinde Katar içerisindeki görünümüyle ön plana çıkarmaya çalıştığı devlet liderlerinin davranışlarında görülmektedir.

Kültür alanında yapılan uluslararası anlaşmalarla şekillenen kültürel faaliyet-lerin karşılıklı olarak ülkelerde icra edilmesine yönelik teşvikler eşliğinde müteka-bil bir yapı kurulması istendiği belirtilmektedir. Öte yandan Katar'ın somut olarak üst düzey diplomatik bir kültürel ağ kuracağı veya diasporasını etkileyeceği gelişmiş kültürel bir organı Türkiye nezdinde bulunmamaktadır. Katar nezdinde QATARİ olarak bilinen YEE'nin partner kültürel diplomasi oluşumu Katar'da bulunmakta ve Türkiye ile Katar arasında ortak kültürel faaliyetler düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu faaliyetle-rin neredeyse tamamı Katar'da gerçekleşmektedir.

Bu konuda kültürel alanı besleyebilecek ve Katar'a insan çekebilecek Tür-kiye'de varlık gösteren en önemli organlar turizm acenteleridir. Katar Turizm Ajansı'nın resmi varlığı ile birlikte Türkiye'de Arap nüfusunun artışı ile Arap kültürünün genel olarak yaygınlaşması söz konusu olmuş, birçok Arap kökenli firma, işyeri, res-toran gibi pek çok yapı inşa edilmiştir. Bunun sonucunda bölgesel Arap turizmi üze-rinde bir furya başlamıştır. Bu noktada birçok turizm acentesi açılmış olup çeşitli Arap bölgeleri tanıtılmakta ve birçok Arap müşteri Türkiye'de ağırılanmaktadır. Bu kap-samda oluşturulan diasporik iletişim ağları ile turizm acentelerinin rolü sayesinde Ka-tar'ın kültürel özellikleri turist çekmek amacıyla tanıtılabilmekte olduğundan dolayı or-taya kısmen kültürel bir etkileşim alanı çıkartılabilmektedir.

Ekonomi politikaları

Katar'ın Türkiye'deki varlığı ölçeğinde en önemli diasporik varlığını besleyebilecek unsur, ekonomi politikalarından ileri gelmektedir. Yakın zamanlarda 2023 yılında Ticaret Bakanı Ömer Bolat bir açıklamasında, Türkiye'de 220'ye yakın Katarlı firma olduğunu ve Türkiye'de 20 milyar doları aşkın yatırım yaptıklarını ifade etmiştir.²⁷⁹ Bu firmaların çoğu ortaklık üzerine kurulu olduğundan Türkiye içinde hepsinin şirket binası olmasa da birtakım irtibat büroları bulunabilmektedir. Bunun yanında en önemli unsurlardan birisi Katar'ın Türkiye'de yaptığı yatırımlardır. Türkiye'nin Katar'da inşaat, mühendislik ve müşavirlik şirketleri gibi birçok alanda yatırımı olmakla beraber Katarlı yatırımcıların da Türkiye'nin önemli ticari kalemlerinde yer aldığı görülmektedir.

Finans yatırımları nezdinde Katar, Türkiye'de Katar Ticaret Bankası aracılığıyla 2013 yılında Alternatif Bank'ın %75 hissedarı olmuştur. 2016 yılında ise bu bankanın tamamına sahip olmuştur. Ayrıca Finansbank'ı satın almış, 2016 yılında QNB Finansbank haline dönüştürülmüştür. Buna ek olarak 2016 yılında Türkiye'de faaliyet gösteren bir başka finans kuruluşu olan Ergo Portföy, Katar İslami yatırım finansmanı yapmayı hedefleyen firma Qinvest LLC tarafından satın alınarak Qinvest Portföy Yönetimi A.Ş. adını almıştır.²⁸⁰ Medya alanındaki yatırımlarda ise Katar merkezli beIN Media Group, TMSF bünyesinde yönetilen Türk PAY-TV platformu DİGİTÜRK'ü 1,2 milyar dolar bedelle satın almıştır.²⁸¹

Gıda alanında tavuk ürünleriyle ünlü olan Türk firmalarından Banvit şirketi, Brezilyalı gıda firması olan BRF SA %60 hissesi, Katar Yatırım Otoritesi (QIA) ise %40 hissesi olarak Banvit'in %79'luk hissesi 269 milyon dolar üzerinden Brezilya ve Katarlı firmaya bölünerek satılmıştır. Katar Yatırım Ofisi %40lık hissesini almış ve Banvit TBQ Foods GmbH isimli bir firmaya bırakılmıştır.²⁸² Bunun yanında McDonald's

²⁷⁹ Daily Sabah, "Qatari Investments In Türkiye Flourish As Bilateral Trade Hits \$2.3B", (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/business/economy/qatari-investments-in-turkiye-flourish-as-bilateral-trade-hits-23b>, 3 Ekim 2023, (Erişim: 13.04.2024).

²⁸⁰ Qinvest Portföy, "Tarihçe" (Çevrimiçi) https://www.qinvestportfoy.com/~qinvestqatar/qinvest-portfoy_com/tr/hakkimizda/tarihce, (Erişim: 2024).

²⁸¹ Bir Gün, "Madde madde Katar'ın Türkiye Yatırımları" (Çevrimiçi) <https://www.birgun.net/haber/madde-madde-katar-in-turkiye-yatirimlari-28017>, 16.12.2019, (Erişim: 2024).

²⁸² T.C Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, "BRF ve Katar Yatırım Otoritesi Banvit'i Satın Alıyor", <https://www.invest.gov.tr/tr/news/News-from-Turkey/Sayfalar/brazilian-brf-and-qatar-investment-authority-to-acquire-turkeys-banvit.aspx>, 2017, (Erişim: 2024).

Türkiye, Anadolu Grubu tarafından 54 milyon dolara Avusturya'da kurulan bir şirket olan Boheme Investment'a satılmıştır. Bu şirket Katarlı yatırımcı Kamal Saleh Al Mana'nın iştiraki konumundadır. Söz konusu yatırımcı, Katar'daki McDonald's restoranlarının franchise işletmeciliğinin yürüttüğü şirketin genel ortaklığını yapmaktadır. İnşaat alanında ise bir başka faaliyet gösteren Ankas firması da Hamad bin Khalid'e 2017 yılında devredilmiştir. Öte yandan tanınmış giyim mağazası Beymen'in % 97'si Katarlı Mayhoola Fonu'na devredilmiştir. Ayrıca sağlık alanında faaliyet gösteren Memorial Grubun %20'si ve ünlü ev tekstili mağazası English Home'un da % 40lık hissesi Katar Yatırım Bankası'na devredilmiştir.²⁸³ İlaveten 2014-2018 yılları arasında Türkiye'nin en pahalı yalısı olarak geçen Yeniköy'deki Erbilgin Yalısı, Katarlı iş adamı Abdülhadi Ash Al-Hajri'ye 100 milyon Euro değerine satılmıştır.²⁸⁴ Bununla birlikte Katar kraliyet aile üyesi Şeyh Nasser Ahmed Ali Marmaris'teki Munamar Otel'i satın almıştır.²⁸⁵

Mevcut veriler ışığında Katarlı yatırımcıların Türkiye'de çeşitli bölgelerden gıda, finans, inşaat, askeri, ekonomik, turizm ve medya gibi alanlarda çok fazla firma, gayrimenkul veya hisse alarak Türkiye'de faaliyet gösterdiği görülmektedir. Mütakabiliyet açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin bu kadar çeşitli alanlarda şirket veya gayrimenkulünün Katar'da olmadığı görülebilmekte ve genelde proje bazlı yatırımlarla inşaat, askeri, gıda ve tarım, mühendislik ve petrokimya gibi alanlarda ön plana çıktığı görülmektedir. Katar'ın ülke içerisindeki ekonomik yatırım sisteminde bulunan; Katar Finans Merkezi, Katar Serbest Bölgesi, Katar Bilim ve Teknoloji Parkı haricinde tamamen yabancı sermayeli şirketlerin kurulamıyor olması, Türkiye'nin ağırlıklı olarak alt yüklenici rolünde bulunarak devasa projelerde boy göstermesi ile karşılık bulmaktadır. Bu ekonomik gerçeklik, uzun soluklu olarak Türkiye'nin Katar bölgesinde etkin olarak bulunmasını ve ihalelerde sürdürülebilir ilişki kurmasını daha kişisel ilişkilere indirgemekte ve Türkiye'nin diaspora diplomasisinde daha aktif ilişkiler kurmasını gerektirmektedir.

²⁸³ Burak Siperli, "Katar'ın Türkiye'deki malvarlıkları neler?", **Medyascope**, (Çevrimiçi) <https://medyascope.tv/2022/05/13/katarin-turkiyedeki-mal-varliklari-neler/>, 2022, (Erişim: 2024).

²⁸⁴ Hürriyet, "Erbilgin Yalısı Satıldı İddiası" (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/erbilgin-yalisi-satildi-iddiasi-28573988>, (Erişim: 2024).

²⁸⁵ Turizm Aktüel, "Munamar Otel'in Sırrı Çözüldü", (Çevrimiçi) <https://www.turizmaktuel.com/haber/munamar-otel-in-sirri-cozuldu>, (Erişim: 2024).

Nitekim şirket kurulma kıyasında Türkiye’de yabancı sermayeli şirket kurmak Katar’a göre daha kolaydır. Bu konuda kefalet sistemi uygulaması bulunmamakla birlikte bankalar, finansal kiralama şirketleri, tüketici finansmanı, sigorta, anonim şirket şeklindeki holdingler, döviz büfesi, denetim şirketleri, tarım ürünleri depoculuk şirketleri, teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketleri, gibi şirketlerin kurulması durumunda ancak Ticaret Bakanlığı iznine ihtiyaç duyulmaktadır.²⁸⁶ Bunun dışında kurulan limited ve anonim şirketleri direkt Türk yatırımcıların kurduğu gibi kurulabilmektedir. Türkiye ve Katar ilişkilerinin mevcut durumu ele alındığında ve finansal yatırımlar gibi izinlere tabi şirketlerin bulunduğu durumda bu konuda Katarlıların büyük bir zorluk yaşadığını söylemek pek mümkün değildir. Dolayısıyla Katarlı yatırımların artabileceği de öngörülmektedir.

²⁸⁶ MIHCI Hukuk & Danışmanlık, “Yabancıların Türkiye’de Şirket Kurması”, <https://mihci.av.tr/yabancilarin-turkiyede-sirket-kurmasi/>, (Erişim: 2024).

SONUÇ

Uluslararası ilişkilerde her devletin güç değişkenleri farklılık göstermektedir. Neoklasik realist teoriye göre devlet davranışları ve farklı nispi güç unsurları, uluslararası yapının değişimine neden olabilmektedir. Diaspora bu bakımdan eğer bir devlete aitse diplomasi açısından gündeme gelebildiği noktada o devletin nispi bir unsurudur. Ne tam ulusaldır, ne de tamamen tek yönlü araç haline gelebilir. Mesken devlet için ulus altı, köken devlet için ulus aşırı bir birim olarak tanımlanmalıdır. Bu birim ulus aşırı vatandaş değil, ortak kimlik bilincine sahip ulus aşırı vatandaşlar topluluğudur.

Diplomasi kavramı ise tarih boyunca değişime uğramıştır. Modern dönemde ulus devletleri içerisindeki ilişkilerde ele alınan bir kavramken uluslararası hukukun gelişimiyle birlikte yeni aktörlerin ortaya çıkışı ile çeşitli küresel iletişim biçimlerini yönlendiren bir araç haline gelmiştir. Geleneksel diplomasi uygulamalarının gelişimine bakıldığında ise sürdürülebilir diplomasi araçları ile modern diplomasi gelişmiştir. Geleneksel diplomaside uygulanan pratiklerin sürdürülebilir parçaları tartışmalı iken modern diplomaside daha kurumsallaşan bir zeminden hareket edilmeye başlanmıştır.

Tarihsel gelişmeler gösteriyor ki; günümüzde diplomasi yapmak isterken bir devletin diplomasi aracının modernliği o aracın sürdürülebilir ağ kurabilme potansiyeli ile ilişkilendirebilme kapasitesinden geçmektedir. Bu bakımdan üretilecek diplomasi kavramlarında en sürdürülebilir eğilimlerin içerisine dahil edilebilecek pratiklerle küresel diplomasi oluşabilmektedir. Söz konusu gelişmelerin kaynağından bakıldığında uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler kavramsallaştırmalarında ele alınamayan bir diplomasi çalışmasının resmi bir söyleme taşınması fazlasıyla güç olacaktır. Nitekim diplomasi kavramı tarihsel olarak uluslararası ilişkilerde ve uluslararası hukukun altında tanımlanarak geliştirilip çeşitli politik arenalarda ilerleyen bir kavram olmuştur. Uluslararası ilişkilerdeki varlığına göre neoklasik realist teori, nispi bir güç olarak diasporanın varlığını uluslararası ilişkilerde tanıtmaya imkanı sunmuştur. Mütakabiliyet ilkesi ve anlaşmaların izlenerek değerlendirilmesi ise uluslararası hukuk açısından diaspora diplomasisine gelişimsel bir perspektif sunmuştur. Özetle bu çalışmada diaspora diplomasisini ele alırken uluslararası ilişkilere ve uluslararası hukukun varlığına uygun olarak bir analiz yönteminin daha tutarlı açıklamalar üreteceği öngörülmüştür.

Diplomasinin yanında diaspora çalışmalarının karmaşık tarihsel anlatısı içerisinde ağırlıklı olarak diaspora uzmanlarının genel ortak algılayışının diasporanın ulus aşırı olduğu ve ortak kimlik bilincine sahip bir topluluk olduğu yönündedir. Bu açıdan karmaşık diaspora anlatısında en resmi kabul edilebilecek tanım bir diaspora için ortak kimlik bilince sahip ulus aşırı vatandaşlar topluluğudur. Bu tanımla diaspora; diaspora diplomasisi için hem uluslararası hukukta hem uluslararası ilişkilerde zemin bulabilmektedir. Bu açıdan vatandaşlık bilinci kurumsal olarak diasporik bilince en yakın çerçeveyi sunmaktadır.

Diaspora diplomasisi üçgeni, diasporanın orta aktör rolünü algılamaya ve diasporanın araçsal hale gelen yönlerini model olarak görebilme imkanı kazandırmıştır. Neden devlet dışı aktör değil de orta aktör? Çünkü diaspora, devlet dışı bir unsur değildir. 1933 Montevideo Sözleşmesi'nde devlet tanımı yapılırken bir devletin inşası için bir ulus topluluğunun varlığından söz edilmektedir. O ulus topluluğu, devletin bir unsuru ise ulus aşırı olsa da devletin bir unsuru olarak varlığa sahiptir. Ama o unsur, ana unsur olarak kullanılamıyorsa ara unsur olarak kullanılabileceği yerlere sahiptir. Orta aktör rolü bu açıdan üçgen modeliyle daha iyi anlaşılabilir ve kavranabilmektedir. Eğer güneşten yansıyan ışığı gördüğümüzde o ışık güneşten bir parça ise o bize güneşi tanımlamasa da güneşin olduğunu hatırlatır. Diaspora bir devletin yansıyan ışığıdır. Işığın en güzel şekilde gelme açısını ayarlayacak aktör de devlet olacaktır.

Öte yandan Katar vaka çalışması, güncel olarak Türk ulus aşırı vatandaşlarının bir diasporik topluluk olarak politik etki kazandırabilmesi açısından bölgesel varlığını tanıyabilme imkanı tanıyan yeni ilişkilerle şekillenen aktüel bir etkileşim örneği sunmuştur. Eğer diaspora diplomasisi modellendiğinde bir vaka üzerinden mesken devlet varlığı ölçeğinde irdelenmeseydi teorinin pratikteki gelişimsel sürecinin görülme imkanı olmayacak ve diaspora çalışmalarına katkı sağlayan bir tartışmadan ibaret olacaktı. Bu açıdan bir devleti vaka olarak seçmek, uluslararası ilişkilerdeki nispi güçlerin çok yönlülüğünü görebilme imkanı sunduğu gibi diaspora diplomasisi kavramına da nitelik kazandırmaktadır.

Mütekabiliyet ilkesinden yararlanarak yapılan karşılaştırmalı genel analiz ise Türkiye ve Katar ilişkilerinde karşılıklı uyumun ne ölçüde olabileceğini netleştirmesi konusunda yardımcı olmuştur. Bunun haricinde mütekabiliyetin tam anlamıyla her devlette eşit bir şekilde gerçekleşmesi pek olası değildir. Mütekabiliyet ilkesinin

önemi, sürdürülebilir diaspora diplomasisi kurulabilmesindeki karşılaştırmalı analizi yapabilme imkanı sunmasından ileri gelmektedir. Buna ek olarak karşılıklı ilişkilerde eksik ve fazla yönlerin ne ölçüde karşılıklı bağımlılık ve öngörülebilir diasporik varlık ilişkisi doğurabileceğini görme imkanı tanımaktadır.

Öte yandan kavramsallaştırma ve analiz sorunu tutarlı hale getirilen diaspora diplomasisi, bu çalışmada ele alınırken kavramın literatürde yeni olmasından ve diaspora çalışmaları veya diplomasi çalışmaları altında irdelenmesiyle diaspora diplomasisinin sistemleştirilmesinde önemli bir muğlaklık doğurmuştur. Bu açıdan McConell ve Ho'nun ifade ettiği *arabuluculuk*, *temsilcilik* ve *iletişim* kavramlarını diaspora diplomasisinin temel unsurları olarak belirlemek sadece kavramı bir açıdan tanımlayarak bir köşeye itmek gibi algılabilecektir. Diasporanın amacı sadece diplomasi tartışmalarına katkıda bulunmak mıdır? Yoksa gerçekten bir kavram inşasında söz konusu ilişkiyi sürdürülebilir ve yürütebilir profesyonel ilişki ağlarıyla kendi özgül yapısıyla irdelenmek ve katkı sunacağı pratikleri belirleyebilmek mi daha bilimsel bir yaklaşımdır? Burada ikinci soruya cevap aranmıştır.

Diaspora diplomasisi incelemesinden sonra, kavramın literatüre kattığı aktüellik ilişkisi değerlendirildiğinde ulus aşırı vatandaşların toplumsallığının aslında ne ölçüde sistemik olarak ikili devlet ilişkilerine etki edebileceğini tartışmak, çalışmanın en önemli tarafı olmuştur. Çünkü varlıkları bir birim olarak mesken devlette sürdürülebilir olsa da sistemik bir gelişmeden dolayı zamanla önem kaybedebilir. Bu soruya karşılık verecek diğer temel cevap, diaspora diplomasisinin nasıl yürütüldüğü ve nasıl yürütülmesi gerektiğine yönelik olarak Türkiye ve Katar ilişkisi üzerinden ortaya konulabilmektedir.

Diasporanın tehdit olmaması için diaspora diplomasisi üçgeni kurulmuş, uluslararası hukuk uyumu için mütekabiliyet ilkesi tercih edilmiş, literatüre uygun olarak da nispi bir güç unsuru olduğu ifade edilerek ikili ilişkiler altında konumlandırılmıştır. Diaspora diplomasisi politika araçları, diasporanın hangi alanlarda etkileşim halinde olduğunu göstermiş ve Türk varlığının diasporik nüfuzu belirlenmiştir. Bu çalışma eşliğinde diaspora diplomasisi politika araçları değişebilmekte ama diaspora diplomasisi üçgeninin değişmeyeceği varsayılmıştır. Politika araçları diasporanın varlık gösterdiği alanlarda oluşturulan başlıklardan ibarettir. Bu yol haritasında söz konusu tartışmayı yürütebilmek adına diasporanın tehdit varlığının kalkması ve mesken devletteki varlık ilişkilerinin irdelenmesinden sonra aktif olarak politik ilişkilerde diplomasiye nasıl yön

verdiğini veya verebileceğini ifade edebilmenin ve diaspora diplomasisindeki eksik yönleri irdeleyerek gelişimsel alanları izah edebilmenin önemi vurgulanmıştır.

İlk olarak uluslararası sistemik bir etki olmuş olsa da, diaspora, mesken devlette eğer olumsuz bir politik karşılık altında yani *tehdit* aşamasında değilse ve gerekli entegrasyon ile intibak süreçlerinde yeni mesken topluma katkı sağlayan ilişkilere dahil olarak toplum üzerinde radikalleşmiyorsa ikili ilişkilerin kötü olduğu noktada dahi devletlerin o diasporik toplumu ezmesi pek mümkün değildir. Çünkü devletler uluslararası ilişkilerde bu çalışma eşiğinde realist tavırlar sergilerler. Zararsız bir diaspora, sırf diaspora olduğu için zarar görmeyecektir. Günümüzde artık eski totaliter rejimlere sahip devletlerin sayısı gitgide azalmakla birlikte az gelişmiş devletlerin içerisinde bulunacak diasporalar, zaten büyük bir diaspora diplomasisi iletişim ağı kurmaktan öte kendi varlıkları içerisinde hayatta kalma derdi gütmektedir. Bu da diaspora diplomasisi kavramı altında incelenen bir alandan ziyade diaspora çalışmalarının bahsi olduğu için konunun dışında kalmaktadır. Diaspora diplomasisi daha reel diplomasi üzerinden devlet yönelimleriyle birebir bağlantılı olarak şekillenmektedir.

Bu bakımdan diasporaya düşen temel aktif rol; kimliksel bağlarını korurken aşırı ideolojik olarak tehdit haline dönüşebilecek algılardan kaçınarak onları bertaraf etmek, mesken devleti ve toplumuyla intibak süreçlerini gerçekleştirirken köken devlet ile mesken devletin ilişkisine katkıda bulunmak ve bu ilişkilerin sürdürülebilir hale gelmesi için çaba sarf etmektir. Köken devletin rolü ise bir devletle kurduğu diplomaside diasporanın varlığının sürdürülebilir ilişki ağların oluşumunda mesken devletin topraklarında aktif yer verilmesini sağlamaktır. Çünkü bir krizle diplomatik ilişkiler yerle bir olurken uzun vadede dış politik kimlik bilincini oluşturacak topluluğun diplomasiye dahil olabilmesine ön ayak olmak, sürdürülebilir bir diaspora iletişimini ve diaspora diplomasisini ortaya koymaktadır. Bu sayede devlet ile diasporanın iletişiminin bozulmaması ve devamlılığı esas alınabilmekle beraber, doğru ve gerçek bilgilerin diplomatik kanallara aktarımı daha hızlı ve güvenli ilişkilerle kurulacaktır.

Türkiye ve Katar nezdindeki bulgularda artılarla birlikte büyük eksiklikler de bulunmaktadır. Bu bulgularda artı olarak Türkiye ve Katar ilişkilerinin 1980'lerden 2024 yılına dek diplomatik ilişki seviyelerinin süreç içerisinde çok fazla ortak yönle bağdaşarak ilerlediği görülmektedir. Güvenlik ve ekonomik anlamında karşılıklı bağımlılığın getirdiği küreselleşen bir dünyada, kimlik siyasetlerin bağdaştığı ve sistemik

yaklaşımların uyumu içerisinde bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişkinin devamlılığına bakıldığında Türk diasporasının kimliğinin belirlenmesi noktasında birtakım pürüzler vardır. Bu pürüzlerin başında neoklasik realist teoride belirlenen ilişkilerdeki devlet davranışlarının söylem içeriğidir. “Kardeş” söylemi gibi yakın söylemlerin diaspora iletişimlerini geliştirmek açısından önemi büyüktür. Bununla birlikte Türkiye ve Katar ilişkilerini Türkiye hükümeti ve Katar hükümeti politiği olarak belirlemek yerine halkların tamamını dahil edebilecek bir yöntem tercih edilmelidir. Çünkü Türk diasporası dış politik kimliği tayin etmekle beraber Türk vatandaşının topluluğunu temsil eder. Sadece Türk hükümetini temsil etmez. Hükümet yönelimleri değişse de topluluğun diasporik bilinci her daim köken devleti ve mesken devleti adına yararlı ilişkilerle şekillendirilmelidir.

Bu bulgu eşiğinde bir başka eleştiri, Türk diasporasının varlığına ilişkin oluşan analitik ve istatistiki incelemelerin güncel olmamasından kaynaklanmaktadır. 2017 verilerinden bu yana 2024 yılı olmasına rağmen Katar’da hala tam olarak kaç Türk olduğu belli değildir. Çalışma öncesinde 10 bine yakın Türk olduğuna dair çeşitli bilgi kaynaklarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte bu kaynakların varlıkları teyit edilemediği için 2017 verisi kullanılmıştır. Mevcut durum, diaspora diplomasisi yapan bir devlet için ve söz konusu çalışmanın zaman probleminden ötürü yaşadığı eksikliği ortaya çıkartmaktadır. Çalışmaların sürekli güncel tutulması ve ulus aşırı vatandaşlara genel bir kontrol ve iletişim ağı kurulması gerekmektedir. Örneğin bir Türk, yurtdışına gittiğinde gittiği yerde kaç Türk’ün yaşadığını, onların ne işlerle uğraştığını ve nasıl temas geçebileceğini genel olarak bilmelidir. Bunun için bir portal ve yaptıkları işe kadar bilgi edinebilecekleri mecralar olmalıdır. Aksi takdirde sosyal medyada kurulan gruplarla insanlar devlet iletişiminden uzakta diasporik bağlarını inşa etmektedir. Günümüzde FETÖ gibi örgütler aracılığıyla ulus aşırı vatandaşlara nüfuz etme girişimlerinin başında devletin iletişim ağıları konusundaki yeterli duyarlılığın olmaması büyük önem taşımaktadır. Söz gelimi YTB, diaspora bakanlığı olarak tanımlanmasına rağmen sadece Almanya’daki Türkler üzerinde Türk diasporası bahsi açılmaktadır. Konsolosluk ve elçilik hizmetleri ağırlıklı olarak bireysel vatandaşlara hizmet edebilen uygulamalardır. Türkiye’nin bir ülke ile olan ilişkilerini geliştirmek konusunda sürdürülebilir ilişkilerin dayanaklarını bölgede diaspora haline gelebilecek ve uzun vadeli bulunarak ikili diplomasiyi geliştirebilecek ulus aşırı vatandaşlara fırsat tanıması gerekmektedir. Onları göçmen veya döviz makinesi gibi olarak görmemeli, işlevselliği ve kimlik rolünü tayin ederken diasporanın orta aktör olduğunu reel ilişkilere uygun olarak gözden geçirmelidir.

Günümüz ekonomik koşullarında Türk vatandaşları, dünyanın çeşitli bölgelerine gitmekte ve muhtelif bölgelerdeki faaliyetleriyle nüfuzlarını ilerletmektedir. Güncel çalışmalar ve iletişim ağlarının belirginleştirilmesi adına diasporik bağları kuvvetlendirmek için gerekli güncel raporlar ve verilerle oluşturulan bir portalın YTB üzerinden ulaşılabilir halde olması ve vatandaşlara duyurulması gerekmektedir. YEE gibi kültürel diplomasi araçlarının ötesinde bütün Türk vatandaşlarının bir araya gelerek diasporik gelişmelere katkı sağlayabilmesi adına iletişim mecrası vazifesi üstlenecek diasporik bir dernek mutlaka her ülkede Türk devleti tarafından kurulmalıdır. Diasporaya resmiyet ancak bu şekilde kazandırılabilir.

Bunun ötesinde bir eleştiri de Türkiye ve Katar ilişkilerinde 2014’de kurulan Yüksek Stratejik Komite altında çok sayıda anlaşma yapılması hususudur. Mevcut anlaşmaların hepsine Resmi Gazete’den ulaşılamamaktadır. Bu tezde Resmi Gazete’de Katar olarak taratılarak 45 milletlerarası anlaşma ve sözleşmeye rastlanmıştır. Hepsi genel çerçevede incelenmiştir. Haber kaynaklarında Katar ile yapılan ilişkilere dair abartılı ve hamasi söylemlerin varlığı da popülist söylemin yaygınlığı altında Türk diasporasının bölgesel varlığını analiz etmekte şüpheli kavrayışlar barındırmaktadır. Dolayısıyla yapılan anlaşmaların zaman içerisinde daha şeffaf bir şekilde kamuoyu ile paylaşılması ve bilgilendirmelerin hamasetten uzak söylemlerle izahati gerekmektedir.

Bununla birlikte politika araçları analiz edildiğinde pek çok anlaşmanın karşılığı bölgesel anlamda verilmiştir. Benzer dış politik eğilimler noktasında sistemik bir uyum oluşturulmuş, Türk-İslam-Arap sentezine uygun bir kimlik söylemi inşa edilmiştir. Devlet liderlerinin davranışlarına bakıldığında karşılıklı vatandaş kimliği söylemini oluşturan ifadelerde de mütekabiliyet ilkesine uygun diplomatik eğilimler gerçekleştirilmiş ve genel olarak olumsuz bir intiba oluşmamıştır.

Göç politikalarında Türkiye, son dönemde göç krizi yaşadığı için çok farklı bir yaklaşımla ilerlemektedir. İki ülkeye gelen göçmenlerin işlevsel hale getirilebilmesi konusunda Katar ve Türkiye eş zamanlı olarak sektörel verimlilik ölçeklerini tartışarak diasporalara olan müspet yönelimlerini daha fazla geliştirmeleri gerekmektedir. Bu noktada fazlasıyla göçmen bulunduran Katar’ın Türkiye’ye, Türkiye’nin ise Katar’a sunacağı çok fazla iletişim ağı bulunacaktır. İkili ilişkilerde bu kapsamda karşılıklı olarak işgücü anlaşması, göçmenlere sağlanan vize kolaylıkları gibi girişimler ortaya kon-

muş olsa da istatistiki olarak diasporik topluluklara genel olarak sağlanılabilecek alanları belirleyebilmek noktasında kapsamlı bir politik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmaların arttırılması ve verimli istihdam çizelgeleri oluşturulmalıdır.

Kimlik politikalarında ise, politik söylemler üzerinden oluşturulan yakınlıklar yeterince mütakabiliyet prensibine uygun ve işlevsel olarak diaspora birimlerine hitap edecek ölçekte olmuştur. Devlet davranışlarında bu söylemlerin aksine herhangi bir genel söyleme rastlanmamıştır.

Lobicilik açısından diasporanın etkileşime girebilmesi için bölgede yaşayan halkların resmi organlarla iletişiminin sağlanması noktasında ilk adımı devletin diasporik dernekler veya vakıflar kurarak sürdürmesi gerekmektedir. Diaspora kuruluşları, köken devletin milletini oluşturan ama mesken devlete entegre olabilecek nitelikte inşa edilmelidir. Diaspora söylemi ve içeriği konusunda devlet görevlileri ile bilimsel çalışmalar yapan ve bölgeleri tanıyan çeşitli akademisyenler yetiştirilerek bölgeye gönderilmelidir. Kültürel ve eğitim faaliyetleri alanında YEE ortaya çıkıyorken, ticari yatırımlar konusunda ticari müşavirlikler ve ataşeler bulunmaktadır. Bununla beraber diasporanın kurumsal kimliği anlamında aşırı ideolojik yönelimlerden uzak bir diasporik bilinç oluşturulmalıdır. Diasporik bilinç oluşumu için Katar devletinde ikili ilişkilere daha fazla katkı sunabilecek ölçekte; kültürel, ekonomik, askeri, eğitim, göç ve nüfus politikalarında bilgili, ikili ilişkiler konusunda donanımlı, milli ve uluslararası bağları güçlendirebilecek diasporik bilince sahip bireylerin yetişeceği bir kimlik politikası üretilmelidir. Bu fikri varlık, şüphesiz salt “kardeş” söyleminden daha iç açıcıdır.

Katar’ın Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları bakımından eğilimleri çok zayıf kalmıştır. Türkiye’nin bu açıdan YEE haricinde; TİKA, YTB gibi veya ORSAM gibi kuruluşların şubelerinin Katar’da oluşturulması gerekmektedir. Akademik açıdan bir think tank kuruluşu muhakkak oluşturulmalı ve ideolojik söylemlerin ötesinde bilinçli bir diasporik kimliğin oluşumunda ulus aşırı vatandaşların yönelimlerini değerlendirecek bir sosyalleşme alanı inşa edilmelidir. Bu konudaki eğilimlerin ve rakamların ölçөгüne bakıldığında 2015’den bu yana yaklaşık 9 sene geçmiş ve YEE haricinde büyük bir sivil toplum kuruluşu inşa edilememiştir. Bu noktada kadın dernekleri ve eğilimleri de çok önemlidir. Kadınların toplumsal düzenin içerisinde belirlenen yapılar bozulmadan istihdam alanlarında yer edinebilmesi adına Türk ve Katarlı kadınlar arasındaki iş birliği daha fazla arttırılmalı, eğilimler sadece Cumhurbaşkanı Eşi Emine Erdoğan yönetiminde bir kitlesel söyleme dönüşen politik alan olarak kalmamalıdır. Bu noktada

büyükelçiliğe bağlı oluşturulmuş Katar Türk Kadınlar Birliği'nin kadın istihdamı ve aile ilişkileri noktasında büyük bir bilgi birikimi ağına sahip olması ve Türk diasporasını Katarlı kadınlarla mobilize edebilecek yapıda geliştirilmesi gerekmektedir.

Eğitim alanlarında ise söz gelimi Türk okulu açılmış, pek çok üniversitede Türk akademisyenler bir araya gelmiş, personel ve uzman değişimlerinde bulunulmuştur. Bu alanda sürdürülebilirlikten ziyade Katar'ın eğitim noktasında çeşitlendirmeye gitmeyi arzuladığı söylenebilmektedir. Nitekim aynı Türk okulları gibi Amerikan okulları da Katar bölgesinde bulunmakta ve Türk eğitim sisteminde rağbetin ağırlıklı olarak askeri ve sağlık alanlarında geliştirilmek istendiği görülmektedir. Zamanla Türk eğitim sisteminin ilgi çekici ve çeşitli hale getirilmesiyle istihdam alanlarının ikili ilişkiler üzerindeki iş pozisyonlarında tayin edilebilecek şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu sayede Katarlı vatandaşlar Türkiye'yi, Türk vatandaşları ise Katar'ı tercih etme eğilimlerini arttıracaktır.

Askeri politikalarda Halid bin Velid kışlasında Türk varlığı keskinleştirilmiş, askeri açıdan Katarlılara önemli ölçüde tatbikatlar, eğitimler ve savunma sanayi adımları düzenlenilerek Türk kimliğinin askeri yönü tanıtılmıştır. Katarlıların Ankara'da askeri ataşe kurmaları zaman içerisinde Türk askeriyesinden faydalanmak istediği ve bilgi toplayarak kendi askeri birimlerini güçlendirmek isteyeceklerine işarettir. Bu açıdan ve Katar'ın sistemik koşullarının her an değişebilme durumundan Türkiye ve Katar arasında askeri ilişkilerde de mütekabil ve sürdürülebilir bir süreç yaşanacağı öngörülmektedir.

Kültürel faaliyetler konusunda mütekabiliyet bulunmamaktadır. Bu açıdan Katar'ın kültürel mesai harcaması ve kültürel faaliyet alanlarını zenginleştirerek Türk toplumuna daha fazla kendini tanıtmaya çalışması gerekmektedir. Aksi takdirde direkt Katar'ı özel sebeplerle tercih etmek istemeyen insanların Katar'a eğilimi çok olmayacaktır. Türkiye kültürel diplomasi araçlarına bu bağlamda daha çok sahipken Katar mesken devlette daha zayıf kalmıştır. Dolayısıyla Katar, Türkiye'de turizm faaliyetlerini geliştirerek ve pahalı bir yaşantıya sahip olmasına rağmen Türkiye'ye sunacağı uygun fiyat ve hizmetlerle Türk vatandaşlarının bölgeye olan rağbetini arttıracak faaliyetlerde bulunabilir.

Ekonomik açıdan Katar'ın Türkiye'deki yatırım kabiliyeti şüphesiz Türkiye'den daha geniş çerçevede değerlendirilmiş, Türkiye'nin faaliyetleri ise daha proje bazlı

kalmıştır. Bu projeler arttırılmakla beraber, Türkiye'nin sürdürülebilir ekonomi politikalarının Katar'ın içerisinde var olabilmesi adına uzun vadeli Türk şirketi kurabilmesi konusunda ticaret müşavirlikleri ve elçilikler üzerinden uzun diplomasi mesaileri harcanması gerekmektedir. Türkiye Katar'da büyük projelerde yer aldığına göre sürdürülebilir şirketlerin varlığı tehdit altında görülmeden ilişkiye girilebilmelidir. Nasıl ki Katarlılar Türkiye'de uzun vadeli yatırımlar yaparak gayrimenkul ve firmalara ortak olabiliyorsa bu fırsat, mütekabiliyet ilkesi gereğince Türkiye'ye de verilmelidir. Nitekim ekonomik açıdan Türkiye'nin doğalgaza olan ithalat zarureti göz önünde bulundurulduğunda Rusya'nın yanında alternatif olarak Katar ile olan LNG iş birliği, yatırım ihalesinde devam edecektir. Dolayısıyla ekonomik ilişkilerde en azından 2028'e kadar Türkiye'nin Katar ile alakadar olacağı görülmektedir. Bu bağlamdan ilişkilerin sürdürülebilir yönlerini geliştirebilmek, iki devlet ilişkisinde konumlanacak hükümet yetkililerin ve ulus aşırı vatandaşların oynayacağı pratik rollerden tezahür edecektir. Bunun yanında Katar'ın uluslararası markalaşma ve her yıl yeni bir Türk faaliyetine yatırım yapma noktasındaki duyarlılığı sayesinde sürdürülebilir bir diaspora diplomasisinin ekonomik açıdan devam edeceği öngörülmektedir. Bu noktada sistemik bir olağanüstü değişim olmaması durumunda mevcut Türkiye iktidarı sürecinde müteakıl olarak ekonomik ilişkilere devam edileceği düşünülmektedir. Çünkü ilişkiler ağırlıklı olarak hükümet ve Katar ailesi üzerinde yürütülmektedir. Ekonomik ilişkilerdeki sürdürülebilir seyri bozacak etken, yatırım ve proje faaliyetlerinde daha şeffaf ilişkilerle bu süreçlerin yönetilmemesidir. Şeffaflık ilkesiyle ilişkilerin yönetiminde ulusal çıkarlar daha net ortaya konmalı, ulusal ve ulus aşırı vatandaşlara karşı açıklayıcı olunmalıdır. Aksi takdirde hükümet değişimleri durumunda ilişkilerin sekteye uğrayabilmesi mümkündür.

Bu bulgular eşliğinde diaspora diplomasisi çalışmasına katkıda bulunmak amaçlı daha fazla vaka çalışması yapılmalı ve bir devletin dış politik kimliğinde diasporik bilincini genelleştirip mesken devlete ve köken devlete katkı sağlayabilecek nitelikte oluşumunda ne gibi faaliyetler yürütüleceğinin tespit edilerek harekete geçilmesi gerekmektedir. Küreselleşen dünyada her ülkenin vatandaşı çeşitli ülkelere dağılmakta ve köken devletlerinin bir yansıması gibi başka yerlerde tartışma ortamlarına katılmaktadır. Bu açıdan kendine, özüne ve mesken alana katkı sağlayabilecek bireyler ve toplumlar her ülkede kabul görülebilme potansiyeli yüksek fırsatlar sunmaktadır. Hiçbir devlet bu diasporalara karşı önyargıda bulunmayacağı gibi diaspora diploma-

sisinin geliştirilmesi için daha fazla çaba harcayacaktır. Bir sonraki aşamada belki diasporalar daha aktif bir rol oynayacak ve devletin diasporayı araç haline getirme nispetinin ağırlığı diasporanın iletişimiyle daha rahatlayan bir etkileşime dönüşecektir.

KAYNAKÇA

- 4 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi: "Bakanlıklara Bağlı İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında", Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, **RG**, 51.bölüm, 15.07.2018, s.321.
- Abdurrahmanlı, Elvin: "Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut Olan Diplomasi Türleri", **Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:3, No:1, 2021, s.144-147.
- Acar, Demet Ş.: **Küreselleşen Dünyada Diplomasi**, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 2014, s. 425.
- Airport Haber: "Katar'a Gıda Yardımı İçin Uçak Gönderiliyor", (Çevrimiçi) <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/katara-gida-yardimi-icin-ucak-gonderiliyor.html>, 07.06.2017, (Erişim: 14.03.2024).
- Akdeniz Turistik Otelciler ve İşletmeciler Birliği: **Türkiye Turizm İstatistikleri 2022 Raporu**, Antalya, s.16.
- Aljazeera: "New Batch of Turkish troops arrives in Qatar", (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com/news/2017/6/30/new-batch-of-turkish-troops-arrives-in-qatar>, 30.06.2017, (Erişim: 25.03.2024).
- Al Jazeera Turk: "Bizi desteklediğiniz için teşekkür ederiz", (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com.tr>, 03.05.2017, (Erişim: 31.03.2024).
- Al Jazeera Turk: "Cumhurbaşkanı Erdoğan Al Jazeera'de", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=wtEtLtJcQRU>, (Erişim: 31.03.2024).
- Alkan, Nazlı: "Anadolunun İlk Kütüphaneleri", **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yayınları**, 2015, s.24.
- Al Meezan: "Rights of Husband and Wife", **Promulgating The Family Law**, Law No: 22, (Çevrimiçi) <https://www.almeezan.qa/LawArticles.aspx?LawTreeSectionID=8740&lawId=2558&language=en>, Article 55-58, (Erişim: 2024).
- Alrantisi, Mahmut: **Bölgesel Güç Dengelerinde Türkiye - Katar İlişkileri**, İstanbul: SETA Kitapları, 2021, s.138.

- Alternatif Bank: “Bizi Tanıyın”, (Çevrimiçi)
[https://www.alternatifbank.com.tr/hakkimizda/alternatif-bank/bizi-taniyin#:~:text=B%C4%B0Z%C4%B0%20TANIYIN,Bank'%C4%B1n%20h%C3%A2kim%20hissedar%C4%B1%20oldu,](https://www.alternatifbank.com.tr/hakkimizda/alternatif-bank/bizi-taniyin#:~:text=B%C4%B0Z%C4%B0%20TANIYIN,Bank'%C4%B1n%20h%C3%A2kim%20hissedar%C4%B1%20oldu,(Erişim: 08.04.2024).)
(Erişim: 08.04.2024).
- Amiri Diwan State of Qatar: دولة قطر: “History of Qatar”, (Çevrimiçi)
<https://diwan.gov.qa/about-qatar/history-of-qatar>, (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2024).
- Alsan, Zeki M.: **Devletler Hukuk Dersleri**, Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu, 1947, s. 260.
- Amnesty International: **Reality Check 2021: A Year to The 2022 World Cup The State of Migrant Workers’ Rights in Qatar**, London: Amnesty International Ltd, 2021, s.5-7.
- Anadolu Ajansı: “Arap Ülkeleri Türkiye’nin Yardımına Koşmaya Devam Ediyor”, (Çevrimiçi) [https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/arap-ulkeleri-turkiye-nin-yardimina-kosmaya-devam-ediyor/2822072#:~:text=Doha'daki%20T%C3%BCrk%20B%C3%BCy%C3%BCkel%20A7ili%C4%9Finin%208,ton%20insani%20yard%C4%B1m%20sa%C4%9Fland%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20s%C3%B6yledi,](https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/arap-ulkeleri-turkiye-nin-yardimina-kosmaya-devam-ediyor/2822072#:~:text=Doha'daki%20T%C3%BCrk%20B%C3%BCy%C3%BCkel%20A7ili%C4%9Finin%208,ton%20insani%20yard%C4%B1m%20sa%C4%9Fland%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20s%C3%B6yledi, 22.02.2023,(Erişim: 20.03.2024).) 22.02.2023,
(Erişim: 20.03.2024).
- Anadolu Ajansı: “Doha'daki Al Jaber Kuleleri, 15 Temmuz'un 6.yılında Katar ve Türk bayraklarıyla aydınlatıldı”, (Çevrimiçi)
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dohadaki-al-jaber-kuleleri-15-temmuzun-6-yilinda-katar-ve-turk-bayraklariyla-aydinlatildi/2637685>, 15.07.2022, (Erişim: 20.03.2024).
- Anadolu Ajansı: “Doğru İş Yapanlar Kirletilemez”, (Çevrimiçi)
<https://www.aa.com.tr/tr/politika/dogru-is-yapanlar-kirletilemez/217110>, 21.09.2013, (Erişim: 2024).
- Anadolu Ajansı: “Efes 2018 Tatbikatında Fiili Atışlar Tamamlandı”,
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/efes-2018-tatbikatinda-fiili-atislar-tamamlandi/1141060>, 10.05.2018, (Erişim:25.03.2024).
- Anadolu Ajansı: “Hamis: Ateşkes teklifimiz için Türkiye, Katar, Mısır, BM ve Rusya'nın garantör olmasını istedik”, (Çevrimiçi)
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hamis-ateskes-teklifimiz-icin-turkiye-katar-misir-bm-ve-rusyanin-garantor-olmasini-istedik/3130928>, 08.02.2024, (Erişim: 20.03.2024).

- Anadolu Ajansı: "Kanal İstanbul, Katar'da Büyük Heyecan Oluşturdu", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kanal-istanbul-katarda-buyuk-heyecan-olusturdu/1034313>, 18.01.2018, (Erişim: 12.04.2024).
- Anadolu Ajansı: "Katar 2030 Vizyonunda Adım Adım İlerliyor", (Çevrimiçi), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katar-2030-vizyonunda-adim-adim-ilerliyor/950073>, 28.10.2017, (Erişim: 12.04.2024).
- Anadolu Ajansı: "Katar'da 'Türk Yemekleri Kültür Günü' düzenlendi" (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katarda-turk-yemekleri-kultur-gunu-duzenlendi/1079936>, 05.03.2018, (Erişim: 01.04.2024).
- Anadolu Ajansı: "Katar'da İlk Türk Hastanesi Açıldı", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katarda-ilk-turk-hastanesi-acildi/751471>, 16.02.2017, (Erişim: 12.03.2024).
- Anadolu Ajansı: "Katar Polisi 'Bora-12' ile Hedefi 12'den Vuruyor", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/katar-polisi-bora-12-ile-hedefi-12den-vuruyor/1634819#:~:text=%22Bora%2D12%20gayet%20ba%20C5%9Far%C4%B1%C4%B1%20bir,%22Kurs%20olduk%C3%A7a%20faydal%C4%B1%20ge%C3%A7ti>, 4.11.2019, (Erişim: 25.03.2024).
- Anadolu Ajansı: "Körfez'deki Katar'a yönelik abluka 3,5 yıl sonra bitiyor", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/korfezdeki-katara-yonelik-abluka-3-5-yil-sonra-bitiyor/2098597>, 05.01.2021, (Erişim: 25.03.2024).
- Anadolu Ajansı: "President Erdogan visits Turkey military base in Qatar", <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-security/president-erdogan-visits-turkey-military-base-in-qatar/14567>, 16.11.2017, (Erişim: 25.03.2024).
- Anadolu Ajansı: "'Sonsuz Emanet' Sergisi Katar'da Açıldı", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/sonsuz-emanet-sergisi-katarda-acildi/1245652>, 04.09.2018, (Erişim: 31.03.2024).
- Anadolu Ajansı: "Türk dizisi 'Seni çok bekledim' Katar'da çekiliyor", (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-dizisi-seni-cok-bekledim-katarda-cekiliyor/2080123>, 17.12.2020, (Erişim: 1.04.2024).
- Anne Maria Slaughter: "A Grand Strategy of Network Centrality", **America's Path Grand Strategy For The Next Administration**, Ed. Richard Fontaine and Kristin M.Lord, Center for a New Amerikan Security, CHAPTER III, Washington DC, 2012, s. 45.

- Arsenteva, Viktoria: **Hukuk ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Diplomasi Kavramları Sözlüğü**, Ed. M. Güneş, SDE YAYINLARI, 2021, s.44.
- Artıgerçek: "Kanal İstanbul'da Katar Emiri'nin Annesinin Aldığı Arazi Turizm ve Ticaret Alanı Oldu", (Çevrimiçi) <https://artigercek.com/guncel/kanal-istanbul-da-katar-emiri-nin-annesinin-aldigi-arazi-turizm-ve-ticaret-alani-132122h>, 13.07.2020, (Erişim: 12.04.2024).
- Associated Press News: "Turkey OKs sending troops to Qatar for World Cup security", (Çevrimiçi) [https://apnews.com/article/sports-middle-east-qatar-recep-tayyip-erdogan-ad3fd4e9bd7087f2df8a976c5ca6e41e#:~:text=ANKARA%2C%20Turkey%20\(AP\)%20%E2%80%94,Gulf%20country%20for%20six%20months](https://apnews.com/article/sports-middle-east-qatar-recep-tayyip-erdogan-ad3fd4e9bd7087f2df8a976c5ca6e41e#:~:text=ANKARA%2C%20Turkey%20(AP)%20%E2%80%94,Gulf%20country%20for%20six%20months), 5 Ekim 2022, (Erişim: 25.03.2024).
- Azarkan, Ezeli: "Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi" **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, C:15, No: 4, (Çevrimiçi) DOI: 10.21547/jss.265485, 2016, s.1055.
- Başkan, Birol: "Calutlar Dünyasında Bir Davut: Katar'ın Sıradışı Dış Politika Dinamizmi", **Akademik ORTA DOĞU Dergisi**, C:7, No:1, 2012, s. 46.
- Baumann, Martin: "Diaspora: Genealogies of Semantics and Transcultural Comparison", **Numen**, C:47, No:3, 2000, s. 313-337.
- Berg, Miriam: "The Importance of Cultural Proximity in the Success of Turkish Dramas in Qatar", **International Journal of Communication**, 2017, s.3419-3426.
- Bernstein, Mary: "Identity Politics", **Annua Review of Sociology**, C.31., University of Connecticut, (Çevrimiçi) doi: 10.1146/annurev.soc.29.010202.10005, 2005, s.47.
- Bilgen, Ahmet F.: "Katar Üniversitesi Kütüphanesi Personel Değişimi Programı İzlenimleri", **Türk Kütüphaneciliği Dergisi** C.1 No:33, 2019, s.64.
- Bir Gün: "Madde madde Katar'ın Türkiye Yatırımları" (Çevrimiçi) <https://www.birgun.net/haber/madde-madde-katar-in-turkiye-yatirimlari-28017>, 16.12.2019, (Erişim: 2024).
- Birleşmiş Milletler Anlaşması Metni: (Çevrimiçi) <https://turkiye.un.org/tr/33499-birle%C5%9Fmi%C5%9F-milletler-antla%C5%9Fmas%C4%B1>, 2010, s.10.

- Bolat, Gizem: "Katar Krizinde Müslüman Kardeşlerin Rolü", **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2018, s.42.
- Brubaker, Roger: "The "diaspora" diaspora," **Group, Ethnic and Racial Studies**, Ed R. T. (Çevrimiçi) doi:10.1080/0141987042000289997, 2005, s.1-19.
- Bureau International dex Expositions: "Who We Are", (Çevrimiçi) <https://www.bie-paris.org/site/en/who-we-are>, (Erişim: 2024).
- CNN Türk: Bilkent Üniversitesi İnsan Hakları Günü Konferansı: "En beğendiğiniz lider kimdir?", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=ePpeMi6zvSg>, (Erişim:2024).
- Cohen, Abner: **Custom and Politics in Urban Africa: A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns**, University of California Press, 1969, s.9.
- Cohen, Robin: "Diasporas and The Nation-State From Victims to Challengers", **Royal Institute of International Affairs**, C:72, No:3, 1996, s. 515.
- Cohen, Robin: "Diaspora", **International Encyclopedia of the Social and Behavioural Sciences**, Amsterdam, 2001, s.3642-3645.
- Cohen, Robin: "Solid, Ductile and Liquid: Changing Notions of Homeland and Home in Diaspora Studies", **QEH Working Paper Series**, Working Paper Number:156, Sicilya, 2007, s.2.
- Cox, Robert: "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", **Neorealism and Its Critics**, Ed. Robert Keohane, New York, Columbia University Press, 1986, s.207.
- Cumhurbaşkanlığı Yönetmeliği: "Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik", **RG**, Karar Sayısı: 106, 19 Eylül 2018, Sayı: 30540.
- Daily Sabah: "Katar, Türkiye'nin yerli Altay muharebe tanklarını satın almak için anlaşma imzaladı", (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/defense/2019/03/12/qatar-signs-deal-to-purchase-turkeys-domestic-altay-battle-tanks>, 12.03.2019, (Erişim: 25.03.2024).

- Daily Sabah: "Qatari Investments In Türkiye Flourish As Bilateral Trade Hits \$2.3B", (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/business/economy/qatari-investments-in-turkiye-flourish-as-bilateral-trade-hits-23b>, 03.10.2023, (Erişim: 13.04.2024).
- Değirmenci, Ceren D.: "İstanbul Türk ve İslam Sanatları Müzesinin Karşılaştırılması", **Yüksek Lisans Tezi**, T.C Doğuş Üniversitesi, Ocak 2017, s.100.
- DEİK: "Deik Hakkında", (Çevrimiçi) <https://www.deik.org.tr/kurumsal-hakkimizda>, (Erişim: 06.03.2024).
- DEİK: **Katar Ülke Bülteni**, Haziran 2015, s.33.
- DEİK: "Türkiye Katar İş Konseyi", (Çevrimiçi) <https://www.deik.org.tr/turkiye-ortadoğu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-katar-is-konseyi?pm=66>, (Erişim: 06.03.2024).
- Digiturk beIN Media Group: "beIN Media Group, Digiturk ile Türkiye'ye Yenilikler Sunmaya Devam Ediyor!", (Çevrimiçi) <https://www.digiturk.com.tr/digihaber/bein-media-group-digiturk-ile-turkiyeye-yenilikler-sunmaya-devam-ediyor>, 11.12.2017, (Erişim: 1.04.2024).
- Doha Ticaret Müşavirliği: "Expo 2023 Doha- Yemek Kioskları", (Çevrimiçi) <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/20455/>, 09.08 2023, (Erişim: 01.04.2024).
- Dost, Süleyman: "Milletlerarası Hukukta Mütakabiliyet İlkesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C:5., S:2., 2015, s.30.
- Dufoix, Stephane: **Diaspora Bir Kavramın Tarihçesi**, (original name: La dispersion: Une histoire des usages du mot diaspora), Çev. A.Meral, Ankara: GAV Perspektif Yayınları, 2022, s.3.
- Dufoix, Stephane: **Diasporalar**, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2011, s.3.
- Dünya: "Katar ve Türkiye'den Askeri Tatbikat", (Çevrimiçi) <https://www.dunya.com/dunya/katar-ve-turkiyeden-askeri-tatbikat-haberi-408955>, 27.03.2018, (Erişim: 25.03.2024).
- Ergüven, Nasih S.: "Uluslararası Hukukun Tarihsel Boyutuyla Diplomasinin Kurumsal Gelişim Süreci", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C:7, No:1, (Çevrimiçi) DOI:10.1501/sbder_0000000112, 2016, s.133.

- Euronews: "Katara 13 Maddelik Ültimatom ve 10 Gün Süre", (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2017/06/23/katara-13-maddelik-ultimatom-ve-10-gun-sure>, 23.06.2017, (Erişim: 20.03.2024).
- Euronews: "Katar, Türkiye ve Suriye'ye 10 bin Konteyner Ev Bağışladı", <https://tr.euronews.com/2023/02/15/katar-turkiye-ve-suriyeye-10-bin-konteyner-ev-bagisladi>, 15.02.2023, (Erişim: 20.03.2024).
- Euronews: "İnsan Hakları İzleme Örgütü'nden Katar'a 'erkek vasi' sistemini kaldırma çağrısı", (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2021/03/29/insan-haklar-izleme-orgutu-nden-katar-a-erkek-vasi-sistemini-kald-rma-cagr-s>, 29.03.2021, (Erişim: 01.04.2024).
- Faist, Thomas: **Uluslararası Göç ve Ulus-aşırı Toplumsal Alanlar**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003, s. 31.
- Fırat, Hande: "Katar'da yeni üssün açılışı sonbaharda", **Hürriyet Gazetesi** (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/hande-firat/katarda-yeni-ussun-acilisi-sonbaharda-41300793>, 13.08.2019, (Erişim: 25.03.2024).
- Girgin, Kemal: **Çağdaş Politika ve Diplomasi El Kitabı**, Ankara: Türkiye İş Bankası, 1975, s.134.
- Gulf Cooperation Council: "About GCC", (Çevrimiçi) <https://www.gcc-sg.org/en-us/AboutGCC/Pages/Primarylaw.aspx>, (Erişim: 07.03.2024).
- Gulf News: "Turkey to establish military base in Qatar", (Çevrimiçi) <https://gulfnews.com/world/mena/turkey-to-establish-military-base-in-qatar-1.1630691>, 2.31.2015, (Erişim: 25.03.2024).
- Gulf Times: "QTA Opens Representative Offices in Turkey, US". <https://www.gulf-times.com/story/504669/QTA-opens-representative-offices-in-Turkey-US>, Temmuz 2016, (Erişim: 13.04.2024).
- Haberler: "EXPO 2023 Doha'da Türk pavilyonu açıldı", (Çevrimiçi) <https://www.haberler.com/ekonomi/expo-2023-doha-da-turk-pavilyonu-acildi-16391581-haberi/>, (Erişim: 01.04.2024).

- Habername: "Katar Türkiye Hukuk Ortaklığı" (Çevrimiçi) <https://www.habername.com/haber-katar-turkiye-hukuk-ortakligi-119849.htm>, 28.01.2017, (Erişim: 12.03.2024).
- Haber Sol: "Körfez Ülkelerinde Esaret Sistemi Kafala Haberi", (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20141025020220/https://haber.sol.org.tr/dunyadan/korfez-ulkelerinde-esaret-sistemi-kafala-haberi-99085>, (Erişim: 2024).
- _____ : Hamad bin Khalifa University College of Islamic Studies: (Çevrimiçi) <https://www.hbku.edu.qa/en/staff/dr-recep-senturk>, (Erişim: 26.03.2024).
- Hamilton, Keith., Langhorne, Richard: **The Practice of Diplomacy**, London New York Routledge, 1995, s.1.
- Heine, Jorge: **On the Manner of Practising the New Diplomacy**, The Centre for International Governanca Innovation Working Paper Reshaping Diplomacy, 2006, s. 18.
- Ho*, Elaine L.E., McConnell, F.: "Conceptualising 'diaspora diplomacy': Territory and populations betwixt the domestic and foreign", (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1177/0309132517740217>, Kasım 2017.
- Hürriyet:: "Gezi Eylemcilerine Katar'da Gözaltı", (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/gezi-eylemcilerine-katar-da-qozalti-23529893>, 18.06.2023, (Erişim: 13.03.2024).
- Hürriyet: "Erbilgin Yalısı Satıldı İddiası" (Çevrimiçi) <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/erbilgin-yalisi-satildi-iddiasi-28573988>, (Erişim: 2024).
- Hürriyet Daily News: ""Turkish defense firms 'deployed in Qatar for better trade", (Çevrimiçi) <https://www.hurriyetaailynews.com/turkish-defense-firms-deployed-in-qatar-for-better-trade-89492>, 07.10 2015, (Erişim:25.03.2024)
- IEA: "LNG exports for a selection of exporters 2014-2024", (Çevrimiçi) <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/lng-exports-for-a-selection-of-exporters-2014-2024>, (Erişim: 08.04.2024).
- İçduygu, Ahmet, v.d.: **Türkiye'nin Uluslararası Göç Sığınma Politikaları 1923-2023: Ulus-Devlet oluşumundan Ulus-ötesi Dönüşümlere**, İstanbul Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, 2014, s.313.

- İskit, Temel: **Diplomasi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s.3.
- İTO: “Katar’a Yönelik Ticaret ve Yatırım Fırsatları Webinarı”, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=3mOFRE5EDCs&t=367s>, Nisan 2024, (Erişim: 06.04.2024).
- Kaçar, Ömercan: “Katar’ının Turkuvaz Camisi” Independent Türkçe: <https://www.indyturk.com/node/626341/t%C3%BCrki%C3%87yeden-sesler/kataran%C4%B1n-turkuaz-camisi>, 23.04.2023, (Erişim: 31.03.2024).
- Kalaycı, İrfan “Ortadoğu’nun Kült Sorunu - 'Su': Sosyo- Ekonomik ve Jeo-Ekonomik Bir Tahlil”, **Avrasya Etüdleri**, 2013, s.71.
- Kanun: Kanun No: 3042, “18 Nisan 1961 tarihinde imzalanarak 24 Nisan 1964 tarihinde yürürlüğe giren 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, **RG**, 12.09.1984, Sayı 18513.
- Kapani, Münci: **Politika Bilimine Giriş**, İstanbul: Bilgi Yayınevi. 2007, s.224-225.
- Katar Devleti Hükümeti: Hukoomi Qatar E-Government, “Sağlık Kartı Servisi” (Çevrimiçi) <https://hukoomi.gov.qa/en/service/issue-health-card>, 3.03.2021, (Erişim:2024).
- Katar İstatistik Kurumu: جهاز التخطيط والإحصاء دولة قطر: **2023 İşçi Gücü 4.Çeyrek Anket Raporu**, 2023, s.9.
- Khan, Azfar: “Reforming the Kafala: Challenges and Opportunities in Moving Forward”, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.1177/0117196811020003>, Erişim:2024.
- Keohane, Robert., Nye, Joseph: “Globalization: What's New? What's Not? (And So What?)”, **Foreign Policy**, (Çevrimiçi) doi:<https://doi.org/10.2307/1149673>, 2000, s.115.
- Kissinger, Henry: **Diplomasi**, Çev. İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.24.

- Konsolosluk:: "T.C. Dışışleri Bakanlığı Konsolosluk İşlemleri", (Çevrimiçi) <https://www.konsolosluk.gov.tr/Procedure>, (Erişim: 2024).
Kökçam, Selim: "Katar İle Türkiye Arasında Kritik Anlaşma", **TRT Haber**, (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/katar-ile-turkiye-arasinda-kritik-anlasma-710578.html>, 22.09.2022, (Erişim:25.03.2024).
- Kurtuluş, Begüm:: "Türkiye'nin Kamu Diplomasisinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İnsani Yardım Kuruluşları ve İnsani Diplomasi Perspektifi", **Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi**, Ed, Mehmet Şahin, Senem Çevik, Nobel Yayıncılık, 2015, s.193.
- Lonca: (Çevrimiçi) <https://lonca.gov.tr/>, (Erişim: 10.04.2024).
- Maarif Vakfı: "Hakkımızda", (Çevrimiçi), <https://turkiyemaarif.org/page/hakkimizda>, 2024.
- Maarif Vakfı: "Türkiye Maarif Vakfı ile Katar Üniversitesi İş Birliğiyle 30 Öğrenciye Tam Burs Verilecek", (Çevrimiçi) <https://turkiyemaarif.org/announcements/turkiye-maarif-vakfi-ile-katar-universitesi-is-birligiyle-30-ogrenciye-tam-burs-verilecek>, 23 Haziran 2023, (Erişim: 12.03.2024).
- Macartney, Carlile A.: **National States and National Minorities**, London: Oxford University Press, 1934, s.57.
- Mapendere, Jeffrey: "Track One and a Half Diplomacy and the Complementarity of Tracks", **Culture of Peace Online Journal**, 2000, s. 67-68.
- Mavi Vatan: "Denizcilik Alanında Muhteşem Bir Üniversite: Piri Reis Üniversitesi", (Çevrimiçi) <https://mavivatan.net/katar-deniz-harp-okulunun-kurucusu-piri-reis-universitesi/>, .02.04.2020, (Erişim: 25.03.2024).
- MIHCI Hukuk % Danışmanlık: "Yabancıların Türkiye'de Şirket Kurması", <https://mihci.av.tr/yabancilarin-turkiyede-sirket-kurmasi/>, (Erişim: 2024).
- Middle East Monitor: "Qatar signs Turkey naval military base agreement", (Çevrimiçi) <https://www.middleeastmonitor.com/20180314-qatar-signs-turkey-naval-military-base-agreement>, 14.03.2018, (Erişim: 25.03.2024).
- Milletlerarası Andlaşma: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması", **RG**, 3.05.1985, Karar:85/9369, Sayı:18743.

Milletlerarası Andlaşma:	"Türkiye ile Katar arasında İmzalanan İşgücü Anlaşması", RG , 17.09.1986, Karar: 86/10760, Sayı:19224
Milletlerarası Andlaşma:	"26 Mart 1987 tarihli ve 3342 Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Kültürel İşbirliği Anlaşması'nın onaylanması", RG , 6 Ocak 1991, Sayı: 20747.
Milletlerarası Andlaşma:	"20 Mayıs 1991 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu Birinci Dönem Toplantı Tutanağı'nın Onaylanması", RG , 21 Eylül 1991, Sayı: 20998.
Milletlerarası Andlaşma:	25 Aralık 2001 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Güvenlik İşbirliği Anlaşması'nın onaylanması, RG , 18 Şubat 2002, Sayı: 24675.
Milletlerarası Andlaşma:	"22 Ekim 2001 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli 'Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu İkinci Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", RG , 19 Şubat 2002, Sayı: 24676.
Milletlerarası Andlaşma:	"23 Mayıs 2007 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 17/4/2008 tarihli ve 5755 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği Anlaşması'", RG , 5 Ağustos 2008, Sayı 26958.
Milletlerarası Andlaşma:	"2 Temmuz 2012 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İş Birliği Anlaşması'nın onaylanması", RG , 7 Kasım 2012, Sayı 28460.
Milletlerarası Andlaşma:	2 Temmuz 2012 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Savunma Sanayisi İşbirliği Mutabakat Muhtırası'nın onaylanması, RG , 26 Ocak 2013, Sayı: 28540.
Milletlerarası Andlaşma:	"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim, Savunma Sanayii ile Katar Topraklarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin Konuşlandırılması Konusunda İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar", RG , 8 Haziran 2015, Sayı: 29380.
Milletlerarası Andlaşma:	"2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Basın ve Enformasyon Alanlarında İşbirliği Protokolü'nün onaylanması", RG , 15 Nisan 2016, Sayı: 29685.

Milletlerarası Andlaşma:	"2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Arşiv Alanında İşbirliği Protokolü'nün onaylanması", RG , 06 Mayıs 2016, Sayı: 29704.
Milletlerarası Andlaşma:	2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Eğitim ve Öğretim Konulu Güvenlik İşbirliği Protokolü", RG , 07.Ağustos 2016, Sayı 29794.
Milletlerarası Andlaşma:	"18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Kültür Alanında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı"nın onaylanması", RG , 11.03.2017, Sayı: 30004.
Milletlerarası Andlaşma:	"18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Fuarlar Düzenlenmesi Konusunda İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı"nın onaylanması", RG , 21.08.2017, Sayı: 30161.
Milletlerarası Andlaşma:	10 Kasım 2016 tarihinde İstanbul'da imzalanan ekli "Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komitesi 6. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptının Onaylanması Hakkında Karar", RG , 26 Eylül 2017, Sayı 30192.
Milletlerarası Andlaşma:	2 Aralık 2015 tarihinde Doha'da imzalanan ve 5/4/2018 tarihli ve 7132 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması", RG , 25 Nisan 2018, Sayı 30402.
Milletlerarası Andlaşma:	18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Yükseköğretim Alanında İşbirliğine Yönelik Mutabakat Zaptı"nın onaylanması, RG , 7 Şubat 2019, Sayı: 30679 (Mükerrer).
Milletlerarası Andlaşma:	18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı", RG , 19 Nisan 2019, Sayı: 30750.
Milletlerarası Andlaşma:	15 Kasım 2017 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti ve Katar Devleti Hükümeti Arasında Hukuki ve Adli Eğitim İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı"nın onaylanması", RG , 16 Ağustos 2019, Sayı: 30860 (Mükerrer).

Milletlerarası Andlaşma:	18 Aralık 2016 tarihinde Trabzon'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", RG , 3 Ocak 2020, Sayı: 30997.
Milletlerarası Andlaşma:	"25 Kasım 2019 tarihinde Doha'da imzalanan ekli 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Sınai ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması'nın Onaylanması", RG , 5 Mart 2020, Sayı: 31059.
Milletlerarası Andlaşma:	2 Mart 2021 tarihinde Doha'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Askeri Sağlık Alanında Eğitim ve İş Birliği Protokolü", RG , 25 Haziran 2021, Sayı: 31522.
Milletlerarası Andlaşma:	"7 Aralık 2021 tarihinde Doha'da imzalanan ve 7402 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Katar Devleti Hükümeti Arasında Büyük Çaplı Organizasyonların Yerine Getirilmesinde İşbirliği Konulu Niyet Mektubunun Uygulanmasına İlişkin Protokol'ün onaylanması", RG , 6 Haziran 2022, Sayı: 31858.
Milletlerarası Andlaşma:	"2 Mart 2021 tarihinde Doha'da imzalanan ve 7386 Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Katar Askeri Hava Aracı ve Destek Personelinin Türkiye Cumhuriyeti Topraklarında Geçici Konuşlanması Konusunda Teknik Düzenleme'nin onaylanması", RG , 15 Eylül 2022, Sayı: 31954.
Milletlerarası Andlaşma:	"26 Kasım 2020 tarihinde Ankara'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Aile, Kadın ve Sosyal Hizmetler Alanlarında İşbirliğine İlişkin Mutabakat Zaptı'nın onaylanması", RG , 25 Ekim 2022, Sayı: 31994.
Milletlerarası Andlaşma:	"14 Ekim 2022 tarihinde İstanbul'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Katar Devleti Hükümeti Arasında Medya ve İletişim Alanlarında İş Birliği Protokolü", RG , 9 Mayıs 2023, Sayı: 32185.
Morgenthau, Hans J.:	"Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace", Ed. by. Alfred A. Knopf, New York, 1978, s. 4-15.
Morgenthau, Hans J.:	Uluslararası Politika , Çev. Ünsal Oskay, Baskın Oran, C:1, Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği, 1970, s.181-183.
MSB:	"Yırtıcı Şahin-5 Tatbikatı Basın Duyurusu", (Çevrimiçi) https://www.msb.gov.tr/Basin-ve-Yayin/Aciklamalar/5ff180bb44494c0aa49288a70438035d , 30.10.2023, (Erişim: 25.03.2024).

- Neylan, David: "Tüzmen endorses term "diaspora" to describe Turks Abroad", Today's Zaman, (Çevrimiçi) <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=172110&bolum=105>, 13.04.2009.
- Nicholson, Harold: **The Evolution of Diplomatic Method**, Diplomatic Studies Programme Centre For The Study Of Diplomacy - University of Leicester, Britain, 2001, s.3.
- NTV: "Efes 2016 Tatbikatı'nda gerçek roketler kullanıldı, hedefler yok edildi", (Çevrimiçi) <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/efes-2016-tatbikatinda-gercek-roketler-kullanildi-hedefler-yok-edildi,ZK2tGq8OUUWBprVO1p7ezQ/Grm8cBn46ECqr6XcyD5jA>, 30.05.2016, (Erişim: 25.03.2024).
- Nye, Joseph: **Soft Power: The Means to Success in World Politics**, New York: Public Affairs Books, 2004.
- Oxford English Dictionary: Çevrimiçi) <https://www.oed.com/>, 1796.
- Özkanlısoy, Özden: "Uluslararası Sivil Havacılık Anlaşması'nın Temel Düzenlemeleri: Uluslararası Ticaret Açısından Bir Değerlendirme", **Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C:7, No:14, 2020, s.260.
- Öz Gıda İş Sendikası: "Katar 20 Milyar Dolarlık Yatırım İçin Düğmeye Bastı" (Çevrimiçi) <https://www.ozgidais.org.tr/haber/425/katar--20-milyar-dolarlik-yatirim-icin-dugmeye-basti>, (Erişim: 08.04.2024).
- Pala, Özgür., El Cabir, Halid.: **Türkiye - Katar İlişkileri Geçmişten Günümüze Jeopolitik Hedefler ve Dış Politika**, Holistence Publications, 2023, s.10.
- Potyemkin, Vladimir: **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, Çev. Atilla Tokatlı, Rusya: Evrensel Basım Yayın, 2009, s.16.
- Pradhan, Prakash C.: "Rethinking Indian Diaspora: Conceptualizing Diasporic Consciousness", Banaras Hindu University, India, Penprints Publications, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.47365/litinfinite.3.2.2021.1-10>, Eylül 2021.

Qatar Chamber:	“About 1500 Qatari and Turkish Companies Discuss Establishing Trade and Investment Alliances” (Çevrimiçi) https://www.qatarchamber.com/qatari-turkish-trade-and-investment-alliances/#:~:text=HE%20stressed%20that%20number%20of,Airport%20and%20al%2DThumama%20Stadium , (Erişim: 2024).
Qatar Embassy in Ankara - Turkey:	““Consulates and Attachés”, https://ankara.embassy.qa/en/the-embassy/consulates-and-attach%C3%A9s , (Erişim: 2024).
Qatar Embassy in Ankara - Turkey:	“Political and Diplomatic Relations” (Çevrimiçi) https://ankara.embassy.qa/en/qatar---turkey-relations/political-and-diplomatic-relations , (Erişim: 2024).
Qatar Embassy in Ankara - Turkey:	Qatar Embassy in Ankara Turkey, “Consular Services”, (Çevrimiçi) https://ankara.embassy.qa/en/services/consular-services/ , (Erişim: 2024).
Qatar Legal Portal – Al Meezan:	The Acquisition of Qatari Nationality , Law No: 38, 2005, Article 2.
Qatar News Agency:	“Qatar Vision 2030”, (Çevrimiçi) https://www.qna.org.qa/en/Pages/qatar-vision-2030 , (Erişim: 2024).
Qatar Ministry of Foreign Affairs:	“Principles of Qatar’ Foreign Policy”, (Çevrimiçi) https://www.mofa.gov.qa/en/foreign-policy/principles/principles-of-qatar'-foreign-policy , (Erişim: 13.03.2024).
QInvest Portföy:	“Tarihçe” (Çevrimiçi) https://www.qinvestportfoy.com/~qinvestqatar/qinvest-portfoy_com/tr/hakkimizda/tarihce , (Erişim: 2024).
QNB Finansbank:	“Hakkımızda”, (Çevrimiçi) https://www.qnbfinansbank.com/qnb-finansbanki-taniyin/hakkimizda#:~:text=2016%20y%C4%B1%C4%B1n%C4%B1n%20haziran%20ay%C4%B1nda%20Orta,QNB%20Grup%20taraf%C4%B1ndan%20sat%C4%B1n%20al%C4%B1n%C4%B1 , (Erişim: 08.04.2024).
QuestionPro:	“İkincil Araştırma- Tanım, Yöntemler ve Örnekler”, (Çevrimiçi) https://www.questionpro.com/blog/tr/ikincil-arastirma-tanim-yontemler-ve-ornekler/ , (Erişim: 2024).

- Planning and Statistics Authority “Qatar Monthly Statistics”, (Çevrimiçi) State of Qatar, جهاز التخطيط والإحصاء دولة قطر: <https://www.psa.gov.qa/en/Pages/default.aspx>, (Erişim:2024)..
- Rana, Kishan S.: “Diaspora Diplomacy and Public Diplomacy”, **Relational, Networked and Collaborative Approaches to Public Diplomacy**, Routledge, 2013, s.9.
- Reis, Michele: “Theorizing Diaspora Perspectives on Classical and Contemporary Diaspora”, **International Migration**, C.42, No:2, 2004, s. 46.
- Roberts, David: “Qatar, the Ikhwan, and transnational relations in the Gulf”, **POMEPS BRIEFINGS** C:31, 2017, s. 54.
- Rose, Gideon: “Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy”, **World Politics**, C:51, No:1, 1 Ekim 1998, s. 146.
- Sabah: “Katar'a damga vuran Türk kadınları” (Çevrimiçi) <https://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/katara-damga-vuran-turk-kadinlari/3>, 23.04.2011, (Erişim: 01.04.2024).
- Safran, William: “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return”, **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, C:1, No:1 Project Muse, 1991, s.83.
- Sağlam, Esra: “Diaspora Politikalarına Yönelik Çağdaş Kuramsal Yaklaşımlar ve Türk Diaspora Politikası”, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, (Çevrimiçi) DOI: 10.26466/opus.747426, 2020, s.754.
- Satow, Ernest: **A Guide to Diplomatic Practice**, 1932, s.1.
- Sheffer, Gabriel: “Diaspora Politics: At Home Abroad”, **Cambridge University Press**, 2003, s.9.
- SonDakika: “Katar'ın Hatay'da Kurduğu Sahra Hastanesi Depremzedelere Şifa Dağıtıyor”, (Çevrimiçi) <https://www.sondakika.com/yerel/haber-katar-in-hatay-da-kurdugu-sahra-hastanesi-15647924/>, 2023, (Erişim: 2024).
- Sönmezoğlu, Faruk: “Kurtuluş Savaşı Dönemi Diplomasisi”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 1994, s.41.

- Steinberg, Guido: "The Gulf States and the Muslim Brotherhood", **POMEPS BRIEFINGS** C:31, s. 67.
- TASAM TSV: "Türkiye'nin Stratejik Vizyonu 2023", (Çevrimiçi), <https://tsv2023.tasam.org/>, (Erişim: 2024).
- T.C
Cumhurbaşkanlığı: Emine Erdoğan, "Üst Düzey Katar-Türkiye Kadın Buluşması"na katıldı" (Çevrimiçi) <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/133802/emine-erdogan-ust-duzey-katar-turkiye-kadin-bulusmasi-na-katildi>, 7.12.2021, (Erişim: 01.04.2024).
- T.C
Cumhurbaşkanlığı
Yatırım Ofisi: "BRF ve Katar Yatırım Otoritesi Banvit'i Satın Alıyor", <https://www.invest.gov.tr/tr/news/News-from-Turkey/Sayfalar/brazilian-brf-and-qatar-investment-authority-to-acquire-turkeys-banvit.aspx>, 2017, (Erişim: 2024).
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: **DİYİH 2017 Yılı Raporu**, 2018, s.337.
- T.C Dışişleri Bakanlığı: **2024-2028 Stratejik Plan**, 2024, s.30.
- T.C Dışişleri Bakanlığı: "Dördüncü Büyükelçiler Konferansı Açılış Konuşması", (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/dorduncu-buyukelciler-konferansi-acilis-konusmalari.tr>, 2011.
- T.C Dışişleri Bakanlığı: "Katar'a Seyahat Edecek Türk Vatandaşlarının Dikkatine" (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/katar-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa>, (Erişim: 24.02.2024).
- T.C Dışişleri Bakanlığı: "Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları", (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/the-expatriate-turkish-citizens.en.mfa>, (Erişim:2024).
- T.C Dışişleri Bakanlığı: "Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk", (Çevrimiçi) <https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>, (Erişim: 13.03.2024).
- T.C Doha Büyükelçiliği: "Kadınlar Birliği'nin "Al Bayan" Okulundaki Etkinliğe Katılımı" (Çevrimiçi) <https://doha-be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/185104>, 19.05.2013, (Erişim: 25.03.2024).
- T.C Doha Büyükelçiliği: "Büyükelçilik Tarihi ve Önceki Büyükelçilerimiz" (Çevrimiçi) <https://doha-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, (Erişim:2024).

T.C Kültür ve
Turizm Bakanlığı:

“500 YILLIK KARDEŞLİK BAĞI KÜLTÜREL İLİŞKİLERLE
SAĞLAMLAŞIYOR”, (Çevrimiçi) <https://basin.ktb.gov.tr/TR-121967/500-yillik-kardeslik-bagi-kulturel-iliskilerle-saglamlasiyor>, (Erişim 31.03.2024).

_____:

T.C MEB Katar Türk İlkokulu, “Hakkımızda”, (Çevrimiçi) https://katar.meb.k12.tr/999/108/761029/okulumuz_hakkinda.html, (Erişim: 11.03.2024).

T.C Merkez
Bankası:

Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu, Ocak 2024.

TBMM:

“Türkiye Cumhuriyeti Hükümet ile Katar Devleti Hükümeti
Arasında 11 Mart 1985 Tarihinde İmzalanan Kültürel İşbirliği
Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair
Kanun Tasarısı ve Milli Eğitim ve Dışişleri Komisyon
Raporları”, 1986.

Tbülten Online:

“Katar'da 450 Milyon Dolarlık Yeni Proje” (Çevrimiçi) <https://tbulten.tekfen.com.tr/54/tekfen-naat-katarda-yeni-proje>, (Erişim: 09.04.2024).

TDK Türkçe
Sözlük:

(Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>, 2023.

The Permanent
Constitution of the
State of Qatar:

Katar Anayasası, Official Al Meezan - Qatary Legal Portal, 2004.

Ticaret Bakanlığı
Uluslararası Hizmet
Ticareti Genel
Müdürlüğü:

Yurtdışı Yatırım Raporu 2022, Haziran 2022.

Tiebout, Charles:

"A Pure Theory of Local Expenditures", **Journal of Political Economy**, 1956, s. 416-420.

_____:

Timeless Drama Channel, “Series & Movies”, (Çevrimiçi) <https://timelessdramachannel.com/series-movies/>, (Erişim: 2024).

TİKA:

“Hakkımızda”, (Çevrimiçi) <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Erişim: 21.01.2024).

- Tomiczek, Martyna: "Diaspora Diplomacy About a New Dimension of Diplomacy The Example of a New Emigration Non Governmental Organisation", **Journal of Education Culture and Society**, (Çevrimiçi) DOI: 10.15503/jecs20112-105-123, 2011, s. 105-106.
- Tölölyan, Khachig: "Diaspora Studies Past, Present and Promise", **Oxford Diasporas Programme**, 2011, s.5.
- TRT Haber: "Katar'a gönderilecek Türk öğrencilerin sayısı artırıldı", (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/egitim/katara-gonderilecek-turk-ogrencilerin-sayisi-artirildi-671594.html>, 11.04.2022, (Erişim: 12.03.2024).
- TRT Haber: "Katar'da Türk Firmalarının Başarısı Göz Dolduruyor", (Çevrimiçi) <https://www.trthaber.com/haber/dunya/katarda-turk-firmalarinin-basarisi-goz-dolduruyor-541341.html>, (Erişim: 09.04.2024).
- Tugsaval TV: "Katar'da Üniversite okumak ve Katar'da Türkçe dilini ve Türk Kültürünü Öğretmeye Sevdalı Bir Kurum", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=ZoOQCSezknc>, (Erişim: 10.03.2024.)
- Tuncer, Hüner:: **Eski ve Yeni Diplomasi**. Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1991, s.4.
- Tuncer, Hüner: "Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi", **Public and Private International Law Bulletin**, C:4, No:1, 1984, s.51.
- Turizm Aktüel: "Munamar Otel'in Sırrı Çözüldü", (Çevrimiçi) <https://www.turizmaktuel.com/haber/munamar-otel-in-sirri-cozuldu>, (Erişim: 2024).
- TurizmGüncel: "Katar Türkiye'yi Neden Öncelikli Turizm Pazarı İlan Etti? ", (Çevrimiçi) <https://www.turizmguncel.com/haber/katar-turkiyeyi-neden-oncelikli-turizm-pazari-ilan-etti>, 30.03.2022, (Erişim: 09.04.2024).
- _____ : Turkish Hospital in Qatar, المستشفى التركي: (Çevrimiçi) <https://turkishhospitals.com/>, (Erişim: 13.03.2024).
- Türkiye İhracatçılar Meclisi: "Katar Ticaret Heyetimizde 1000'den Fazla İş Görüşmesi Gerçekleştirildi", (Çevrimiçi) <https://tim.org.tr/tr/katar-ticaret-heyetimizde-1000den-fazla-is-gorusmesi-gerceklestirildi#:~:text=Yap%C4%B1lan%20anla%C5%9Fma%20beraber%20%C5%9Fu%20anda,firmas%C4%B1%20Katar'da%20i%C5%9F%20yap%C4%B1yor>, (Erişim:2024).

- TÜRKSOY: "Tarihçe", (Çevrimiçi) <https://www.turksoy.org/tarihce>, (Erişim: 2024).
- TÜROB: "Katar Turizm Fuarı Ziyarete Açıldı...", (Çevrimiçi) <https://www.turob.com/tr/haberler/2023/show/1743/katar-turizm-fuari-ziyarete-acildi>, (Erişim: 01.04.2024).
- U.S. Arms Control and Disarmament Agency: **World Military Expenditures and Arms Transfers**, Washington, 1996, s.36.
- Uluslararası Af Örgütü: "2022 FIFA Dünya Kupası ev sahibi Katar'da, göçmen işçilere verilen sözler havada kaldı", (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org.tr/icerik/2022-fifa-dunya-kupasi-ev-sahibi-katarda-gocmen-iscilere-verilen-sozler-havada-kaldi>, 2021, (Erişim: 2024).
- Ulusoy, Ergin: "Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi", **İnsan ve Toplum Dergisi** (Çevrimiçi) DOI: 10.12658/human.society.7.13.M0167, 2017, s. 145-146.
- Versan, Rauf: "Tarih Boyunca ve Günümüzde Diplomasi", **İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ocak 1995, s.2.
- Waltz, Kenneth N.: "The Origins of War in Neorealist Theory", **Journal of Interdisciplinary History**, C:18, No:4, The MIT Press, 2008, s.1-15.
- Watson, Adam: **Diplomacy: The Dialogue Between States**, London: Routledge Publisher, 1982, s.99-102.
- Waltz Kenneth N.: **Uluslararası Politika Teorisi**, Çev. Osman Serhat Binatlı, Phoenix Yayınevi, 2021, s.91.
- Wehrey, Frederic., Karasik, Theodore W.: **Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam Rivalry, Cooperation and Implications for U.S Policy**, National Security Research Division, 2009, s. 50.
- World Economic Forum (WEF): **The Global Risk Report 2024**, 19.Baskı, 10 Ocak 2024. s.110

- YEE: “Katar Üniversitesi ve Türkoloji İş Birliği Protokolü”,
<https://www.yee.org.tr/tr/haber/katar-universitesi-ve-turkoloji-birligi-protokolu>, 02.12.2015, (Erişim: 12.03.2024).
- YEE: “Kurumsal”, (Çevrimiçi)
<https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>,
2007.
- Yeniçağ: “BMC Resmen Satıldı, İşte Yeni Sahibi”, (Çevrimiçi)
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bmc-resmen-satildi-katar-ortakligi-devam-ediyor-iste-yeni-sahibi-460075h.htm>, 2021,
(Erişim: 2024).
- Yeni Şafak: “Türkiye'den Basra Körfezi'ne Kalkınma Yolu Projesi”,
(Çevrimiçi) <https://www.yenisafak.com/dunya/turkiye-basra-korfezi-kalkinma-yolu-projesi-nedir--4539927>, 20.06.2023,
(Erişim: 09.04.2024).
- YSK: **14 Mayıs 2023 Seçmen Kütüğü Genel Müdürlüğü 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 28.Dönem Milletvekili Genel Seçimleri Seçim İstatistikleri Bülteni, s.27.**